

Даниэл Дефо

РОБИНЗОН
КРУЗОНИНГ

ҳаёти ва ажойиб
саргузаштлари

ТОШКЕНТ
ЧУЛПОН НАШРИЕТИ

Русчадан
Иўлдош ШАМШАРОВ таржимаси.

Дефо, Даниэль.

Робинзон Крузонинг ҳаёти ва ажойиб саргузаштлари
((Русчадан И. Шамшаров тарж.).— Т.: Чўлпон, 1994.—
192 б.

Болалар, инглиз ёзувчиси Даниэл Дефонинг мазкур асари икки асрким,
дунё болаларининг энг сеvimли китобларидан бири ҳисобланади.

Кимсасиз оролга тушиб қолган Робинзоннинг ўжар табиат кучларига
қарши матонат билан олиб борган кураши, бениҳоя меҳнаткаш, ғайратли,
тадбиркорлиги ҳар қандай одамни ҳам ҳайратга солади.

Бу китобни ота-боболарингиз қандай ҳаяжон, қизиқиш билан ўқиган
бўлсалар, сизлар ҳам худди шундай ҳаяжон билан ўқишингизга ишончимиз
комил.

И(Ингл.)

Д $\frac{4803620201 - 71}{360(04) - 94}$ Қўш. 94

© И. Шамшаров тарж.
© Чўлпон нашриёти, 1994.

ISBN 5-8250-0411-4

Биринчи боб

РОБИНЗОННИНГ ОТА-ОНАСИ. УНИНГ УЗ УИДАН ҚОЧИБ КЕТГАНИ

Мен болалик чоғимданоқ денгизни оламдаги ҳамма нарсадан ҳам яхши кўриб қолдим. Узоқ сафарга жўнаб кетаётган ҳар бир матросга ҳасад қилдим. Бир неча соатлаб денгиз бўйида туриб, ўтиб кетаётган кемаларга кўз узмай қараб қолардим.

Менинг бу қилиғим ота-онамга сира ёқмади. Кекса, дардчил отам, менинг катта амалдор бўлишимни, қирол маҳкамасида хизмат қилиб, катта маош олишимни истар эди. Мен эса денгиз сайёҳи бўлишни орзу қилар эдим. Денгиз ва океанларда кезиб юриш назаримда буюк бир бахт эди.

Менинг ниятларимни отам сезиб қолди. Кунлардан бир кун у мени чақириб олди ва дарғазаб бўлиб бундай деди:

— Мен сезиб юрибман: сен уйдан қочиб кетмоқчисан. Эсингни ема. Сен ҳеч қаёққа жилмагин. Агар кетмай қолсанг, мен сенинг меҳрибон отангман, қочиб кетсанг — оқ қиламан — балога гирифтор бўласан!

У қалтироқ ва хаста овоз билан шуни ҳам қўшди:

— Бемор онангга раҳминг келсин... У сендан ажралиб фарзанд доғига чидай олмайди.

Унинг кўзлари жиққа ёшга тўлди. У мени жуда севар ва менга яхшиликлар тилар эди.

Чолга жуда раҳмим келди, уйдан ҳеч қаёққа жилмасликка, денгиз саёҳатлари тўғрисида ўйламасликка қаттиқ қарор бердим.

Афсус!— орадан бир неча кун ўтар-ўтмас, бу яхши ниятларимдан ном-нишон қолмади. Кўнгил яна денгиз қирғоқларини тусай бошлади. Мачталар, тўлқинлар, кема чодирлари, балиқчи қушлар, маёқларнинг чироглари тушларимга кирабошлади.

Отам билан гаплашгандан икки-уч ҳафта кейин яна қочиш фикрига тушдим. Ойимнинг хотиржам ва хурсанд

пайтини топиб, олдига кирдим-да, эҳтиром билан гапирдим:

— Мен ўн саккизга кирдим, энди маҳкама ишини ўрганишдан наф чиқмайди. Мабодо, бирор жойга хизматга кирсам ҳам, барибир, бир неча кундан кейин узоқ мамлакатларга қочиб кетаман. Ўзгаларнинг юртларини бориб кўриш, Африкани ҳам, Осиёни ҳам кезиб чиқиш учун иштиёқим шунча зўрки, бирор ишга жойлашганимда ҳам у ишни ўрганишга қунт қилолмайман. Сиздан ўтинаман, ҳеч бўлмаса, оз вақт денгизда юриб, ўзимни синаб кўриш учун отамдан ижозат олиб беринг; агар денгизчилар ҳаёти ёқмаса, уйга қайтиб келаман ва кейин, ўлайин агар, ҳеч қаёққа жилмайман. Отам ўз хоҳиши билан розилик берсин, йўқса унинг рухсатини олмаёқ кетишга мажбур бўламан.

Ойим мендан жуда хафа бўлиб, бундай деди:

— Ҳайронман, отанг билан гаплашганингдан кейин, қандай қилиб тагин шу ҳақда ўйлай оласан, ахир! Отанг денгиз саёҳатини бўтунлай эсингдан чиқаргин, деган эди-ку. Ахир, қайси ишнинг бошини тутишинг кераклигини у сендан кўра яхши билади-ку. Ўзингни хароб қилгинг келса, ҳозироқ жўнаб кетақол, аммо амин бўлгинки, сенинг саёҳатингга отанг билан иккимиз асло розилик бермаймиз. Онам бу ишда ёрдам беради, деб чакки ўйлабсан. Лекин бу гапларингни биттасини ҳам отангга айтмайман. Йўқ. Кейинча, денгизда юриб муҳтожлик кўрганингда, жафо чекканинда ойим йўл қўйган эди, деб мени айблашингни истамайман.

Кўп йиллардан кейин, билсам, ойим ишқилиб ўша гапимизнинг ҳаммасини оқизмай-томизмай отамга айтибди. Отам хафа бўлиб ва оғир нафас олиб, унга бундай дебди:

— Ўғлингни дардини билолмадим. Ўз юртимизда у қийинчилик кўрмай муваффақият қозониши ва бахт топиши мумкин. Биз бой-бадавлат бўлмасак ҳам, унча-мунча пулимиз бор. У ҳеч нарсага муҳтож бўлмай, баҳузур биз билан яшаса бўлади. Агар у элма-эл кезиб кетадиган бўлса, ҳалигача одам боласи бошига тушмаган мусибатларга дучор бўлади. Йўқ, мен унинг денгизда юришига ижозат беролмайман. Ватандан нарида у ёлғиз қолади, мабодо бирор фалокат юз берса, унга таскин берадиган дўст топилмайди. У вақтда ўз мулоҳазасидан пушаймон ейдн-ю, аммо ўқиниши бефойда бўлади!

Шунга қарамай, мен бир неча ойдан кейин ўз уйимиздан қочиб кетдим. Воқеа бундай бўлди: бир ўртоғим отасининг кемасида Лондонга борадиган бўлиб қолди. У, кемага бепул тушиб борасан, деб мени ўзи билан боришга ундай бошлади.

Шундай қилиб отамдан ҳам, ойимдан ҳам рухсат олмай — ёмон бир вақтда — 1651 йил 1 сентябрда Лондонга жўнаб кетаётган кемага тушдим.

Бу яхши иш эмас эди: кекса ота-онамни ташлаб кетиб мен инсофсизлик қилдим, уларнинг маслаҳатларига қулоқ солмай, фарзандлик бурчига хилоф иш қилдим. Кўп ўтмай мен бу ишимдан қаттиқ пушаймон бўлдим.

Иккинчи боб

ДЕНГИЗДАГИ БИРИНЧИ ҲОДИСА

Кемамиз ҳали Ҳамбер мансабидан чиқиб олмасданоқ шимол томондан совуқ шамол турди. Осмонни булут қоплаб олди. Денгиз мавж урабошлади.

Мен бунгача денгизда ҳеч бўлмаган эдим, шунинг учун ҳам лоҳас бўлиб, кўнглим айнийверди. Бошим айланиб, оёқларим қалтирай бошлади, йиқилиб тушишимга сал қолди. Катта тўлқинлар кемага ҳар гал келиб урилганда, мен ҳозир денгизга фарқ бўламиз, деб ўйлар эдим. Кема ҳар гал баланд кўтарилган тўлқин устидан пастга шўнғиганда, мен у энди қайтиб кўтарилаолмаса керак, дер эдим.

Агар омон қолсам, қадамларим яна қуруқ ерга тегса, дарҳол уйга — отам ёнига қайтиб бораман ва умрим бўйи ҳеч кема палубасига қадам босмайман деб, минг бор тавбалар қилдим.

Меннинг бу яхши ниятларим бўрон қутуриб турган вақт учун кифоя қилди, холос.

Шамол тиниб, тўлқин пасайиши билан ўзимни анча енгил сеза бошладим. Дуруст, ҳали денгиз касалидан бутунлай халос бўлолганим йўқ, лекин кечга яқин ҳаво очилди, шамол тамом тўхтади, кишини завқлантирадиган гўзал кечки пайт бошланди. Қуёш ярқираб чиқди. Шамолсиз сокин денгиз қуёш нурида шундай гўзал манзара ҳосил этдики, мен буидақа кўнгил очувчи дилхуш манзарани ҳеч қачон кўрмаган эдим.

Тун бўйи роҳат қилиб ухладим. Эртасига ҳам қуёш кечагидек ярқираб чиқди. Менда кечаги денгиз касали-

дан ному нишон ҳам қолмади. Кўнглим дарҳол ором топиб, дилим хуш бўлди ва кеча менга шафқатсиз ва қўрқинчли бўлиб туйилган денгизга ҳайратланиб тикила бошладим, у бугун жуда беозор ва оромбахш эди.

Шу пайтда, қасд қилгандек, мени ўзи билан бирга боришга ташвиқ қилган ўртоғим ёшимга келиб елкамга урди ва:

— Хўш, оғайни, кайфинг қалай? Қўрққанингга имоним комил. Ростини айт: кеча шаббода турганда хўб қўрқдинг-а?— деди.

— Шаббода дейсанми? Шаббода эмиш-а? У — қутурган бўрон эди-ку. Бундай даҳшатли бўронни мен тушимда ҳам кўрган эмасман!

— Бўрон дейсанми? Эсингни епсан! Сенингча шу ҳам бўронда-а? Йўқ, бу ҳали ҳолва! Айтмоқчи, сен денгизда биринчи бўлишинг: қўрққанингга ажабланиб бўлмайди... Юр, оғайни, яхшии шарбат қайнаттириб, бир стакандан ичайлигу, бўронни эсдан чиқарайлик. Бунга қара, қандай яхши кун! Ажиб ҳаво, шундай эмасми?

Хуллас, иш ҳамма денгизчиларга хос шумликка айланди: шарбат қайнатилди, мен ичиб тоза маст бўлибман ва ҳамниша ваъда, тавбаларимни, дарҳол уйга қайтиб кетиш ҳақидаги фикрларимни винога фарқ қилиб юборибман. Денгизда сокинлик пайдо бўлиши биланоқ, тўлқин ютиб юборади деб қўрқишларим ҳам йўқолди ва шу ондаёқ ҳамма яхши ниятларимни унутиб юбордим.

Олтинчи куни Ярмут рейдига¹ етиб келдик. Бўрондан кейин шамол рўпарадан уриб турди, шунинг учун биз жуда секин юрдик. Ярмутда лангар ташлашга мажбур бўлдик. Орқдан шамол туришини кутиб етти-саккиз кун шу ерда туриб қолдик.

Шу кунларда Ньюксладан рейдга кўп кема келиб тўхтади. Агар шамол тобора кучайиб бормаганда, беш кундан кейин эса яна ҳам зўрайиб довулга айланиб кетмаганда эди, биз бунчалик узоқ тўхтаб қолмай, сув кучайиши билан дарёга чиқиб олган бўлар эдик.

Кемамизнинг лангарлари ва лангар арқонлари маҳкам бўлганидан матросларимиз жуда хотиржам бўлиб, сира парво қилмадилар. Улар, бизнинг кемамиз ҳар қандай хавф-хатардан холи деб ишонган эдилар ва шунинг учун ҳам бутун бўш вақтларини ўйин-кулги билан

¹ Р е й д — кемалар тўхтайдиган жой.

Ўтказар эдилар. Аммо тўққизинчи кун эрталаб шамоляна кучайди ва сал ўтмай даҳшатли довулга айланиб кетди. Жуда синалган, тажрибали денгизчилар ҳам қаттиқ қўрқдилар. Капитанимизнинг гоҳ каютага, гоҳ каютадан чиқиб менинг ёнимдан ўтаётганда оҳистагина овоз чиқариб: «Биз ҳалок бўлдик! Биз ҳалок бўлдик! Тамом бўлдик!» деган сўзларини бир неча бор эшитдим. Лекин шундай бўлса ҳам у ўзини йўқотиб қўймади, матросларнинг ишини зийраклик билан кузатиб, кемасини қутқазिश учун бутун чораларни кўрди.

Қўққисдан аллаким, биздан нарироқда турган бир кема фарқ бўлиб кетди, деб қичқирди.

Довул яна икки кемани лангардан суриб, очиқ денгизга элтиб ташлади. Уларни қандай фалокат кутмоқда? Қаттиқ бўрон мачталарнинг ҳаммасини синдириб юборган эди.

Кечқурун штурман билан боцман капитан ёнига келиб, кемани қутқазиб қолмоқ учун олдинги мачтани кесиб ташлаш зарур, дейишди.

— Бир минут ҳам кечикиб бўлмайди! Буюринг, биз уни кесиб ташлайлик,— дейишди улар.

— Бир оз кутайлик, эҳтимол бўрон пасаяр,— деди капитан.

У мачтани кестиришни сира истамас эди, лекин боцман, агар мачта қолдириладиган бўлса, кема денгизга фарқ бўлиб кетади, деб исбот қилгандан кейин, капитан ноилож рози бўлди.

Олдинги мачта (фок-мачта) кесилгандан кейин, бош мачта (грот-мачта) қаттиқ қимирлаб, кемани лапанглата бошлади, оқибатда уни ҳам кесиб ташлашга мажбур бўлинди.

Тун бошланди. Кеманинг иккинчи қаватидаги омборга тушган бир матрос, кемага сув кирапти, деб қичқирди. Омборга яна бир матросни юбордилар, у ҳам, сув тўрт футча¹ кўтарилибди, деб хабар берди.

Капитан:

— Ҳаммангиз насос машиналар билан сувни чиқариб ташланглар!— деб команда берди.

Бу командани эшитиб, қўрқиб кетганимдан беҳуд бўлиб қолибман: ўлаётган одамдек каравотга чалқанчасига чўзилиб қолдим. Лекин матрослар мени туртишиб, шушёнмаслик билан ётмай, ишла деб талаб қилишди.

¹ Фут — узунлик ўлчови, 30,5 сантиметрга барабар келади.

— Шунча бекор ётганинг етар, тур, ишла!— дейишди.

Мен ноилож насос машина ёнига келиб, кучим борича тиришиб сувни сепиб ташлашга тутиндим.

Шу маҳал шамолга бардош беролмаган кичкина юк кемалари лангарларини кўтариб, очиқ денгизга чиқиб кетишди.

Капитан, тўплардан ўқ отиб, бизнинг қаттиқ хавф остида эканимизни уларга маълум қилишни буюрди. Тўпларнинг гумбурлашини эшитиб, мен кемамиз мажақ-мажақ бўлиб кетди, деб ўйладим. Мен қўрққанымдан беҳуш бўлиб қолдим. Лекин шу пайтда ҳар ким ўзини қутқазиб қолиш билан овора эди, менга ҳеч ким эътибор ҳам бермади, менга нима бўлгани билан қизиқмади ҳам. Матрослардан бири мени оёғи билан суриб қўйиб, менинг ўрнимда ишлай берди. Ҳамма мени ўлди деб ишонган эди. Мен анча вақт шу ҳолда ётдим.

Ҳушимга келгандан кейин яна ишга тутиндим. Матрослар тинмай ишласа ҳам, омбордаги сув тобора кўпаймоқда эди.

Кеманинг ғарқ бўлиб кетиши аниқ эди. Тўғри, довул сал пасая бошлаган бўлса ҳам, лекин гаванга етиб олгунча сув ичида туришга заррача ҳам ҳолимиз қолмаган эди. Шунинг учун капитан бирор одам бизни ҳалокатдан қутқазиб олар деган умид билан тўплардан тўхтовсиз отиб турди.

Ниҳоят, яқинимиздаги кичикроқ бир кема бизга ёрдам кўрсатмоқ учун қайиқ юборишга журъат қилди. Қайиқ хавф-хатарлардан ўтиб, бизнинг кемамизга зўрға яқинлашди. Афсуски, биз унга тушолмадик, чунки одамлар бизни қутқазмоқ учун ўз жонларини аямай зўр бериб эшкак эшиб қайиқни ҳайдасалар ҳам, бизнинг кемамизга олиб келишнинг ҳеч иложини қилолмадилар. Биз уларга арқон ташладик. Улар анча вақтгача арқонни ушлай олмадилар, чунки бўрон арқонни ҳадеб бошқа томонга учуриб кетаверди. Лекин бахтимизга, ботирларнинг биттаси эпчиллик кўрсатди ва кўп ҳаракатлари бўш кетса ҳам, охири арқоннинг учини ушлаб олди. Шундан кейин қайиқни кемамизнинг қуйруғига тортиб келтириб, ҳаммамиз унга тушиб олдик. Биз уларнинг кемасига бормоқчи эдик, лекин тўлқинга қарши юриб бўлмади, тўлқин бизни қирғоққа қараб олиб кетди. Қайиқни шу томонгагина юргизиш мумкин бўлди, холос.

Орадан чорак соат ўтар-ўтмас бизнинг кемамиз сувга ғарқ бўла бошлади.

Биз тушиб бораётган қайиқни иргитиб-иргитиб бораётган тўлқин жуда баланд бўлганидан қирғоқни кўриб бўлмас эди. Қайиғимиз тўлқин сиртига кўтарилиб чиққан дақиқалардагина қирғоққа тўпланган оломонни кўра олдик: биз қирғоққа яқинлашгач, бизни сувдан чиқариб олишга тайёрланаётган одамлар уёқдан-буёққа елиб-югуришар эди. Аммо биз қирғоққа жуда секин борар эдик.

Кўп машаққатлар тортиб, охири кечқурунга бориб қуруқ ерга чиқа олдик.

Ярмутга пиёда кетдик. У ерда бизни яхши кутиб олдилар: шаҳар аҳолиси бизнинг бахтсизликка учраганимизни биллиб, яхши уйлар тайёрлаб қўйган экан. Бизни лаззатли таомлар билан меҳмон қилишди, Лондонгача ёки Гулльгача етиб олишимизга етадиган пул ҳам беришди.

Менинг ота-оналарим Гулльда эди, шунинг учун мен албатта, улар ёнига қайтиб боришим керак эди. Ўзбошимчалик қилиб қочиб кетган бўлсам ҳам, улар менинг гуноҳимни кечирар эдилар ва ҳаммамиз ҳам бахтиёр бўлур эдик.

Денгизда яна машаққат ва кулфатларга йўлиқишимга ақл етиб турган бўлса ҳам, аммо шум тақдир мени яна денгиз саргузаштларига ундади. Менинг сайёҳликка бўлган кучли завқим бўшашмади ва мен яна нима қилиб бўлса ҳам кемага тушиш, денгизда оламни кезиб чиқиш тўғрисида ўйлай бошладим.

Менинг дўстим (денгизга чўкиб кетган кема отасига қарашли ўша йигитча) энди жуда хафа ва ғамгин эди: юз берган бахтсиз ҳодиса уни эзмокда эди. У мени отаси билан таништирди. Отаси ҳам чўкиб кетган кемага қаттиқ ачинмокда эди. Чол менга жиддий йўсинда тикилиб туриб, бундай деди:

— Йигитча, сиз бундан сўнг денгизда юрманг. Дарҳол уйга қайтиб бориб, ота-онангиздан узр сўранг. Отасининг розилигини олмасдан саёҳат қилган киши бахт топа олмайди.

У ҳақ гапни айтаётганини тушундим ва унга ҳеч эътироз билдира олмадим. Шундай бўлса ҳам мен уйимизга қайтиб бормадим, ёру биродарларимнинг кўзига кўринишга юзим чидамади. Назаримда, қўшниларимиз гўё мени масхара қилаётгандай, дўстлар ва таниш-билишларимиз муваффақиятсизликка учраганимдан кулаётгандай бўлдилар. Мен уйга қайтиб бораим ёки йўқ-

ми деб кўп ўйлаганимдан кейин Гулльга эмас, Лондонга қараб кетдим.

Учинчи боб

РОБИНЗОННИНГ АСИР ТУШГАНИ. ҚОЧГАНИ. БРАЗИЛИЯГА БОРГАНИ

Уша вақтдаги менга ўхшаган шум ва саёқ йигитчалар одатда ёмон одамлар орасига тушиб қолиб, биринки йилда бутунлай бузилади ва батамом йўлдан чиқиб кетади. Толенимга, мен бундай одамларга йўлиқмадим.

Лондонга келиш билан мен кексароқ бир ҳурматли капитан билан танишиб олдим. Бу одам менга кўп яхшилик қилди. Мен танишгунча у ўз кemasида Африка соҳилларига, Гвинияга бориб келган экан. Бу саёҳатидан у жуда катта фойда кўрибди. У, шу кунларда яна ўша ўлкаларга сафар қилмоқчи бўлиб турган экан.

Мен анча дилкаш бўлганимдан унга ёқиб қолдим. У бўш вақтларида мен билан ҳамсуҳбат бўлди. Деңгизнинг нариги томонидаги мамлакатларни кўришни орзу қилиб юрганимни билиб, мени ўзи билан бирга боришга таклиф қилди.

— Сиз ҳеч сарф қилмайсиз, мен сиздан бориш учун ҳам, овқат учун ҳам пул олмайман, — деди у. — Агар бу ердан бирор буюм олиб кетишга имконингиз бўлса, Гвинияда у буюмларни кўп фойдасига сота оласиз ва ундан келадиган фойданинг ҳаммаси ўзингизники бўлади. Толенингизни синаб кўринг — зора бахтингиз очилса.

Бу капитан — кўнглида кири йўқ, тўғридил одам бўлиб, ҳамма унга нишонганидан унинг таклифини хурсандлик билан қабул қилдим.

Гвинияга жўнаб кетаётиб қирқ фунт стерлингга¹ бир оз юк олдим: менинг олган юким ёввойи одамлар юртида бозори чаққон бўлган турли ўйинчоқлар эди.

Қариндошлар билан хат ёзишиб турар эдим. Бу қирқ фунт пулни топишда менга ўшалар ёрдам беришди; мен уларга савдогарлик қилмоқчиман деб хат ёздим. Улар онамни, эҳтимол отамнидир, менинг дастлабки ишимга бир оз пул билан ёрдам бериб тургани унатибдилар.

Африкага қилган мана шу сафаримни саёҳатларим орасида энг муваффақиятли бир сафар эди, деса бўла-

¹ Фунт стерлинг — 9½ сўм олтинга барабардир.

ди. Албатта, мен капитан беғараз, яхши одам бўлганлиги орқасида шундай муваффақиятга эришдим. Йўлда кетаётганда у менга ҳисоб илмини ва кемачилик ишини ўргатди. У ўз тажрибаларини менга айтиб, мен билан диллашгани учун хурсанд эди, мен бўлсам, унинг гапларини эшитганим ва ундан ўрганганим учун хурсанд эдим.

Саёҳат орқасида мен ҳам денгизчи, ҳам савдогар бўлиб олдим, ўз ўйинчоқларимни беш қадоғу тўққиз унция олтинга алмашдим. Лондонга қайтиб келгандан сўнг бу олтиндан икки юз олтмиш фунт соф фойда кўрдим.

Шундай қилиб, мен ўзимни Гвенияга бориб савдо қиладиган саноатчи бой деб ҳисобласам бўлади. Лекин бахтимга қарши меннинг дўстим капитан Англияга қайтиб келгандан сўнг тез орада вафот этди ва мен иккинчи дафъа, дўстимнинг маслаҳат ва ёрдамига таяна олмаб, ўз бошимча сафарга чиқдим.

Мен Англиядан ўша кемада жўнадим. Менинг бу сафарим бу дунёда одамлар қилган сафарлар ичида энг кулфатли сафар эди.

Денгизда кўп юриб Канар оролларига яқин келганимиздан кейин, тонг отар пайтда бизга денгиз қароқчилари ҳужум қилди. Булар Солиҳ туркларидан иборат қароқчилар эди. Улар бизни узоқдан кўриб, кемаларини жаҳд билан юргизиб бизни қува бошладилар.

Дастлаб, улардан қочиб қутула оламиз деган умид билан биз ҳам елканларни кўтариб кемани жадал юргиздик. Аммо беш-олти соатдан сўнг улар бизни қувиб етишлари муқаррар бўлиб қолди. Биз жангга тайёрланмоқ зарурлигини тушундик. Бизнинг ўн иккита тўпимиз бор эди, душманининг тўплари эса ўн саккизта эди.

Кундуз соат учларда қароқчилар кемаси бизни қувиб етди, лекин қароқчилар катта хато қилдилар; бизга кеманинг қуйруқ томонидан яқин келиш ўрнига, улар чап томонидаги бортдан кела бошладилар, кеманинг бу томонида бизнинг саккизта тўпимиз бор эди. Уларнинг шу хатосидан фойдаланиб, биз тўпларнинг ҳаммасини тўғрилаб биракайига ўқ уздик.

Турклар икки юз кишича бор эди, шу сабабдан улар тўплардан ва шу билан бирга икки юз милтиқдан бизнинг кемамизга баравар ўқ ёғдирдилар. Бахтимизга, бизнинг ҳеч қайсимиизга ўқ тегмади, ҳаммамиз соф-саломат қолдик. Шу жангдан сўнг қароқчилар кемаси ярим мил орқага чекиниб, қайтадан ҳужум қилишга тайёр-

лана бошлади. Биз ўзимизни яна мудофаа қилишга тайёрландик.

Бу сафар душманлар бизнинг кемамизга ўнг томондаги бортдан келиб, илмоқлар билан бортга осилиб чиқа бошладилар; олтмишга яқин душман кема саҳнига чиқиб олиб, мачталарни жадаллик билан кесиб йиқита бошладилар.

Биз уларни милтиқлардан ўқ ёғдириб қарши олдик ва кемадан икки марта қувиб туширдик, лекин шунга қарамай таслим бўлишга мажбур бўлдик, чунки бизнинг кемамиз бундан сўнгги юриш учун ярамай қолган эди. Биздан уч киши ўлди, саккиз киши ярадор бўлди. Бизни асир қилиб, арабларга қарашли Солиҳ портига олиб кетдилар.

Қолган инглизларнинг ҳаммасини мамлакат ичкари-сига, золим султоннинг саройига юбордилар. Қароқчилар кемасининг капитани мени ўзига қул қилиб олиб қолди, чунки улар орасида ёши ва чаққони мен эдим.

Отамнинг бир кунмас-бир кун балога йўлиқасан ва сенга ёрдам берадиган одам бўлмайди, деган гаплари ёдимга тушди ва қаттиқ пушаймон бўлиб, йиғладим. Отам айтган бахтсизлик балоси ана шу бўлса керак, деб ўйладим. Аммо ҳозир тортаётган алам-қайғуларим бундан кейин дучор бўладиган кулфатлар олдида ҳол-ва экани хаёлимга келгани ҳам йўқ.

Янги хўжам бўлмиш қароқчилар кемасининг капитани кемаларни талагани берганда ўзи билан бирга мени ҳам олиб боради, деб умид қилиб юрдим. Бир кунмас-бир кун уни испан ёки Португалия кемачилари қўлга тушуради ва шушдан кейин мен яна озодликка чиқаман, деб қаттиқ ишонган эдим.

Лекин тез орада бу умидларимнинг беҳуда эканини тушундим, чунки менинг хўжам биринчи марта денгизга сафар қилгандаёқ мени одагга қуллар бажарадиган оғир ишларни қилиш учун уйда қолдириб кетди.

Шу кундан бошлаб мен фақат қочиб қутулиш, ҳақида ўйладим. Лекин қочиб кетишнинг ҳеч иложи йўқ эди: мен ёлғиз ҳам ожиз эдим. Асирлар орасида мен ишона оладиган битта ҳам инглиз йўқ эди. Қутулишнинг ҳеч иложини тополмай икки йил асирлик азобини тортдим.

Лекин учинчи йилга ўтганда мен қочиб қутулишга муяссар бўлдим.

Менинг қутулишимга қуйидаги ҳодиса сабаб бўлди. Менинг хўжам доим кема қайиғини олиб ҳафтасига бир-икки марта денгизнинг қирғоққа яқин жойларида

балиқ овлар эди. У ҳар сафар мени ва яна Қсури деган болани ўзи билан бирга олиб кетар эди. Биз эшкакларни зўр бериб эшар ва қўлимиздан келганича хўжайинимизни хурсанд қилар эдик. Мен балиқ овлашга анча уста бўлганимдан мен билан ҳалиги Қсури деган бола иккимизни хўжам ўз қариндоши бўлган бир чол арабнинг назорати остида баъзан балиқ овлаб келишга юборар эди.

Бир куни менинг хўжам катта мансабли икки маврни ўзи билан елкакли кемада сайр қилишга таклиф этди. Бу сафар учун у кўп овқат тайёрлади. Бу озуқаларни кечқурундан бошлаб қайиққа юбортирган эди. Қайиқ катта эди. Хўжайин ўзининг кемадаги дурадгор устасига бундан икки йил олдин қайиққа каюта ва каюта ичига эса озиқ-овқат асрайдиган омбор қилдириб қўйган эди. Озиқ-овқатнинг ҳаммасини у омборга мен жойлаштирдим.

— Эҳтимол меҳмонларнинг ов қилғуси келар, — деди хўжайин, — кемадан учта милтиқ олиб, қайиққа келтириб қўйгин.

Мен буюрилган ишнинг ҳаммасини бажариб, қайиқнинг саҳнини ювдим, мачта байроғини кўтариб, эртасига эрталабдан бошлаб қайиқда меҳмонларни кутиб турдим. Бирдан хўжайин келиб, бугун меҳмонларим келмайди, улар зарур иш билан банд бўлиб қолишди, деди. Сўнгра, у менга, ҳалиги Қсури деган болага ва маврга: денгиз қирғоғига яқин жойдан балиқ тутиб келинглар, деди.

— Дўстларим кечқурун овқатга келишади, шунинг учун кўпроқ балиқ тутиб келинглар, — деди у.

Озодлик тўғрисида кўпдан бери ўйлаб юрган орзу менда яна пайдо бўлди. Энди менинг кемам бор. Хўжайин кетган замоноқ, мен балиқ овлаш учун эмас, узоқ сафарга жўнаш учун тайёргарлик кўра бошладим. Тўғри, мен қаёққа йўл олишни билмас эдим, лекин қулликдан қутулмоқ учун ҳар қандай йўл ҳам яхши.

— Ўзимиз учун бирор овқат олишимиз керак эди. Меҳмонлар учун тайёрлаб қўйилган овқатга хўжайиндан рухсатсиз тега олмаймиз, — дедим маврга.

Мавр фикримга қўшилди ва дарров катта бир корзинкада ёғлиқ патир билан уч кўза сув олиб келди.

Мен хўжайиннинг винуни қаерда туришини билар эдим, мавр бориб овқат келтиргунча мен кемадаги ҳамма шишаларни гўё олдиндан хўжайин учун келтириб қўйилгандек қилиб қайиқнинг омборига жойлаштирдим.

Бундан ташқари, катта бир бўлак мум (эллик қадоқча), яна бир калава ип, арра ва болғача ҳам келтириб қўйдим. Кейинчалик булар ҳаммаси, айниқса мум бизга асқотди, мумдан шағам қилдик.

Мен яна бир ҳийла ўйлаб топдим ва соддадил арабни тағин алдадим. Унинг номи Исмоил бўлганидан ҳамма уни мулла дер эди. Мен унга мана бундай дедим:

— Мулла, кемада хўжайиннинг милтиғи бор. Биз оз дори билан бир неча ўқ топсак яхши бўлар эди. Эҳтимолки, ўзимизга овқат учун қуш отиб олиш насиб бўлар. Хўжайиннинг кемада дориси ва сочма ўқлари бор, мен қаерда туришини биламан.

— Майли, олиб келаман, — деди у.

Араб катта бир чарм халтада бир ярим қадоқча, балки ундан ҳам ошиқ келадиган милтиқ дориси, яна бир халтада сочма ўқ олиб келди. У яна тайёрланган ўқ ҳам келтирди. Буларнинг ҳаммасини қайиққа жойладик.

Бундан ташқари хўжайиннинг каютасидан яна бироз дори топилди, мен хумчадаги вино юқини тўкиб ташлаб, унга дорини солиб қўйдим.

Узоқ сафар учун зарур нарсаларнинг ҳаммасини ғамлаб олиб, биз гўё балиқ овига кетаётган одамлардек гавандан чиқиб жўнадик.

Мен қармоқни сувга солиб боравердим, лекин ҳеч балиқ тутмадим (қармоққа балиқ тушса ҳам мен уни жўрттага тортиб олмадим).

— Биз бу ердан битта ҳам балиқ тутолмаймиз, — дедим арабга, — қуруқ қайтиб борсак, хўжайин бизга раҳмат демайди. Денгизнинг ичкарироғига бориш керак. Балки, қирғоқдан нарироқда балиқлар кўп илинар.

У менинг алдаётганимни пайқамади, гапимга унади. У қайиқнинг бурнида борар эди, чодирни кўтарди.

Мен бўлсам, кеманинг қуйруғида рулни бошқариб борар эдим. Қайиқ денгиз ичкарисига уч милча киргандан кейин, гўё яна балиқ овлашга киришган одамдек бўлиб, кеманинг юраётганини киши сезмайдиган қилиб олиб кетдим. Кейин рулни болага бериб, ўзим қайиқнинг бурнига қараб юрдим, мен арабнинг орқа томонидан бориб, унинг белидан ушлаб даст кўтариб денгизга ирғитдим. У дарров сув юзига шўнғиб чиқди, чунки сузишга жуда уста эди. Дунёнинг қайси бурчига олиб кетсанг ҳам бораман, мени қайиққа чиқариб ол, деб ялина бошлади. У жуда тез сузганидан бизга етай деб қолди (шамол бўш эсганидан қайиқ зўрға юрмоқда эди). Арабнинг

бизга тезда етиб олишига кўзим етди, дарҳол қаютага кириб милтиқни олиб чиқдим-да, уни нишонга олиб туриб, бундай дедим:

— Мен сенга ёмонлик қилмайман. Лекин ҳозироқ хархаша қилмай, уйга қараб қайт! Сен сузишга устасан, денгиз эса тинч, базўр қирғоққа етиб оласан. Орқанга қайт, сенга зиён етказмайман, агар қайиқнинг орқасидан эргаша берсанг отиб ташлайман, чунки мен узул-кесил озодликка чиқишга қарор берганман.

У қирғоқ томонга бурилиб кетди, унинг сузиб қирғоққа етиб олишига ишонаман.

Болани денгизга улоқтириб ташлаб, шу арабни ўзим билан бирга олиб кетишим мумкин эди, албатта, лекин чолга ишониб бўлмас эди, мен унинг хўжайинига садоқати баланд эканини билар эдим.

Араб қайиқдан орқада қолиб кетгандан кейин, болага қараб бундай дедим:

— Ксури, менга меҳр қўйиб ҳалол хизмат қилсанг, сени катта одам қилиб чиқараман. «Муҳаммад ҳақи сизга хиёнат қилмайман», деб қасам ич, бўлмаса сени денгизга улоқтириб ташлайман.

Бола кўзларимга тикилиб туриб жилмайди ва «умр бўйи сизга содиқ бўламан, сиз хоҳлаган томонга бораман», деб қасам ичди. У шу қадар софдиллик билан гапирдики, унга ишонмаслигим мумкин эмас эди.

Араб сузиб кўздан ғойиб бўлиб кетгунча, одамлар бизни гўё Гибралтарга кетяпти, деб ўйласин деган ният билан очиқ денгизга қараб боравердим.

Қош қорая бошлаши биланоқ шарқдан унча узоқлашиб кетмай жанубга томон йўл тутдим, чунки қирғоқдан узоқлашиб кетишни истамадим. Салқин шамол эсиб турса ҳам, лекин денгиз бир хилда тинч, шу сабабдан биз анча тез борар эдик.

Иккинчи кун соат учларда биринчи марта қуруқ ер кўринди. Биз Солиҳдан бир юз эллик мил жанубга келиб қолган, Марокаш султонининг ва бошқа Африка подшоларининг еридан жуда узоқлашиб кетган эдик. Биз яқинлашиб келган қирғоқда ҳеч одамзод йўқ эди.

Лекин мен асирликда бўлиб жуда юрак олдириб қўйган эдим, шу сабабдан, яна арабларга асир тушиб қолмайин, деган ваҳима билан орқадан эсаётган шамолдан фойдаланиб, кемамни жуда қаттиқ ҳайдадим, беш кунгача лангарга ётмай ва қирғоққа тўхтамай ҳадеб олға қараб юра бердим.

Беш кундан кейин шамол ўзгариб, жануб томондан эса бошлади. Орқамдан бировнинг қувиб келиш хавфидан кўнглим тўқ бўлгани учун қирғоққа тушишга қарор бердим ва кичкина бир дарёнинг мансабига лангар ташладим. Бу дарёнинг қандай дарё ва қаердан оқиб келишини ва унинг қирғоқларида қандай одамлар туришини билолмадим. Аммо дарёнинг соҳили қуруқ дашт эди, мен буни кўриб-суяндим, чунки одамзодни кўришга ҳеч юрагим қолмаган эди.

Ичиш учун сув олишим керак эди, холос. Кечга яқин дарёнинг мансабига келиб тўхтадик ва қош қорайгандан кейин қуруқ ерга чиқиб атрофни кузатмоқчи бўлдик. Лекин қоронғи тушди дегунча одамни ваҳимага соладиган овозлар эшитила бошлади: дарё бўйи ҳар турли ҳайвонлар билан тўла эди, улар ўкиришар, ириллаб во-вуллашар эдики, бечора Ксурининг қўрққанидан ўти ёрилай деди ва менга, тонг ёришгунча кемадан чиқманг, деб ялина бошлади.

— Дуруст, Ксури, тонг ёришгунча турамин! — дедим. — Аммо ёруғда бизни одамлар кўриб қолиши эҳтимол, унда бошимизга йиртқич йўлбарс ва шерлардан ҳам баттароқ кунни солиши мумкин-да.

— Биз уларга қараб ўқ узамиз, қўрқиб қочиб кетишади! — деди кулиб Ксури.

Боланинг руҳи тушмаганини кўриб жуда хурсанд бўлдим. У бундан кейин ҳам ўзини шундай дадил тутсин деб унга бир қултум вино бердим.

Мен унинг маслаҳатига кўндим, биз тун бўйи кемадан чиқмай, милтиқни қўлимизга тутиб, лангарда турдик. Тонг отгунча мишжа қоққанимиз йўқ.

Лангар ташлаганимиздан кейин икки-уч соат ўтгач, қирғоқда аллақандай ҳайвонлар зотидан бўлган баҳайбат йиртқичларни кўрдик (улар қанақа ҳайвон эканини ўзимиз ҳам била олмадик). Улар дарё бўйига келиб, сувга тушишди, типирлашиб сувни шапиллата бошлашди, афтидан, чўмилишди шекилли. Улар сув нчида ириллашиб, яна бўкиришди. Мен шу кунгача бундай қўрқинчли овозни сира эшитмаган эдим.

Ксури қўрққанидан қалтираб кетди: ростини айтсам, мен ҳам қўрқдим.

Аммо йиртқичлардан биттаси сувни шапиллатиб кемамизга қараб келаётганини эшитганимиздан кейин, иккимиз яна ҳам баттар қўрқдик. Биз унинг ўзини кўра олмадик, фақат ҳарсиллаб пишқираётганини эшитдик,

унинг ана шу ҳарсиллашидангина йиртқиҷ нкқсғтда баҳайбат ва даҳшатли бўлса керак, деб ўйладик.

— У арслонга ўхшайди. Лангарни бўшатиб бу ердан кета қолайлик! — деди Ксури.

— Йўқ, Ксури, лангарни узмаймиз, арқонни узунроқ қўйиб, денгиз ичкарисига сал кетсак кифоя: ҳайвонлар бизнинг кетимиздан бормайди, — деб эътироз билдирдим.

Шу сўзларни айтиб бўлмасимдан, ҳалиги йиртқиҷ кемамиздан икки эшкак бўйи нарида пайдо бўлди. Мен бир оз довдираб турдим, аммо дарҳол каютадан милтиқни олиб чиқиб, унга ўқ отдим. Йиртқиҷ орқасига бурилиб, қирғоққа қараб сузиб кетди.

Мен отган милтиқнинг овози гумбурлаб эшитилган ҳамоно ҳайвонларнинг фарёд кўтариб ўкиришидан дарё бўйи гўё бир даҳшатхонага айландики, буни тасвирлаб бермоқ қийин. Афтидан, бу ердаги ҳайвонлар милтиқ овозини аввал сира эшитмаган бўлса керак. Шундан сўнг мен кечаси бу ерда дарё бўйига тушиш мумкин эмаслигига тамоман ишондим; аммо кундузи тушиб бўладими, йўқми, бу ҳам ҳали бизга қоронғи; бирор ёввойи одамга емнш бўлишдан кўра арслон ёки йўлбарснинг чангалига тушган яхши, албатта.

Аммо биз бу ердами ёки бошқа бир жойга борибми, ҳарна қилиб бўлса ҳам дарё бўйига тушмоғимиз шарт, чунки бизнинг ичишга бир қултум ҳам сувимиз қолмаган эди. Ташналик бизни жуда қийнаб қўйди. Ниҳоят тонг отди ҳам. Ксури, менга рухсат берсангиз, саёз ердан қирғоққача кечиб бориб, сув топиб келар эдим, деди. Мен ундан нега мен эмасу сен борасан, деб сўраган эдим, у:

— Мабодо ёввойи одам келиб қолгудек бўлса, мени еса ҳам, сиз омон қоласиз, — деб жавоб берди.

Бу жавобидан мени бениҳоят яхши кўриб қолганлиги аниқ сезилиб турар эди, буни кўриб унга меҳрим ортди.

— Иккимиз бирга борамиз, Ксури, — дедим, — мабодо ёввойи одам келиб қолгудек бўлса, биз уни отиб ташлаймиз ва у сени ҳам, мени ҳам еёлмайди.

Болага қотган нон билан бир қултум вино бердим, кейин қайиқни қирғоққа яқин олиб келдик. Сувга тушиб, дарё бўйидаги саёз жойга келдик. Биз милтиқ билан сув олиш учун иккита кўзачадан бошқа ҳеч нарса олганимиз йўқ. Кемани кўздан қочирмаслик учун қирғоқдан нарига кетгим келмади. Мен ёввойи одамлар та-

Ғин ұз пирагиларыга¹ тушиб бизнинг кемамизга келмасинлар деган хавотирда эдим. Лекин Ксури қирғоқдан бир милча нарида бир жарликни кўриб, кўзани кўтарганича югуриб кетди.

Қарасам, у чопганича қайтиб келмоқда. Қўрққанымдан: «Уни ёввойи одамлар қувладимикан? Бирор йиртқиқ ҳайвонни кўриб қўрқдимикан», — деб ўйлай бошладим.

Унга ёрдам бермоқ учун югурдим, лекин яқинроқ боргандан кейин унинг елкасида катта бир нарса осилиб келаётганини кўрдим. Ксури, биздаги қуёнга ўхшаш бир жониворни ўлдирибди, бу жониворнинг фақат юнги бошқача рангда, оёқлари узунроқ холос. Бу жониворнинг гўштига иккимиз ҳам жуда суюндик, аммо Ксури, жарликда жуда кўп тоза сув бор экан деганда, мен яна ҳам суюндим.

Кўзаларни сувга тўлдириб олиб, ҳалиги қуённинг гўштини пишириб хурсандчилик қилдик, кейин жўнаб кетдик. Биз бу ерда одамзоддан **пишон** кўрмадик.

Бу дарёнинг мансабидан чиқиб кетганимиздан кейин, йўл-йўлакай яна бир неча жойда қирғоққа тушиб сув, **олдик**.

Бир кун эрта тонг маҳали бизга номаълум бўлган бир бурунга келиб лангар ташладик. Сув қирғоққа урила бошлаган эди. Менга қараганда кўзи ўткирроқ бўлса керакки, Ксури шивирлади:

— Бу ердан кетайлик. Ҳув, анови тепанинг устида ётган баҳайбат ҳайвонга қаранг! У қаттиқ уйқуда ётибди, мабодо уйғониб қолгудек бўлса, бизни хароб қилади!

— Менга қара, Ксури, қирғоққа бориб, шу арслонни ўлдириб кел, — дедим. Бола қўрқиб кетди.

— Уни ўлдирайин! Арслон мени чивиндек ютиб юборар, — деди у.

Мен унга қимирлама дедим ва бошқа ҳеч сўз айтмай, каютадан милтиқларнинг ҳаммасини олиб чиқдим (бизнинг учта милтиғимиз бор эди). Милтиқларнинг энг катта ва оғирини олиб, милтиқнинг оғзига яхшилаб дорида солиб, қўрғошиндан ясалган иккита тўнғиз отадиган ўқ солдим, иккинчи милтиққа иккита катта ўқ олдим, учинчисига эса, бешта кичикроқ ўқ солиб қўйдим.

¹ П и р а г и — ёввойи одамлар қайғи.

Биринчи милтиқни қўлга олдим-да, арслонни яхшилаб туриб олдим, мен унинг бошини нишонга олган эдим, лекин у олдинги оёқлари билан бошини бекитиб ётган эди, ўқ унинг оёғига тегиб, кафтининг суякларини майда-майда қилиб юборибди. Арслон бўкириб ўрнидан турди, лекин оғриққа чидолмай йиқилди, кейин яна ўрнидан туриб уч оёқлаб оқсаганича судралиб қирғоқдан нари кетди. У жон-жаҳди билан шундай қаттиқ ўкирдикки, мен бундай даҳшатли овозни ҳеч қачон эшитган эмасман.

Отган ўқим арслоннинг бошига тегмаганидан сал хавотир тортдим, аммо иккинчи милтиқни олиб яна олдим, бу сафар ўқим худди мўлжалга тегди. Арслон хириллаган овоз чиқариб, йиқилди.

Энди Ксури юраги дов бериб, қирғоққа бориш учун рухсат сўрай бошлади.

— Майли, бор! — дедим.

Бола сакраб сувга тушиб, бир қўлида милтиқни ушлаб, бир қўллаб сувганича қирғоққа қараб кетди. Йиқилган арслон ёнига бориб, милтиқнинг оғзини унинг қулоғига тираб туриб, бир отишдаёқ уни ўлдирди.

Овда арслонни отиб ўлдирмоқ яхши гапу, лекин унинг гўштини еб бўлмас эди, шу сабабдан, кераксиз ҳайвонни отамиз деб уч ўқни беҳуда исроф қилганимизга жуда ачиндим. Шунда Ксури, ўлдирилган арслоннинг бирор ерини кесиб оламан деди ва қайиққа қайтиб келганимиздан кейин мендан болтани сўради.

— Нега? — дедим.

— Арслоннинг бошини кесиб оламан, — деб жавоб қилди у.

Лекин арслоннинг бошини кесиб олишга унинг кучи келмади; олдинги оёғини кесиб, қайиққа олиб келди. Оёқ жуда катта эди. Менинг хаёлимга арслоннинг териси бизнинг бир коримизга яраб қолар деган фикр келди, мен унинг терисини шилиб олишга қарор бердим. Биз яна қирғоққа бордик, лекин мен ишга қандай киришишни била олмай ҳайрон бўлиб турдим. Ксури менга қараганда анча эпчил чиқди.

Биз кун бўйи шу иш билан овора бўлдик. Терини кеч киргандагина шилиб бўлдик. Уни қайиғимизнинг устига ёзиб қўйдик. Икки кундан кейин бу тери офтобда тамом қуриб, у менга кўрпа бўлди.

Бу қирғоқдан жўнаб, тўғри жанубга қараб йўл олдик ва ўн-ўн икки кунгача муттасил йўлимизни ўзгартмай тўппа-тўғри юриб бордик. Бизнинг озиқ-овқатимиз

жуда оз қолди, шунинг учун қолган озуқаларни мумкин қадар тежашга ҳаракат қилдик.

Мен Гамбия ёки Сенегала дарёларининг мансабига, яъни Яшил бурунга келиб туташган жойгача етиб олмақчи бўлдим. Бу ерда Овруподан келаётган бирор кема учраб қолар деган умидда эдим. Бу ерларда бирор кемани учрата олмасам, очиқ денгизга тушиб ороллари қидиришим, ё бўлмаса, ёввойи одамлар орасида ҳалок бўлишим турган гап эканини билар эдим, бошқа йўл йўқ эди.

Шунингдек, Овруподан келучи ҳамма кемалар, Гвения қирғоқларигами, Бразилиягами ёки Ҳиндистонгами, ишқилиб, қасеққа борсалар ҳам, Яшил бурундан ўтишини билар эдим. Шунинг учун, менинг бутун бахтим Яшил бурунда Овруподан келаётган бирор кемани учрата олишимда, деб ўйлардим.

«Агар шу ерда кема учрата олмасам, ўлиб кетишим аниқ», дедим ўз-ўзимга.

Яна ўн кунча ўтди, йўлни ўзгартмай жануб томонга боравердик. Бошлаб дарё бўйларида одамзод кўринмади, кейин икки-уч жойда қора танли одамларни кўрдик, улар қирғоқда бизга тикилишиб турар эдилар. Мен қирғоққа тушиб улар билан суҳбатлашмоқчи бўлдим, лекин менинг доно маслаҳатчим Ксури:

— Тушманг! Тушманг! Туша кўрманг! — деди.

Ксурининг маслаҳатига қарамай, шу одамлар билан гаплашмоқ ниятида қайиқни қирғоққа яқинроқ олиб юра бердим.

Ёввойи одамлар менинг ниятимни фаҳмлашди шеклили, улар анча жойгача қирғоқ бўйлаб бизнинг орқамиздан югуриб боришди.

Мен улар қуролсиз эканини билдим; фақат биттасининг қўлида узун, ингичка калтак бор эди. Ксури, унинг қўлидаги ёй, ёввойи одамлар ёйни жуда узоққа ва кишини ҳайратда қолдирарлик даражада нишонга олиб отади, деди. Шунинг учун ўзим узоқроқда туриб, имо-ишоралар билан уларга биз очмиз, бизга овқат керак, деган фикрни тушунтирдим. Улар мақсадимни тушунди. Улар ҳам шундай имо-ишоралар билан менга, қайиқни тўхтатгин, сизларга овқат келтириб берамиз, деган фикрни англатишди.

Мен елканни туширдим, қайиқ тўхтади, ёввойи одамлардан иккиси аллақасеққа югуриб кетишди, ярим соатча ўтгач, катта-катта икки бўлак қуритилган гўшт ва шу ерда битадиган икки қоп дон олиб келишди. Биз

гўштининг нима гўшти, доннинг қандай дон эканини билганимиз йўқ, шунга қарамай ҳар иккисини ҳам қабул қилиб олишга ҳозир эдик.

Аммо бу тортиқни қандай олиш керак? Қирғоққа тушишга ёввойи одамлардан қўрқамиз, улар бўлса биздан қўрқишади. Ҳар икки томон ҳам ўзини хавф-хатарсиз билсин деб, ёввойи одамлар озуқаларни қирғоққа яқин бир жойга қўйиб, биз уларни қайиққа келтириб олганимизча ўзлари нарироққа бориб туришди, кейин яна аввалги жойларига келиб туришди.

Биз бу озуқалар ўрнига уларга берадиган ҳеч нарсамиз бўлмаганидан ҳалигидек аломатлар билан уларга миннатдорлик билдирдик.

Аммо шу ондаёқ уларга хизмат кўрсатмоқ учун бизга жуда яхши имкон туғилди.

Биз ҳали қайиқни юргизиб бўлмаган ҳам эдикки, тепадан иккита зўр, баҳайбат йиртқичнинг югуриб келаётганини кўриб қолдик. Улар тўғри денгизга қараб югуришмоқда эди. Биз улар бир-бирини қувиб келяпти деб ўйладик. Қирғоқдаги одамлар, айниқса хотин-халаж жуда қўрқиб кетишди. Фақат қўлида ёй ушлаган ваҳшийгина ўридан қимирламай турарди, қолганлари ҳар томонга қочиб кетишди. Аммо йиртқич ҳайвонлар одамлардан ҳеч бирига зиён етказмай тўппа-тўғри денгизга қараб келишди. Улар ҳар иккиси ўзини сувга ташлаб, шўнғиб суза бошлади, бу ҳолдан, улар фақат денгизга чўмилиш учун келибди деб ўйлаш мумкин эди.

Улардан бири сузиб бизнинг қайиғимизга жуда яқин келиб қолди. Мен унинг бизга бунчалик яқин келишини ҳеч ўйламаган эдим, мен ҳам доврираб турмадим; милтиқни ёвга рўпара қилиб турдим. У нишонга олиш мумкин бўладиган даражада яқин келиши биланоқ тепкини босиб, унинг бошидан урдим. У шу ондаёқ сувга ботди, кейин шўнғиб чиқиб, гоҳ сувга чўкиб, гоҳ сув бетига чиқиб қирғоққа қараб сузиб кетди. У оғиз-бурнига сув тўлиб, қонига беланиб жон талашиб борар эди. У қирғоққа етиб бора олмай ўлди.

Милтиқнинг варанглаган овозини эшитиб ва ундан чиққан ўтни кўриб ваҳшийлар ҳангу манг бўлиб қолишди, баъзилари қўрққанидан ўликдек ер бағирлаб қолди. Лекин йиртқичнинг ўлганлигини ва мешинг ҳалигидек имо билан уларни қирғоққа келишга ундаётганимни кўриб, юракларини тутиб, сув бўйига келиб тўпланишди; афтидан, улар ўлдирилган йиртқични сувдан олиб чиқишни кўзлашар эди. Йиртқич чўкиб кетган жой-

нинг суви қон билан қизариб турар эди, шу сабабдан мен уни дарров топиб олдим. Уни арқонга боғлаб арқоннинг бир учини негрларга ташладим, улар ўлик йиртқични қирғоққа тортиб чиқардилар. У юнглари товланиб турувчи жуда чиройли катта қоплон экан. Негрлар беҳад хурсанд бўлганликларидан қўлларини осмонга кўтарар эдилар, улар мен қоплонни нима билан ўлдирганимни билолмай ҳайрон эдилар.

Иккинчи йиртқич милтиқнинг овозидан қўрқиб кетиб, қирғоққа сузиб чиқди-да, бояги тепага қараб қочди.

Негрлар ўлик қоплоннинг гўштини емоққа орзуманд эканликларини сезиб, бу йиртқични уларга тортиқ қилиб берсам жуда хурсанд бўлишади, деган фикр хаёлимга келди. Имо-ишоралар воситаси билан қоплонни олишлари мумкин эканини билдирдим. Улар мендан жуда миннатдор бўлишиб, дарҳол ишга тутинишди. Уларнинг пичоқлари йўқ эди, аммо калта учи ўткир калтакчалар билан қоплоннинг терисини ҳаш-паш дегунча шилиб олишдики, ҳатто биз пичоқ билан ҳам бунчалик тез шилиб ололмаган бўлур эдик.

Улар менга гўшдан олишни таклиф қилишди, лекин ҳалигидек имо-ишоралар билан, гўштини сизларга бердим, мен олмайман, деган гапни англатдим. Улардан қоплоннинг терисини сўраган эдим, улар терини жон деб менга беришди. Ёввойи одамлар менга яна озуқалар келтириб беришди, мен улар берган бу тортиқни жуда хурсанд бўлиб олдим. Мен улардан яна сув сўрадим; кўзаларимиздан бирини олиб чиқиб, сувимиз йўқлигини, унинг бўшлигини ва улардан шу кўзада сув сўраганимни билдирмоқ учун кўзани тўнтариб қўйдим. Улар алланима деб қичқаришди. Сал ўтмай икки хотин лойдан ясалган катта идишда (ёввойи одамлар лойни офтобда куйдиришса керак) сув олиб келишди. Хотинлар бу идишни қирғоққа қўйиб, ўзлари боягидек нарироққа бориб туришди. Мен Қсурининг қўлига уччала кўзани туттириб юбордим, у кўзаларни сувга тўлдириб келди.

Сув ва озиқ-овқатни ғамлаб олиб, меҳрибон негрлар билан хайрлашиб, ўн бир кунгача қирғоққа бурилмай жануб томонга сузиб бора бердим. Ниҳоят ўн бир миляча нарида денгиз ичига туртиб кирган бир бўлак ерни кўрдим. Ҳаво шамолсиз, тинч эди, бу ерни айланиб ўтмоқ учун қайиқни очиқ денгизга бурдим. Бу оролчанинг денгизга кирган жойига борган пайтимизда, океан то-

монда қиргоқдан олти милча нарида бошқа бир орол борлигини аниқ кўрдим ва узунчоқ ер — Яшил буруни, узоқдан кўринаётган нариги ер Яшил бурунининг ороллари-дан бири, деган жуда тўғри фикрга келдим. Лекин орол жуда узоқ бўлганидан унга бормасликка қарор бердим.

Бу чоқ Ксурунинг:

— Афандим! Афандим! Кема! — деб қичқирган овозини эшитдим.

Соддадил Ксури, жуда қўрқиб кетганидан эс-ҳушини йўқотиб қўяёзди: бу кемани у бизнинг орқамиздан хўжайин юборган кемалардан, деб ўйлабди. Лекин мен араблардан жуда узоқ кетганимизни билар ва энди улар бизни ушлаб ололмаслигига ишонар эдим.

Каютадан югуриб чиқиб, дарров кемани кўрдим. Ҳатто мен бу кемани португаллялилар кемаси эканини ҳам пайқадим. «Бу кема қул учун бораётган кема бўлса керак, — деб ўйладим, — тўғри, у негрларни тутиб келмоқ учун Гвиния қиргоқларига бораётир». Лекин диққат билан кузатгандан кейин кеманинг бошқа томонга кетаётганини ва қиргоққа келиб тўхташни ихтиёр ҳам қилмаганини билдим. Шундан кейин мен ҳарна қилиб бўлса ҳам, кемадагилар билан гаплашмоқ учун чодирларни кўтариб, очиқ денгизга йўл солдим.

Сал ўтмаёқ, мен қайиқни жуда жадал юргизиб борганимда ҳам кемадагилар менинг сигналимни пайқайдиган яқин масофага боролмаслигимга аниқ ишондим. Лекин худди мен қайиқни жадал юргизган пайтда кеманинг палубасидан (дурбин билан бўлса керак) бизни кўрибдилар. Кейин менга айтишларича, кемадагилар бу қайиқ Овруподан келиб денгизга фарқ бўлган бирор кеманинг қайиғи бўлса керак деб ўйлашибди. Мени яқинроқ келсин деган ният билан кема секин юра бошлади, уч соатдан сўнг мен кемага етиб олдим.

Мендан бошлаб португал тилида, кейин испан тилида, сўнгра француз тилида кимсан, деб сўрадилар, лекин бу тиллардан бирини ҳам билмас эдим.

Ниҳоят шотландиялик бир матрос мен билан инглиз тилида гаплашди, унга, мен инглизман, асирликдан қочиб келяпман, дедим. Шундан кейин мен ва менинг йўлдошимни жуда самимийлик кўрсатиб кемага таклиф қилдилар. Кўп ўтмай бизни қайиғимиз билан бирга кема палубасига чиқариб олдилар.

Ўзимизни озод киши деб билганимдан кейин шундай шод-хуррам бўлдимки, буни сўз билан изҳор қилиб бўлмайди. Мен қулликдан ҳам, ўлим ваҳимасидан ҳам қутулдим! Шодлигим ичимга сиғмас эди. Хурсанд бўлиб кетганимдан, мени қутқазиб олган капитанга бор молимнинг ҳаммасини инъом қилдим. Лекин у олмади.

— Мен сизнинг ҳеч нарсангизни олмайман, — деди у, — Бразилияга етиб боргандан кейин, ҳамма нарсаларингиз ўзингизга қайтариб берилади. Бразилиядан Англия жуда узоқ, агар нарсаларингизни мен олсам, сиз у ерда очликдан ҳалок бўласиз. Мен сизни кейинча ҳалок қилиш ниятида қутқазмадим. Йўқ, йўқ, инглиз тўраси, мен сизни Бразилиягача текинга олиб бораман, бу нарсаларингиз у ерда овқатланиш ва ундан ўз юртингизга етиб олмоғингиз учун корингизга ярайди.

Тўртинчи боб

РОБИНЗОННИНГ БРАЗИЛИЯДА ТУРИБ ҚОЛГАНИ. ЯНА ДЕНГИЗГА САФАР ҚИЛГАНИ. КЕМАСИНИНГ ҲАЛОҚАТГА УЧРАГАНИ

Капитан сўзининг устидан чиқадиган, мурувватли ва сахий одам эди. У ваъдаларининг ҳаммасини бажарди. У, менинг нарсаларимга матрослардан ҳеч бири дахл қилмасин, деб буюрди, кейин менга тегишли нарсаларининг ҳаммасини рўйхат қилиб, ўз буюмларига қўштириб қўйди. Бразилияга етиб келгандан кейин буюмларни талаб қилиб олинг, деб рўйхатни менга топширди.

Капитан менинг қайиғимни сотиб олмоқчи бўлди. Ҳақиқатан яхши қайиқ эди. Капитан, қайиқни ўз кемаси учун сотиб олмоқчи эканини айтиб, мендан баҳосини сўради.

— Сиз менга шунча кўп яхшилик қилдингизки, мен қайиққа нарх айтиб савдолашиб ўтиришга ўзимни ҳақсиз деб биламан. Берганингизни олавераман, — дедим.

Шундан кейин капитан Бразилияга бориш билан қайиқ учун саксон червон бериш шарти билан тилхат бермоқчи, борди-ю, у ерда бошқа одам топилиб нархини оширса, ўша нархда пул тўламоқчи бўлди.

Биз Бразилиягача йўлда ҳеч шикаст кўрмадик, йи-

гирма икки кундан кейин Авлиёлар бухтасига келиб тушдик.

Бу ерга келиб тушиш биланоқ тортган машаққатларим унутилиб кетди, энди мен хўрланган қул эмасман, ҳаётим янгидан бошланади, деб астойдил ишондим.

Португалия кемаси капитанининг қилган бениҳоя яхшилигини ҳеч вақт унутмайман.

Капитан мени олиб келгани учун бир тийин ҳам ҳақ олмади, бунинг устига учта кўзамгача — ҳамма буюмларимни бекаму кўст қайтариб берди, арслон терисига қирқ дўкат, қоплон терисига йигирма дўкат пул тўлади ва умуман сотадиган ортиқча буюмларимнинг ҳаммаси, шу жумладан, бир яшик винони, икки милтиқ ва қолган мумни/унинг бир қисмини шағам қилиб ёққан эдик/сотиб олди. Хуллас, буюмларимнинг кўпини сотиб, Бразилия қирғоғига тушганимда киссамда икки юз йигирма сўм олтин пул бор эди.

Йўлдошим Ксури билан ажралгим келмас эди. Аммо унга қилдирадиган ишим йўқ; бунинг устига овқат топиб уни боқа олишга ҳам ишонмас эдим. Шунинг учун, капитан, рози бўлсангиз болани кемамда шогирдликка олиб қолиб, кейинчалик матрос қилар эдим, деганда жуда суюндим. Ксури йўлда капитанни яхши кўриб қолганидан, шу кемада унинг қўл остида ишлашни билиб жуда хурсанд бўлди.

Бразилияга келганимиздан кейин дўстим капитан мени ўзига ўхшаш одампарвар ва очиқ кўнгилли бир ўртоғининг уйига олиб борди. Бу одам қанд лавлаги экиладиган ерларнинг ва қанд заводининг хўжайини экан. Мен анча вақт шу кишининг уйида турдим ва шу туфайли қанд лавлагиси етиштиришни ўрганиб олдим.

Бу ердаги одамларнинг жуда яхши кун кўришини ва тез орада бойиб кетишини кўриб, мен Бразилиядан жой олиб, қанд лавлагиси экмоқ фикрига тушдим. Бор пулимга ижарага ер олдим ва бўлғуси экинзоримнинг ҳамда ҳовли-жойининг планини тузишга киришдим. Лондонда бир оз пулим қолган эди, у пулни ҳам шу ишга харжлашга қарор бердим.

Мениннг экинзорим ёнида Лиссабондан кўчиб келган бир қўшним бор эди. Унинг номи Уэллс. Бу одам асли инглиз бўлиб, кўндан бери Португалияда туриб қолган эди. Биз унинг билан тез орада танишиб, жуда яқин дўст бўлиб кетдик. Иккимизнинг ҳам маблағимиз кам бўлганликдан дастлабки икки йил ичида олган ҳосили-

миз билан зўрға тириклик ўтказдик. Лекин ер ишланиб ҳосилга кириши билан биз бойиб кетдик.

Бразилияда тўрт йилча истиқомат қилиб, ишимни ривожга миндириб олганимдан кейин, равшанки, мен испан тилини ўрганиш билангина кифояланиб қолмадим. Балки яқин орадаги одамлар билан, шу қаторда бизга яқин жойда, денгиз бўйида бўлмиш Сан-Сальвадор шаҳридаги савдогарлар билан ҳам таниш-билиш бўлиб олдим. Бу одамларнинг кўпи мен билан дўст бўлиб кетди. Биз бот-бот учрашиб турардик, мен уларга кўпинча ўзимнинг Гвения қирғоқларига қилган икки сафарим тўғрисида, у ердаги негрлар билан савдо қилишнинг, яъни ҳар хил мунчоқ, пичоқ, қайчи, болта ёки ойналар олиб бориб, буларга олтин қуми ва фил суяги алмаштириб келиш мумкинлиги тўғрисида гапириб берар эдим.

Улар меннинг сўзларимни диққат билан эшитиб, бу гапларни узоқ муҳокама қилар эдилар.

Кунлардан бир кун бу одамлардан учтаси меннинг уйимга келиб, орадаги гапни сир сақлашга мендан сўз олгандан сўнг бундай дейишди:

— Ҳаммамизнинг ҳам экинзоримиз бор, аммо ерни ишлайдиган одамимиз йўқлигидан ишимиз ривож топиб кетмай турибди. Сиз ўзингиз борган жойдан қийинчилик кўрмай кўп олтин қуми ва бошқа қимматбаҳо нарсалар олиб келиш мумкин, дедингиз. Биз кема билан Гвенияга олтин олиб келмоқ учун бормоқчимиз. Биз қора қуллар сотиб олиб келмоқчимиз. Олтинимиз бўлса, уларимиз бўлса, экинзордан кўп ҳосил ола биламиз. Сиз Гвенияга боришга рози бўласизми? Сиз бу иш учун бир чақа ҳам пул қўшмайсиз: у ердан алмаштириб келиш учун лозим бўладиган молларнинг ҳаммасини сизга ўзимиз берамиз. Келадиган фойдага сиз, меҳнатингиз учун биз билан баб-баравар шериксиз.

Мен уларга бормайман, дейишим ва бу серҳосил Бразилияда узоқ вақт туришим лозим дейишим керак эди, аммо такрор айтаманки, бошимга тушган кулфатлар учун доим ўзим айбдорман. Денгизда бўладиган янги саргузаштлар мени ўзинга мафтун қилди ва хурсанд бўлганимдан бошим айланиб қолди.

Денгизда саёҳат қилмоққа иштиёқимнинг баландлиги бу сафар ҳам зўр чиқди ва отамнинг яхши маслаҳатларини инобатга олмаганимдек, яқин дўстларимнинг кишини йўлдан оздирувчи таклифига ҳам қарши бораолмадим.

Мен уларга жавоб қилиб, Гвенияга бажонидил бораман, лекин бир шартим бор: менинг йўқлик вақтимда мол-мулкимга қараб туришни ўз устларингизга оласизлар ва борди-ю, қайтиб келиш менга насиб бўлмаган тақдирда, бу мол-мулкни мен айтиб қолдирган тартибда тасарруф қиласиз, дедим.

Улар менинг шартларимни тўла бажаришга қатъий сўз бердилар, шундан кейин биз ўз ўртамиздаги битимни ёзиб расмийлаштириб қўйдик. Мен ҳам ўз томонимдан оғзаки васият қолдирдим: мол-мулкимнинг ҳаммаси мени ўлим хавфидан қутқазган португалиялик капитанга берилсин, деб васият қилдим. Шу билан бирга капитан пулимнинг бир қисмини Англияга — кекса ота-онамга юборсин, деб писанда қилиб қўйдим.

Кема сафарга жўнашга тайёрланди, ҳамроҳларим ўз орамиздаги битимга мувофиқ, унга керакли молни юкладилар.

Шундай қилиб яна, 1659 йил 1 сентябрь куни мен кема палубасига чиқдим. Бу сафар ҳам, саккиз йил аввал ота-онамни ташлаб кетган куннинг ўзида йўлга чиқдим, ҳолбуки ўша ақлсизлигим оқибатида бутун ёшлигимни хароб қилган эдим.

Ўн иккинчи куни экватордан ўтиб, 70° 42 шимолий кенглик даражасига етганимизда, жуда қаттиқ бўронга, тўғрироғи довулга дуч келдик. Довул жануби-шарқ томондан уриб турди, кейин рўпарадан ва ниҳоят шимоли-шарқ томондан урди, шу ҳолда довул тобора кучайиб, қутураверди, биз ўн икки кун мобайнида табиат балло-қазосининг ҳукми остида қолдик, кемамизнинг жилловини тўлқин ушлаб қаёққа ҳайдаса, ўша ёққа боришга мажбур бўлдик.

Шу ўн икки кун ичида мен ҳар дақиқа ўлим хавфидан турдим ва биттамыз ҳам бу балодан омон қолармиз деб ишонмадик.

Бир куни эрталаб (довул ҳамон аввалгидек қутуриб турмоқда эди) матрослардан бири:

— Қуруқ ер! — деб қичқирди.

Аммо бизнинг бу бахти қаро кемамиз қайси қирғоқ ёнидан ўтиб бораётганини билмоқ учун ҳали каютадан чиқиб улгурмасямиздан, дабдурустан кемамиз саёз ерга тикилиб қолди. Кема бир варакайига саёз ерга тикилиб тўхтаган ҳамон ниҳоятда зўр ва кучли тўлқин келиб палубага шундай зарба билан урилдики, биз дарҳол каютага кириб яширинишга мажбур бўлдик.

Кема қумга жуда қаттиқ ботиб қолганидан, уни юргизиб кетишнинг ҳеч иложи йўқ эди. Биз учун ёлғиз бир йўл, яъни ўзимизни қутқозишнинг иложини кўриш йўли қолган эди, холос. Бизнинг иккита қайиғимиз бор эди. Қайиқнинг бири кеманинг орқа томонига боғлаб қўйилган эди. Довул вақтида бу қайиқ кема қуйруғига урилиб денгизга ғарқ бўлди ёки уни довул оқизиб кетди. Битта қайиқ бутун қолди, аммо уни сувга тушириш мумкин бўладими-йўқми, бунга ҳеч кимнинг ақли бовар қилмас эди. Лекин ўйлаб туришга фурсат йўқ эди: кеманинг ҳар дақиқада қоқ бўлиниб кетиши эҳтимол эди.

Капитан ёрдамчиси матрослар ёрдами билан қайиқни дарҳол кемадан олиб сувга ташлади. Биз ўн бир киши ҳаммамиз қайиққа тушдик, энди бизнинг тақдиримиз кучайиб мавж уриб турган тўлқинлар қўлида қолди, чунки гарчи довул сал пасайган бўлса ҳам катта-катта тўлқинлар ҳамон қирғоққа бориб урилмоқда ва денгиз ҳайқириб қутуриб турмоқда эди.

Биз яна ҳам қаттиқ таҳлика остида қолдик: ҳозир қайиқ ағдарилиб кетади-ю, ўзимиз ҳалок бўламиз деб ишондик. Бизнинг чодир-елканларимиз йўқ эди, аммо чодирлар бўлганда ҳам, барибир биз учун бефойда эди. Шунчалик қаттиқ қўрқдикки, асти қўйинг, биз ўлимга олиб кетилаётган одамлардек ваҳима ичида қайиқни қирғоққа ҳайдаб бормоқдамиз. Ҳаммамиз ҳам қайиқ соҳилга яқин келиши биланоқ қирғоққа урилган тўлқин уни тараша сингари илиб кетади деб ўйлар эдик.

Довул бизни яна шу ҳолда тўрт милча суриб борди ва бир варақайига, тоғдек баланд кўтарилиб, мавж уриб қутуриб келаётган тўлқин қайиғимизнинг орқасига келиб урилди. Бу сўнгги ва энг даҳшатли зарба эди. Қайиғимиз ағдарилиб кетди. Биз кўз юмиб очгунча сув тагида қолдик. Довул ҳар қайсимизни ҳар томонга юмалоқ-ясси қилиб олиб кетди.

Сув тагида қолганимни билиб шунча қаттиқ қўрқдимки, бунга таърифлаб беришга тилим ожиз. Мен сузишга жуда устаман, шунга қарамай, дарров нафасимни ростлаб, бу ўпқондан чиқиб олишга сира мадорим қолмаган эди. Нафасим оғзимга тиқилиб ўлаёдим. Тўлқин мени қирғоққа томон юмалоқ-ясси қилиб олиб кетди ва сулайтириб ташлаганича ўзи бўлак-бўлак бўлиб орқасига қайтди. Оғзи-бурним сувга тўлган эди. Нафасимни ростлаб сал ҳушимга келдим. Қирғоқ жуда яқин (мен ўйлагандан ҳам яқин) қолган эди, қалқиб оёққа турдим ва шошиб-пишиб югурдим. Бошқа тўлқин етиб келиб

мени илиб кетгунча соҳилга чиқиб оламан деб ўйлаган эдим, аммо ундан қочиб қутула олмаслигимга ақлим етди: денгиз ҳайқириб, баланд тоғдек кўтарилиб, гўё қутурган душман сингари орқамдан қувиб келмоқда. Мени соҳилга суриб борган бошқа тўлқинлардан қочишга ҳаракат ҳам қилмадим, лекин улар қирғоққа сал урилиб орқага қайтдилар, мен бўлсам яна илиб денгизга олиб кетмасин деб, соҳилга чиқиб олмоқ учун типирчилаб кўп уриндим.

Иккинчи бир тўлқин йнгирма-ўттиз футча келадиган сувга мени ғарқ қилиб ташлади. Кейин илиб олганича парпарак қилиб соҳилга томон олиб кетди. Бор кучим билан тўлқинни яна тезлатиб анча вақт сузиб бордим ва сув ичида нафасим қайтиб ўлаёздим. Тўлқин мени баландликка олиб чиқаётгандай бўлди. Бахтим ёришиб, ҳаял ўтмай қўлим билан бошим сув бетига чиқиб қолди, гарчи бир дақиқа ўтмаёқ бошқа бир тўлқин орқамдан бало-қазодек қувиб келаётган бўлса ҳам, лекин ҳалиги бир нафаслик фурсат менга куч ва руҳ берди. Қувиб келаётган тўлқин мени яна кўмиб ташлади, аммо бу сафар сув тагида узоқ қолиб кетмадим. Тўлқин бўлақларга ажралиб, оқасига қайтганда, мен ҳам унга бўш келмадим, қирғоққа қараб суза бошладим ва сал ўтмай оёқларим ерга тегди. Икки-уч минут туриб чуқур нафас олдим ва бор кучимни йиғиб қирғоққа томон ташландим.

Аммо шунда ҳам қутурган денгиздан қутулолмадим; у орқамдан яна қувабошлади. Тўлқин яна икки бор менга етиб ўз забтига олди ва қирғоққа суриб борди, қирғоқнинг бу ери жуда нишаб эди.

Энг сўнгги тўлқин мени олиб бориб қояга шунча қаттиқ урдик, ҳушимдан кетиб қолдим. Мен бир оз вақт ҳушсиз ётдим, агар шу чоғ денгиз мени яна илиб ўз забтига олганда албатта ҳалок бўлар эдим.

Хайриятки, дарров ҳушимга кела қолдим: келаётган тўлқин мени яна чулғаб олиши аниқлигини билиб, қояга маҳкам ёпишиб олдим ва нафасимни ростлаб тўлқиннинг орқага қайтишини кутиб турдим.

Бу жой соҳилга яқин бўлганидан тўлқин унча кучли эмас эди. Сув орқасига қайтди дегунча яна жаҳд билан олға югурдим ва соҳилга шунча яқинлашиб қолдимки, кейин келган тўлқин гарчи мени бошим билан кўмиб юборса ҳам денгизга олиб кета олмади. Яна бир неча қадам югуриб бордим ва соҳилга чиқиб олганимни сезиб бениҳоят суюндим. Тошларга тирмашиб тепага чи-

қиб, ўтлар устига ўзимни ташладим. Бу ерда хавф-хатардан холи эдим: сув бу ерга етиб келолмасди.

Гўр ёқасидан қайтиб келган кишининг шодлик туйғуларини таърифлаб беришга сўз тополмай одам тили лол қолса керак! Мен елиб-югуриб, дикирлаб сакрай бошладим, қулочларимни кенг ёзиб, ҳатто ашула айтиб, ўйинга тушдим. Агар таъбир жоиз бўлса, бутун вужудим омон қолганлигим ҳақидаги фикр-туйғу билан чулғаб олинган эди.

Денгизга ғарқ бўлиб кетган ўртоқларимни жуда қайғуриб эслай бошладим. Мен уларга жуда ачиндим, чунки йўл бўйи бу одамларнинг кўпи билан жуда яқин бўлиб кетган эдим. Уларнинг ранг-рўйини, исмларини хотирлай бошладим. Афсуски, улардан бирини ҳам қайтиб кўра олмадим; денгиз қирғоққа чиқариб ташлаган иккита шляпа, битта қалпоқ ва иккита бошқа-бошқа бошмоқдан бўлак улардан ном-нишон қолмади.

Кемамиз турган жойга тикилдим, у жуда узоқда қолиб кетган эди, баланд-баланд кўтарилаётган тўлқинлар устидан уни зўрға кўра олдим. Мен ўз-ўзимга: «Шундай даҳшатли бир довулда бу қирғоққача етиб келганлигим бир мўъжиза, мўъжиза бўлса ҳам жуда катта мўъжизадир», дедим.

Бунчалик даҳшатли ўлим хавфидан қутулиб омон қолганимга жуда хурсанд бўлдим, аммо қуруқлик ҳам денгиздек хавф-хатарли бўлмоғи мумкин, чунки бу ернинг қанақа жой эканини билмайман, демак, бу бегона жойни дарҳол диққат билан кўздан кечириб чиқмоғим керак, деган фикрга келдим.

Шу фикрлар хаёлга келиши билан хурсандликларимдан асар ҳам қолмади; гарчи мен омон қолган бўлсам ҳам, кулфат, маҳрумлик ва даҳшатлардан қутулмаганимни тушундим. Устимдаги кийимларим ивиб кетган эди, алмаштириб киядиган ҳеч нарсам йўқ. Куч-қувватга келмоғим учун ейишга овқатим ҳам, ичишга сувим ҳам йўқ эди. Энди ҳолим нима бўлади? Е очликдан ўлиб кетаман, ёки йиртқич ҳайвонлар гўштимни тилка-пора қиладилар. Булардан ҳам ғамга соладиган нарса шу эдики, мен ов ҳам қилолмайман, ўзимни йиртқичлардан мудофаа ҳам қилолмайман, чунки қўлимда ҳеч бир қуролим йўқ. Умуман ёнимда пичоқ, трубка ва тамаки қутисидан бўлак ҳеч нарса йўқ эди.

Бу ҳол мени шундай қаттиқ ташвишга солдики, мен тентаклардек денгиз бўйида у ёқдан-бу ёққа елиб-югурдим.

Кеч кира бошлади. Мен ўз-ўзимдан: «Бу ерда йирт-қич ҳайвонлар кўп бўлса, ҳолим нима кечади? Ахир, улар ҳамниша кечалари ов қилишади-ку», деб сўрадим.

Нарироқда арчага ўхшаш сершоҳ бир дарахт бор эди. Мен шу дарахт устига чиқиб, тун бўйи унинг тиканли шохлари устида ўтириб чиқишга қарор бердим. Йиртқичлардан жон сақламоқ учун бошқа йўл топмадим. «Тонг отганда қайси ажал билан ўлишим маълум бўлар, — дедим ўзимга-ўзим, — чунки бу ерда яшамоқнинг иложи йўқ».

Ташналик мени жуда қийнаб қўйди. Яқин орада ичадиган сув йўқмикан, деб бир оз юрдим, толенмга, қирғоқдан ярим милча нарида ариқ бор экан.

Қониб сув ичдим ва очликни сал босиш ниятида оғзимга бир чимдим тамакидан солиб, ҳалиги дарахт ёнига келиб, устига чиқдим, уйқуда йиқилиб тушмайдиган бўлиб, унинг шохлари орасига жойлашиб олдим. Ўзимни душмандан мудофаа қилмоқ учун узун бир бутоқни кесиб олдим, хуллас, дурустроқ жойлашиб олдим, росаям чарчаганимдан қаттиқ ухлаб қолибман.

Жуда ширин ухлабман, юмшоқ ўрнида ухлаган одамлар ҳам уйқуда бунчалик роҳат қилмайди, шундай ухлаб турибманки, бошқа ҳар қандай шароитда одам уйқудан бунчалик руҳли ва тетик бўлиб уйғонмас дейман.

Бешинчи боб

РОБИНЗОН ОДАМ ҚАДАМ БОСМАГАН ОРОЛДА. РОБИНЗОННИНГ КЕМАДАГИ БУЮМЛАРНИ ОЛИБ ЧИҚҚАНИ ВА УЗИГА УИ СОЛИБ ОЛГАНИ

Кеч уйғондим. Ҳаво очиқ, шамол босилган, денгизнинг қутуриши тўхтаган эди.

Мен кемага қарадим ва унинг кечаги жойида йўқлигини кўриб жуда ҳайрон қолдим. Энди у қирғоққа анча яқин келиб қолган эди. У кеча мени тўлқин уриб юбораёзган қояга жуда яқин жойда турмоқда. Кечаси уни қаттиқ тўлқин ўрнидан қўзғатган ва шу ерга келтириб ташлаган бўлса керак.

Кема мен тунаган жойдан бир милча нарида эди. Афтидан тўлқин уни мажақлаб юбормаган бўлса керак: у сувда тикка турмоқда.

Мен кемага сузиб бориб, ундаги озуқаларни ва бошқа буюмларни олиб келиб ғамлаб олмоқчи бўлдим.

Дарахтдан тушиб, теварак-атрофни яна кўздан кечирдим. Аввало, кеча довул ардариб ташлаган ўзимизнинг қайиққа кўзим тушди, у бу ердан икки милча нарида, ўнг қўл томондаги қирғоқда турипти. Мен шу томонга қараб юрабошлаган эдим, лекин бу ердан тикка боришининг иложи бўлмади: эни ярим милча келадиган кичикроқ бир қўл соҳилни анча ўпириб кирганидан, йўлни тўсиб турар эди. Орқамга қайтдим, чунки менга аввал кемага бормоқ муҳим эди: кемадан овқат топиб олишга амин эдим.

Чошгоҳдан кейин денгизда тўлқин тамом тўхтади ва сув жуда тез қайтди, мен кема томон чорак милча қуруқ ердан бордим.

Бу ерга келиб юрагим яна орзиқиб кетди: агар довулдан қўрқмасдан кемадан қимирламай тура берганимизда ҳозир ҳаммамизнинг ҳам омон юрган бўлишимиз менга аниқ ва равшан бўлди. Довулнинг пасайишини кутиб турмоқ лозим эди, шундай қилган бўлсак, омон-эсон соҳилга чиқиб олган бўлар эдик ва мен ҳозир бу одамсиз ерда ёлғиз саргардон бўлиб қолмас эдим.

Бу ерда якка-ёлғиз саргардон бўлиб қолганлигимни ўйлаб йиғладим, лекин кўз ёши билан ҳеч қачон бахтсизликдан қутулиб бўлмаслигини ўйлаб, йўлимда давом этишга ва ҳар нима қилиб бўлса ҳам мажақланган кемага етиб олишга қарор бердим. Ечиниб, сувга тушиб сузиб кетдим. Қийинчиликнинг энг оғири энди келди: мен кемага чиқа олмадим. У саёз жойда туриб қолганидан қадди сувдан кўтарилиб қолган эди, осилиб чиқмоқ учун қўлга плинадиган ҳеч нарса йўқ. Анча вақт кема атрофида сузиб айланиб юрдим ва бирдан кема арқонига кўзим тушиб қолди (дарров уни кўрмаганимга ўзим ҳам ҳайронман). Арқон кеманинг тешигидан чиқиб осилиб турар эди, арқоннинг учи сувдан анча баланд бўлганидан уни зўрға ушлаб олдим. Мен арқонга осилиб, кема насосхонаси ёнидаги матрослар уйига чиқиб олдим. Кеманинг таги тешилган, пастки қаватидаги омбулор сувга тўлиб қолган эди. Кема қаттиқ, қумлоқ саёз жойда туриб қолган, унинг орқа томони баланд кўтарилиб, бурни эса сувга тегай деб қолган эди. Шундай қилиб, кеманинг қуйруқ томонига сув кирмаган ва бу ердаги ашёлар омон эди. Мен дарров қуйруқ томонга бордим, чунки аввало, ашёлардан қайси бири бузилганини

ва қайси бири бутун қолганини билиб олмоғим зарур эди.

Кемадаги озуқаларнинг ҳаммаси батамом қуп-қуруқ экан. Очликдан юрагим эзилиб кетган эди, шунинг учун дарҳол омборхонага кириб, чўнтакларимни қотган нонга чоч тўлдириб олдим ва фурсатни бой бермаслик учун кемани текшириб юрган йўлимда қотган нонни едим. Кема каютасидан бир шиша ром топиб олдим, бу ромдан бир неча қултум ичдим, чунки олдимда турган ишларни бажармоқ учун куч йиғиб бақувват бўлиб олишим лозим эди.

Менга асқотадиган ашёларнинг ҳаммасини соҳилга олиб чиқмоқ учун аввало қайиқ топмоғим керак эди. Лекин қайиқ йўқ, йўқ нарсани орзу қилиш эса бефойда. Эҳтиёжнинг ўзи бизни ихтирочи қилади, мен дарҳол ишга тутиндим. Кемада мачта ва шу кабилар бор эди, мен шулардан сол ясамоқчи бўлдим.

Бир неча енгилроқ ходани танлаб, оқизиб кетмаслик учун уларнинг ҳар бирини арқонга боғлаб сувга ташладим. Кейин ўзим кемадан тушиб, тўртта ходанинг икки учидан арқон билан маҳкам боғладим, унинг устидан икки-учта ёғочни кўндалангига қўйиб туриб боғладим, солга ўхшаш бир нарса ҳосил бўлди.

Бу сол мени бемалол кўтарди, лекин кўп юк учун у жуда енгил ва кичик эди. Мен яна қайтиб кемага чиқишга мажбур бўлдим.

Кема дурадгорининг аррасини қидириб топиб, мачтани уч бўлак қилиб арраладим, бу ходалар билан солни анча катта қилдим. Мен бу ишга жуда катта, жуда кўп куч сарф қилдим, керакли нарсаларни ғамлаб олиш орзуси менга мадад бериб турди, мен шунча катта ва қийин ишни бажардимки, оддий шароитда бу ишни қилишга кучим етмаган бўлар эди.

Энди менинг солим катта ва маҳкам, анча-мунча юкни кўтара оладиган бўлди.

Бу солга нимани юкламоқ ва уни тўлқин оқизиб кетмаслик учун қандай тадбир қўлламоқ лозим? Уйлаб туришга фурсат йўқ, шошилиш лозим эди. Аввало қайиққа кемадаги ҳамма ёғоч ва тахталарни ордим, кейин матросларимизнинг учта сандиғининг қулфини бузиб очдим ва ичидаги нарсаларни олиб ташладим. Ўзимга энг кўп асқотадиган ашёларнигина олиб, уч сандиқни тўлдирдим. Сандиқнинг бирига озуқаларни: гуруч, қотган нон, уч бўлак голланд нишлоғини, бешта катта бўлак қуритилган эчки гўштини (бу гўшт кемада бизга

асосий овқат бўлган эди) ва Овруподан кемадаги товуқларимизга бермоқ учун олиб келган арпадан қолган қисмини солдим. Биз товуқларни йўлдаёқ сўйиб еган эдик, аммо арпадан озгинаси қолган эди. Бу арпа бугдой аралаш эди: бу дон менга жуда асқотган бўлар эди, лекин каламушлар унга жуда қаттиқ зиён етказган экан. Булардан ташқари, бир неча яшик вино ва олти галлонга¹ яқин гуручдан қилинган арақ топдим. Булар капитанимизники эди.

Бу яшикларни солга, сандиқлар ёнига жойладим.

Аммо мен юк ортиш билан овора бўлиб турган пайтда сув мавж ура бошлади, қирғоққа ташлаб келган камзулимни, кўйлак ва жилеткамни сув денгизга оқизиб кетганини кўриб жуда хафа бўлдим.

Энди эгнимда ёлғиз пайпоғим билан иштоним қолди, холос (ўзи сурпдан тикилган, калталигидан тиззамга зўрға келар эди). Кемага қараб сузган вақтимда буларни ечмаган эдим. Бу ҳол мени фақат овқатнигина эмас, балки кийим-бошнинг ҳам ғамини ейишга мажбур қилди. Кемада ҳар хил кўйлаклар кўп эди, лекин ҳозирча булардан бир жуфтини олдим холос, чунки мени бошқа нарсалар, айниқса иш асбоблари кўпроқ қизиқтирар эди.

Излаб-излаб охири дурадгоримизнинг қутисини топиб олдим, бу қути менинг учун энг қимматли нарса эди, шу пайтда мен уни ичи олтинга тўлдирилган бутун бошли кемага ҳам алиштирмас эдим. Қутининг ичида нима борлигига қарамасданоқ солга қўйдим, чунки қутида қандай асбоблар туришини ўзим яхши билар эдим.

Энди милтиқ ва ўқ-дорини ғамлаб олишим керак эди. Каютадан иккита ов милтиқ ва иккита тўппонча, яна бир халта ўқ билан иккита занг босиб кетган қинсиз қилч топиб олиб, буларни милтиқ дориси соладиган идиш билан бирга қайиққа жойладим. Кемамизда учта кичкина бочкада милтиқ дориси борлигини билар эдим, аммо буларнинг қаерда туришини билмас эдим; уёқ-буёқни яхшилаб кўздан кечиргач, уччала бочка ҳам топилди. Бир бочкадаги дори ивиб қолибди, қолган иккитаси тамом қуруқ турган экан, буларни кўтариб чиқиб милтиқлар билан бирга қайиққа ордим. Энди қайиғим юкка лиқ тўлди, йўлга тушмоқ керак эди. Соҳилга чодирсиз, эшкаксиз етиб олиш осон эмас: рўпарадан салгина шамол уриши билан менинг қайиғим сувга ғарқ бўлиб кетиши турган гап эди.

¹ Г а л л о н — суюқлик ўлчови — $3\frac{3}{4}$ литрга баравар.

Бахтимга денгиз сокин эди. Орқа томондан секинги на тошқин бошланди, бу тошқин менинг солимни соҳилга нтарар эди. Бунинг устига соҳилга томон оҳистагина шамол урди. Шунинг учун кемадаги қайиқдан икки-учта синиқ эшкак олиб, дарҳол йўлга тушдим. Орадан кўп ўтмай кичкина бир қўлтиққа кўзим тушди, шу қўлтиққа қараб йўл тутдим. Қайиқни сув оқимининг энига қараб зўрға юргиздим ва бу жой саёз бўлганидан сув тагига эшкакни тираб ҳалиги қўлтиққа етиб олдим, сув қирғоққа урилиб орқага қайтганда менинг қайиғим бутун юки билан соҳилда қолди.

Энди менинг олдимда атрофни текшириб кўриш, ўзимга турар жой бўла оладиган, буюмларимни қўйиш учун бехатар бир ўрин топиш вазифаси турар эди. Қаерда турганлигимни, яъни қитъагами, ёки оролга келиб қолганлигимни, бу ерда одамлар яшайдими, бу ерда йиртқич ҳайвонлар борми — ҳали ҳам билолганим йўқ. Ярим милча ёки ундан салгина нарироқда тикка ва баланд тепалик кўринди. Шу тепанинг устига чиқиб атрофни кузатмоқчи бўлдим. Милтиқ, тўппонча ва дори соладиган халтани олиб атрофни текшириб кўргани йўлга тушдим.

Тепанинг устига чиқиш жуда қийин эди.

Тепанинг устига чиқиб атрофга кўз ташлагач шўрлик пешонамнинг сира ёришмагани маълум бўлди: мен оролга келиб қолган эканман! Чор атроф нуқул денгиз, агар денгиздан чиқиб турган бир неча катта тошни ва иккита оролчани ҳисобга олмаганда қуруқ ердан ҳеч нишона йўқ, шу иккита оролчалар ҳам тўққиз милча нарида бўлиб, мен турган оролдан анча кичик эди.

Яна бир ҳолни ҳам билиб олдим: бу ерда ёввойи ўсимликларгина мавжуд, ҳеч қаерда одам обод қилган ер кўринмас эди, бундан чиқадики, бу ерда чиндан ҳам одамлар турмайди.

Бу ерда йиртқич ҳайвонлар ҳам йўқ эди, мен битта ҳам йиртқични кўрмадим. Аммо парранда жуда кўп, уларнинг ҳаммаси мен билмайдиган аллақандай паррандалар зотидан эди, бир паррандани уриб олдим, унинг гўштини еса бўладими, йўқми — ҳеч билаолмадим.

Тепаликдан тушиб кела туриб дарахт устида турган бир катта қушни уриб олдим.

Уйлайманки, олам бино бўлгандан бери бу ерда милтиқ овози биринчи марта эшитилган бўлса керак. Мен милтиқни отиб бўлар-бўлмасданок дарахтзордан бир гала қуш чийиллашиб учиб кетди. Қушларнинг ҳар,

қайсиси ўз бошига қичқираверди, аммо бу қушлардан ҳеч бирининг овози мен билган қушлар овозига ўхшамас эди.

Мен отиб ўлдирган қуш, назаримда, худди биздаги қарчиғайлар жинсига ўхшаб кетади: патларининг ранги, тумшугининг тузилиши биздаги қарчиғайга жуда ўхшаса ҳам, унинг тирноқлари калта эди. Гўшtidан ўлимтик иси буриқсиб турганидан мен уни ея олмадим.

Биринчи кундаги текширишларимнинг натижаси шундай бўлди. Кейин мен қайиқдаги нарсаларни соҳилга ташишга тутиндим. Бу ишни битиргунча кеч кирди.

Кечқурун, бугун қаерда ва қай хилда тунасам экан, деб ўйлай бошладим.

Очиқ ерда ёта беришга қўрқдим. Агар менга бирор йиртқич ҳужум қилиб қолгудек бўлса ҳолим нима кечадди? Шунинг учун соҳилдан кечаси ухлашга қулайроқ бир жой танлаб, унинг атрофини сандиқ ва яшиқлар билан ўрадим, унинг ўртасидан эса тахталар билан қапасадим.

Ўзимдаги озуқалар тамом бўлса, нима еб кун ўтказиш масаласи ҳам бошимни қотирди; қушлардан ва мен милтиқ отган вақтимда дарахтзор ичидан чиқиб қочган биздаги қуёнларга ўхшаш бир хил жониворлардан бошқа бу ерда ҳеч бир тирик жонни кўрмадим.

Шу пайт мени кўпроқ бошқа нарса қизиқтирар эди. Мен кемадан олиш мумкин бўлган нарсаларнинг кўпни ҳали ташиб олганим йўқ эди; кемада менга асқотадиган кўп нарсалар, энг зарури кема чодирлари билан арқонлар қолган эди. Шунинг учун, агар менга ҳеч нарса халақит бермаса, яна кемага сузиб боришга қарор бердим. Бўрон туриши биланоқ кемани парча-парча қилиб юборишини билар эдим. Бошқа ишларнинг ҳаммасини қўя туриб, кемадаги нарсаларни ташиб олиш керак эди. Охирги миҳгача ҳамма нарсани соҳилга чиқариб олмагунча хотиржам бўлиш мумкин эмас.

Кемадаги нарсаларни олиб ўтишга қарор берганимдан сўнг, қайиқ билан бориш керакми ёки аввалги сингари бу сафар ҳам сузиб бориш керакми деб ўйлай бошладим. Сузиб бориш яхшироқ деган фикрга келдим. Бу сафар кийимларимни қапага ечиб қўйдим, эгнимда ички кўйлагим, сурп иштоним ва пайпоқсиз кийилган туфли қолди, холос.

Аввалгидек бу сафар ҳам кемага арқонга осилиб чиқдим, кейин янги сол ясаб кўпгина зарур буюмлар

олиб ўтдим. Биринчидан, дурадгоримизнинг ҳужрасида бўлган асбобларнинг ҳаммасини, масалан, икки-уч қоп қатта-кичик миҳ, миҳни бураб чиқарадиган отвертка, йигирма тўртта болта ва булардан ташқари менга энг керакли асбоб бўлган чархни олиб солга жойладим.

Кейин кема тўпхонасидан бир қанча буюмлар, масалан, учта темир лом, иккита кичкина бочкада милтиқ ўқи, бир оз милтиқ дориси топиб олдим. Сўнгра кемадан жуда кўп ҳар хил кўйлак, чодир, гамак, тўшак ва ёстиқлар олдим. Буларнинг ҳаммасини солга ортиб, омонэсон соҳилга чиқариб олдим.

Кемага жўнаб кетаётганда, бирор йиртқич озуқаларимни еб қўймасмикин, деб қўрққан эдим. Бахтимга озуқалар омон экан.

Аmmo менинг йўқлигимда аллақандай бир жонивор дарахтзордан келиб сандиқларимдан бирининг устига чиқиб ўтирибди. У мени кўриб, сал нарига қочди, лекин дарров тўхтади ва ҳеч қўрқмай, бемалол чўнқайиб олиб, мен билан танишмоқчи бўлгандек кўзларимга термилиб тура берди.

Бу жонивор жуда чиройли, худди биздаги мушукка ўхшар эди. Мен милтиқни олиб уни нишонга олдим, лекин у ўз бошига келган хатарни фаҳмламай, ҳатто ўтирган жойидан ҳам қимирламади. Буни кўриб, унга бир бўлак қотган нон ташладим, албатта, унга қотган нон ташлашим нотўғри эди, чунки қотган ноним жуда оз ва уни эҳтиёт қилмоғим зарур эди. Шундай бўлса ҳам бу жонивор менга жуда ёқиб қолганлигидан бир бўлак қотган нонни ундан аямадим. У югуриб келиб қотган нонни искаб кўрди ва уни еб, маза қилиб лабларини ялайбошлади. У яна берармикин деб умидвор бўлиб кутиб турди. Мен унга бошқа ҳеч нарса бермадим. У бир оз тикилиб туриб, кейин қайтиб кетди.

Шундан кейин ўзим учун қапа ясашга тутиндим. Капани дарахтзордан келтирган ҳодалар билан кема чодиридан ясадим. Офтобда ёки ёмғирда бузилиши мумкин бўлган нарсаларнинг ҳаммасини шу қапага олиб кирдим, қапа атрофига бўлса, одам ёки ҳайвонлар ҳужумидан сақланмоқ учун яшик ва сандиқларни уйиб тўсдим, ички томондан тахталар билан беркитдим. Кейин ерга тўшак солиб, бошимга икки тўппончани, тўппонча ёнига милтиқларни қўйиб ётдим.

Кема ҳалокатга учрагандан бери биринчи кечагина кўрпада ётаётirman. Кеча кечаси қам уҳлаганим, кундузи эса ҳеч дам олмай ишлаганим, яъни, аввал буюмлар

ни кемадан қайиққа юклаб, сўнгра уларни соҳилга олиб чиққанимдан жуда чарчаган эканман, эрталабгача қаттиқ ухлабман.

Ҳеч кимнинг буюмлари менинг ҳозирги буюмларимча кўп бўлмаса керак. Лекин булар менга ҳалиям оз кўринмоқда. Кема ҳали бут, уни ҳозирча тўлқин бошқа бир томонга олиб кетмаган, унда ҳали менга керакли буюмлар бор экан — ҳеч бирини қолдирмай соҳилга чиқариб олмоғим зарур, деган фикрга келдим. Шунинг учун ҳар куни сув қайтган вақтда кемага бориб ундан кўпдан-кўп нарсаларни соҳилга чиқариб ғамлаб олавердим.

Менинг кемага қилган учинчи сафарим айниқса муваффақиятли бўлиб чиқди. Асбоб-ускуналарни ва ҳамма арқонни олиб келдим. Бу сафар чодир бўладиган матонинг катта бир бўлагини ҳам олиб ўтдим; биз бу мато билан кема чодирларини ямар эдик, милтиқ дориси солинган бочкалар ивиган тақдирда уларни ўрар эдик; мен ўтган сафар буни олмасдан кемада қолдириб кетган эдим. Охири кемадаги чодирларнинг ҳаммасини соҳилга чиқариб олдим; аммо буларни бўлак-бўлак қилиб кесиб олиб ўтишга тўғри келди. Бироқ, мен бу матони бўлак-бўлак қилиб кесишга кўзим қиймади, чунки чодирлар менга денгизда юриш учун керак эмас, балки менинг учун бу чодирларнинг қиммати — шу матонинг бутунлигида эди.

Энди ёлғиз кишининг қўлидан келадиган нарсаларнинг ҳаммаси кемадан ташиб олинди. Энг катта ва энг оғир нарсаларгина қолди, буларни сўнги сафарларда таший бошладим. Катта арқонларни ташишга киришдим. Ҳар қайси арқонни унча қийналмасдан олиб ўтиш мумкин бўладиган қилиб кесдим ва буларни ҳам бўлак-бўлак ташиб олдим. Булардан ташқари болта билан ажратиб олиш иложи бўлган темирларни кемадан олдим. Кейин мачта ходаларидан кесиб булардан каттароқ бир сол ясадим ва унга бу юкларнинг ҳаммасини ортиб йўлга тушдим.

Лекин бу сафар омадим юришмади: солга ортилган юкларим ниҳоятда оғир бўлганидан уни эплаб юргизиш жуда қийин бўлди. Қўлтиққа кириб бошқа буюмлар тахлаб қўйилган қирғоққа етай деганимда сол ағдарилиб кетди, мен ҳамма юкларим билан сувга йнқилдим. Мен чўкиб кетмадим, чунки қирғоқ лабига етиб қолган эдим, аммо юкларимнинг кўпи, менга энг зарур бўлган темирнинг ҳаммаси сув тагига ботиб кетди. Тўғри, сув

қайтганда арқонларнинг кўпини ва бир печа бўлак темирни соҳилга чиқариб олдим, аммо ҳар бир бўлак арқон ва темирни сувга шўнғиб олиб чиқаверишдан тинкам қуриди.

Мен ҳар кун кемага бориб ҳар сафар бирор нарса олиб келдим.

Бу оролда умр кечири бошлаганимга ўн уч кун бўлди, деганда ўн бир марта кемага бориб, одамнинг икки қўли кўтара оладиган ҳамма нарсани соҳилга ташиб олдим. Агар ҳаво тинч турганида бутун кемани қисмларга бўлиб ташиб олишим турган гап эди.

Ўн иккинчи сафарга тайёрланаётганимда шамол кўтарилаётганини пайқаб қолдим. Шунга қарамай, сувнинг қайтишини кутиб, кемага қараб йўл олдим. Аввалги сафарлари келганимда каютани шип-шийдон қилиб кетган эдим, шу сабабдан энди бу уйда қўлга плинадиган нарсасиз қолмаган бўлса керак деб ўйладим. Аммо бирдан жовон билан икки яшикка кўзим тушиб қолди; бу яшикларнинг бирида учта устара, катта бир қайчи, бир дюжинача вилка билан пичоқ; иккинчи яшикда эса пул бор экан, буларнинг бир қисми Оврупо пули, яна бир қисми Бразилия пули бўлиб, булар ўттиз олти фунт-стерлингча кумуш ва олтин пул эди.

Бу пулларнинг қадр-қимматига кулгим қистаб кетди.

— Кераксиз ахлат, сенинг менга энди нима ҳожатинг бор? — дедим, — ҳозир шу арзимас пичоқлардан биттасига бу олтиннинг ҳаммасини жон деб берар эдим. Энди ортиқча юксан, керагинг йўқ, денгиз тагига йўқ бўлиб кет! Ерда ётган бўлсанг, букилиб олишга ҳам арзимайсан.

Сал ўйлаб мулоҳаза қилгандан кейин, бу пулларни бир парча латтага ўраб чўнтагимга солиб қўйдим.

Денгиз тун бўйи ҳайқириб чиқди, эрталаб қападан туриб қарасам кемадан ном-пишон қолмабди.

Энди биринчи кундан буён фикр-ёдимни банд қилган масалани ҳал қилишга батамом киришмоғим мумкин: менга йиртқич ҳайвон ҳам, ваҳший одамлар ҳам ҳужум қилолмаслиги учун нима қилмоғим керак? Қандай кулба солмоғим лозим? Форни кавлайнми ёки чодир тикайми?

Ўйлаб-ўйлаб ҳар иккисини ҳам қилмоқчи бўлдим.

Ўй солмоқ учун соҳилдан танлаган жойим ярамаслиги аниқ ва равшан бўлди: бу ер денгиз ёқасидаги ботқоқлик бир жой бўлиб, бу ерда яшамоқ одамнинг сиҳатига жуда зарарли, бунинг устига яқин орада тоза

сув йўқ эди. Уй қурмоқ учун бошқа яхшироқ жой топишга қарор бердим.

Аввало, менинг уйим салқин ва йиртқич ҳайвонлардан сақланишга қулай жойда бўлиши, заҳкаш бўлмаслиги ва тоза сувга яқин жойда бўлиши лозим. Бундан ташқари уйимдан денгиз баралла кўриниб турмоғи шарт эди.

«Эҳтимол, бахтимга бирор кема келиб мени қутқазиб олар, — деб ўйладим, — агар денгизни кўриб турмасам, қутулиш имконидан маҳрум бўлиб қолишим мумкин».

Маълумки, мен ҳануз қутулиш умидида эдим.

Кўп қидириб охири уй солишга қулай ва яхши бир жой топдим. Бу жой баланд тепалик бағридаги тептекис бир майдон эди. Тепаликнинг чўққисидан ҳалиги текис майдонгача шу тепанинг ёнбағри баланд девол шаклида тикка тушган, бу девол мени тепа томондан бўладиган ҳужумдан сақлар эди. Шу деворнинг майдонга тақалган ерида ғорнинг оғзига ўхшаш кичикроқ бир ўпирилган жойи бўлиб, аслида бу ғор эмас эди.

Ўз чодиримни шу кўкаламзордаги ҳалиги чуқур қаршисига тикмоқчи бўлдим.

Мен чодир тикмоқчи бўлган жой тепа бағрининг ши-моли-ғарбий томонида бўлиб, кечгача ҳам бу ерга офтоб тушмайдиган салқин эди. Кечқурун эса ботаётган қуёш унга нур сочарди.

Чодирни тикмасдан олдин учи ўткир калтак билан ҳалиги чуқур рўпарасидан ўн ярдча¹ диаметрда ярим доира чизиқ тортдим. Сўнгра шу ярим доиранинг айланасига икки қатор қилиб, баланд бўйли маҳкам қозиклар қоқдим, қозикларнинг учини ўткир ниш қилиб қўйдим. Икки қатор қилиб қоқилган қозиклар ўртасидан бир оз бўш жой қолдирдим ва кемадан олиб келинган арқон бўлақларини уйиб қозиклар тепасигача бу оралиқни тўлдирдим. Арқонларни бир-бирига мингаштириб тахладим, ғорнинг ичкари томонидан эса тиргак қўйиб маҳкамладим. Ғов жуда маҳкам бўлди: ундан ҳеч нарса — одам ҳам, ҳайвон ҳам ўта олмайди. Бу ишга жуда кўп вақт ва меҳнат сарф қилдим. Дарахтзордан ходалар кесиб, буларни иморат жойига келтириш, ўйиш ва ерга қоқиш жуда қийин бўлди.

Чодир атрофи девор бўлди. Эшик йўқ эди. Уйга нарвон орқали тушиб чиқар эдим. Уйга кириш ёки чиқиш вақтида ҳар сафар нарвонни деворга суяб қўяр эдим.

¹ Ярд — инглизча узунлик ўлчови — 0,9144 метр.

Олтинчи боб

РОБИНЗОН ЯНГИ УИДА. ЭЧКИ ВА УЛОҚ

Буюмларимнинг ҳаммасини, яъни озуқалар, милтиқ ва бошқа нарсаларни қўрғонга ташиб келтириш жуда қийин бўлди. Мен бу ишни зўрға уддаладим. Бундан сўнг дарҳол янги ишга, катта ва маҳкам чодир тикишга киришмоқ зарур бўлиб қолди.

Маълумки, иссиқ мамлакатларда ёмғир жуда сероб бўлади ва йилнинг маълум фаслида бир неча кунгача муттасил ёғиб туради. Узимни намдан сақламоқ учун чодирни икки қават қилдим, яъни аввал кичик чодирни тикиб, устидан каттасини ёпдим. Катта чодирнинг устидан брезент билан ўрадим.

Мен энди қуруқ ерга солинган ўринда эмас, капитанимиз ёрдамчисининг жуда қулай беланчагига ўрин солиб ухлай бошладим.

Ёмғирда бузилиб қолиши мумкин бўлган ҳамма озуқаларни ва бошқа буюмларни чодирга келтирдим. Буларнинг ҳаммасини уйга ташиб киритгандан кейин, эшик хизматини ўтаб турган туйнукни ҳам маҳкамлаб бекитдим ва боя айтиб ўтганим нарвон орқали уйга кириб чиқадиган бўлдим. Шу тариқа мен ҳар қандай хавф-хатардан холи бўлган мустаҳкам қалъада яшай бошладим, энди хотиржам бўлиб базўр ухлай оламан.

Қўрани битказиб бўлиб, тепа бағридаги ғорни кавлашга тутиндим. Бу ғор худди чодир орқасида бўлганидан, уни ертўла қилиб олдим. Ундан кавлаб олинган тошларни ҳовлига олиб чиқиб, қўра саҳнига териб қўйдим. Унинг устидан тупроқ тўқдим, шундай қилиб ҳовли саҳни бир ярим футча¹ баланд кўтарилди.

Бу ишлар анча вақтимни олди. Бу пайтда фикримга кўп нарсалар келди ва бир неча қизиқ ҳодисалар бўлиб ўтдики, мен шу ҳодисаларни айтиб бермоқчиман.

Бир кунни, мен энди чодир тикишга ва ғорни кавлашга тайёрлана бошлаган вақтимда бирдан осмонни қора булут босиб, жала қуйиб берди, сўнгра чақмоқ чақиб, жуда қаттиқ момақалди роқ бўлди.

Бу ҳодиса кишини ҳайратда қолдирадиган ҳодиса эмас, албатта, мени қўрқитган нарсачақмоқ — яшин

¹ Фут — 30,5 сантиметрга баравар.

ҳам эмас, аммо «дориларим портлаб кетса-я!» деган фикр хаёлимга яшиндан ҳам тез келди.

Юрагим орзиқиб орқамга тортиб кетди. Жуда қўрқиб кетдим: бир чақмоқ урса милтиқ дорисининг ҳаммаси тамом! Аммо бу дорилар бўлмаса мен ўзимни йиртқич ҳайвонлардан ҳам ҳимоя қила олмайман ва овқат ҳам топиб ея олмайман, деб ўйладим. Шуниси ҳайратда қоларликки, ўша пайтда, мабодо портлаш юз берса, аввало ўзим ҳалок бўларман, деган фикр хаёлимга ҳам келмабди.

Бу ҳодиса менга шундай таъсир қилдики, мен момақалдироқ тўхташи биланоқ ўзимнинг жойлашиш ва уйни маҳкамлаш йўлидаги ҳамма ишларимни йиғиштириб қўйиб, дарҳол дурадгорлик ва тикувчилик ишга тутиндим: милтиқ дориларини солиб қўйгани халтачалар тикдим ва яшиклар ясадим. Дориларни бир йўла портлаб кетишдан эҳтиёт қилмоқ учун, уларни бир неча қисмга ажратиб, ҳар қайси бўлак дорини алоҳида сақлаш лозим эди.

Икки ҳафтача вақтим шу ишга кетди. Дориларимнинг ҳаммаси икки юз қирқ қадоқча эди. Бу дорининг ҳаммасини тахминан юзтага бўлиб, халтачаларга жойладим.

Яшикчалар билан халтачаларни тепа ёриғининг нам тегмайдиган жойларига қўйдим ва бу жойларнинг ҳар биттасини аниқ белгилаб қўйдим. Нам тортиб қолган бочкадаги доридан унча ташвиш тортмадим, чунки у ивиб ёмон бўлиб қолган эди, шунинг учун уни ёрда, яъни ўзим хаёлан атаб юрган «ошхонада» қолдира бердим.

Сайр қилиш, шунингдек бу ернинг табиати билан танишиш, қулай келиб қолгудек бўлса бирор жониворни уриб олиш мақсадида шу кунларда мен кунига бир марта, баъзи кунлари эса бир неча бор милтиқ кўтариб ташқарига чиқардим.

Бу хил «саёҳатга» биринчи дафъа чиққан куним оролда эчкилар борлигини билдим. Мен жуда суюндим, аммо бу эчкилар жуда чаққон ва зийрак бўлганидан уларга яқин бормоқнинг сира иложи йўқ эди. Аммо мен бундан эсанкирамадим: бугун бўлмаса эртага охири буларни овлашни билиб олишимга шубҳам йўқ эди.

Орадан кўп ўтмай қизиқ бир ҳолнинг тагига етиб олдим: эчкилар тепа устида юрган вақтда мен пастда пайдо бўлиб қолсам, уларнинг ҳаммаси гала-гала бўлиб қочади, агар улар пастда ўтлаб юрганда мен тепа ус-

тида бўлсам, улар мени пайқамагандек бўладилар. Бундан мен бу эчкиларнинг кўзи алоҳида равишда тузилган экан, шу сабабдан юқоридаги нарсани кўра олмайдилар, деган хулосага келдим. Шундан буён мен овга чиққанимда бирор тепалик устига чиқиб эчкиларни баланддан ота бошладим.

Дастлаб отганимда кичикроқ бир эчкини урдим, ёнида улоқчаси бор экан. Мен унга жуда ачындим. Онаси йиқилганда у онаси ёнидан қимирламай, пинагини бузмай, тикилиб тура берди. Шуниси таажжубки, мен ўлган эчки ёнига келиб, уни елкамга ташлаб уйга кўтариб кетарканман, ҳалиги улоқ орқамдан югуриб кела берди. Шу тариқа уйгача келди. Қўрғон ёнига келганимда эчкини ерга қўйиб, улоқни қўлимга олдим ва девордан ошириб ҳовлига туширдим. Мен уни боқиб ўргатиб оламан деб ўйладим, лекин у ҳали овқат ейишни билмас эди, шунинг учун уни сўйишга мажбур бўлдим. Бу икки жониворнинг гўшти менга анча вақтга етди. Мен овқатни кам еб, запас озуқаларимни, айниқса нонни эҳтиёт қилишга ҳаракат қилдим.

Уйимни тузатиб жойлашиб олганимдан кейин, энди печка қуриб олиш ёки ҳеч бўлмаганда ўчоқ ясаб олиш тўғрисида ўйлай бошладим. Шунингдек ўтни ҳам ғамлаб олишим зарур эди.

Бу вазифани қандай уддалаганим, ертўламни қандай кенгайтириб олганим, тирикчилигим учун зарур бўлган нарсаларни аста-секин рўёбга чиқарганим тўғрисида кейинроқ муфассал сўзлаб бераман.

Еттинчи боб

РОБИНЗОННИНГ КАЛЕНДАРИ. РОБИНЗОННИНГ УЗ УЙИНИ ТУЗАТИБ ОЛГАНИ

Оролга жойлашиб олганимдан кейин кўп ўтмай, календарь юргизай, бўлмаса кун ҳисобини унутиб қўйиб ҳатто яқшанба кунини ҳам бошқа кунлардан ажрата олмай қоламан, деган фикр хаёлимга келди.

Календарни мана бундай ясадим: катта бир ғўлани болта билан йўшиб, уни довул мени денгиздан чиқариб ташлаган жойга олиб келиб қумга ўрнатдим, бу ғўланинг тепасига тахта қоқдим, кейин пичоқ билан тахтага катта-катта ҳарфлар ўйиб, қўйидаги сўзларни ёздим:

«Мен 1659 йил 30 сентябрда бу оролга дастлаб мана шу ердан кириб келдим».

Шу кундан бошлаб ҳар куни шу устунга чизиклар йўниб қўя бошладим. Ҳар олти чизикдан сўнг бир узунроқ чизик чиздим, бу чизик якшанба кунини билдирар эди, ундан ҳам узунроқ чизик эса ҳар ойнинг биринчи кунини кўрсатар эди. Шундай қилиб календаримни бошлаб юбордим ва унда кунлар, ҳафта, ой ва йилни қайд қилиб бордим.

Кемадан ўн бир марта қатнаб олиб ўтган нарсаларимни бирма-бир айтиб чиқиб, гарчи унча аҳамияти бўлмаса ҳам, лекин менга кўп асқотган майда-чуйдалар тўғрисида гапирмай ўтибман. Масалан, кема капитани ва унинг ёрдамчиси каютасидан сиёҳ, перо, қоғоз, учтўртта компас, астрономия асбоблари, кузатув трубаси, жуғрофия харитаси ва кема журналинни топиб олдим. Бу нарсаларнинг ҳаммасини бир сандиққа солиб қўйган бўлсам ҳам, буларнинг керак бўлиш-бўлмаслигини ўзим билганим ҳам йўқ. Кемадан португалиялилар тилида ёзилган бир неча китоб ҳам топиб олдим. Кемала икки мушугимиз ва бир итимиз бор эди. Мушукларни қайиққа солиб олиб ўтдим, ит эса мен кемага биринчи сафар борганимдаёқ сувга сакраб тушиб, орқамдан сузиб ўтган эди. Бу ит кўп йиллар менга энг яқин ёрдамчи, юпанч ва умид нишонаси билан яшади, хизмат қилди. У мен учун одам ўрнини босди, десам бўлади, бир айби тилсиз эди, холос. Кошки эди уни гапга ўргага олсам!

Сиёҳ, перо ва қоғозни жуда эҳтиёт қилдим. Сиёҳим борлигида бошимдан кечганларнинг ҳаммасини муфассал ёзиб бордим; сиёҳ тамом бўлгандан кейин ёзишни тўхтатишга мажбур бўлдим, чунки мен сиёҳ ясашни ва унинг нимадан қилинишини билмас эдим.

Умуман айтганда, нарсаларим жуда кўп бўлишига қарамай, менга сиёҳдан бошқа яна кўп нарса етишмас эди: курак, белкурак, чўкич, хуллас ер кавлаш учун битта ҳам асбобим йўқ эди. Игна билан ип ҳам йўқ эди. Ички кийимларим бутунлай ишдан чиқиб қолди, лекин мен ички кийимларсиз ҳам унча қийналмай, бир илож қилиб юришга ўрганиб кетдим.

Зарур асбобларимнинг йўқлигидан ишларим жуда секин юришди ва кўп қийинчилик билан қилинди. Уйимнинг чор атрофини шох ва ходалар билан тўсиб қўра учун бир йилга яқин меҳнат қилдим. Дарахтзордан йўғон ходалар кесиш, уларни йўниб қозиқ қилиш ва

буларни қапага ташиб келтириш учун кўп вақт сарф бўлди. Қозиқлар жуда оғир эди, бир қатновда фақат битта қозиқни кўтара олар эдим, биргина қозиқни йўниб, уйга келтириш учун икки кун, уни ерга қоқиш учун бир кун вақт кетди.

Қозиқларни бошлаб оғир тўқмоқ билан қоқдим, аммо кейин кемадан олиб келган темир лом эсимга тушиб қолди. Гарчи ишимни унча енгиллаштирмаган бўлса ҳам лом билан ишлай бошладим. Тўғриси айтганда, қозиқларни қоқиш менинг учун ниҳоят оғир, тинкани қуритадиган иш бўлди. Аммо чарчадим, деб қўл қовуштириб турмоғим лозимми? Ахир, вақтни қандай ўтказишни билмас, бунинг устига овқат қидириб оролни кезиб юришдан бошқа ишим ҳам йўқ эди, шунинг учун кун сайин шу иш билан мунтазам шуғулландим.

Мени гоҳо умидсизлик босарди, мен ёлғизликдан ниҳоятда зерикар эдим. Шу оғир ҳиссиётни енгмоқ учун қўлимга қалам олиб, ёлғизлик ва ғариблигимнинг яхши томонлари ҳам анча-мунча бор-ку, деб ўзимга таскин беришга урийдим.

Қоғоз саҳифасини иккига буклаб, чап томонига «ёмон», ўнг томонига «яхши» деб ёздим, оқибатда бу ишим мана бундай бўлиб чиқди:

Ё м о н

Я х ш и

1

1

Мен одам қадам босмаган ҳувиллаган бир оролда саргардон бўлиб қолдим, қутулиш учун ҳеч умидим йўқ.

Ҳамроҳларим каби денгизга фарқ бўлиб кетишим ҳам мумкин эдию, аммо тирик қолдим.

2

2

Мен инсонлардан айрилиқда қолган бир мискин; одамлар дунёсидан қувғин бўлган бир саҳройиман.

Лекин шуниси борки, мен очликдан ўлмадим ва бу саҳрода ҳалок бўлиб кетмадим.

Кийимларим оз қолди
ва ҳадемай қипяланғоч
қоламан.

Одамлар ёки йиртқич
хайвонлар даф қилғудек
бўлса, мен ўзимни ҳимоя
қилолмайман.

Бу ерда мен дардла-
шадиган, менга руҳ ва
таскин берадиган ҳеч
ким йўқ.

Бу ўй ва фикрлар менга зўр мадад бўлди. Ғам чек-
маслигим ва умидсизланмаслигим керак, чунки ҳар
қандай оғир ва мушкул пайтда ҳам одам тасалли топа
олади ва топмоғи керак деб ўйладим.

Мен уйимни юқорида баён қилиб эдим. Бу уй, атро-
фи шох ва ғўлачалар икки қатор қилиб қўйиб мустаҳ-
камланган тоғ бағридаги бир чодир эди. Қўрғонимнинг
чор атрофини девол ёки кўтарма деб атаса бўлади,
чунки деворнинг ташқи томонидан олтмиш сантиметр
қалинликда тупроқ ўйдим. Бир қанча вақтлар ўтган-
дан кейин эса (чамамда бир ярим йилча ўтгач) учини
тепалик бағрига қаратиб ходалар ётқиздим, унинг
устидан шох ва бутоқлар ташлаб, хазон билан ёпдим.
Шундай қилиб ҳовлим усти ёпилган шийпон тусига
кирди. Энди юқорида айганимдек бу оролда йилнинг
маълум фаслларида қуйиб турадиган жаладан қўрқ-
масам бўлади.

Буюмларимнинг ҳаммасини бошлаб қўрғон ичига,
ундан кейин қапа орқасидаги тепа бағридан кавлаган

Лекин бу ернинг иқ-
лими иссиқ, кийим-бош-
сиз ҳам яшамоқ мумкин.

Лекин бу оролда
одамлар ҳам, йиртқич
хайвонлар ҳам йўқ. Даҳ-
шатли йиртқичлар мако-
ни бўлган Африка соҳил-
ларида қолиб кетмаган-
ним учун ўзимни бахтиёр
биламан.

Лекин турмуш учун
керакли ҳамма нарсалар-
ни ғамлаб ва ўз куним-
нинг охиригача етадиган
озуқаларни йиғиб олган-
ман.

горга киритиб олганлигим ўқувчига юқорида аён бўлган эди. Эътироф қилмоғим керакки, нарсаларимнинг ҳаммаси устма-уст, бетарғиб уйиб ташланган бўлиб, ҳовли тўлиб ётар эди. Қадам босгудек бўш жой йўқ эди, мен ашёларга ҳадеб қоқилиб-суриниб юрар эдим. Буларнинг ҳаммасини бир жойга саранжом ва саришта қилиб қўймоқ учун горни анча кенгайтиришга тўғри келди.

Қўрғонга ер тагидан кирадиган йўл қилиб олганимдан кейин, паррандалар ҳужумидан ўзимни бехатар қилмоқ учун бу ер таги йўлини кенгайтириш ва яна ҳам узайтиришга киришдим. Бахтимга бу тепалик қум аралаш юмшоқ тупроқдан иборат экан. Ер таги йўлини мўлжалга етказиб ўнг томонга қараб кавлаб бориб, уни яна ҳам ўнг томонга бурдим ва шундай қилиб, бу йўлимнинг охирини қўрғон орқасидан юзага олиб чиқдим.

Ер тагидан ўтказилган бу йўл уйга бемалол кириб чиқишим учун имкон берди ва бунинг натижасида оёқларим ҳам анча кенгайди.

Бу ишларни тамом қилиб бўлиб, ўзимга курсилар ясашга киришдим. Менга стул ва стол ҳар нарсадан ҳам зарур эди: стол ва стулларим йўқлигидан ҳатто шу ёлғизликда фақирлик билан ўтаётган кунимдан ҳам ҳузур-ҳаловат кўра олмадим, яъни одамларча овқат емоқ, ёзиш ва ўқиш имконига эга бўла олмадим.

Ана шу тариқа мен дурадгор бўлиб олдим.

Умримда дурадгорлик асбобини қўлга ушлаган одам эмас эдим, шунга қарамай идрок ва тиришиб ҳаракат қилиш орқасида бу ишни аста-секин ўрганиб олдим, агар керакли асбобларим бўлганда ҳар қандақа яхши мебелларни ҳам ясай оладиган даражага етардим.

Ҳеч бир асбоб бўлмагани ҳолда, мен битта болтаю битта ранда билан шунчалик кўп буюм ясадимки, ҳеч ким бундай оддий йўл билан шунча буюм ясамаган ва бунчалик кўп меҳнат сарф қилмагандир. Биргина тахтани ясамоқ учун теракни кесиб, унинг шох ва бутоқларини буташга, пўстлоғини арчиб, у тахта тусига киргунча икки ёнидан йўнишга тўғри келди. Бу усул жуда ноқулай ва номувофиқ бўлганидан бутун бир теракдан битта тахта чиқар эди, холос. Бошқача илож йўқ, сабртоқат қилиб ишламоққа тўғри келди. Аммо менинг вақтим бўш, барибир ўзим бирор иш қилмоғим лозим

эди, шунинг учун вақтимнинг қаёққа ва қандай ишга сарф бўлишининг асло аҳамияти йўқ эди.

Шу тариқа мен аввало стул билан стол ясаб олдим. Кемадан олиб келинган калта тахталарни шунга ишлатдим. Кейин бир неча тахтани ўша оддий усулда рандалаб, буларни ертўлага киритиб, мен бир тахта устига иккинчисини миндириб, кенглигини қирқ олти сантиметр қилиб бир неча полка — токча ясадим. Бу полка — токчалар устига асбоб-ускуналарни, мих, темир парчалари ва бошқа майда-чуйда нарсаларни — хуллас ҳар бир буюмни осонлик билан топиб оладиган қилиб жойлаштирдим. Бундан бошқа, ертўла деворига қозик қоқиб, қозикқа милтиқ, тўппонча ва бошқа буюмларни осиб қўйдим.

Ҳамма нарса саранжом-сарийшта қилингандан кейин, ертўламни кириб кўрган киши уни ҳар хил рўзғор буюмлари омбори деб билар эди. Омборда турли-туман буюмлар шунча кўп бўлиб, булар тартиб билан терилган ва осиб қўйилганди, ҳар бир нарса ўз жойида турар эдики, омборга тикилиб ўзим дилдан завқланар эдим.

Шу вақтдан бошлаб кундалик дафтар тутиб, кун бўйи қилган ишларимнинг ҳаммасини ёзиб бордим. Дастлабки кунларда дафтарга мунтазам ёзиб боролмадим, чунки иш билан жуда банд эдим; буниг устига мени хафагарчилик шунчалик чулғаб олган эдики, бу ҳолнинг кундалик дафтарга таъсир қилишидан қўрқдим.

Лекин энди бу ғамгинликни бир қадар босиб олганимдан кейин, бўлар-бўлмас, бекорчи орзу ва умидлар билан ўзимни юпатишни ташлаганимдан кейин, ўз уйимни тузатишга киришдим, рўзғоримни тартибга солдим, ўзимга стул билан стол ясадим, имкон борича анча қулай ва дуруст жойлашиб олиб, кундаликни ёзиб боришга киришдим. Кундаликка ёзилган нарсалар юқорида ўқувчиға маълум бўлган бўлса ҳам буларни батафсил келтираман. Қайтариб айтаманки, сиёҳ тамом бўлгунча кундаликни ҳеч қанда қилмай ёзиб бордим. Сиёҳ тамом бўлгандан кейин эса кундаликни тўхта-тишга мажбур бўлдим.

Саккизинчи боб

РОБИНЗОННИНГ КУНДАЛИГИ. ЗИЛЗИЛА.

1659 йил 30 сентябрь. Бизнинг кемамиз очиқ денгизда даҳшатли довулда қолиб ҳалокатга учради. Кема экипажнинг¹ менадан бошқа ҳаммаси денгизга фарқ бўлиб кетди; мен бахтсиз ғариб Робинзон Крузо шу лантани орол соҳилига чиқариб ташландим ва бу оролга Умидсизлик ороли деб ном қўйдим.

Қош қорайгач даррандалардан қўрқиб бир дарахтнинг устига чиқиб олдим. Ёмғир қуйиб туришига қарамай тун бўйи қаттиқ ухладим.

1 октябрь. Эрта билан уйғониб қарасам, бизнинг кемани тўлқин ўрнидан қўзғатиб соҳил яқинига келтириб ташлабди. Буни кўриб менда шамол тўхтагандан кейин кемага сузиб бориш, ундаги озуқаларни ва бошқа нарсаларни келтириб олиш нияти туғилди, денгизда тўлқин тўхтаб сув қайтиши билан мен кемага қараб жўнадим. Бошлаб денгиз бўйидаги саёз жойдан юриб бордим, кейин сузиб кетдим. Шу кунни ёмғир тўхтамай қуйиб турди, лекин шамол тамом тўхтади.

1 дан 24 октябргача кемадаги нарсаларни соҳилга олиб ўтиш билан банд бўлдим. Тўлқин тўхтаб сув қайтган вақтда кемага сузиб бориб, сув кўтарила бошлаганда кемадан соҳилга келдим. Нарсаларни солда олиб ўтдим. Шу кунларда доим ёмғир ёғиб турди; гоҳо ҳаво очилса ҳам, сал ўтмай яна айний бошлади: демак, бу минтақада шу пайт ёғингарчилик пайти бўлса керак.

25 октябрь. Бутун кеч ва тун бўйи ёмғир ёғиб, қаттиқ шиддат билан шамол эсиб турди. Кечаси кемани парча-парча қилиб оқизиб кетди; кема турган жойда унинг баъзи бўлақларигина тиккайиб қолган эди, аммо булар ҳам сув қайтаётганда зўрға кўзга илинар эди. Шу кунни бутун вақтим нарсалар атрофида елиб-югуриш, ёмғирда бузилиб қолмасин деб, уларни ўраб-чўлғаш билан ўтди.

26 октябрь. Назаримда кулба солиб олмоқ учун анча мувофиқ жой топдим. Энди унинг атрофини шоп ва ходалар билан девор айлантриб олмоқ керак.

¹ Кема экипажи — денгизда сузувчи кема командаси ва унинг хизматчилари.

27 дан 30 октябргача зўр бериб ишладим: тинмай ёмғир қуйиб туришига қарамай нарсаларимни янги уйга ташидим.

31 октябрь. Эрта билан туриб, бирор жониворни уриб олмоқ, айтмоқчи, атрофини кўздан кечирмоқ ниятида қўлимга милтиқ олиб оролни кезиб юрдим. Бир эчкини отиб олдим. Унинг улоғи уйимгача орқамдан эргашиб келди, лекин уни сўйишга мажбур бўлдим, чунки у жуда ёш бўлганидан ҳали овқат ейишни билмас экан.

1 ноябрь. Янги жойда, тепалик бағрига катта чодир тикдим, унинг ичига катта қозиқ қоқиб, қозиқларга беланчакка ўхшаган гамакни танғиб боғладим, каравот бўлди.

4 ноябрь. Вақтимни бўлиб чиқдим, ов қилмоқ учун, иш учун, ухлаш ва кўнгил очиш учун маълум вақт белгилаб қўйдим. Агар ёмғир бўлмаса эрталаб қўлимга милтиқ олиб икки-уч соат оролни айланиб юраман, кейин соат ўн биргача ишлайман, соат ўн иккидан иккигача дам оламан (чунки бу айни кун исиган вақт бўлади), соат иккидан яна ишга тутинаман. Сўнги икки кун ичида бутун иш вақтимни стул ясаш билан ўтказдим. Бу вақтда ҳали дуруст дурадгор бўлиб олганим йўқ эди. Аммо эҳтиёж одамни нималарга ўргатмайди-ю! Мен энг миришкор уста бўлиб олдим. Менинг аҳволимга тушиб қолса, ҳар ким ҳам шак-шубҳасиз бу ишнинг устаси бўла олади.

13 ноябрь. Ёмғир қуйиб турди; ер ва ҳаво анча мусаффо бўлди, нафас олиш енгиллашди, лекин ҳадеб ҳаво гулдираб, чақмоқ чақиб турди, тагин дориларим портлаб кетмасин деб жуда қўрқдим. Момақалдироқ тўхтагач, дорининг ҳаммаси бирдан портлаб кетмаслигининг эҳтиётини қилиб, уларни майда-майда бўлакларга ажратиб, бошқа-бошқа жойда сақлаш фикрига келдим.

14, 15 ва 16 ноябрь. Шу кунлари дори учун яшикчалар ясадим, бу яшикчаларнинг ҳар бирига бир қадоқдан икки қадоққача дори сиғиши лозим. Бугун дорининг ҳаммасини яшикларга солиб, ғор ичига бири-бирдан узоқ қилиб жойлаштирдим. Кеча катта бир қуш уриб олдим, аммо унинг қандай қуш эканини билолмадим. Унинг гўшти жуда ширин эди.

17 ноябрь. Нарсаларимни яхшироқ жойлаштирмоқ ниятида чодир орқасидан, тела тагидан ғор қазинишга киришмоғим керак эди. Аммо бу иш учун уч нарса:

чўкич, темир курак, тупроқни чиқариб ташлаш учун гилдирак арава ёки ғалтак бўлиши лозим, бахтга қарши менда булардан биттаси ҳам йўқ. Ишни тўхтатишга мажбур бўлдим. Бу асбоблар ўрнига нима ишлатмоқ ёки буларни қандай ясамоқ тўғрисида кўп бош қотирдим, чўкич ўрнига темир лом билан ишлаб кўрдим: лом билан ишламоқ мумкину, аммо у жуда оғир. Энди белкурак билан ғалтак қолди. Белкураксиз иш қилиб бўлмайди, лекин мен куракни қандай яшаш ёки унинг ўрнига нима ишлатишнинг иложини ҳадеганда тополмадим.

18 ноябрь. Дарахтзордан Бразилияда «темир» деб аталадиган (ёки шу жинсдан бўлган) бир дарахтни топдим. Бу дарахт жуда маҳкам бўлганидан унга «темир» деб ном қўйганлар. Бир туп дарахтни кўп машаққат тортиб зўрға кесдим. Болтам бутунлай ўтмас бўлиб қолди. Шу дарахтдан катта бир ғўлани кесиб, уйга зўрға кўтариб келдим. У ниҳоятда оғир эди. Ундан курак қилмоқчи бўлдим. Бу дарахт жудаям қаттиқ бўлганидан бу ишга жуда кўп вақтим ва меҳнатим кетди. Лекин шундай бўлса ҳам куракни бир амаллаб ясадим. Унинг сопи Англияда қилинадиган кураклар сопидан қолишмайдиган бўлди, аммо куракнинг ўзига келганда сал янглишибман. Уни тунука билан қоплаб маҳкамламоғим лозим эди. Лекин менинг тахта тунукам йўқ эди, шунинг учун ҳам курак кўп чидамади. Менимча, дунёда ҳеч бир курак бундай оддий усул билан ясалмаган ва битта ҳам куракка бунчалик кўп меҳнат сарф қилинмаган бўлса ҳам, ҳарҳолда мен иш бошлаган вақтимда шу куракдан ер қазиш учун яхши фойдаландим.

Куракка қараганда тоғорани яшаш анча осон бўлди. Агар эрталабки пайтларда овга чиққан вақтимни ҳисобга олмаганда, тоғора, курак яшашга ва ғалтак қилмоқ учун менинг беҳуда уринишларимнинг ҳаммасига тўрт кунча вақтим сарф бўлди. Умуман айтганда, менинг овга чиқмай қолган кунларим камдан-кам бўлар ва бирор жониворни отиб келмаган куним бўлмас эди, десам бўлади.

23 ноябрь. Курак ва тоғорани ясаб битирдим. Булар тайёр бўлиши билан ғорни қазишга киришдим. Кун бўйи, кучим етгунча қазадим, менга ертўла, нарсалар қўймоқ учун омбор, ўтинхона, ошхона ва овқатхона бўла оладиган кенг жой даркор эди.

10 декабрь. Шу тариқа ўн саккиз кун муқим ишлаб, эндигина битказдим деганимда ертўланинг бир бурчаги қулаб тушди. Горни жуда кенг қилиб қазиб юборган кўринаман, ўпирилиб тушган жой жуда катта бўлганидан кўрқиб кетдим: башарти шу пайтда мен шу гор ичида бўлганимда, менга гўрковнинг ҳам даркори бўлмаган бўлар экан. Бу бахтсизлик менга кўп ташвиш орттирди: қулаб тушган тупроқнинг ҳаммасини ташқарига чиқариб ташламоқ керак, энг муҳими шу ўпирилиб тушган жойни устун билан тираб маҳкамлаш лозим, бўлмаса, яна қулаб тушмайди деб хотиржам бўлиш сира мумкин эмас.

11 декабрь. Шу кундан бошлаб ишга киришдим. Ҳозирча иккита устун тикиб, иккитадан тахтани кўндаланг ташлаб, бир-бирига мингаштириб, буларга устунларни тираб қўйдим.

17 декабрь. Биринчи икки устунни тамоман маҳкамлаб тахталарни аввалгидек бир-бирига кўндаланг ташлаб, яна бир неча устун тикиб тираб қўйдим. Энди қулаб тушиш хавфидан тамом холи бўлдим. Устунларни қатор қилиб тикдим, булар ертўлада ихота ҳам бўлиб қолдилар. Мен бу иш билан муқим бир ҳафта банд бўлдим. Шу кундан 20-декабргача ертўлага полкалар, яъни токчалар қилдим, ҳалиги устунларга миҳ қоқдим ва осиш мумкин бўлган нарсаларнинг ҳаммасини осиб қўйдим.

20 декабрь. Рўзғорга керакли ҳамма қақир-қуқурларни ертўлага олиб кириб, жойлаштирдим. Энди менинг рўзгорим сариштайи-сарапжом. Яна бир стол ясадим ва озуқаларни қўймоқ учун бир неча кичкина токча қилдим, буфетга ўхшаш бир нарса ҳосил бўлди, тахталарим жуда оз қолди.

24 декабрь. Бутун тун ва кун бўйи жала қўйиб турди.

Уйдан ташқарига чиққаним йўқ.

26 декабрь. Ёмғир тинди. Ҳаво очиқ. Анча салқин тушиб қолди.

27 декабрь. Иккита улоқ уриб олдим, бири ўлди, иккинчиси оёғидан ярадор бўлиб, қочолмади; уни ушлаб арқонга боғладим-да, уйга олиб келдим. Уйда оёғини текшириб кўрдим; ўқ эзиб-синдириб юборибди, латта билан ўраб боғлаб қўйдим.

Изоҳ. Бу улоқни боқиб катта қилдим: унинг оёғи тузалиб кетди, оқсоқламай бемалол югуриб юрадиган бўлиб қолди. Лекин бу улоқ қочиб кетмади: мен уни

кўп парвариш қилдим, у ҳам менга ўрганиб ёнимдан кетмайдиган бўлиб қолди. У чодир ёнидаги майсада ўтлаб юрди. Бу эчкига тикилиб ўтириб, уйда мол боқшим керак, ўқ ва дори тамом бўлганда гўшти овқат бўлар эди, деган фикрга келдим.

28, 29, 30 ва 31 декабрь. Кун жуда қаттиқ исиди, ҳеч бир шамол бўлмади. Уйдан кечқурунларигина ов қилиш учун чиқдим, холос. Уй-рўзғоримни тамоман саранжом-саришта қилиб олдим.

1660 йил 1 январь. Иссиқ ҳали қайтгани йўқ; шундай бўлса ҳам бугун эрталаб ва кечқурун икки марта овга чиқдим. Чошгоҳдан кейин дам олдим. Кечқурун орол ичкарисига бориб, жуда кўп эчки кўрдим, лекин улар жуда асов бўлганларидан, яқин бормоқнинг сира иложи йўқ эди. Итни эргаштириб келиб уларни овламоқчи бўлдим.

2 январь. Бугун итни эргаштириб келиб, уни эчкиларга олқишлаб қўйдим, лекин муродим ҳосил бўлмади: эчкиларнинг ҳаммаси итга қарши гўё бало-қазодек ўхталиб юришди. Ит бошига келаётган хавфни жуда яхши пайқади шекилли, орқа-кетига қарамай қочди ва қайтиб эчкиларга яқин йўламади.

3 январь. Қўра қилиб, тупроқ тўкиб, унинг атрофини маҳкамлаш фикрига келдим, чунки ҳануз душманларнинг қўққисдан ҳужум қилиб қолиш эҳтимоли бартараф қилинмаган эди. Бу кўтармани мумкин қадар қалин ва маҳкам қилишга ҳаракат қиламан.

Мен қўрани қандай қилганимни юқорида айтиб ўтган эдим, шунинг учун бу қўра ҳақида ён дафтаримда ёзилганларни қайтариб турмайман.

Ҳаво дуруст кунлари бирор жониворни уриб олиш ниятида иш ораларида оролни кезиб чиқишни ҳам канда қилмадим.

Оролни айланиб юрган вақтларда кўп янги нарсалар кўрдим. Масала, бир хил каптарларни учратдим, булар биздаги ёввойи каптарларга ўхшаб дарахтга эмас, тепаликдаги кавакларга ин қураб эди. Одам бу каптарлар инига бемалол чиқа олади.

Кунлардан бир кун бир неча каптар боласини инидан олиб, уйга келдим, мен уларни боқиб, ўргатмоқчи бўлдим. Кўп уриндим, лекин катта бўлиб, қанот ростлаши биланоқ бирин-кетин учиб кетди. Эҳтимол, менда уларга берадиган дон бўлмаганлигидан улар кетиб қолгандир.

Шундан сўнг уядан қуш болаларини тез-тез олиб келадиган бўлдим, чунки уларнинг гўшти жуда ширин бўлиб, ундан лаззатли таом тайёрлаш мумкин эди.

Бу вақт ичида мен жуда уста дурадгор бўлиб кетдим, болта ва ранда билан миришкор дурадгорлардан қолишмай ишлайдиган бўлиб олдим.

Лекин баъзи буюмларни ясашни ҳеч бир удалай олмадим. Масалан, бочка ясаш қўлимдан келмади. Кемадан икки-учта бочка олиб келганимни юқорида айтиб ўтган эдим, шу бочкалар менга намуна бўла олар эди, лекин бу ишга бир неча ҳафта овора бўлиб, қанча уринсам ҳам, ҳеч натижа чиқара олмадим. Бочканинг тагини ҳам ўрната олмадим, тахталарини ҳам сув ўтмайдиган қилиб маҳкамлаб жиплаштира олмадим. Ана шу тариқа бу ишнинг баҳридан ўтдим.

Шағамсиз жуда қийналдим. Қош қорайинши биланоқ (соат етти бўлар-бўлмас қоронғи тушади) кўришга кириб ётишга мажбур бўлардим. Африка соҳилларини кезиб юрганимизда Ксури билан шағам ясаган мум эсимга тушиб турар эди. Аммо менда мум йўқ, фақат ов қилиб отиб олинган эчкиларнинг ёғидан шағам қилишнигина ўйлардим, холос. Дарҳақиқат, лойдан қора чироғ ясаб, уни офтобда тоза қуритдим, тўзиб ётган эски арқон толасидан пилик қилиб эчки ёғи солиб ёқа бошладим. Қора чироғ шағамга қараганда анча хира, нурсиз ёнар, бунинг устига кўпинча пирпираб турар ва ўчиб қолар эди.

Рўзғор ишлари билан банд эканман, бир кун керак бир нарсани қидириб омборни титкилаб юриб, бир қопчиқ арпа топиб олдим; бу арпани биз ғоз ва товуқларга бермоқ учун кемада олиб келган эдик. Қопдаги доининг ҳамасини каламуш еб қўйипти, шунинг учун ҳам менга у нуқул нушхурт пўстлоқ бўлиб кўринди. Қоп дори солиб қўйиш учун зарур бўлганидан, уни ҳовлига олиб чиқиб, ичидагисини ертўла ёнига тўкдим.

Бу ҳодиса ён дафтаримда ёзиб ўтган ўша қаттиқ жала ёққан кунидан сал олдин бўлган эди. Мен буни аллақачон унутиб юборган ва ҳатто қопни у ерга чиқариб қоққаним ҳам эсимдан чиқиб кетган эди.

Ярим ойдан кейин тепа бағридаги ертўла ёнида ердан эндигина бош чиқараётган бир неча туп майсани кўрдим. Дастлаб, бу шу ердаги ўтларнинг бирор хили бўлса керак, деб ўйладим. Лекин орадан бир неча кун ўтгач, ўша кўкариб турган майсалар катта бўлиб (булар ўн-ўн икки тупдан кўп эмас эди) бош тортди, қа-

расам, улар бизнинг Англияда ўсадиган арпаларнинг ўзи, буни кўриб жуда ҳайрон қолдим. Бу янгилик мени шунчалик суюнтирдики, буни сўз билан айтиш қийин. Ўзимга ўзим: «Мўъжиза юз берди: менинг ҳувиллаган саҳрода ўтаётган турмушимга ёрдам бермоқ учун уруғ сепилмагани ҳолда арпа кўкариб чиқди», дедим.

Бу фикр кўнглимни бўшатиб юборди ва ўпкам тўлиб йиғлаб юбордим. Мени деб шундай бир мўъжиза юз берганидан беҳад суюндим. Мўъжиза бу билан туғамоди: орадан кўп ўтмай, бу арпалар ёнида бошқа бир ўсимлик — шоли пайдо бўлди: Африкада яшаган вақтимда шолини кўп кўрганимдан буларнинг шоли эканини дарров билдим.

Олло таоло менга ғамхўрлик қилиб шу шоли билан арпаши бу ерда пайдо қилди, деб ишонибгина қолмай, мен учун бу оролда бундай бошоқлар хили кўп эканига ҳам шубҳам қолмади. Оролдаги ҳамма пасқам жойларни қараб чиқдим, ҳар бир дўнг ва ҳар бир тепани бирма-бир кўздан кечирдим, лекин бир жойда ҳам на шоли ва на арпа кўрдим.

Шундан кейингина ғоз ва товуқлар учун олиб келинган қопдаги донни шу ерга тўкканлигим ёдимга тушди.

Мўъжизанинг тугуни ечилди!

Булар пишгандан кейин (июль охирлари эди) қандай эҳтиёткорлик билан йиғиштириб олганлигимни сиз тасаввур қила оласиз. Ердаги ҳар бир донни битталаб териб олиб, буларни ишончли, қуруқ жойга яшириб қўйдим. Биринчи йилги ҳосилнинг ҳаммасини уруғлик учун қолдиришга қарор бердим: бора-бора доним жуда кўпайиб, ҳам уруғлиқ ва ҳам нон учун етадиган бўлади, деган фикрга келдим.

Тўртинчи йилга борибгина доннинг фақат бир қисмини, шунда ҳам жуда оз қисмини овқат учун ажратиб қўяолдим. Гап шундаки, биринчи йилги ҳосилдан чиққан доннинг деярли ҳаммаси нобуд бўлди: мен вақтдан адашиб донни қуруқгарчилик олдидан сепибман, шунинг учун ҳам доннинг кўпи униб чиқмади. Бу ҳақда кейинчалик яна гапираман.

Юқорида айтиб ўтганимдек, арпадан ташқари йиғирма-ўттиз туп шоли ҳам кўкариб чиққан эди. Шолини ҳам арпа сингари эҳтиёт қилиб битта ҳам қолдирмай йиғиштириб олдим ва биринчи йилги ҳосилнинг ҳаммасини уруғлик учун қолдирдим. Кейинчалик гуруч етарли даражада кўпайгандан сўнг ундан бўлка нон эмас (чунки бўлка пиширадиган ҳеч нима йўқ эди).

обинон пиширдим. Аммо орадан бир оз вақт ўтгач, чинакам бўлка нон пишириш йўлини топдим.

Гапни шу ерда тўхтатиб, яна кундаликка қайтаман.

14 апрель. Қўра батамом битган ва ташқи томонидан тупроқ тўкиб маҳкам шиббаланган эди. Қўрғон ичида одамзод яшайдиган уй борлигини ташқаридан қараганда пайқаб бўлмайдиган қилиш учун қўра эшигини маҳкам беркитиб ташладим, ўзим бўлсам қўрғонга нарвон қўйиб кириб-чиқадиган бўлдим.

16 апрель. Нарвон битди. Қўрғонга кириб чиққанда шу нарвонни қўйиб девордан ошиб тушадиган ва ҳар сафар нарвонни ўзим билан бирга у томондан бу томонга кўтариб ўтадиган бўлдим. Менинг қўрғоним анча кенг ва унга фақат девордан ошиб тушмоқ мумкин холос.

Лекин мен қўрғонни маҳкам беркитиб ташлаган куннинг эртасига бир ҳодиса юз бериб, мени қаттиқ қўрқитди; бутун меҳнатим ҳавога учиб кетишига сал қолди, ўзим ҳам бу фалокатдан зўрға омон қолдим.

Бу ҳодиса мана бундай рўй берди.

Мен қўрғон ичида, чодир орқасидаги ғор оғзида нима биландир машғул эдим, ғорнинг мен турган бурчагида айни бошим устидан тупроқ тўкила бошлади, ертўланинг шипини маҳкамлаш учун қўйилган олдинги устун қаттиқ қирсиллаб дарз кетди.

Қаттиқ қўрқдим, лекин нима бўлганини билмай қолдим. Ғорнинг тепаси тупроғи бўш бўлганидан аввалги сафаргидек қулаб тушди шекилли, деб ўйладим.

«Агар шу қўрғон ичида турсам тупроқ тагида қолиб кетаман,— деб ўйладим,— тепа қулаб, ўзимни босиб қолмаслиги учун бу ердан қочмоқ керак!»

Ҳаш-паш дегунча нарвонни қўйиб девордан ошиб тушдим.

Лекин ҳали оёқларим ерга тегмасданоқ, ертўланинг қулаб тушганлигига бу сафар зилзила сабаб бўлганлиги аниқ маълум бўлди. Ер тебраниб ларзага келмоқда эди, бир неча минут ичида ер уч бор шундай қаттиқ қимирладик, бунинг зарбига ҳар қандай маҳкам бино ҳам яксон бўлиб кетар эди. Денгиздаги харсангтошларнинг боши узилиб тушиб шу қадар қаттиқ гумбирлашдики, мен бундай даҳшатли овозни умримда сира эшитган эмасман.

Денгиз шу қадар қаттиқ ларзага келиб кўпирдик, мен: ер денгиз тагида оролдагидан ҳам қаттиқ қимирлаган бўлса керак, деб ўйладим.

Бундай даҳшатни мен аввал сира эшитган эмас эдим. Шу сабабдан ҳозир жуда ҳайратда қолиб, тўлқинланиб кетдим. Денгизда кема чайқалганда одам қандай лоҳас бўлса, ернинг тебранишидан кўнглим шундай лоҳас бўлди. Кўнглим айний бошлади. Уялман, деб ўйладим.

Харсангтошларнинг синиб гумбирлашидан қулоқларим битиб, ҳанг-манг бўлиб қолдим. Кейин ҳушимга кела бошладим ва бирдан агар тепа менинг чодиримни бўсиб қолиб, буюмларим ва озуқалар унинг тагида қолса, нима қиламан ва бу ерда қандай яшайман?— деган кўрқинчли фикр хаёлимга келди. Юракларим яна орзиқиб кетди.

Учинчи тебранишдан кейин ер анча тинчланди. Мен ҳушимга келиб, ўзимни анча тетик сеза бошладим, шундай бўлса ҳам уйга қайтишга юрак дов бермади. Қаттиқ хафачилик билан нима қилишни била олмай шу ерда яна анча вақт ўтириб қолдим.

Шу орада осмонни булут қоплади, ёмғир ёғадигандек, қоронғулик босди. Билинар-билинимас шамол турди, бу шамол кучайиб-кучайиб, ярим соатдан кейин довулга айланди. Денгиз кўпириб, тошиб, ҳайқирӣқ солиб соҳилга урила бошлади. Дарахтлар бўрон зарбидан таг-томири билан қўпорилишди. Довул уч соат бетўхтов давом этди. Мен бундай қаттиқ бўронни ҳеч қачон кўрмаган эдим. Кейин бўрон сал бўшашди. Икки соатлардан кейин бўрон тақа-тақ тўхтадию, аммо шу заҳотиёқ қаттиқ ёмғир қуйиб берди.

Эртасига, 18 апрелда кун бўйи уйдан чиқмадим, чунки ёмғир тинмай қуйиб турди. Мен эс-ҳушимни йиғиб олиб, ўз аҳволимни ҳушёрлик билан муҳокама қила бошладим. Бошимга бундай фикр келди: бундан сўнг шу ғорда туриш менинг учун ғоят хатарлидир; бас, оролда зилзила бўлиб турар экан, эртаю кеч шу тепа тагида қолиб, тириклайин кўмиламан, демак, чодирни бирор очиқ жойга олиб бориб тикмоқ керак, ёввойи одамлар ва даррандалар ҳужумидан сақланмоқ учун унинг атрофига яна баланд девор олмоқ лозим.

Сўнгги икки кун ичида, яъни 19 ва 20 апрелда эрталабдан кечгача уй учун янги жой ахтардим.

Буюмларнинг ҳаммасини янги жойга ташиб олмоққа жуда кўп вақт кетиши менга аниқ ва аён бўлди, шу сабабдан ҳозирча нимакин бўлса ҳам ҳавф-хатарга тан бермоқ лозим, чунки деворсиз очиқ жойда яшамоқ бундан ҳам хавфлидир, деган фикрга келдим. Аммо

ҳарҳолда фурсатни бой бермасдан, янги жойга қўра тортишга киришмоқ керак, девор битгандан кейин чодирни кўчириб келарман деб ўйладим. 21 апрелда бу ишни бошлашга қатъий қарор бердим.

22 дан 27 апрелгача бу режамни қандай амалга ошириш кераклигини ўйладим. Асбоб-ускуналар жуда кам эди. Бу ишдаги катта қийинчилик шу эди. Менинг учта катта ва бир қанча кичкина (буларни биз негрлар билан савдо қилмоқ учун олиб келган эдик) болталарим бор эди, лекин буларнинг ҳаммаси, доим қаттиқ дарахтларни кеса берганимдан учи қайрилиб ўтмас бўлиб қолган эди. Дуруст, менда чарх ҳам бор эди, лекин бу чархни бир одам айлантириб туриши зарур бўлганидан уни бир киши удда қилолмас эди. Мен ўз чархимни бошқа бир кишининг иштирокисиз айлантириш керак, деган буюк вазифани ҳал қилиш устида ўйлайвериш шунча кўп ақл сарф қилдимки, ҳеч бир давлат арбоби муҳим сиёсий масалаларни ҳал қилиш устида бунчалик кўп бош қотирмаган бўлса керак.

Охири бунинг ҳам йўлини топдим: чархга тасма ўтказиб оёқ биلاق босганда айланадиган қилдим. Энди икки қўл билан асбобни ушлаб чархлаш мумкин бўлди. Бу йўлни ўйлаб топишга бир ҳафта вақтим кетди.

Изоҳ. Мен оёқ билан айлантирадиган чархни ҳеч қачон кўрмаган эдим, кўрган бўлсам ҳам тузилишига назар солмаган эканман; натижада бундай чархларнинг Англияда жуда кўплигига ишондим, фақат у ердаги чархларнинг тоши меникидан кичикроқ эди: менинг чархимнинг тошлари эса катта ва оғир эди.

28 ва 29 апрель. Бугун ва кеча кун бўйи асбобларни чархладим; чарх тошларини айлантириш учун ўтказилган тасма жуда соз ишлади.

30 апрель. Бугун текшириб қарасам қуритилган ноним жуда оз қолибди. Қотган нонни жуда эҳтиёт қилиб сарфламоқ керак. Халталарнинг ҳаммасини санаб кўриб, кунига битта қотган нондан ортиқ емасликка қарор бердим. Бу жуда мушкул бир ҳол, лекин бошқа илож йўқ.

Тўққизинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ДЕНГИЗГА ҒАРҚ БЎЛИБ КЕТГАН КЕМАДАН БУЮМЛАР ТОПИБ ОЛГАНИ, КАСАЛЛИК ВА ЗЕРИКИШ

1 май. Бугун эрталаб сув қайтган пайтда соҳилда турган катта бир нарсага кўзим тушди, олисдан у бочкага ўхшар эди. Бориб қарасам ростанам бочка экан.

Кеманинг бўлак-бўлак парчалари шу ерда қолиб кетган эди. Довул буларнинг ҳаммасини соҳилга чиқариб ташлаган бўлса керак. Кеманинг гавдаси чўққайиб чиқиб турган томонга қарадим, наздимда у ҳар қачонгидан кўра сувдан анча баланд кўтарилиб тургандек кўринди.

Бочкада милтиқ дориси бор эди: бочкага сув кириб дори ивиб қотиб қолибди. Бочкани денгиз оқизи кетишидан сақлаб қолмоқ учун уни бир амаллаб юмалатиб баландроқ жойга чиқариб қўйдим, ўзим кунимга яраб қоладиган бирор нарса топилмасмикан, деган умид билан кемани текшириб кўрмоқ учун созлиқ жойдан юриб кема томонга бордим.

Бир оз яқинроқ бориб қараб ажаб қолдим: кема ўрнидан қўзғалиб қолипти. Кеманинг қуйруғи унинг танасидан ажралиб қолганига кўп вақт бўлган эди, энди эса у анча нарига суриб ташланибди, тўлқин бўлса уни бўлак-бўлак қилиб юборибди. Аввал қум тагида қолган тумшуғи эса энди олти футча баланд кўтарилиб қолибди. Кема қуйруғини палуба томондан қум босиб қолибди, худди шу жойдан қирғоққа томон қум аралаш созлик ҳосил бўлибдики, энди мен шу қумликдан кема ёнига бора оламан. Аввал бу ерда сув бўлиб кема ёнига чорак милча сузиб келганлигим ўқувчининг хотирида бўлса керак. Нима сабабдан кеманинг ўз ўрнидан бунчалик қўзғалиб қолганлигига анча вақт ақлим етмай турди. Лекин хийла ўтгач, бу ўзгариш зилзиланинг оқибати бўлса керак, деб ўйладим.

Зилзила кемани жуда мажақлаб, бўлак-бўлак қилиб юборибди, шунинг учун кеманинг пастки қаватидаги очиқ омборда бўлган турли-туман нарсаларни шамол ва тўлқин ҳар кuni соҳилга оқизи кела бошлади.

Кемадаги бу ўзгариш бутун фикр-хаёлимни чулғаб олди. Нагжида янги жойга кўчиш тўғрисидаги фикр ҳам хотиримдан кўтарилиб кетди. Эртасига кун бўйи

кеманнинг ички хоналарига кириш иложини топмоқ тўғ-
рисида ўйладим. Бу хоналарнинг оғзига қум тиқилиб
тўлиб қолганидан буларга кириш осон эмас эди. Ле-
кин мен қийинчиликлардан қайтмайдиган ва ҳеч нар-
садан қўрқмайдиган бўлиб қолганимдан бу ўрида
ўзимни йўқотиб довлдираб турмадим. Дарҳол кема бў-
лакларини таший бошладим, чунки ҳозирги турмушим
учун менга ҳар қандай қақир-қуқурларнинг керак бў-
лишини яхши билардим.

3 май. Бугун қўлимга арра олиб бордим, кема қуй-
руғининг бутун қолган қисмини арралаб олмоқчи бўл-
дим, лекин денгизда тўлқин бошланиб сув кўтарилиб
кела бошлаганидан, бу ишни тўхтатишга мажбур бўл-
дим.

4 май. Қармоқ солиб балиқ тутдим, лекин нуқул еб
бўлмайдиган ёмон балиқлар илинди. Зеркиб кетдим,
уйимга қайтиб кетмоқчи бўлдим, лекин қармоқни сўнг-
ги марта ташлаганимда кичикроқ бир дельфин илинди.
Бундан жуда суюндим. Қармоқни ўзим ясадим. Қаноп-
ни арқоннинг тевитини ечиб қилдим, қармоқнинг ўзи-
ни эса симдан ясадим. Шундай бўлса ҳам қармоғимга
шунчалик балиқ илинар эдики, бемалол тўяр эдим.
Мен балиқларни офтобда қуритиб ер эдим.

5 май. Кемада ишладим. Палубанинг тўсинини ар-
раладим, палубадан учта катта қарағай тахтани суғу-
риб олиб, буларни бир қилиб боғладим ва сув қирғоққа
қараб тошганда сол қилиб соҳилга сўзиб ўтдим.

24 май. Ҳамон кемани бузиб ташиш билан овора-
ман. Омбордаги кўп нарсалар бир-бирига зич қилиб
босиб қўйилган эди; буларни лом билан ўридан қўз-
ғатиб қўйдим, сув кўтарилиши биланоқ бир неча бочка
ва иккита матрослар сандиғи сув бетига қалқиб чиқ-
ди. Аммо бахтга қарши, соҳил томондан шамол туриб
буларни денгизга олиб кетди. Бугун шамол рўпарадан
турди, бочкалардан бир каттароғини тўлқин соҳилга
оқизиб келди, бу бочкада чўчка гўшти бор эди, аммо
бочкага шўр сув ва қум кириб гўшт бузилиб қолибди.

16 июнь. Денгиз бўйидан катта тошбақа топиб ол-
дим. Шунгача оролда битта ҳам тошбақани кўрганим
йўқ эди.

17 июнь. Тошбақани писта кўмир чўғида пиширдим.
Тошбақанинг ичидан олтмиштача тухум чиқди. Умрим-
да бунчалик ширин гўшт емаган бўлсам керак! Бу
оролда кун кўра бошлаганимдан буёққа гўштли овқа-
тим фақат эчки ва қуш гўшти бўлган эди, холос.

18 июнь. Эрталабдан кечгача ёмғир қуйиб турди, уйдан ташқарига чиқмадим. Бу ерда ёмғир совуқ бўлмайди, шундай бўлса ҳам кун бўйи баданларим уюшиб турди.

19 июнь. Ҳамон тобим йўқ: совуқдан худди қишдаги каби қалтираб турдим.

20 июнь. Тун бўйи мижжа қоқмадим: бошим оғриб, баданларим қалтираб турди.

21 июнь. Аҳволим жуда ёмон! Узоқ ётиб, кучдан қолармиканман деб қўрқаман. Унда ҳолим нима кечади?

22 июнь. Бугун аҳволим бир оз яхши, лекин тузалиб кетармиканман, билмайман.

24 июнь. Сиҳатим анча яхши.

25 июнь. Қаттиқ безгак тутди, баданимдан етти соат муқум гоҳ совуқ, гоҳ иссиқ кўтарилиб турди. Тер бошиш ва ҳушдан кетиш тўхтади.

26 июнь. Анча дурустман. Ғамлаб қўйган гўштим тамом бўлиб қолди, гарчи ҳали бутунлай дармонсиз бўлсам ҳам, овга чиқишга мажбур бўлдим. Бир эчки отиб олдим, уни уйга зўрға кўтариб келдим. Эчки гўшtidан бир парча кесиб кабоб қилиб едим. Жуда ҳам шўрва ичгим келди, аммо менинг кастрюлим ҳам, шўрва пишириш мумкин бўлган бошқа идишим ҳам йўқ.

27 июнь. Бугун яна аввалги кунгидек қаттиқ безгак тутди, кун бўйи туз тотмай ва сув ичмай ётдим. Ташналикдан юрагим куюди, лекин бориб сув олиб келишга мадорим етмади.

28 июнь. Кечаси ташналик жуда эзиб юборди, лекин чодирда ҳам, ертўлада ҳам бир томчи сув йўқ эди, эрталабгача чидашга тўғри келди. Фақат тонг отарда кўз юмдим. Тамаки суви билан ромни қўшиб ўзимга дори тайёрладим. Ичган эдим, кўнглим айний бошлади. Аммо ҳарҳолда анча енгил тортдим.

30 июнь. Кун бўйи ўзимни дуруст сездим. Баданларим уюшмади. Милтиқни олиб ташқарига чиқдим, лекин тез қайтдим, узоқ юришга қўрқдим. Тошбақа тухумини мазза қилиб едим.

Кечқурун кечаги доридан яна ичдим.

Бунга қарамай, эртасига, 1 июлда яна тобим қочди: яна безгак тутди, аммо бу сафар аввалгидан кўра бўшроқ тутди.

3 июлдан бошлаб безгагим тутмади. Аммо мен икки-уч ҳафтадан кейингина тамом тузалиб кетдим.

Менгача бу соҳилга одамзод қадами тегмаганлигига тамом ишонч ҳосил қилдим, шунинг учун ҳам бу

ердан омон-эсон қайтиб кетарман деган умидим қолмади.

Уйимнинг атрофини маҳкамлаб қўрғон қилиб олдим, кейин бу ерда тириклигим учун бакор келадиган бирор ҳайвон ва ўсимлик бор-йўқлигини аниқлаш пиятида оролни яхшилаб текшириб чиқмоқчи бўлдим.

15 июлда текширишга киришдим. Аввало сол билан кирган ўша қичкина қўлтиққа томон юрдим. Бу қўлтиққа бир сойнинг суви қуюлар эди. Сув оқиб келаётган томонга сой бўйлаб икки милча юргач, сув кўтарилиб тўлқин бўлганда денгиз суви бу ерларга чиқмаслигига ишондим, чунки бу ердаги ва юқорироқдаги сувнинг жуда тиниқ ва тозалиги бундан далолат бериб турар эди. Йилнинг шу мавсумида бу ерда ёғингарчилик бўлмаганидан сойнинг айрим-айрим жойларида сув кам эди.

Сойнинг икки қиргоғи пасқам экан: сув жуда гўзал кўкаламзор орасидан оқиб боради. Чор атрофни кўм-кўк қалин ўт-ўлан қоплаб олган, бу пасқам текислик баландроқ кўтарилган жойларда эса тамаки кўкариб ётибди. Тошқин бу баландликка чиқмаганлигидан тамаки жуда яхши битибди. Мен бу вақтгача ҳеч кўрмаган бошқа хил ўсимликлар ҳам бор экан, агар буларнинг қандай ўт эканини билганимда улардан кўпгина наф кўрган бўлар эдим.

Иссиқ ўлкаларда яшайдиган ҳиндилар томиридан нон қиладиган кассава¹ дарахтини қидирдим, лекин тополмадим. Аммо бу ерда ажойиб ўсимликлардан бўлган алоэ² ва шакарқамиш борлигини кўрдим. Шакарқамиш ёввойи ҳолда ўсганидан ундан қанд қилиб бўлмас эди, лекин мен алоэдан одам ейдиган бирор овқат яшаш мумкинлигини билмадим.

Эртасига, 10-кун яна ўша жойларда бўлиб, ундан ҳам нарироққа, ўт-ўланлар ўсган жойнинг охиригача бордим. Бу ерда ҳар хил мевалар фарқ пишиб ётмоқда. Буларнинг кўпчилиги қовун. Дарахтларга чирмашиб кетган тоқларда битган узум бошлари пишиб пастга осилишиб ётмоқда. Бу ажойиботни кўриб жуда ҳайрон қолдим ва беҳад суюндим. Лекин Вербериди турган вақтимда инглиз тоифасидан бўлган икки тутқун узум-

¹ Кассава — Америкада ўсадиган дарахт, унинг илдизиди одамни тўқ тутадиган фойдали крахмал кўп.

² Алоэ — иссиқ ўлкаларда ўсадиган нилуфарлар сирасидан бўлган ўсимлик.

ни кўп еб ичбуруғи бўлиб ўлганлиги дарҳол хотиримга келди; шу сабабдан мен бу узумдан фақат татиб кўрдим, холос. Лекин мен узумни бошқа йўл билан истифода қилмоқчи бўлдим, яъни уни қуритиб майиз қилмоқчи бўлдим, чунки майиз жуда ширин бўлади ва бунинг устига у одамнинг сиҳатига ҳеч зиён келтирмайди.

Шу кунни уйга қайтиб келмадим. Дарахтзорда ётиб қолгим келди. Даррандаларнинг ҳужум қилиб қолиш хавфидан ўзимни сақламоқ учун дастлабки кунни бу оролда ётганим сингари бир дарахтнинг устига чиқиб, тун бўйи шу дарахт устида ухладим.

Жуда яхши ухладим, эрталаб туриб яна йўлга тушдим. Шимол томонга қараб яна тўрт милча юрдим. Икки тепалик ўртасидан юриб бордим. Водий ниҳоят ажиб, хушманзара эди. Атроф буткул кўкаламзор, гуллаган, гулларнинг муаттар бўйи ҳаммаёққа эсиб турмоқда. Ўзимни гўё одам қўли билан кўкартирилган боғда юргандай ҳис қилдим. Ҳар бир туп кўкат, ҳар бир туп дарахт, ҳар бир гул баҳор либосига безанган. Хурмо, апельсин ва лимон дарахтлари жуда кўп эди, лекин булар парвариш кўрмай ёввойи ҳолда ўсиб ётганидан, уларнинг баъзи бирларигина мева қилган эди, холос. Бир дона лимонни узиб олиб, уни сувга солиб ичдим. Лимон шарбати билан сув ичгач, жуда енгил тортдим ва бу менинг сиҳатимга кўп наф қилди.

Уч кун деганда уйга қайтиб келдим (энди қапа билан ертўлани уйим деб атайман) ва бу ажойиб водийни завқ билан эсладим, унинг гўзал манзаралари, сермева дарахтлари, чакалакзорлари кўз ўнгимдан ўта бошлади, унинг шамолдан пана ва қулай жойда бўлганлигини, одам ҳузур қиладиган тиниқ сувли булоқлари кўплигини ўйлаб, мен уй қурган жой оролнинг энг ёмон жойи экан деган фикрга келдим. Табиийки, мен бу фикрга келгандан кейин, шу мевазор, яшнаб турган водийга кўчиб келсам қандай яхши бўлар эди, деб орзу қила бошладим. Водийдан бойроқ бир жойни белгилаб, паррандалар ҳужумидан сақланмоқ учун атрофни девор қилмоқ лозим.

Бу фикрдан анчагина ҳаяжонланиб турдим: кўм-кўк гўзал водий мени ўзига жуда жалб қилган эди. Водийга кўчиб бориш орзуси менга зўр хурсандчилик ато қилди. Лекин кўчиш ҳақидаги фикрни яхшилаб мулоҳаза қилиб кўргач, ҳозирги капамдан денгиз кўриниб турганини, бинобарин, бир кунмас бир кун қисматимда

яхши ўзгариш юз берар ва бу ердан қутулиб кетмоққа имкон бўлар, деган умид туғдириб турганлигини ўйлаб кўргач, йўқ, чор атрофини тепа тўсиб турган бир водийга кўчиш фикридан қайтмоғим керак, дедим. Мени бу оролга келтириб ташлаган шум тақдир бошқа бир бечора бахтсизни ҳам келтирмоғи мумкин. Башарти шундай бир ҳол юз берса, бу бахтсиз шўрпешона ким бўлса ҳам ўзимнинг энг яқин дўстим кўриб хурсанд бўлар эдим. Албатта, бундай тасодифнинг юз беришидан умидим кам эди, аммо денгиздан олис, оролнинг анча ичкарисида бўлган тепа ва дарахтлар орасига кириб жойлашмоқ, шу жаҳаннамда умрбод қолиб кетиш ва уларнинг охиригача бу ердан қутулиб кетиш умидидан воз кечиш деган гап эди.

Шундай бўлса ҳам мен бу водийдан кўнглимни узолмадим, июлнинг охириги кунларида ҳеч жойга чиқмай, шу ерда турдим ва ўзимга турар жой қилиб олдим. Водийга қапа тикдим ва одам бўйидан баланд келадиган икки қатор қозиқ қоқиб, қозиқлар орасига эса шох босиб, капанинг атрофини маҳкам қўрғон қилиб олдим. Қўрғонга катта уйимдаги каби нарвон қўйиб тушиб чиқадиган бўлдим. Шундай қилиб, бу ерда ҳам йиртқич ҳайвонларнинг ҳужум қилиш хавфидан холи бўлдим. Бу янги жой менга жуда ёқиб қолди, бир неча кунлаб шу ерда туриб, икки-уч кечалаб қапада тунадим; бу ерда анча кенгликда туриб, эркин нафас олдим.

«Энди денгиз бўйида уйим, бу водийда эса боғим бор», дедим ўз-ўзимга. Августнинг бошигача бутун вақтим бу «боғ уйни» солишга сарф бўлди.

3 август. Осиб қўйган узумларим қуриб жуда яхши майиз бўлибди. Уларни дарҳол осиб қўйилган дарахтдан олдим. Буларни тезда йиғиштириб олмоқ лозим эди, акс ҳолда майиз ёмғирда қолиб бузилар ва мен қишлик майизимдан маҳрум бўлар эдим, майизим эса икки юз бошдан кам эмас эди. Майизни энди йиғиштириб бўлган ҳам эдимки, осмонни қора булут босиб, жуда қаттиқ ёмғир қуйди. Ёмғир тўхтовсиз икки ой, яъни 14 августдан бошлаб октябрнинг ярмигача ёғиб турди. Бу ёмғир чинакам тўфонга ўхшарди. Шу икки ой мобайнида бир неча кунлаб ертўладан ташқарига чиқолмадим.

Бу вақт ичида менинг турмушимда қувончли бир воқеа юз берди: оилам ортди. Мушукларимнинг бири уйдан чиқиб кетганича кўп вақтдан бери бедарак эди;

бу мушук ўлиб кетган деб хафа бўлган эдим, август охирларида у бирдан уч боласини эргаштириб уйга кириб келди.

14 августгача ёмғир тинмай қуйиб турди, мен шу вақт ичида уйдан чиқмадим десаам бўлади, чунки касал бўлганимдан буён ёмғирда қолиб шамоллаб қолмайин, деб ўзимни эҳтиёт қиладиган бўлдим. Аммо ҳавонинг яхши бўлишини кутиб ертўлада турган вақтимда озуқаларим битай деб қолди, шу сабабдан икки бор овга чиқишга мажбур бўлдим. Биринчи сафар бир эчки отиб олдим, иккинчи сафар эса, 26 август кuni катта бир тошбақа тутиб олиб, тўйиб овқатландим. Уз вақтида менинг овқатланиш тартибим мана бундай эди: нонуштага бир шингил майиз, тушда бир парча эчки ёки тошбақа гўшти (гўштни қовуриш ва қайнатма қилиб пишириш учун ҳеч бир идишим бўлмаганидан уни писта кўмир чўғида кабоб қилар эдим), кечқурун эса икки-учта тошбақа тухуми билан овқатланар эдим.

Ёмғирдан қочиб ертўлада ётган вақтимда ўн икки кун сурункасига ҳар кuni икки-уч соатдан ер қазиб, ертўлани кенгайтириш билан бўлдим. Ерни фақат бир томонга қазиб бора бериб, охири қўрғон орқасидан ер бетига тешиб чиқдим.

Энди уйимга кириб чиқадиган йўл бор: бу йўлгага махфий эшик қуриб олдим, энди нарвон қўйиб девордан қўрғонга ошиб тушмасдан, шу эшик қурилган ердаги йўлқадан бемалол кириб чиқа бераман. Бу, албатта, менинг учун қулай бўлса ҳам, аммо аввалгидек хавф-хатардан холи эмас эди; аввал уйимнинг чор атрофи қўрғон эди, душманлар ҳужумидан хавф қилмай бемалол ухлай берар эдим; энди бўлса ертўлага кириш ҳеч гап эмас; кирдимиз — тўғри менинг ёнимга кела беради! Дарвоқе, ҳайронман, ҳеч нимадан қўрқининг ҳожати йўқлигига ўша вақтда ақлим етмабди, чунки бу оролда яшай бошлаганимдан буёққа бу ерда эчкидан катта ҳайвонни учратганим йўқ.

30 сентябрь. Бутун оролда якка-ёлғиз тура бошлаганимга бир йил тўлди. Устундаги чизиқларни санаб кўрсам, бу ерда роса уч юз олтмиш беш кун умр кечирибман!

Менга шу жаҳаннамдан қутулиб кетмоқ nasib бўлармикан?

Яқинда текшириб қарасам, сиёҳим жуда оз қолибди. Уни эҳтиёт қилиб, тежаб сарфлаш керак: бу кун-

гача бошдан кечирганларни ҳар куни энг майда-чуйдаларигача ёзиб борар эдим, энди эса турмушимдаги энг катта воқеаларингизга ёзиб бораман.

Бу ерда йилнинг қайси вақтида ёғингарчилик ва қайси вақтда қуруқгарчилик бўлишини билиб олдим, демак, энди ёғингарчилик мавсуми учун ҳам, қуруқгарчилик мавсуми учун ҳам ўз вақтида ҳозирлик кўриб қўйишни биламан.

Лекин бу тажрибани ҳосил қилмоқ менга жуда қимматга тушди. Ўша вақтда менинг турмушимда юз берган ҳодиса бунга далил бўла олади.

Ёғинлар тўхтаб, қуёш жанубий ярим доирага ўтган ҳамоно оз-моз шоли ва арпамни сепмоқ учун қулай фурсат келди, деб ўйлаганлигим ўқувчига юқорида маълум бўлган эди. Шоли ва арпани сепиб қўйиб, ҳосилни кута бошладим. Лекин қуруқгарчилик ойлари бошланиб кетди, ерда бир қатра ҳам нам қолмади ва битта ҳам дон униб чиқмади. Яхшики, шоли ва арпадан бир сиқимдан олиб қолган эканман. Мен эҳтиёткорлик қилиб, ўзимга: «Уруғнинг ҳаммасини сепиб қўймайин, ҳали бу ернинг иқлимини ўрганиб олганим йўқ, уруғни қачон ташлаш ва ҳосилни қачон йиғиштириш лозимлигини билмайман», деган эдим. Бу эҳтиёткорлигим учун ўзимдан жуда мамнун бўлдим, чунки ерга ташлаган уруғим қурғоқчилик натижасида батамом чиқмай йўқ бўлиб кетишига ишонган эдим. Аммо бир неча ой ўтгач, сал ёғин тушиб ер нам бўлиши биланоқ сепилган доннинг ҳаммаси энди сепилган уруғдек униб чиққанини кўриб жуда ҳайратда қолдим!

Ғаллам ўсиб, пишгунча мен бир иш қилдим, бу иш кейинчалик менга катта фойда келтирди.

Ёғинлар тўхтаб, ҳаво очилгач, яъни тахминан ноябрда мен дарахтзордаги боғимга бордим. Бир неча ойдан буён бу ерга келмаган эдим ва ҳамма нарсанинг ҳеч бузилмай, ўзим турган вақтда қандай бўлса, худди шундай ўзгармасдан турганини кўриб жуда хурсанд бўлдим. Қапа атрофидаги қўрагинга ўзгарибди, холос. Маълумки, бу қўра икки қатор қилиб қоқилган қозиқлардан қилинган эди. Қўранинг ўзи бут эди, лекин мен ўша вақтда яқин орадаги жинси ўзимга номаълум бўлган кичкина дарахтлардан кесиб олиб қоққан қозиқлар узун-узун новда чиқарибди, бу новдалар толли каллак урғанда чиқарадиган новдаларнинг ўзинга ўхшар эди. Бу ниҳолларни кўриб ҳайратда қолдим ва қўрамнинг кўм-кўк яшнаб туриши мени жуда хурсанд

қилди. Бу новдаларнинг ҳаммаси текис ва баб-баравар ўссин деган ният билан ҳар бир дарахтдаги новдаларни кўзлаб баравар қилиб қўйдим.

Боғ ҳовлимнинг саҳни йнгирма беш диаметрча бўлса ҳам, кўп ўтмай, дарахтларнинг (қозиқларни энди дарахт деб аташим мумкин) шохлари ўсиб, шундай қуюқ салқин бердики, ҳар қандай иссиқ кунда ҳам одам буларнинг соясида офтобдан ўзини сақлай оладиган бўлди. Шу сабабдан, яна шундай ходалардан кўпгина кесиб келиб, уларни аввалги уйимнинг атрофига икки қатор қилиб ўтқаздим. Буларнинг ҳаммаси кўкарди ва орадан кўп ўтмай ҳовлимнинг атрофи қалин дарахтзорга айланди, бу дарахтлар аввал бошда мени иссиқдан сақлади, кейинчалик эса бошқа яна ҳам муҳимроқ ишимга бакор келди.

Ўнинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ЎЗ ОРОЛИНИ ТЕКШИРГАНИ

Сават тўқимоқчи бўлиб кўп уриндим, лекин топган хипчинларим жуда мўрт бўлганидан уринишларим беҳуда кетди.

Болалик чоғимда шаҳримиздаги бир саватчининг уйига борардим ва сават тўқиётганда зеҳн қўйиб тикилиб турардим. Мана энди ўша кузатишларим қўл келиб қолди. Болалар ҳар бир ишни билиб олишни ҳавас қиладиган ва катталарга ёрдамлашишни яхши кўрадиган бўладилар. Саватчининг ишларига қарайвериб, тез орада сават тўқишни ўргандим, кейин саватчи дўстимга қўлимдан келганча ёрдамлаша бошладим. Оздан ўргана бориб, сават тўқишда ундан қолишмайдиган бўлиб олдим. Энди эса менга материал етишмасди, холос. Охири бошимга бундай фикр келди: мен қозик қилган дарахтларнинг новдаси сават тўқиш учун ярамасмикан? Ахир, уларнинг новдаси ҳам биздаги тол ва мажнунтол новдаси сингари синмайдиган, эгиладиган бўлади-ку. Мен синамоққа улар новдасидан сават тўқиб кўрмоқчи бўлдим.

Эртасига чорбоққа бориб, ингичка-ингичкаларини танлаб бир неча новдани кесиб олдим, кейин билсам бу новдалар сават тўқиш учун жуда боп экан. Иккинчи дафъа бу новдалардан кўпроқ кесиб келмоқ учун бол-

та олиб келдим. Бу ерда саватбоп бу хилдаги дарахтлар жуда кўп бўлганидан унча овора бўлмадим. Кесиб олинган новдаларни капам ёнига олиб келиб, яшириб қўйдим.

Ёгингарчилик мавсуми бошланди дегунча саваг ва гажава тўқишга ўтириб, жуда кўп сават ва гажава тўқиб ташладим. Бу саватлар менинг турли-туман ишларимга қўл келди: уларда тупроқ ташидим, ҳар хил нарсаларимни солиб қўйдим ва ҳоказо. Тўғри, менинг саватларим дағалроқ чиқди, уларни силлиқ ва чиройли қилолмадим, шундай бўлса ҳам, ишқилиб бу саватларнинг хизмати яхши бўлди, менга шу керак эди, холос.

Шундан буёқ мен тез-тез сават тўқийдиган бўлдим, эскилари синиб, титилиб ёки ишга ярамай қолади, шунда янгиларини тўқиш керак бўлади. Мен ҳар хил катта ва кичкина саватлар тўқидим, лекин энг муҳими дон асрамоқ учун чуқур ва маҳкам саватларни кўпайтириб олдим: мен бу саватлар қоп ўрнини босармикан деб тўқидим. Тўғри, ҳозирча менинг доним оз эди, лекин бир неча йил ичида донни кўпайтириб олиш умидим бор.

Бутун оролни айланиб текшириб чиқишга қасд қилганимни ва сой бошигача ҳамда ўзим қапа тиккан жойдан юқорироққа борганимни айтиб ўтган эдим.

Бу жойдан оролни рўпарасидаги соҳилга бемалол ўтса бўлар экан, ҳали у томонни ҳеч бир бориб кўрмаган эдим. Милтиқ, болта, анча-мунча дори, сочма ва катта ўқ олдим, ҳар эҳтимолга қарши, иккита қотган нон ва икки бош майиз ҳам олдим, кейин йўлга тушдим. Ҳар вақтдагидек ит ҳам орқамдан эргашди.

Капамга яқинлаб бориб, тўхтамай ғарб томонга қараб кета бердим. Ярим соатча юрувдим, рўпарамда денгиз пайдо бўлди, денгизда эса бир бўлак қуруқ ер бор эди. Бу ҳол мени ҳайратда қолдирди.

Ҳаво очик, қуёш чиқиб турмоқда, мен унинг қуруқ ер эканини пайқадим-у, лекин қитъами ёки оролни эканини билолмадим. Ғарбдан жанубга томон чўзилиб ётган бу ер баланд, ялпоқ тепалик бўлиб, менинг оролимдан жуда узоқ, мўлжалимча қирқ милча, эҳтимол ошиқ ҳам келар эди.

Бунинг қандақа ер эканлигини билолмадим. Шунаниқ билдимки, бу ер Жанубий Американинг Испания мулкларига яқин қисми экани эҳтимолдан узоқ эмас. Бу ерда одам ейдиган ваҳшийлар яшаши жуда эҳти-

Мол, мабодо мен шу жойга тушиб қолган бўлеам, аҳ-волим бундан ҳам ёмон бўлар эди.

Бу фикр руҳимни жуда кўтариб юборди. Демак, ўз қисматимга лаънатлар ўқиб чакки қилган эканман. Яна ҳам ёмон кунларга қолмоғим мумкин эди. Довул мени бошқа жойга элтмасдан, шу жойга келтириб ташлади деб, афсус қилиб ўзимни ўринсиз койитган эканман. Демак, менга шунчалик раҳм-шафқат кўрсатгани учун қисматимдан миннатдор бўлмоғим керак.

Шу тариқа фикр-хаёл билан, секин-аста илгарига юриб бора бердим, аммо оролнинг бу қисми мен аввал бошда уй қурган қисмидан кўп аъло эканлигига қадамбақадам ишонч ҳосил қила бордим. Бу ер гўзал кўкаламзорлар, ажиб гуллар, кўркам дарахтзорлардан иборат, сайроқи қушлари одамни мафтун қиларди.

Бу ерда тўтилар жуда кўп экан, мен булардан бирини тутиб олгим келди; тўтнини одамшаванда қилиб, гапиришга ўргатмоқчи бўлдим. Анча урнишлардан кейин бир ёш тўтнини ушлаб олдим: калтак билан унинг қанотига урган эдим, у учиб кета олмади. У карахт бўлиб қолган эди, мен уни ҳушига келтириб, уйга олиб келдим. Охири мен уни отимни айтиб чақиришга ўргатдим.

Денгиз соҳилига етгач, тақдир мени оролнинг энг ёмон қисмига келтириб ташлаганига яна бир бор ишондим.

Бу ерда тошбақа ниҳоятда кўп, оролнинг мен турган қисмида бўлса, бир ярим йил мобайнида атиги учта тошбақа топдим, холос. Бу ерда турли-туман жинсдан бўлган қушлар ниҳоятда кўп. Мен умримда кўрмаган ва билмаган қушлар бор. Гарчи мен отларни билмасам ҳам, баъзи қушларнинг гўшти жудаям ширин эди. Мен билган қушлар орасида, энг яхшилари пингвинлар эди.

Такрор айтаманки, бу соҳил мен турган соҳилга қараганда ҳар жиҳатдан ҳам кўп даражада аъло эди. Аммо шунга қарамай бу жойга кўчиб келмоқни сира ихтиёр қилмадим. Ўз қапамда икки йилча яшадим, у жойга ўрганиб қолдим: бу жойла эса ўзимни гўё йўловчидек, худди меҳмондек ҳис қилдим, кўнглим бир хил бўлиб, уйга қайтиб кетгим келаверди.

Соҳилга чиқиб, шарқ томонга бурилдим-да, қирғоқни ёқалаб ўн икки милча юрдим. Иккинчи марта бу ерга бошқа томондан келаман деган фикр билан белги

учун шу ерга узун калтак суқиб қўйиб, орқамга қайтиб кетдим.

Мен уйга бошқа йўл билан қайтиб кетмоқчи эдим.

«Орол унча катта эмас, бунда одам адашмайди,— деб ўйладим.— Адашиб қолганимда ҳам тепага чиқиб қарайману эски уйимнинг қаерда эканини кўриб оламан».

Бироқ катта хато қилдим. Соҳилдан икки милча нари боргандан кейин, кенг водийга тушиб қолдим, бу водий қалин дарахтлар ўсиб ётган бир-бирига туташ тепалардан иборат эдики, ўзимнинг қаерда эканимни билмоқнинг ҳам сира иложи бўлмади. Мен қуёшга қараб юрмоғим мумкин эди, лекин бунинг учун шу пайтда қуёшнинг қайси томонда эканини аниқ билиб олмоқ керак эди.

Энг ёмон нарса шу бўлдики, мен водийда адашиб юрган уч-тўрт кун ичида ҳаво булут бўлиб, қуёш сира кўринмади. Охири яна соҳилга, ўзим калтак суқиб кетган жойнинг ўзига қайтиб келишга мажбур бўлдим.

Бу ердан уйга аввалги йўл билан келдим. Кун жуда иссиқ, бунинг устига кўтарган юким — милтиқ, ўқ-дори ва болтам ҳам анча оғир эди, шунинг учун мен аста-секин, йўлда дам ола-ола, охири уйга етиб келдим.

Ўн биринчи боб

РОБИНЗОННИНГ ҲОҶГА ҚАЙТИБ КЕЛГАНИ. УНИНГ ДЕҲҚОНЧИЛИГИ

Бу саёҳат вақтида итим бир улоққа қўққисдан ҳужум қилиб, таппа босди, лекин ғажилаб ташламасдан, югуриб келиб, улоқни ажратиб олдим. Улоқни уйга олиб кетмоқчи бўлдим: чорвани кўпайтириш ва милтиқ дориларим тамом бўлар вақтгача овқатга гўшти намлаб олиш учун ҳарна қилиб бўлса ҳам яна иккита улоқ топишни жуда орзу қила бошладим.

Улоққа бўйинбоғ қилиб, унга чилвир ўтказиб олдим; чилвирни эски арқондан ечдим, бу эски арқонни доим чўнтагимда олиб юрар эдим. Улоқ қайсарлик қила бошлади, лекин охири юришга мажбур бўлди. Дала уйимга етиб келгач, уни қўрага ташлаб, ўзим дарров жўнаб кетдим: тезроқ уйга етиб олмоқчи бўлдим, чунки бир ойдан кўп саёҳатда юрмоқда эдим.

Эски уйимга кириб келганимдаги туйғуни ва гаммакка ётиб ҳузур қилганимни тасвирлашим қийин, Оролда саргардон бўлиб юрганимда бош қўядиган жой бўлмасдан жуда ҳолдан кетган эдимки, ўз уйим (кулбамни энди шундай деб атадим) беҳад оромбахш туюлди.

Мен бир ҳафтагача дам олиб, уйдаги овқатлардан еб ором олдим. Вақтимнинг кўп қисми жуда муҳим ишга, яъни тўтига қафас тўқишга сарф бўлди. Тўти тез вақт ичида уй қушига айланиб, менга жуда ўрганиб қолди.

Кейин боғда қамалиб ётган бечора улоқ ёдимга тушди. «У, мен қолдириб келган ўтнинг ҳаммасини еб, сувни ичиб бўлган ва ҳозир оч-наҳор бўлса керак», деб ўйладим. Уни олиб келмоқ керак. Дала уйимга борсам, у ўзим қўйиб келган жойда турган экан. Чиқиб кетгани қурби келмапти, очликдан ўлай-ўлай деб қолибди. Шу яқин орадаги дарахтдан бир сербарг шохни кесиб, олдига ташладим.

Баргни еб бўлгач, бўйин боғидан арқон ўтказиб, аввалгидай етаклаб кетмоқчи бўлдим, лекин очлик орқасида у шунчалик мўмин бўлиб қолибдики, арқоннинг ҳожати бўлмай қолди: у кучукка ўхшаб орқамдан югуриб кела берди.

Мен уни йўлма-йўл боқиб келдим, бу орада у, уйимдаги жониворларга ўхшаб, менга жуда эликиб гапга кирадиган, ёввош бўлиб қолди, менга ўрганганидан бир қадам ҳам кейинда қолмай келаверди.

Декабрь бошланди, арпа-шоли униб чиқадиган вақт етди. Менинг экинзорим унча катта эмас, чунки биринчи йили экиним қурғоқчиликда ҳалок бўлганидан, атиги нимчоракча бушелдан¹ арпа билан шолим қолган эди.

Бу сафар ҳосилнинг яхши бўлиши кутиларди, бироқ кутилмаганда, бутун ҳосилдан яна маҳрум бўлиш хавфи туғилди, турли-туман душманлар экинзоримни пайҳон қила бошладилар,—булардан экинни сақлаб қолмоқ гумон. Бу душманлар, биринчидан, эчкилар, иккинчидан эса, мен қуён деб юрган жониворлар эди. Шоли ва арпанинг ширин пояси уларга жуда маъқул тушибди: арпа билан шоли ҳали бош тортиб улгурмас-

¹ Бушель — инглизча сочилувчи жисмлар ўлчови. Бир бушель 36 литрга барабар келади.

дан улар кечаю кундуз экин ичидан чиқмай ёш пояларни қийрата бошладилар.

Бу душманлар ҳужумига қарши қўлланиладиган биргина восита бор эди, холос: экинзорни четан девор билан тўсиш даркор эди. Мен шундай қилдим. Лекин бу иш қийин бўлди, бунинг энг асосий сабаби шуки, бу даррандалар бошоқларни ҳеч қўймай қийрата бошлаганларидан, ошнғич равишда девор олмоқ зарур эди. Дарвоқе экинзор унча катта бўлмаганидан четан девор уч ҳафта деганда тайёр бўлди.

Четан девор кўнгилдагидек бўлди. У битгунча, душманларни милтиқ отиб қўрқитдим, кечалари эса итни боғлаб қўйдим, у тонг отгунча вовиллаб чиқди. Шу эҳтиёт чоралари туфайли душманлар мени тинч қўйдилар, бошоқлар ҳам дон торта бошлади.

Лекин ғалла дон торта бошлаши биланоқ янги душманлар пайдо бўлди: тўда-тўда мечкай паррандалар учиб келиб, экинзор тепасида айлана бошлашди, улар менинг ғойиб бўлишимни ва экинга ёпирилиш учун қулай фурсатни пойлай бошладилар. Мен уларга қараб шу замоноқ ўқ уздим (милтиқни доим ўзим билан олиб юрардим), ўқ узилган ҳамоноқ экин ичидан бошқа бир гуруҳ паррандалар дув кўтарилди, аввалда буларни пайқаманган эдим.

Мен жуда ташвишда қолдим.

«Яна шу зайилда бир неча бор ёпирилишса, бутун умидларим пучга чиқади,— дедим ўз-ўзимга,— чунки менинг бошқа уруғлигим йўқ, донсиз қоламан».

Нима қилсам экан? Бу янги ҳужумдан қандай сақланмоқ керак? Ҳеч қандай тадбир ўйлаб тополмадим, лекин нима қилиб бўлса ҳам, ҳатто кечаю кундуз қимирламай қўриқласам ҳам, ғалламни сақлаб қолишга қарор бердим.

Паррандалар қанчалик зиён келтирганлигини аниқламоқ учун экинзорни бир бошдан текшириб чиқдим. Маълум бўлдики, ғалланинг анчагина қисми нобуд бўлибди, аммо ғалланинг қолган қисми омон-эсон сақлаб қолинса, бу зиёнга тоқат қилмоқ мумкин эди. Паррандалар кетишимни пойлаб яқин жойдаги дарахтлардан брига қўниб турмоқда эди.

Мен милтиқни ўқлаб, гўё бир ёққа кетган бўлиб, ўзимни панага олдим. Ўғрилар суюнишиб, бирин-кетин экинга туша бошлашди. Бунга жуда ғазабим келди. Бошлаб мен ҳамма паррандаларнинг тушишини кутиб турмоқчи бўлдим, лекин сабрим чидамади.

«Улар ҳозир еб кетадиган ҳар бир дона донни йўқотиш орқасида мен бир бутун нондан маҳрум бўлмоғим мумкин-ку, ахир», дедим ўз-ўзимга.

Қўрғон ёнига югуриб келиб ўқ ота бошладим; паррандалардан учтаси ўрнида қимирламай қолди. Бошқа паррандаларни қўрқитмоқ учун буларни олиб, баланд бир ёғочга осиб қўйдим. Бу чора қушларга шунчалик қаттиқ қор қилдики, тасаввур этмоқ қийин; битта ҳам қуш қайтиб экинга тушмади. Қушларнинг ҳаммаси оролнинг бошқа қисмига қочиб кетишди; ўлик қушлар дарахтда осилиб турган вақт ичида мен битта ҳам қуш кўрганим йўқ; ишонинг-ишонманг — қушлар устидан ғалаба қозонганимга жуда ҳузур қилдим.

Декабрь охирида ғалла пишди ва мен шу йили икки марта ҳосил олдим.

Бахтга қарши, чолғим ҳам, ўроғим ҳам йўқ эди, ўйлайвериб, охири бошқа қурооллар билан бирга кемадан олиб келган қилichni ўрим-йиғимда ишлатиш фикрига келдим. Дарвоқе ғаллам шунчалик оз эдики, уни йиғиштириш учун унча кўп меҳнат талаб қилинмас эди. Мен уни ўзим ўйлаб топган йўл билан йиғиштириб олдим, яъни фақат бошларини узиб, катта саватга солавердим, кейин уйга олиб келдим. Ҳосилнинг ҳаммасини йиғиб бўлгандан сўнг, бошоқни қўл билан уқалаб, донини ажратиб олдим, натижада нимчорақ бушель шолидан икки бушелга яқин шоли ва нимчорақ бушель арпадан икки ярим бушель арпа олдим (албатта, бу тахминий ҳисоб, нимагаки менинг торозим йўқ эди).

Ҳосил жуда яхши бўлди, бу муваффақият мени жуда руҳлантириб юборди. Энди менинг бир неча йил ичида доимий ғалла запасим бўлади, деб ишонмоғим мумкин. Лекин шу билан бирга менинг олдимда яна бошқа бир қийинчилик пайдо бўлди. Тегирмон йўқ, тегирмон тоши ҳам йўқ, бу ғаллани қандай қилиб ун қиламан? Уни қандай элайман? Унни қандай ҳамир қиламан? Ниҳоят, қандай қилиб нон ёпаман? Мен буларнинг ҳеч бирини билмас эдим.

Шу қийинчиликлар сабабидан донга қўл урмасликка ва доннинг ҳаммасини уруғлик учун асраб қўйишга ва келгуси ҳосилгача, асосий вазифани, яъни бу дондан нон қилиш йўлини топмоқ учун ҳаракат қилишга қарор бердим.

Ўн иккинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ҚУЛОЛЧИЛИК ҚИЛГАНИ

Ёмғир ёғиб, уйдан ташқарига чиқиш мумкин бўлмаган вақтларда, мен иш орасида тўтимни гапиришга ўргатдим. Бу иш менга яхши эрмак бўлди.

Бир неча дарсдан сўнг ўз отини билиб олди, кейинроқ эса, анча вақт ўтгандан кейин, у помини анча қаттиқ ва аниқ қилиб айтадиган бўлди.

Шундан кейин «Тўти» деган сўзни мен бу оролда бирор тилидан биринчи марта эшитдим.

Лекин Тўти билан гаплашмоқ мен учун иш эмас, балки ишга бир ёрдам эди. Бу вақтда мен жуда муҳим иш билан банд эдим. Идиш-товоққа жуда муҳтож бўлганимдан, сопол идиш яшаш ҳақида кўндан буён бош қотирар эдим, лекин иложини тополмай юрардим. Сопол бўладиган лой йўқ эди. «Кулолчиликка мувофиқ лой топсам, хурма, қувача ёки косага ўхшаш бир идиш ясай олардим,— деб ўйладим.— Тўғри, хурмани ҳам, косани ҳам ўтда пишириш керак, ammo мен иқлими иссиқ жойда яшайман ва бу ерда қуёш ҳар қандай печкадан ҳам яхшироқ қиздиради-ку, идишларим офтобда қуриса ҳам, ишқилиб анча пишиқ бўлади. Уни қўлда олиб юриш мумкин, дон ва умуман қуруқ озуқовқатларни нам тегизмаслик учун улар ичига солиб қўйиш мумкин бўлади».

Мувофиқ лой топишим билансқ дон солиб қўядиган бир нечта катта хум ясаб олишга аҳд қилиб қўйдим. Овқат пишириш мумкин бўлган сопол идишлар яшаш тўғрисида ҳали ўйлаб ҳам кўрганим йўқ.

Дастлабки вақтларда нуноқлигим орқасида қанчадан-қанча идишларимнинг жуда кўпол, дағал ва хунук бўлиб чиққанини, лойнинг яхши пишитилмаганлиги натижасида қанча идишларимнинг дарз кетганини ва ўз оғирлигини кўтара олмай ўтириб қолганини бир бошдан сўзлаб бераверсам, ўқувчи албатта менга ачинар, ё бўлмаса эҳтимолки менинг ҳолимга кулар эди. Хурмо ва қувачаларимнинг бир хиллари, офтобда қуритмоқ учун кўтариб бориб ерга қўяётганимда ёрилиб кетди; бир хиллари эса офтоб кўрмасданоқ чил-чил бўлиб майдаланиб кетди.

Икки ойгача бошимни кўтармай меҳнат қилдим. Кулолчиликда ишлатиладиган яхши лой топмоқ, бу

дойдан анча-мунча ғамлаб уйга олиб келмоқ ва уни пиштмоқ учун кўп меҳнат сарф қилдим, шунга қарамай, кўп уринишлардан кейин бесўнақай, хунук, лекин идишнамо нарса ясадим, буларни кўза ҳам, кувача ҳам деб аташ ҳеч мумкин эмас эди,

Ишқилиб булар жуда фойдали буюм бўлди. Новдалардан иккита гажава тўқидим, хумчалар офтобда яхши қуриб қотгач, буларни астагина ердан кўтариб ҳалиги гажаваларга солиб қўйдим. Хумчалар билан гажавалар орасидаги бўш жойларга булар синмасин учун шоли ва арпа похolini солиб қўйдим. Дастлаб ишлаган бу иккита хумимда қуруқ дон асрамоқчи бўлдим. Нам овқатликлар солсам, бу идишлар нам тортиб қолади, деб қўрқдим. Кейинчалик донларни тортиб ун қилиш йўлини топсам, у вақтда бу идишларга ун солиб қўймоқчи бўлдим.

Ясаган катта идишларим кўнгилдагидек чиқмади. Майда идишлар: юмалоқ косачалар, ликоплар, хурмачалар, кувачалар, пиёла ва шу кабиларни анча дуруст ясадим. Қичкина нарсаларни яшаш осон; бунинг устига улар офтобда текис қуриydi ва шунинг учун маҳкам бўлади.

Лекин олдимга қўйган асосий вазифам бажарилмай қолди: менга ўтга чидаш бера оладиган ва сув турадиган идишлар яшаш керак, ясаган хурмачаларим эса бунга яроқсиз эди.

Бир кунни кабоб пиширмоқ учун катта ўт ёқиб чўғ қилдим. Кабоб пишгач чўғни ўчирмоқчи бўлган эдим, тасодифан чўғлар орасига тушиб қолган сопол парчасини кўриб қолдим, бу сопол хурмачанинг синиғи эди, Сопол лағча ичида қип-қизариб, ғишт сингари пишиб, тошга ўхшаб қотиб кетипти. Мен бу кашфиётдан ҳайратда қолиб, жуда хурсанд бўлдим. «Сопол парчаси ўтда қотиб пишган экан, демак ўтда сопол идиш пиширмоқ ҳам мумкин», деган фикрга келдим.

Сувга ҳам, ўтга ҳам чидаш берадиган кува яшашга муваффақ бўлганимга теримга сиғмай суюндим, ростини айтсам, бу каби оддий бир воқеага оламда ҳеч кимса мендай хурсанд бўлмаган бўлса керак.

Кувачалардан бирига сув қуйиб, ўтга қўймоқ ва унда гўшт қайнатмоқ учун, ҳозиргина олов ичидан олинган кувачалар совугунча зўрға тоқат қилдим. Кувача жуда соз бўлибди. Эчки гўшtidан жуда яхши шўрва пиширдим, агар шўрвага карам, пиёз солганда

ва туз ташлаб, оз-моз сўк уни солганда у жуда қулинг ўргилсин шўрва бўларди-да.

Энди ярма тош қилиб, ун тортиш ҳақида, тўғрироғи, ярма қилмоқ тўғрисида ўйлай бошладим; тегирмон каби ажойиб ишлаб чиқариш тўғрисида гап бўлиши ҳам мумкин эмас: одамнинг икки қўли бундай ишнинг урдасидан чиқолмайди.

Лекин ярма тоши ясамоқ ҳам осон иш эмас; тош йўниш ҳунарига худди бошқа ишлардагидек эбим йўқ, нўноқ эдим, бунинг устига менда асбоблар ҳам йўқ. Мен бунга бопроқ тош топаман, деб кўп кунлар овора бўлдим, лекин ҳеч нарса топмадим. Ярма тоши жуда қаттиқ ва шу билан бирга, кўз ўймоқ учун ярайдиган даражада анча катта ва қалин бўлмоғи лозим эди.

Менинг оролимда тикка қоялар бор эди, лекин бу қояларнинг ҳеч биридан қанча уринсам ҳам ярмага ярайдиган каттароқ парча синдириб ололмадим. Бунинг устига бу қоялар серқум ва мўрт бўлганидан ярма ёриш учун барибир ярамас эди: икки тош орасига дон солиб сурганда, бир-бирининг зарбидан уқаланиб кўчган қумлар унга аралашиб кетар эди.

Шу тариқа, тегирмон тоши боп тош қидиришга кўп вақтим самарасиз кетгач, ярма тоши ясаш фикридан қайтиб, уни ёғочдан ясаш фикрига тушдим, уни ясамоқ учун материал топиш анча осон бўлди.

Дарҳақиқат, дарахтзордан жуда қаттиқ, катта бир ёғла топдим, бу ёғла жуда оғир бўлганидан уни ўрнидан зўрға қўзғатдим. Уни болта билан йўниб бир қадар ўғир тусига киритдим, кейин бир оз ўйиб, шу ўйилган жойни яна куйдирдим. Бразилиядаги қизил танли одамлар қайиқни шу йўсинда ясайдилар. Мен бу ишга кўп меҳнат сарф қилдим.

Ўғирни ясаб бўлиб, темир деб аталувчи ёғочдан даста қилдим. Ўғир билан дастани келгуси ҳосил учун асраб қўйдим. Менинг ҳисобимга кўра, келгуси йилда доним кўпайиб, унинг бир қисмини ун қилмоққа ажратиш мумкин бўлади.

Энди, ғалладан ун тортгач, хамирни қандай қилмоқ тўғрисида ўйлай бошладим.

Авалло, менда хамиртуруш йўқ эди; аммо барибир хамиртуруш қилмоқнинг иложи йўқ эди, шунинг учун ҳам хамиртуруш тўғрисида бош қотирмадим. Аммо печкасиз қандай қилиб пон ёпаман? Бу чиндан ҳам бош қотирадиган масала эди. Лекин мен бунинг иложини ўйлаб топдим. Қулол лойидан бир неча катта ва

кент идишлар ясаб, буларни оловда яхшилаб куйдир, дим. Бу идишларни галла ўримида анча илгари ясаб омборга киритиб қўйдим. Мен бундан аввал ўчоқ қурган эдим. Бу ўчоқ квадрат шаклидаги (тўғриси айтганда, уни квадрат деб ҳам бўлмас эди) яхшилаб пиширилган ғишдан қилинган эди.

Нон пишириш вақти келгач, мен ўчоққа зўр ўт қаладим. Ўтин ёниб бўлиши биланоқ, чўғни ўчоққа ёйиб, ярим соатча шу ҳолича турғизиб, ўчоқни яхшилаб қиздирдим. Шундан кейин ҳамма чўғни бир чеккага суриб қўйиб, нонларимни ўчоққа ёпдим. Сўнгра ҳалиги сопол идишлардан бирини олиб келиб нонлар устига тўнта-риб қўйдим, идиш устидан эса қўр ёпдим.

Хўш, нима бўпти, денг? Ноним печкадагидан ҳам яхши пишипти.

Янги ёпилган нонни ҳузур қилиб едим. Мен умримда бунчалик ширин овқат емаган бўлсам керак деб ўйладим.

Умуман айтганда, қисқа вақт ичида уста нонвой бўлиб олдим: мен кўмач (гурунчли сомса) пиширишнигина эмас, гурунч унидан бўлка ва обинон пиширишни ҳам ўрганиб олдим. Пирог пиширганим йўқ холос, чунки менда эчки ва парранда гўшtidан бошқа гўшт йўқ эди.

Бу оролга келганимнинг учинчи йили бутунича шу рўзгор ишлари билан ўтди.

Ўн учинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ҚАЙИҚ ЯСАГАНИ ВА УЗИГА ЯНГИ КОСТЮМ ТИҚИБ ОЛГАНИ

Бутун шу вақт ичида доим нариги соҳилда кўринган ерга бормоқ фикрида бўлганимга шубҳа қилмасангиз ҳам бўлади. Бу соҳилга кўчиб келмаганимга ич-ичимдан афсус қилиб юрдим, мен бу ерни кўриб турган бўлсам, бир илож қилиб унга бориб олган бўлур эдим. У ергача етиб олсам, эҳтимолки, менга бу жойлардан қутулиб кетиб, эркинликка чиқиш насиб бўлар.

Худди шу пайтларда кичкина дўстим Ксури билан елкашли узун қайиғимни ва бу қайиқда Африка соҳиллари бўйлаб минг милдан ошиқ йўл юрганимни қайта-қайта эсладим.

Хўш, эслашдан нима фойда?

Мен кема қайиғини бориб қараш фикрига келдим,

Ўша биз ҳалокатга учраган пайтдаги дозулда бу қайиқ оролнинг менинг уйимдан бир неча миль нарироғига чиқариб ташланган эди. Тўлқин қирғоққа урилган пайтда уни тўнтариб ташлаган ва юқорироққа элтиб, саёз қумликка ботириб қўйган эди; қуруқ жойда бўлиб, атрофида сув йўқ эди.

Бу қайиқни тузатиб, сувга тушира олсам, унча машаққат тортмай Бразилияга етиб олар эдим. Аммо бундай ишни бажо келтирмоққа ёлғиз одамнинг кучи кифоя қилмас эди. Менинг оролимни ўз ўрнидан қўзғатишнинг имкони бўлмаганидек, бу қайиқни ҳам ўрнидан қўзғата олмаслигимни билар эдим. Шунга қарамай, уриниб кўрмоқчи бўлдим: дарахтзорга бориб, тиргак учун иккита йўғон хода кесдим, тўнкалардан йўниб иккита гўла ясадим ва буларни қайиқ ёнига олиб келдим.

«Бу қайиқни буёққа ағдариб ололсам бас, кейин уни тузатмоқ қийин эмас. Бу қайиқ шундақа яхши қайиқ бўладики, унга тушиб денгизда бемалол юрмоқ мумкин», дедим ўз-ўзимга.

Бу бефойда ишга меҳнатимни ҳеч аямадим.

Менинг уч-тўрт ҳафта вақтим шу ишга кетди. Бугина эмас: ниҳоят, бу катта қайиқни ўрнидан қўзғатишга кучим келмаслигига ақлим етгач, мен янги план ўйлаб топдим. Қайиқнинг бир ёнини ўйиб, ичидаги қумни чиқариб ташлай бошладим, бир ёни тамом ўйилиб бўш қолгач, қайиқ ағдарилади ва ерга бағри билан тушади деб ўйладим; қайиқ ағдарилганда мен кўзлаган жойга келиб турсин деб, дарахтлардан кесиб келган гўлаларни унинг тагига қўйдим.

Қайиқ ҳақиқатан ҳам ағдарилди-ю, аммо менинг ниятим асло юзага чиқмади: мен уни сувга туширмоқнинг иложини қилолмадим. Ҳатто унинг тагига тиргакларни ҳам қўя олмадим ва охири бу ишимдан воз кечишга мажбур бўлдим. Лекин бу муваффақиятсизлик мени қитъага бориш учун ҳаракат қилишдан тўхтата олмади. Аксинча, жонимга теккан бу соҳилдан кетмоқнинг ҳеч иложи йўқлигини кўрганымда, океанга тушиб юрмоқ ҳақидаги истагим пасайди эмас, яна ҳам кучайди.

Охири бошимга бундай фикр келди: ўзим қайиқ ясам ёки энг яхшиси, шу ерли негрларникига ўхшаган пирога ясаб олсам бўлмайдами?

«Пирога ясамоқ учун асбобларнинг ҳам ҳожати йўқ, нунки у дарахт танасидан эгиб қилинади; ёлғиз одам

Ҳам бундай ишнинг уддасидан чиқа олади», деб ўйладим,

Хуллас, пирога ясаб олмоқ менга жуда жўн иш бўлиб кўринди ва бунга ўйларканман, дилимдан қувонардим. Мен бу ишни ҳатто негрлар ёки ҳиндилардан ҳам осонроқ бажара оламан, деб ишонар эдим.

Пирога тайёр бўлса, уни сувга қандай тушираман, деган савол хаёлимга ҳам келгани йўқ, ҳолбуки бунинг қийинчилиги асбоб-ускуналар камчилигидан ҳам мушкулроқ эди.

Мен бўлғуси саёхатларим тўғрисидаги хаёлга жуда чўмиб кетганимдан, гарчи мен қайиқ қураётган жойдан денгиз оралиги қирқ беш саржин бўлиб, уни судраб бориб сувга туширишдан кўра қайиқни денгиз юзида қирқ беш миль масофага юргизиб бориш осон эканини аниқ билсам ҳам, бу нарса парвойимга ҳам келмас эди.

Хуллас, пирога қуриш масаласида шундай соддалик қилдимки, фақат ақлини еган одамгина шундай иш қилмоғи мумкин.

Бу ишнинг уддасидан чиқмоққа кучим етадимми-йўқми, бу тўғрида ҳеч мулоҳаза қилиб кўрмай, ўзимнинг хом хаёлларимга юпаниб кетдим.

Қайиқни сувга қандай тушираман, деган фикр хаёлимга келмади, деб бўлмади, йўқ, хаёлимга бундай фикр келди-ю, аммо мен: «Аввал қайиқни ясаб олайинчи, қандай сувга тушириш тўғрисида кейин ўйларман. Сувга туширмоқ йўлини тополмаслигим мумкин эмас!» деган бемаъни далиллар билан ҳар сафар ҳам бу фикр-ни оқибатсиз қолдира бердим.

Албатта, булар ақлсизлик эди! Аммо менинг қизгин хаёлларим ҳар қандай мулоҳазадан ҳам устун чиқди ва мен узоқ ўйлаб турмай қўлимга болтани олдим. Яхши бир кедр дарахтини кесдим, бу дарахт танасининг бош эни беш фут ўн дюйм, дарахтнинг йигирма футча баландроқ жойи эса — тўрт фут ўн бир дюйм келарди, ундан юқориси бўлса бора-бора ингичка тортиб бориб, учига етар-етмас шохлаб кетган эди.

Бу каттакон дарахтни кесмоққа қанчалик кўп куч сарф қилганимни ана шулардан ҳам билса бўлади! Бу дарахт танасининг ўзини гоҳ уёғига, гоҳ буёғига ўтиб кесиб йиқитмоқ учун йигирма кун вақтим кетди, унинг ён шохларини кесиб, катта танасини айириб олмоқ учун яна ўн тўрт кун кетди. Бу катта ёғлани тарашлаб сиртини силлиқламоқ учун роса бир ой ишладим. Йўниб, ичини чуқур қилмоқ учун эса роса уч ой кетди. Бу сафар олов ишлатмадим: бу катта ишнинг ҳаммасини

болға ва искана билан бажардим. Охири, мен жуда яхши, катта бир қайиқ ясадим, у йигирма беш кишини бемалол кўтаради, демак, мени ҳамма юкларим билан кўтаради.

Мен ўз қайиғимни кўриб жуда хурсанд бўлдим: бутун бошли бир дарахтдан қилинган бунчалик катта қайиқни ҳеч маҳал кўрмаган эдим. Ахир, унга менинг қанчадан-қанча кучим кетди-ю! Чарчаб, ҳолдан кетиб бўлса ҳам, бу дарахтга қанчадан-қанча болта урдим-а!

Нимаки бўлса ҳам ишнинг ярми қилинган эди. Энди қайиқни сувга тушириш қолган эди, холос, агар уни сувга тушира олган бўлсам, мен бу вақтгача денгизда қилинган ҳамма саёҳатлардан ҳам мангиқсиз ва бемаъни бир саёҳат қилишимга ҳеч шубҳам йўқ.

Лекин уни сувга тушираман деб қилган ҳаракатларимдан ҳеч натижа чиқмай, меҳнатим ҳавога учиб кетди. Қайиғим турган жойидан қўзғалмади!

Мен қайиқ қурган дарахтзор билан денгиз оралиги атиги эллик саржин келар эди. Лекин дарахт турган жой чуқур бўлиб, соҳил бўлак-бўлак баландлик эди. Бу биринчи тўсиқ эди. Мен дадиллик билан бу тўсиқни бартараф қилишга киришдим: дарахтзордан соҳилгача нишаб қилиб қазиб, тунроғини бошқа жойга олиб ташламоқ керак эди. Бу ишга шунча кўп меҳнат сарф қилдимки, эсласам юрагимга ваҳима тушадди. Аммо гап эркинликка чиқмоқ тўғрисида бораркан, ким бор-йўқ кучини сарф қилмайди!

Шу тариқа, биринчи тўсиқ бартараф қилинди: қайиққа йўл тайёр. Лекин бундан натижа чиқмади: шунча кўп ҳаракат қилсам ҳам, аввал кема қайиғини ўрнидан қўзғата олмаганимдай, қайиқни ҳам ўрнидан қўзғата олмадим.

Шундан кейин пирога турган жой билан денгиз оралигини ўлчадим ва қайиқ учун канал қазимоқчи бўлдим: қайиқни сувга олиб бориш мумкин эмас экан, демак сувни қайиққа олиб келиш керак. Канални қазинишга киришмоқ олдидан бўлажак каналнинг чуқурлиги ва кенлиги қанча бўлиши кераклигини тахмин қилиб кўрдим ва бир киши бундай катта ишнинг удасидан чиқиши учун қанча вақти кетишини ҳисобладим ва бу ишнинг охиригача етказмоқ учун камида ўн-ўн икки йил вақт кераклиги маълум бўлди.

Начора, ноилож бу ишдан ҳам воз кечишга мажбур бўлдим.

Ниҳоятда қаттиқ хафа бўлдим, аммо бир ишни бошлаганда, аввал бу ишга қанча вақт ва меҳнат сарф бўлишини ва уни охиригача етказмоқ учун куч етиш-етмаслигини тахминан ҳисоблаб чиқмай туриб, ишга тутишмоқ аҳмоқлик эканига энди ақлим етди.

Бу оролда яшай бошлашимнинг тўртинчи йили бемаъни ва натижасиз иш билан ўтди.

Бу вақтга келиб кемадан олган буюмларимнинг кўпи эскирди, кўпи йиртилиб тамом бўлди, кемадан олинган озуқалар ҳам битай деб қолди.

Аввал сиёҳ, унинг кетидан нон, тўғриси нон эмас, кемадан олинган қотган нон ҳам тамом бўлди. Буларни иложи борича иқтисод қилдим. Сўнгги бир ярим йил ичида мен кунига бир бўлак қотган нондан ошиқ емадим. Шунга қарамай, деҳқончиликдан олган доним истеъмол қилмоққа имкон берадиган бўлгунича, мен бир йилча бир бурда нонсиз кун ўтказдим.

Бу вақтга келиб кийимларим ҳам бутунлай яроқсиз бўлаёзди. Матрослар сандигидан топиб олган катак гулли кўйлагим (уч дюжинага яқин) бор эди холос. Буларни жуда эҳтиёт қилдим; оролимда кунлар кўпинча жуда иссиқ бўлганидан, мен биргина кўйлак билан юрдим, бу кўйлақлар бўлмаса жуда мушкул аҳволда қолган бўлар эдим.

Албатта, бу иқлимда яланғоч юришим ҳам мумкин. Аммо кийим кийиб юрганда куннинг иссиғи унча таъсир қилмайди. Бу иссиқ жойда офтоб териларимни куйдириб юборди, кўйлак эса баданимни қуёш тигидан сақлар, бундан ташқари, кўйлак билан бадан орасидаги ҳавонинг ҳаракати менга анча салқин берар эди. Шунингдек, офтобда яланғбош юролмадим; ҳар сафар қуёшга яланғбош чиққанимда бошим оғрийбошлади.

Ақалли ўзимда бор эски-тускиларни кўздан ўтказиб, ямаб, бир тарзи қилиб олишим керак эди.

Аввало, менга пахталик камзул зарур эди, ўзимда борларини кийиб тамомладим. Шу сабабдан, мен матрослар пўстинини бузиб, уни пахталик қилмоқчи бўлдим. Матрослар бу пўстинларни кийиб олиб, қиш кечаларида вахтада турар эдилар. Энди бўлса улар фойдаланилмасдан бекор ётмоқда эди. Шундай қилиб, мен машиначиликка, тўғриси, қийқичиликка киришдим ва игнани чапа-чуппа тутиб урни бошладим, чинини айтганда, мен машиначиликка жуда нўноқ ва ожиз эдим.

Бир амаллаб, ямаб-чатиб икки-учта пахталик тикиб

блдим, мўлжалимча, булар менга анча вақтга етмоғи лозим. Дурустроқ шим тикиб олайн, деб қилган ҳаракатимни айтиб туришнинг ҳам ҳожати йўқ, чунки бу иш сира-сира қўлимдан келмади.

Лекин кўп ўтмай кийим киймоқнинг янги йўлини ўйлаб топдим ва шундан кейин кийим-бошга муҳтож бўлмадим.

Гап шундаки, мен сўйган ҳайвонларнинг терисини сақлаб қўйган эдим. Мен ҳар бир терини офтобда қуриштириб олган эдим. Фақат дастлабки вақтларда тажрибасизлик қилиб, териларни офтобда кўпроқ турғизганимдан улар ҳеч нарсага ярамайдиган бўлиб, тарашадек қотиб кетди. Аммо кейингилари жуда яхши чиқди. Аввало, бу терилардан каттакон шапка тикиб олдим, ёмғир ўтмаслиги учун шапканинг юнгини устига қилиб тикдим. Юнгли шапкани жуда бошлаб тикдим, шунинг учун бу материалдан бутун бошлик костюм, яъни камзул-шим тикиб олишга қарор бердим. Шимни тиззамдан келадиган — калта, аммо кенг қилиб тикдим; камзулни ҳам кенг қилиб тикдим, чунки бу кийимлар менга иссиқлик беришдан кўра ҳам, қуёшдан сақлаш учун керак эди.

Эътироф қилмоқ керакки, бичиш ва тикиш жиҳатидан бу кийимлар жуда беўхшов эди; мен нўноқ дурадор эдим, машиначиликка эса ундан ҳам нўноқ эдим. Ҳарна бўлса ҳам тиккан бу кийимларим, айниқса ёмғир ёғиб турган пайтда уйдан ташқарига чиққанимда жуда яхши иш берди: ҳамма сув узун юнглари устидан оқиб тушиб кетди, менга нам ўтмади.

Камзул ва шимдан сўнг ўзимга зонт ясаб олмоққа киришдим.

Мен Бразилияда зонтларни қандай ясаганларини кўрган эдим. Бразилияда кун шунча иссиқ бўладики, зонтсиз юрмоқнинг иложи йўқ, менинг оролимда эса иссиқ у ердагидан сира кам эмас, балки ундан ҳам иссиқроқ, чунки бу жой экваторга анча яқин. Менга офтобдан яширинмоқнинг имкони йўқ; мен кўп вақт очиқ ҳавода юрар эдим. Эҳтиёж мени ҳар қандай ҳавода ҳам уйдан ташқарига чиқмоққа мажбур қилар эди, баъзан эса офтобда ва ёмғир ёғиб турган пайтда кезиб юрар эдим. Хуллас, мен учун зонт ниҳоят зарур эди.

Мен бу ишга кўп уриндим ва уни зонтга ўхшаш бир нарса қилмоқ учун кўп вақтим кетди. Икки-уч мартагача, зонт кўнгилдагидек бўлиб чиқди деб ўйлаганимда, шундай бесўнақай нарса ҳосил бўлдики, натижада

ҳар сафар ҳам уни янгидан бошлашга мажбур бўлдим. Лекин охири кўнглим ўрнига тушди — мен анча дуруст зонт ясаб олдим. Гап шундаки, мен очилиб-ёпиладиган зонт ясамоқчи эдим, бутун қийинчиликнинг боши ҳам шунда эди. Албатта, ёпилмайдиган зонт ясамоқ осон эди-ю, лекин унда зонтни ҳар доим очиқ олиб юриш лозим бўлар ва бу жуда ноқулай эди. Мен бу қийинчиликни енгдим, менинг зонтим очилиб-ёпиладиган зонт бўлди. Мен эчки терисининг юнгини устига қилиб тараг тортиб қўйдим: ёмғир суви худди нишаб томдан оқиб тушгандай зонтда турмайдиган ва энг қаттиқ иссиқ ҳам ундан ўтмайдиган бўлди.

Бу зонт билан мен ҳар қандай ёмғирдан қўрқмайдиган ва куннинг энг иссиқ пайтларида ҳам бемалол юраверадиган бўлдим, зонтнинг ҳожати бўлмаган пайтларда уни ёпиб қўлтиғимга қисиб кета бердим.

Мен ўз оролимда шу тариқа, хотиржам ва мамнунлик билан кун ўтказдим.

Ўн тўртинчи боб

РОБИНЗОННИНГ БОШҚА БИР КИЧИКРОҚ ҚАЙИҚ ЯСАБ, ОРОЛ АТРОФИНИ АЙЛАНИБ ЧИҚИШГА ҲАРАКАТ ҚИЛГАНИ

Яна беш йил ўтди, хотиримдан чиқмаган бўлса, бу вақт ичида ҳеч қандай фавқулодда воқеа бўлгани йўқ.

Ҳаётим аввалгича — оҳиста ва тинч кеча берди; маконим ўша эски жой, бутун вақтим аввалгидек меҳнат ва ов билан ўтди.

Энди дон-дуним анча кўпайиб, кўтарган ҳосилим менга йил бўйи бемалол етадиган бўлди, узум ҳам мўлқўл бўлиб қолди. Энди дарахтзор билан экинзор менидан аввалгидан ҳам кўп меҳнат қилишни талаб қила бошлади.

Лекин менинг асосий машғулотим янги қайиқ қуриб олиш бўлди. Бу сафар қайиқни қуриш билан бирга, уни сувга ҳам тушириб олдим; ярим милча масофага торгина канал қазиб, қайиқни ана шу канал орқали кичкина қўлтиққа олиб келдим.

Уқувчига маълумки, биринчи қайиғимни жуда катта ҳажмда ясаганимдан уни ўз ақлсизлигимнинг хотираси қилиб қурилган жойда қолдириб кетишга мажбур бўл-

ган эдим. Бу қайиқ менга доим бундан буён ўйлаб, ақл билан иш қилмоқни эслатиб турар эди.

Шундай қилиб, энди мен анча тажрибали бўлиб қолдим. Дуруст, бу сафар қайиқни сувдан ярим милча нарида қурдим, чунки сувга яқин жойдан қайиққа ярайдиган дарахт тополмадим, аммо бу сафар қайиқни ҳарҳолда сувга тушира олишимга амин эдим. Бошлаган ишимга бу сафар кучим етишини билиб, уни охирига етказмоққа қатъий киришдим. Қайиқ қуриш иши билан икки йилга яқин банд бўлдим. Қайиқ билан денгизда сузиб юрмоқ учун имкон топмоқ иштиёқим шунчалик баланд эдики, бу имконга етишмоқ учун меҳнатимни ҳеч аямадим.

Аммо шунга айтиб қўймоқ керакки, мен бу янги қайиқни оролимни ташлаб кетиш ниятида қурганим йўқ. Бу ниятдан воз кечишга мажбур бўлганимга кўп вақт бўлди. Қайиқ жуда кичик эди, у билан менинг оролимдан қирқ ва ундан сал-пал ошиқ миль наридаги қитъага сузиб ўтмоқ тўғрисида ўйлаб ҳам бўлмас эди.

Менинг эндиги ниятим жуда кичик, яъни орол атрофини айланиб чиқиш эди холос. Мен бундан аввал рўпарадаги соҳилга бориб, унда кўп янги нарсаларни кўрган эдим, бу нарсалар мени шунчалик банд қилган эдики, ўша вақтдаёқ оролнинг чор атрофини айланиб чиқмоқни ният қилиб қўйган эдим.

Мана энди қайиқ ясаб олгач, оролни денгизда қайиқ билан айланиб чиқишга қарор бердим. Йўлга тушини олдидан сафарга яхшилаб ҳозирлик кўрдим. Қайиғимга кичкинагина мачта ясадим, ўзимдаги чодир бўлақларидан бу мачтага мослаб кичкина чодир тикдим.

Қайиқ анжомлари тайёр бўлгандан кейин, унинг юришини текшириб кўрдим ва чодирни кўтарганда анча дуруст юра олишига ишонч ҳосил қилдим. Шундан кейин йўлга чиқадиган нарсаларимни, яъни озуқа, ўқдори ва бошқа зарур буюмларни ёмғир ва тўлқиндан сақлаш учун эҳтиётдан қайиқнинг қуйруғига ҳамда тумшуғига иккита яшикча ўрнатдим. Қайиқнинг таг томонини йўниб милтиқларни жойлаштирмоқ учун тарнов ясадим.

Кейин қайиқнинг қуйруқ томонига очиқ зонт тикиб, уни бошимда соябон бўлиб турадиган ва мени қуёшдан сақлайдиган қилиб ўрнатдим.

6 ноябрда, яъни шоҳлигимнинг ёки аспирлигимнинг,— нима десаңгиз ихтиёрингиз — олтинчи йили йўлга тушдим,

Мўлжалдагидан ҳам кўп йўл босдим. Гап шундаки, менинг оролим аслида кичик бўлса ҳам, лекин унинг шарқий қисмидаги соҳилга бурилгач, рўпарамда кутилмаган тўсиқ пайдо бўлди. Бу ерда қатор-қатор қоялар қирғоқдан ажралиб турмоқда; бу қояларнинг баъзи бирлари сувдан чиқиб турибди, баъзилари эса сувда кўринмайди. Бу қоялар тизмаси очиқ денгизга олти милча кирган, қояларнинг у бошида эса, нарёққа қараб яна бир ярим милча созлиқ кетади. Шундай қилиб, бу қийиқни айланиб ўтмоқ учун соҳилдан анча узоқ кетишга тўғри келди. Бу ҳол жуда хатарли эди. Мен ҳатто орқага қайтмоқчи ҳам бўлдим, чунки, бу қатор қояларни айланиб ўтмоқ учун қанча йўл босишим кераклигини аниқ белгилай олмадим ва таваккал қилиб юра беришга қўрқдим. Бундан ташқари, қайтиб кета олишимни ҳам билолмадим. Шунинг учун лангар ташладим (йўлга тушиш олдидан кемадан топиб олинган темир синиқларидан бирмунча лангарсимон нарсалар ясаб олган эдим), қўлимга милтиқни олиб қирғоққа тушдим, яқин жойдаги баланд тепа устига чиқиб, бу қатор қояларнинг узунлигини кўз билан чамалаб кўрдим, улар бу ердан жуда яхши кўриниб турар эди, шунинг учун йўлда давом этмоққа қарор бердим.

Лекин ҳали бу қояларга етганим ҳам йўқ эдики, бирдан жуда хатарли чуқур жойга тўғри келиб қолдим ва унинг кетидан денгиз гирдобига тушиб қолдим. Тегирмон тарновига шашт билан тушаётган сувдек у мени бир бураб, ўз забтига тортиб олганича олиб кетди. Қайиқни соҳилга қараб буриш ёки бир чеккароққа чиқиб олиш тўғрисида ўйламоққа имкон йўқ эди. Мен фақат шу ўпқоннинг энг чеккасида юриб, ўртасига тушмасликка ҳаракат қилдим, холос.

Бу орада гирдоб мени ҳеч тўхтатмай ҳадеб нари олиб кета берди. Лоақал салгина шаббода турганда ҳам мен чодирни кўтариб олар эдим, лекин денгиз жуда сокин ва тинч эди. Эшаклар билан шунча ҳаракат қилсам ҳам, ўпқондан чиқа олмадим ва жонимдан умидимни узиб қўйдим. Бир неча милдан сўнг, мени ўз дамига тортган бу гирдоб оролни ёқалаб ўтувчи бошқа гирдоб билан қўшилиб кетишини билар эдим, шу сабабдан мабодо мен шу ўпқонга етмасдан бир чеккага чиқиб ололсам хўб, ололмасам, муқаррар ҳалок бўлман. Шунга қарамасдан, қайиқни бир четга чиқариб олмоқнинг иложини ҳеч тополмас эдим.

Қутулиш имкони йўқ: мени тўппа-тўғри ўлим кутмоқда, денгиз тинч бўлганидан мен денгиз тўлқинида эмас, балки очликдан ўлиб кетмоғим мумкин,

Тўғри, қирғоқдан бир тошбақа тутиб олган эдим, у жудаям катта эди, уни қайиққача зўрға кўтариб келолдим. Анчагина тоза сувим бор эди, кўзаларимдан энг каттасига сув тўлдириб олган эдим, аммо минг миль юрганда ҳам қуруқ ернинг қорасини кўриб бўлмайдиган бепоён океанда саргардон бўлиб қолган абгор одамнинг яшамоғи учун бу нима бўлади?

Ўзимнинг одамсиз, ҳувиллаган оролимни ўйлаб, уни ер юзасидаги жаннат деб билдим, фикр-ёдим шу жаннатга қайтиб кетмоқ бўлиб қолди. Бу оролга сидқидил қўл чўза бошладим.

— Оҳ, менга бахт ато этган саҳро! — деб хитоб қилдим. — Энди сени ҳеч кўра олмайман. Оҳ, ҳолим нималар кечади? Бу шафқатсиз тўлқин мени қаёққа олиб кетади? Мен қандай кўрнамак одам эканманки, меҳрибон тақдир хуш кўриб насиб қилган ўшандай гўзал оролда ёлғизликдан ваҳимага тушиб, унга лаънатлар ўқидим-а!

Мана энди бу орол мен учун қадрли ва азиз бўлиб, уни кўрмоқ умрбод насиб бўлмаса-я, деб ўйлаганимда юрагим эзила бошлади.

Охири йўқ сув мени ҳамон олиб кетмоқда. Мен ўлгудай қўрққан ва ноумидликда қолган бўлсам ҳам, бу ҳиссиёт ичида ўзимни йўқотиб қўймадим, бу ўпқондан чиқиб олмоқ ва тошлардан айланиб ўтмоқ учун қайиқни шимол томонга буришга ҳаракат қилиб, бор кучим билан эшакларни эша бошладим.

Чошгоҳ пайтида қўққисдан шаббода турди. Бу шаббода руҳимни кўтариб юборди. Шаббода тез юриб, ярим соат деганда яхши шамолга айланиб кетганда, қанчалик қувонганимни ўзингиз тасаввур қила беринг!

Бу орада денгиз мени оролдан жуда узоққа олиб кетди. Шу пайтда туман кўтарилса борми — мен ҳалок бўлиб кетар эдим! Ёнимда компас йўқ, мабодо оролимни кўздан қочирсам, қаёққа йўл тутишни билмай қолар эдим. Бахтимга ҳаво очиқ, тумандан эса асар ҳам йўқ эди. Мен мачтага чодирни кўтардим ва қайиқни шимол томонга буриб, ўпқондан чиқиб олмоққа ҳаракат қилдим.

Шамол қайиғимни буриб йўлини ўзгартиргач ва қайиқ гирдобни кўндаланг кесиб юра бошлагач, денгизда ўзгариш пайдо бўлганини кўрдим: сув анча тинди.

Тушундимки, бирор сабабга кўра денгиз оқими бўшаша бошлади, бу шалола қутуриб оқиб турган пайтда эса, сув ҳамиша лойқаланиб оқмоқда эди. Дарҳақиқат, кўп ўтмай, мен ўнг томонимда, яъни шарқ томонимда қояларга кўзим тушди (бу қояларни уларнинг ҳар бири атрофида айланишиб юрган оқ кўпиклар узоқдан билдириб турар эди). Шалоланинг йўлини тўсиб, уни секинлаштирган ана шу қоялар экан.

Орадан кўп ўтмай тушундимки, бу қоялар шалолани тўсиб секинлатиш билан бирга, уларни иккига бўлиб юборар, буларнинг энг каттаси қояларни чап томонда қолдириб, ўзи жануб сари астагина йўл олар, иккинчиси эса дарҳол орқасига қайтиб, шимол-ғарб томонга йўл солар экан.

Дор тагида бўйнига сиртмоқ солинаётганда гуноҳи кечирилиб, омон қолган ёки томоғига пичоқ тақалган пайтда қароқчилар қўлидан қутулиб қолган одамгина менинг шу пайтдаги шод-хуррамлигимни пайқай олади.

Шод-хуррамликдан кўнглим жуда кўтарилиб, қайиғимни орқага бурдим ва чодирни шамол юраётган томонга қаратиб тикиб, унинг салқинида вақтихушлик билан орқага қараб йўл солдим.

Соат бешларда соҳилга етиб келдим ва қулай бир жойни танлаб қайиқни қирғоққа боғладим.

Оёқларим қаттиқ ерга теккач, шу қадар хурсанд бўлдимки, буни тасвирлаб бўлмайди!

Бой ва оромбахш оролимнинг ҳар бир туп дарахти менга қанчадан-қанча азиз кўринди! Кечагина юрагимда зеркиш ва ғам-ғусса туғдирган бу тепаларга ва бу водийга қизгин муҳаббат ва завқ билан тикила бошладим. Экинзор ва дарахтзоримни, ғоримни, содиқ итимни ва эчкиларимни яна кўрар эканман деб қанчадан-қанча қувондим! Қадамга олиб борадиган йўл менга шунча гўзал бўлиб кўриндики, асти қўйинг!

Дарахтзор боғимга етиб келганимда кеч кириб қолган эди. Кўра деворидан ошиб ўтдим ва салқин жойга етиб, жуда чарчаганимдан дарров ухлаб кетдим.

Аммо бировнинг овозига уйғониб кетиб, жуда ҳайратда қолдим. Дарҳақиқат, бу одам овози эди! Бу оролда одам бор экан, у тун ярмида овози борича қичқирди:

— Робин, Робин, Робин Крузо! Бечора Робин Крузо! Қаерга келиб қолдинг? Сени бу ерга қандай бало келтириб ташлади?

Қайиқ эшкакларини эша бериб мадорим қуриб, ҳолдан кетганимдан жуда қаттиқ ухлаган эканман, дарров

уйғона олмадим ва анча вақтгача бу овозни тушимда эшитаётгандай бўлдим.

Лекин овоз ҳадеб такрорлана берди:

— Робин Крузо, Робин Крузо!

Энг охир, уйғониб, қаерда эканимни пайқадим. Аввал бошда жуда қўрқиб кетдим. Сакраб ўрнимдан туриб, ваҳима ичида уёқ-буёққа қарадим ва бирдан тепамга қараб, тўтимга кўзим тушди, у қўра деворига қўниб турар эди.

Албатта, бу сўзлар унинг оғзидан чиққанига дарров ақлим етди: шу хўрлик сўзларни унга ўзим ўргатган эдим, у бу сўзларни қаттиқ уқиб олган эди. У қўлимга қўниб, тумшугини юзимга яқин қўйиб оларди-да: «Бечора Робин Крузо! Қаерга келиб қолдинг? Сени бу ерга қандай бало келтириб ташлади?» деб қичқирар эди. Ҳатто бу қушнинг тўти эканига ва бу ерда тўтидан бошқа нарсанинг йўқ эканига ишонганимдан кейин ҳам, анчагача ўзимни босиб ололмадим.

Биринчидан, тўтининг боғ уйимга қандай келолганига ва иккинчидан, нега бошқа жойга бормасдан, худди ана шу жойга учиб келганига сира ақлим етмади.

Лекин бу қуш ўзимнинг вафодор тўтим эканига заррача ҳам шубҳа қилмаганимдан, номини айтиб уни чақирдим-да, қўлимни узатдим. Ўргатилган қуш дарров қўлимга қўниб, яна:

— Бечора Робин Крузо! Қаерга келиб қолдинг? — деган сўзларни такрорлай бошлади.

Тўти мени яна кўрганига жуда шод эди. Ўз-ўзидан маълумки, қападан кетар вақтимда тўтини ҳам елкамга қўндириб ўзим билан бирга олиб кетган эдим.

Менинг денгиздаги бу муваффақиятсиз саёҳатим узоқ вақт денгизни ҳавас қилмайдиган қилиб қўйди, кўп кунларгача мен денгизнинг мени океанга олиб кетганини ва хавф-хатарга йўлиққанимни эслаб юрдим.

Албатта, қайиғим оролнинг бу томонида, яъни уйимга яқинроқ жойда бўлганда кўп яхши бўлар эди, унда оролимни шарқ томонидан айланиб чиқмоққа уринмаган ҳам бўлар эдим, аммо энди қайиғимни ташлаб келган жойимдан буёққа қандай олиб келсам экан? Бу тўғрида ўйлаш биланоқ юракларим орқамга тортиб, томирларим бўшашиб кетди. Оролнинг у томонида аҳвол қандақа эканидан мен тамоман беҳабарман. У томонда ҳам денгиз суви бу томондаги каби тез оқса, аҳволим нима кечади? Унда сув мени бу томонда қандай куч билан очиқ денгизга олиб кетган бўлса, у томонда

ҳам шундай куч билан қирғоқдаги қояга олиб бориб уради-ку.

Хуллас, бу қайиқни ясамоқ ва уни сувга туширмоққа қанча кўп куч ва меҳнат сарф қилган бўлсам ҳам, жонимдан кечгунча қайиқсиз турган яхшироқ, деган фикрга келдим.

Шуни айтмоқ керакки, тириклигим учун керак бўлган асбобларни қўлда ясаб олмоққа анча уста бўлиб олдим. Мен бу оролда пайдо бўлиб қолган кунларимда болта билан иш қилишни сира билмас эдим, энди бўлса, айниқса асбобларимнинг озлигини назарга олганда, мени яхши дурадгор уста деса бўларди.

Кулолчилик ишида ҳам (тамом кутилмаган бир вақтда) катта ўзгариш ясадим: айланадиган бир дастгоҳ қуриб олдим, натижада ишим тез ва унумли бўлди; рангига қараб бўлмайдиган беўхшов идишлар ўрнига энди хушбичим, кўзга ёқимли, расо идишлар ясай бошладим.

Лекин ўз ихтироларимдан ҳеч маҳал трубка ясаб олган кунимдаги сингари қувонганим ва фахрланганим йўқ. Албатта, менинг трубкам жуда қадим замонлардаги оддий трубкага ўхшар эди, бошқа ҳамма кулол идишларим каби трубка ҳам ўтда пиширилган оддий сопол бўлиб, анча хунук эди. Лекин у анча пишиқ, маҳкам ва яхши тутун берар эди, энг муҳими, у бир нав трубка бўлиб, уни кўп вақтлардан бери орзу қилардим. Тамаки чекишга одатланганимга эса кўп вақтлар бўлган эди. Бизнинг кемада трубкалар бор эдию, лекин мен кемадан буюмларни ташиб олганимда бу оролда тамаки ўсишини билмасдан, уларни олишнинг ҳожати йўқ деб ўйлаган эдим.

Бу вақт ичида милтиқ дорилари ҳам озайиб қолибди. Бу ҳол мени жуда ташвишлантирди ва ғамга солиб қўйди, чунки дорини ҳеч жойдан топиб бўлмас эди. Дориларимнинг ҳаммаси тугагандан кейин нима қиламан? Эчки ва қушларни қандай отиб оламан? Умрим охиригача гўштлик таом емоқдан маҳрум бўлиб қолсам-а?

Ўн бешинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ЁВВОЙИ ЭЧКИЛАРНИ ЎРГАТИБ ОЛГАНИ

Бу оролда ҳаёт кечира бошлаганимнинг ўн биринчи йили, милтиқ дориларим озайиб қолгач, ҳарна қилиб бўлса ҳам ёввойи эчкиларни тириклай ушлаб олиш йўлини ахтара бошладим. Менинг ниятим эчкини боласи билан тутиб олиш эди.

Бошлаб тузоқ қўйдим, эчкилар тузоққа тез-тез илиниб турди. Лекин бунинг нафи кам бўлди: эчкилар қўйилган емни еб бўлиб, тузоқни узиб, бемалол жўнаб кета бердилар. Бахтга қарши, менда сим йўқ эди, тузоқни чилвирдан ясашга мажбур эдим.

Шундан кейин менда чох ва чуқурлар қазиш фикри туғилди. Эчкиларнинг кўпроқ ўтлайдиган жойини билиб олиб, учта чуқур чох қазидим, бу чох устини ўзим тўқиган четанлар билан ёпиб, ҳар қайси четан устига битта-иккитадан шоли билан арпа бошоғини қўйиб қўйдим. Кўп ўтмай билсам, эчкилар бу чуқурларга кела бошлапти: улар бошоқларни еб кетишибди, ҳамма томонни эчки изи тутиб ётибди. Шундан кейин чинакам тузоқ қўйдим ва эртасигаёқ бир чуқурда катта бир қари эчки, яна бир чуқурда учта улоқ қамалиб ётганини кўрдим, улоқларнинг бири эркак ва иккиси урғочи эди.

Қари эчкини бўшатиб юбордим, чунки уни чуқурдан олиб чиқмоқ йўлини тополмадим. У жуда асов ва ҳуркак экан, уни тириклай ушлаб бўлмасди (мен унинг ёнига боришга қўрқдим), бу эчкини сўйиб олмоқнинг менга даркори йўқ эди. Мен четанни кўтариб юборишим биланоқ у чуқурдан сакраб чиқиб, жаҳд-жадал билан қочиб қолди.

Кейинчалик тажрибадан билдимки, оч қолса ҳатто шер ҳам юввош бўлиб қўлга ўрганиб қолар экан. Лекин у маҳалда мен бу ҳикматни билмаган эдим. Билсам ҳалиги қора эчкини уч-тўрт кун оч қўйиб, кейин унга сув ва озгина бошоқ олиб бориб берардим, у менинг улоқларимдан ҳам юввош бўлиб қолар эди.

Эчкилар умуман фаросатли ва сўзга кирадиган бўлади. Агар эчкиларга яхши қаралса, уларни ўргатиб олмоқ қийин эмас.

Лекин, тақрор айтаманки, у маҳалда мен буни билмас эдим. Катта эчкини бўшатиб юборгач, улоқлар қа-

малиб қолган чуқур ёнига келдим, уччала улоқни битта-битта чиқариб олиб бир арқонга боғладим ва уйга зўрға олиб келдим.

Анча вақтгача уларга овқат едиролмадим. Улар ҳа-ли она сутидан бошқа овқатни татиб кўрмаган эканлар. Лекин жуда оч қолгач, улар олдига бир неча сут бо-шоқни келтириб ташладим, улар битта-битта қимтиб ея бошладилар. Кўп ўтмай бу улоқлар менга ўрганиб, тамоман уй ҳайвони бўлиб қолдилар.

Шу вақтдан бошлаб эчки асрай бошладим. Мен, эч-киларим жуда кўпайиб, бутун бир пода бўлишини ис-тар эдим, нимагаки ўқ-дориларим соб бўлгандан кейин, ўзимни гўшт билан бекам-кўст таъмин этмоқнинг бир-дан-бир манбаъи шулар эди.

Икки йилдан сўнг эчкиларим болалаб ўн икки бош-га етди. Мен секин-аста атрофи қўрғон олинган бешта яйлов қурдим; эчкиларни бу ўтлоқларнинг биридан ик-кинчисига ҳайдаб ўтмоқ учун уларнинг биридан иккин-чисига ўтадиган ғов эшиклар қурган эдим.

Энди мен эчки гўшти билан сутга сероб бўлиб қол-дим. Эътироф қилмоғим керакки, янги эчки асрай бош-лаган вақтимда унинг сутини соғиб олмоқ тўғрисида ўйлаб ҳам кўрмаган эдим. Кейинги вақтлардагина улар-ни соға бошладим.

Мен ўйлайманки, овқат маҳалида оила аъзоларим билан стол ёнида ўтирганимни кўрса, ҳар қандақа дам-хафа ва бадқовоқ одам ҳам ўзини кулгидан тия ол-масди. Столнинг энг тўрида — оролнинг ҳоқими ва эга-си, ўз қарамоғимдаги ҳамманинг ҳаёт-мамоти тамоман ўз ихтиёримда бўлган мен ўлтираман: ўлим жазоси бе-риш ва афу этиш, озод қилиш ва озодликдан маҳрум этиш менинг қўлимда, менинг қўл остимдагилар орасида битта ҳам исёнчи йўқ эди.

Яқин арбобларим атрофимга тизилишган бир вази-ятда подшолар каби дабдаба билан овқатланар эдим. Энг севимли эркатойим бўлгани учун мен билан гап-лашишга фақат Тўтига рухсат қилинган эди. Жуда қа-риб, мадори кетиб бутунлай ақлини йўқотган ит доим ўз султонининг ўнг қўл томонида ўтирар, икки томонда эса менинг ўз қўлим билан бериладиган овқатни кутиб мушуклар ўтирар эди. Бу хилда овқат бериш эса под-шолик эҳсонининг алоҳида белгиси ҳисобланарди.

Бу мушуклар мен кемадан олиб ўтган мушуклар эмас эди. У мушуклар кўп вақтлар аввал ўлиб кетган, уларни ўз қўлим билан уйим ёнига кўмган эдим. У

мушуклардан бири шу оролда болалаган эди; мен иккита мушук болани олиб қолиб парвариш қилдим, қолганлари чакалакзор ичига қочиб кетиб, ёввойи бўлиб кетди. Бора-бора улар жуда кўпайишиб кетиб, охири менга ҳам тинчлик бермади: улар менинг омборимга киришиб, озуқаларни ташиб кетиша берди, фақат икки-учтасини отиб ўлдиргандан кейингина улардан тинчидим.

Такрор айтаманки, мен ҳеч нарсадан муҳтожлик кўрмай, асл подшолардек кун кўрдим; сарой арбобларим ҳам ёнимда жам туришар эди, — фақат одамлар йўқ эди, холос. Лекин кўп ўтмай, менинг элимда одамлар шунча кўпайишиб кетдики, бу ҳол ўқувчига кейинроқ маълум бўлади.

Денгизда бундан кейин хавф-хатарли саёҳат қилмасликка аҳд қилиб қўйган бўлсам ҳам, лекин кўз олдимда қайиқ турса кошки эди, бу қайиқча тушиб, ҳеч бўлмаса, шу қирғоқчага бориб келиб турар эдим, деган фикр менинг хаёлимни яна банд қилди. Мен қайиқни оролнинг уйим турган томонига олиб ўтиш тўғрисида ўйлай бошладим. Лекин бу ишни амалга оширмақ қийин бўлганидан, ҳар сафар бу тўғрида ўйлаганимда қайиқсиз ҳам яхши юрибман-ку, деб ўзимни юпата бошладим.

Аммо кейинги сафар борганимда устига чиққаным тепа нега менинг кўнглимни банд қилиб олганини, нега ҳадеб унга боргим келаётганини ўзим ҳам билмайман. Уша тепа устига чиқиб олиб, қирғоқларнинг тузилишини ва денгиз гирдобининг қай томонга қараб кетишини томоша қилгим келди. Охири ўзимни тиёлмай, йўлга тушдим, бу сафар пиёда юриб, соҳилни ёқалаб бордим.

Уша вақтда мен кийган кийим билан бирор киши Англия кўчаларида кўриниб қолса борми, аминманки, ўткинчилар қўрқиб қочиб кетар ёки кулгидан ўзларини тиёлмаган бўлур эдилар; кўпинча уст-бошимга тикилиб туриб, ўзимни ана шу жулдир пўстак кийимларим билан ўзимизнинг Йоркширда юрган ҳис қиларқанман, беихтиёр кулиб юборар эдим.

Бошимда эчки терисидан юнги устига қилиб лиқилган бурни узун беўхшов қалпоқ, унинг орқа томони елкамга тушиб турар эди, сабаби у бўйнимни офтобдан сақлаб турар, ёмғир ёққан пайтда эса ичимга ёмғир сувини туширмас эди. Иссиқ иқлимда кўйлак ичидан баданга томиб тушган ёмғир суви одамнинг сиҳатига ҳар нарсадан ҳам кўп зиён еткази.

Сўнгра эгнимда эчки терисидан тикилган, тиззамга тушиб турувчи узун камзул бор эди. Шимим жуда қари эчки терисидан ишланиб, узун юнглари устига чиқариб тикилган, почалари бўлса илигимгача беркитиб турар эди. Менинг пайпоқларим йўқ эди, кавуш ўрнига ўзим оёқ кийими тикиб олдим, лекин пойафзалнинг номини нима деб айтишни ҳам билмайман, — чориқ демак мумкин. Чориқларимнинг икки ёнидан тортиб боғлаб қўядиган узун ипи бор эди. Оёқ кийимларим, айтмоқчи, бошқа ҳамма уст-бошим ҳам, худди ваҳшийларга хош фасонда тикилган эди.

Камзулим устидан эчки терисидан юнги тозалаб қилинган кенг қайишни камар қилиб танғиб боғлаб олган эдим; тўқа ўрнига икки қайишни бир-бирига боғлаб ўтказдим, икки ёнига қилич билан ханжар учун эмас, арра билан болтани қистириб қўйиш учун боғич қадаб олдим.

Яна, елкамдан ошириб бойланадиган қайиш ҳам тақиб олдим, бунинг ҳам худди камардаги сингари боғичлари бўлиб, булар сал кичикроқ эди. Бу қайишга чап қўл томонга қулай қилиб иккита халта тикдим, буларнинг бирида дори, иккинчисида сочма ўқ бор эди. Орқамда гажава, елкамда милтиқ бор эди, бошимда эса юнгли катта зонт. Зонт жуда қўпол ва беўхшов бўлса ҳам, сафар жабдуқларимнинг ҳаммасидан ҳам даркори шу демак мумкин эди. Мен учун зонтидан зарури ёлғиз милтиқ эди, холос.

Менинг экваторга яқин жойда яшаганимни эйтиборга олганда рангим негрларга кам ўхшар эди ва мен иссиқдан қўрқмас эдим. Аввал бошда мен соқолимни қўйиб юбордим. Соқолим жудаям ўсиб кетди. Кейин соқолимни қириб, фақат мўйлабларимни қолдирдим; лекин соқол ўрнига мўйлабларим худди турклар мўйлабига ўхшаб, жуда келишган бўлиб ўсди. Мўйлабларим шунчалик узун эдики, Англияда бўлсам, йўловчилар кўриб паққос қўрқиб кетар эди. Мен булар тўғрисида кези келгани учун сўз орасидагина айтиб ўтдим: бу оролда менинг юзимни ва қадду қоматимни кўриб ҳушидан кетадиган одамлар аслида йўқ эди, деса бўлади, шундай бўлгач, ташқи қиёфамнинг қай таҳлитда бўлиши мен учун барибир эмасми ахир! Мен буларни шунчаки айтиб ўтдим, бундан буёқ бу тўғрисида сўз очмайман.

Ўн олтинчи боб

ҚУҚҚИСДАН ЮЗ БЕРГАН ҚУРҚИНЧЛИ ҲОЛАТ. РОБИНЗОННИНГ ЎЗ УЙИНИ МАҲҚАМЛАГАНИ

Қўп ўтмай бир ҳодиса юз берди, бу ҳодиса менинг ҳаётимни бутунлай бетинч қилиб қўйди.

Чошгоҳ пайти эди. Денгиз ёқалаб қайиғим турган жойга қараб бораётган эдим, қум устига жуда аниқ бўлиб тушган одам изига бирдан кўзим тушиб қолди, мен ниҳоят даражада ҳайратда қолдим ва жуда қўрқиб кетдим!

Бирдан тўхтаб, тик турганимча қотиб қолдим, гўё момақалдиरोқда қолган одамдай ҳангу манг эдим, гўё аллақандай ажиналар кўз олдимдан ўтгандай бўлди.

Атрофга қулоқ солиб, уёқ-буёққа кўз ташладим, аммо ҳеч кимнинг овозини эшитмадим ва ҳеч қандай зот ҳам кўринмади.

Атрофни яхшироқ текшириб кўрмоқ учун югуриб соҳил бўйидаги тепага чиқдим; яна денгиз бўйига тушдим; бир оз соҳил ёқалаб юрдим, ҳеч нарсани кўрмадим: шу оёқ изидан бошқа одам нишонаси йўқ эди.

Қайтиб, ҳалиги жойга келдим. Бу жойда яна одам изи бор-йўқлигини аниқ текшириб кўрмоқчи бўлдим. Бошқа из кўринмади. Эҳтимол, бу ҳаёлотдир? Эҳтимол, бу одам изи эмасдир? Йўқ, шубҳам ноўрин эмас! Бу из аниқ одам изи: мен оёқнинг кафтини, бармоқларини ва товонини яққол кўрдим. У одам бу ерга қандай келди экан? Қаёқдан келган бўлсайкин? Фараз ва гумонларга чўмиб кетиб, булардан ҳеч бирига кўнглим қарор топмади.

Қаттиқ ҳаяжон ва қўрқинч ичида уйга, ўз қўрғонимга қараб оёқларим ерга тегмай югуриб кетдим. Миямда ҳар хил фикрлар пайдо бўлди. Мен жуда қаттиқ қўрққан эдим.

Уч-тўрт қадам босиб, орқамга қарар эдим. Мен ҳар бир бутадан ва ҳар бир дарахтдан ҳам қўрқа бошладим, олисдан тўнка кўзимга одам бўлиб кўрина бошлади.

Учраган ҳар бир нарсанинг кўзимга қандай ваҳимали бўлиб кўринганини, ўша пайтда қўрқинчли ва бемаъни фикрлар ҳаёлимга келганини ва йўлда қандай беҳуда фикрга борганимни тасвир қилиб бўлмайди.

Қўрғонга етиб келгач (шу кундан бошлаб уйимни қўрғон деб атай бошладим), орқамдан чопар қувиб келаётгандай, ҳадаҳа қўрғонга кириб олдим.

Мен қўрғонга ҳар вақтдагидек нарвон қўйиб ошиб тушганим ҳам ёки эшикдан, яъни тепанинг тагидан қазилган йўлакдан кирганим ҳам эсимда йўқ; эртасига қўрғонга қандай кирганимни эслай олмадим.

Орқасидан ит қувиб келаётган битта ҳам қуён, битта ҳам тулки ўз инига менчалик шошилиб югурмаган бўлса керак.

Тун бўйи мижжа қоқмадим ва бу ерга одамзод қандай қилиб келди, деган бир саволнинг ўзи хаёлимда минг қатра такрорланди.

Эҳтимол, бу из оролга тасодифан келиб қолган бирорта ваҳшийнинг изидир. Балки ваҳшийлар кўпчилик бўлгандир? Балки, улар ўз пирогаларида келгандирлар ва уларни бу ерга денгиз оқими ёки шамол келтириб ташлагандир. Улар соҳилга чиққан ва кейин яна денгизга тушиб қайтиб кетишган бўлиши жуда эҳтимол, чунки мен уларга яқин жойда яшагим келмаганидек, улар ҳам бу қуруқ саҳрода турмоқни лозим кўрмагандирлар.

Албатта, улар менинг қайиғимни кўрмаган, кўрган тақдирда, бу оролда одамлар туришини билган, уларни қидира бошлаган ва албатта мени топиб олган бўлур эдилар.

Аммо бошқа фикр: «Улар менинг қайиғимни кўриб қолган бўлса-я?» деган фикр қўрқитиб юборди. Бу фикр мени жуда қийнаб, эзиб ташлади.

«Тўғри, улар яна денгизга тушиб қайтиб кетишган, — дедим ўз-ўзимга, — лекин улар яна келмайди, деб бўлмайди; улар қайтиб келишади, улар албатта бир гуруҳ бошқа ваҳшийларни ҳам эргаштириб келишади ва мени топиб, еб кетишади. Мабодо мени тополмаган тақдирда ҳам, барибир экинзоримни, қўрғонимни кўришади, ғалламни пайхон қилиб, молларимни ҳайдаб кетишади, шунда мен очликдан ўлиб кетаман».

Бу қўрқинчли ҳодисадан кейин икки кунгача қўрғондан бошимни чиқармадим, ҳатто оч қола бошладим. Мен уйда тайёр озиқ-овқатни кўп сақламас эдим. Учунчи кун арпа нони билан сувдан бўлак ҳеч нарсам қолмади.

Мени яна шу нарса ҳам катта ташвишга сола бошладикки, ҳар кун кечқурун соғиладиган эчкиларим (бу иш кундалик машғулотим бўлиб қолган эди) энди со-

ғиқсиз қола бошлади. Мен бечора эчкилар соғиқсиз қолиб жуда азоб чекишини билардим, бундан ташқари, уларнинг сути қочиб қолади, деб қўрқар эдим. Гумоним тўғри чиқди: эчкиларнинг кўпи касалланиб, бутунлай сут бермай қўйди.

Тўртинчи куни ўзимни дадил тутиб ташқарига чиқдим. Шу орада хаёлнимга бир фикр келди, бу фикр мени аввалгидек дадил қилиб юборди. Мен қаттиқ қўрқиб, ваҳима ичида ҳар хил хаёлга бориб, бир фикрга кела олмай турган вақтимда, одам изи тўғрисидаги бу ҳодисани ўзим ўйлаб чиқармадиммикан, бу ўз оёғининг изи эмасмикин, деган фикрга келдим. Мен сўнгги марта қайиғим ёнига борганимда қум устидан босиб ўтган бўлишим, шунда изим қолган бўлиши мумкин. Тўғри, мен одатда бошқа йўлдан қайтар эдим, лекин бунга кўп вақт бўлди, аммо мен бу йўлдан эмас, ўша йўлдан ўтган эдим, деб ишонч билан айта оламанми?

Мен ҳам гўрдан тирилиб чиққан одам ҳақида ёлғон чўпчак тўқиб, ўз чўпчагидан ўзи қўрқиб ваҳимага тушган одамга ўхшадим, бу — менинг ўз изим, деб ўзимни ишонтиришга ҳаракат қилдим.

Дарҳақиқат, бу из ўз изим эди!

Шунга ишониб ўзимни дадил ушлаб, ҳар хил рўзғор ишлари билан уйдан ташқарига чиқа бошладим. Мен яна ҳар куни боғ уйимга борадиган бўлдим. У ерда эчкилар соғар ва узум узар эдим. Лекин менинг гумонсираб, ҳар қадамда атрофга боқиб, ҳар лаҳзада саватчамни ташлаб қочишга тайёр одамдек юрганимни кўрганингизда, мени албатта виждон азобидан қийнаётган катта жиноятчи деб билар эдингиз.

Орадан яна икки кун ўтгач, анча дадил бўлиб қолдим. «Қўрқувларимнинг ҳаммаси беҳуда бир хато орқасида рўй берди», деб ўзимни батамом ишентирдим, шундай бўлса ҳам ҳеч қандай шубҳа қолмаслиги учун ўша соҳил бўйига бориб, ҳалиги сирли изни ўз оёғининг изи билан солиштириб кўрмоқчи бўлдим. Агар икки из ҳам барабар бўлса, мени қўрқитган из ўз изим эканига ва ўзимдан-ўзим қўрққанимга ишонч ҳосил қилмоқчи бўлдим.

Ана шу фикр билан йўлга тушдим. Лекин ўша сирли из турган жойга келгач, менга, биринчидан, қайиқдан тушиб уйга келаётганда, бу ерга келиб қолишим асло мумкин эмаслиги аниқ аён бўлди, иккинчидан, таққослаб кўрмоқ учун оёғимни ҳалиги из устига қўйиб кўрсам, менинг оёғим анча кичик экан!

Юрагимни яна ваҳима босди, худди безгак одамдег қалтирай бошладим; яна ҳар хил гумон ва шубҳалар миямни қуршаб олди. Мен бу соҳилга одам келибди, битта эмас, беш-олтита одам келибди, деган қаттиқ ишонч билан уйга қайтиб келдим.

Мен ҳатто, булар бошқа жойдан келган одамлар эмас, шу оролнинг ўзида яшайдиган одамлардир, деган хаёлга ҳам бордим. Тўғри, мен шунча вақт ичида бу оролда битта ҳам одам кўрганим йўқ, лекин улар кўпдан бери бу ерда яшириниб юрган бўлиши, демак, мени беҳосдан қўлга тушириб олмоқлари мумкин.

Бу хавфдан ўзимни қандай сақлашим кераклиги устида кўп бош қотирдим, лекин ҳеч қандай чора ўйлаб тополмадим.

«Агар ваҳшийлар менинг эчкиларимни топиб олсалар ва бош тортиб турган ғалламни кўриб қолсалар,— дедим ўз-ўзимга — улар янги ўлжалар учун бу оролга доим келиб турадиган бўладилар; агар улар менинг уйимни кўриб қолсалар-чи, албатта уй эгаларини қидира бошлайдилар ва охири мени ҳам топиб оладилар».

Шу сабабдан ҳамма қўтонларнинг деворини бузиб, эчкиларнинг ҳаммасини ҳайдаб юбормоқчи, сўнгра ҳар икки экинзорни бузиб, кўкариб турган шоли билан арпани кўмиб ташламоқчи ва душман ҳеч қандай нишона тополмаслиги учун капамни бузиб ташламоқчи бўлдим.

Юрагимга ваҳима солган шу оёқ изига кўзим тушган вақтдаёқ менда шундай фикр пайдо бўлган эди. Хавфхатар тўғрисида ўйламоқ ҳаминша хатарнинг ўзидан кўра қўрқинчлидир, ёвузлик тўғрисида ўйламоқ ёвузликнинг ўзидан ўн минг баравар ёмонроқдир.

Тун бўйи ухлай олмадим. Аммо уйқусизликдан тасомом ҳолдан кетгач, эрталабга яқин қаттиқ ухлаб кетибман, жуда яхши ва тўйиб ухлабманки, ўриндан жуда тетик бўлиб турдим, кўп вақтдан бери мен ўзимни бунчалик тетик ҳис қилмаган эдим.

Энди бамайлихотир мулоҳаза қила бошладим ва маъна бундай фикрга келдим. Менинг оролим бу ернинг энг яхши жойи. Бу оролнинг йқлими жуда соз, ҳар хил ёввойи қуш ва ҳайвонлар кўп, ҳар хил хушбичим, гўзал дарахтлар кўп. Бу орол қитъага яқин бўлганидан, қитъада яшовчи ваҳшийларнинг бу орол соҳилларига ўз пирогаларига тушиб келиб туришлари ҳеч таажжуб эмас. Уларни буёққа денгиз оқими ёки шамол суриб келган бўлиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. Албатта, бу ерда муқим яшовчи ваҳшийлар йўқ, лекин ўткинчи ваҳ-

пийлар ҳеч шубҳасиз бу оролга тушиб туради. Шунга қарамасдан, бу оролда яшай бошлаганимга ўн беш йил бўлган бўлса ҳам, ҳозиргача бу ерда одамзод уруғини кўрганим йўқ; шундай экан: «Ваҳшийлар бу жойга келиб турсалар ҳам, ҳеч вақт узоқ турмайдилар. Улар озми-кўпми, бу ерда истиқомат қилмоқни лозим кўрмаган ёки фойдали деб билмаган эканлар, бундан бунён ҳам бу ерга келиб яшамайдилар», деб фараз қилмоқ керак.

Демак, мени биргина хавф, яъни улар менинг оролимга тасодифан келиб қолган вақтларда улар билан учрашиб қолиш хавфи қўрқитади, холос. Лекин улар бу ерга келган тақдирда ҳам бизнинг дуч келиб қолишимиз жуда гумон, чунки, биринчидан, ваҳшийлар бу ерда турмайдилар, улар ҳар сафар бу ерга келганларида уйларига тезроқ қайтиб кетмоққа ошиқишлари турган гап; иккинчидан, улар доим оролнинг менинг уйимдан анча узоқ томонига тушадилар, деб ишонч билан айтса бўлади.

Мен оролнинг у томонига жуда кам бораман, шу сабабдан, менга ваҳшийлардан унча қўрқмоқнинг ўрни йўқ; шундай бўлса ҳам, улар яна оролга келган тақдирда яширина олишим мумкин бўладиган бехатар бир жой қилмоқ тўғрисида ўйламоқ керак.

Мен ертўламни кенгайтираман деб, ундан ҳовли ташқарисига чиқадиган йўлак қазиганим учун энди қаттиқ пушаймон едим. Ҳарна қилиб бўлса-да бу хатони тўғриламоқ керак эди. Кўп ўйлагач, ертўладан чиқадиган эшикни ҳовли ичида қоладиган қилиб, қўрғон атрофини айлантириб яна бир девор тортмоқчи бўлдим.

Лекин менга янги девор солмоқ учун ҳожат ҳам бўлмади: мен бундан ўн икки йил аввал эски девор атрофига икки қатор дарахт тиккан эдим, бу дарахтлар жуда қалин тикилган эди, улар гуж ўсиб, ўз-ўзидан девор ўрнини босиб қолибди. Энди дарахтлар орасига қозик қоқиб уни мустақкам девор каби қилмоқ қолди холос. Мен шундай қилдим ҳам.

Энди қўрғонимнинг атрофига икки қатор девор олдинган. Лекин ишим бу билан тугамади. Кейинги деворнинг орқа томонидан майдоннинг ҳаммасига мажнунтолга ўхшаш дарахтлардан ўтқаздим. Улар жуда яхши кўкариб, тез орада катта бўлишди. Ўтқазган дарахтим йигирма минг тубга етар эди. Қеладиган душманни олисдан туриб кўрмоқ мумкин бўлсин, деб девор билан дарахтзор ўртасида анча бўшлиқ жой қолдирган эдим,

шундай қилмаганимда душманлар дарахтларни пана қилиб, менинг деворим тагига келиб олишлари мумкин эди.

Икки йил ўтгач, уйим атрофида кўм-кўк чакалакзор пайдо бўлди, беш-олти йилдан сўнг эса, теварак-атрофим одам юра олмайдиган қалин чангалзорга айланди, — бу дарахтлар ана шундай ақл бовар қилмайдиган даражада тез ўсди. Энди ҳеч ким, ваҳший ҳам, маданиятли одам ҳам, бу чангал ўрмон орқасида уй борлигини пайқай олмайди.

Қўрғонга кириб чиқмоқ учун мен тепаликка нарвон қўйиб ошиб ўтадиган бўлдим (чунки дарахтлар орасидан одам ўтадиган йўлак қолдирмаган эдим). Нарвон олиб қўйилгач, менинг уйимга одам боласи соғ ўта олмас эди.

Ҳаётим таҳлика остида қолаётгандек бўлиб кўринган биргина хаёлот орқасида ўзимга ана шунча оғир ишни орттириб олдим! Одамлар орасидан узоқ бир жойда шунча йил дарвишона яшаб, аста-секин одамлардан бегона бўлиб кетдим, назаримда одамлар арслон ва йўлбарслардан ҳам даҳшатлироқ бўлиб қолди.

Ўн еттинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ЎЗ ОРОЛИДА ОДАМХЎРЛАР БОРЛИГИГА ИШОНЧ ҲОСИЛ ҚИЛГАНИ

Қум устида одам изини кўрганимдан буён икки йил ўтди. Шундай бўлса ҳам мен аввалгидек хотиржам юра олмадим. Менинг тинч турмушим тамом бўлди. Ҳаётимнинг қанчалик ғамгин ва қайғули бўлиб қолганини узоқ йиллар ҳаёти таҳлика остида қолиб, қўрқув остида юрган одамгина тушуна олади.

Оролни кезиб юриб, бир куни унинг ғарбий томондаги соҳилигача бордим, авваллар бу жойга ҳеч келмаган эдим. Соҳилга етиб келмасдан тепа устига чиқдим. Бирдан кўзимга очиқ денгизда узоқдан қайиқ кўринаётгандек бўлди.

«Кўзим алдаётган бўлса керак, — деб ўйладим, — ахир, шунча йиллардан буён ҳар куни денгизга тикиламан, бу ерда битта ҳам қайиқ кўрганим йўқ-ку».

Афсуски, дурбинни олиб келмаган эканман. Менинг бир неча дурбиним бор эди; уларни кемадан олиб келинган сандиқларнинг биридан топиб олган эдим. Ат-

танги, улар уйда қолган. Гарчи анча вақтгача денгиз томонга тикила бериб, кўзларим оғриб кетса ҳам, унинг ростдан қайиқми ё бошқа нарса эканини билолмадим. Тепадан пастга тушгач ҳеч нарсани кўролмадим; шундай қилиб, унинг нима эканини ҳозиргача билолганим йўқ, денгиз томонга тикилиб туришни тарк қилишга мажбур бўлдим. Лекин бундан буён ҳеч маҳал уйдан дурбинсиз чиқмасликка қасд қилиб қўйдим.

Соҳилга етиб келгач (бу соҳилга аввал ҳеч келмаганимни юқорида айтиб ўтдим), бу ерда одам изи менинг оролилдагидақа камёб бўлмай, жуда кўп эканлигига ишондим. Мен шунга ҳам ишонч ҳосил қилдим, агар мен ваҳшийлар қўнмайдиган шарқий соҳилда туриб қолмаганимда, менинг оролилда ваҳшийлар оз эмаслигини ва унинг ғарбий соҳили ваҳшийларнинг доим келиб турадиган жойи бўлганини, бунинг устига улар бу жойларда даҳшатли, катта базмлар қуриб, одамларни ўлдириб ейишларини аллақачонлар билиб олар эдим.

Тепадан тушиб соҳилга келганимда, кўрган нарсаларим мени тонг қолдириб, довдиратиб қўйди. Соҳил одам суяклари: бош суяги, қовурғалар, қўл ва оёқ суяклари билан тўлиб ётмоқда эди.

Бу одам суякларини кўриб шунчалик қўрқиб кетдимки, сўз билан изҳор қилолмайман!

Ваҳший қабилалар доим бир-бирлари билан уруш қилишини билар эдим. Улар кўпинча денгизда урушадилар: бир қайиқдагилар иккинчи гуруҳнинг қўлига асир тушади.

Жанг тамом бўлгач ғолиб келганлари ўз ҳарбий асирларини бу ерга олиб келиб, ўзларининг ваҳшийлик расм-одатларича, шу ерда ўлдириб есалар керак, чунки уларнинг ҳаммаси ҳам одамхўр бўлишади, деб ўйладим.

Шу ернинг ўзида бир даврага кўзим тушди, доира ўртасида гулхан излари бор эди: у йиртқич ҳайвонлар, мудҳиш айш-ишратлари вақтида ўз яқинларининг гўштини шу жойда ўтириб еган бўлсалар керак.

Бу мудҳиш манзарани кўриб қаттиқ ҳайратда қолганимдан, дастлабки пайтда бу соҳилда ўз бошимга келаётган хатар ҳам эсимга келмади. Бу бадном ваҳшийлик қаҳр-ғазабимни шунча ошириб юбордики, мен қўрқиш нима эканини ҳам билмай қолдим.

Мен бундақа мудҳиш шафқатсизликни кўп бор ёшитган эдим, аммо ҳозиргача бу ҳолни ўз кўзим билан

кўрмаган эдим. Бу манзарадан жирканиб юз ўгирдим. Кўнглим айниб беҳузур бўлдим.

Ҳушдан кетиб йиқилаёзгандек бўлдим. Ҳушимни йиғиштиргач, бу ерда бир минут ҳам турмоғим мумкин эмас деган фикрга келдим: чоғиб тепа устига чиқдим-да, жадал уйга жўнадим.

Ғарбий соҳил жуда орқада қолиб кетган бўлса ҳам, ҳамон тузук-қуруқ ўзимга келолмадим. Охири тўхтадим, сал ўзимга келдим ва ақл-ҳушимни йиғиштира бошладим. Бу жирканч одамлар оролга ҳеч маҳал ўлжа учун келмасликларига ишондим. Эҳтимол, улар ҳеч нарсага муҳтож эмасдир, балки бу ерда арзийдиган ўлжа-ғанимат топа олмасликларига ишонгандир.

Улар оролимнинг дарахтзор қисмига ҳам кўп марта борганликларига ҳеч шубҳа йўқ, лекин улар бу ердан ўзларига қўл келадиган бирор нарса тополмай қайтиб кетган бўлсалар керак.

Демак, эҳтиёт бўлмоқ керак. Бу оролда ўн саккиз йилча истиқомат қилиб, ҳозиргача бу ерда одамзод уруғини кўрмаган эканман, яна ўн саккиз йил яшаганимда ҳам ваҳшийлар кўзига кўринмайман, аммо тасодифан уларга дуч келиб қолмоғим мумкин холос. Дарҳақиқат бундай тасодиф юз бермоғи мумкин, демак бундан буён менинг бирдан-бир вазифам бу оролда яшаб турганлигимни мумкин қадар сездирмасликдан, ҳамма нишонларни яхшилаб яширишдан иборат бўлмоғи керак.

Оролга овруполи одамлар келиб қолишса бошқа гап, улар мурувватли, маданиятли, бошига кулфат тушган ўз биродарига ёрдамни аямайдиган одамлардир, Аммо мен бундай бахт тўғрисида ўйлай ҳам олмас эдим.

Истасам, бирор пана жойдан туриб ваҳшийларни кўра олар эдим, лекин йиртқичлар сингари бир-бирининг гўштини ейдиган бу қонхўр даррандаларга тикилмоқ менга жуда жирканч бўлганидан, уларнинг юзини кўришни истамадим. Одамларда шу қадар ваҳшиёна ахлоқ борлиги ҳақидаги фикр мени жуда қийнаб-эзгилаб ташлади.

Мен икки йилча оролнинг мол-мулкларим жойлашган қисмидан, яъни тепа тагидаги қўрғон, дарахтзор ичидаги капамдан ва эчкилар боқиладиган дарахтзор ичидаги яланг жойдан, атрофи девор қилинган ўтлоқдан чеккага чиқмай яшадим. Шу икки йил ичида бир марта ҳам бориб қайиғимдан хабар олмадим.

«Бошқа бир қайиқ ясаб олганим яхши, аввалги қайиғим ҳозирги турган жойида қола берсин, — деб ўйладим. — Уни олиб келгани бориш хатарли. У томондаги соҳилда денгиздан келадиган одамхўр ваҳшийлар менга ҳужум қила оладилар, шубҳа йўқки, улар гўштимни бошқа асирлари каби бурда-бурда қилиб ейдилар».

Аммо бир йилча ўтгач, ҳарна бўлса ҳам қайиғимни буёққа олиб келмоққа қарор бердим, чунки янги қайиқ ясамоқ жуда қийин эди! Янги қайиқ ясашга киришсам, у икки-уч йилдан кейин тайёр бўлар ва мен бу вақт ичида денгизда юзиб юрмоқ имконидан маҳрум бўлар эдим.

Қайиғимни оролнинг шарқий соҳилига омон-эсон олиб келдим, бу ердан атрофини баланд тошлар тўсган бежиримгина қўлтиқча топиб, қайиқни шу ерга қўйдим. Денгиз суви оролнинг шарқий соҳилини ёқалаб, доим жуда тез, ўшқириб оқиб ўтар эди, шунинг учун ҳам ваҳшийларнинг бу ерга сира келолмасликларини билар эдим.

Ана шунча зўр ташвиш ва қўрқув таъсири остида ўз аҳволимни яхшилаш ва уй-рўзгоримни тузатиш учун сира ҳафсалам қолмаганини айтсам, ўқувчи таажжубланмаса керак. Ҳамма ихтирочликларим ҳам чекада қолиб кетди. Овқатни яхшилашга ҳаракат қилгудек ҳолим йўқ эди, шу вақтларда жонимни омон сақлаб қолишдан бошқани ўйлай олмадим. Мих қоқиш, ўтин ёришга ҳам юрагим дов бермади, гўё ваҳшийлар тақ этган овозни эшитиб қолаётгандек доим хавф-хатарда турдим. Милтиқ отмай қўйганимга эса кўп вақтлар бўлди.

Аммо ҳар сафар ўт ёққанимда эса яна ҳам қаттиқроқ қўрқардим, чунки тутун кундуз кунли узоқ-узоқлардан кўринади, у ҳамиша мени билдириб қўймоғи мумкин. Шу сабабдан олов ёқиб қилинадиган ҳамма ишларни (шу жумладан кулолчилик ишини ҳам) шу воқеадан сал илгари топилган янги уйга кўчирдим.

Кунлардан бир кун ўрмонда ишлаб турган вақтимда, бахтимга омадим келиб, тош орасидаги ғорни кўриб қолдим.

Ғорнинг ичи жуда кенг эди, лекин мен аминманки, ҳеч бир ваҳший бу ғорга кирмоққа журъат қилолмаган бўлур эди. Дарҳақиқат, бехатар бошпанага зор бўлган мен каби одамгина бу тор тешикка кирмоқни хаёл қила олар эди.

Мен бу ғорни тасодифан кўриб қолдим.

Ўрмонда болта билан катта бир дарахтнинг қалин шохини кесиб бўлувдим, бир камарга кўзим тушиб қолди. Бу камарнинг узунлигини билмоққа қизикдим. Кўп қийинчилик билан бир амаллаб унинг ичига кирдим, ичкарисин катта ғор экан. Ғор шунча кенг ва ба- ланд эдики, мен бемалол тикка тура олдим. Лекин эъти- роф қиламанки, мен бу ғорга кирганимга қараганда ун- дан анча тез қайтиб чиқдим.

Қоронғида диққат билан тикилдим, кўрсам, тўппа- тўғри менга қараб ўқрайиб иккита ёниқ кўз тикилиб турибди: бу кўзлар юлдузга ўхшаб ялтирамоқда, ғорга ташқаридан тушаётган ёруғ бу кўзларда акс бермоқ- да. Бу кўзлар кимнинг кўзлари — шайтонникими ёки одам кўзими — билолмадим, тўғриси бирор мулоҳазага бормаёқ ғордан чиқиб қочдим.

Бир неча кундан кейин ақл-ҳушим жойига келиб, ўзимни минг марталар аҳмоқ деб койндим.

«Киши қадами тегмаган оролда йнгирма йил яша- ган одам шайтондан қўрқмаслиги керак. Ҳақиқатда эса, бу ғорда менинг ўзимдан қўрқинчли нарса йўқ», — дедим ўз-ўзимга.

Ёниб турган ёғочлардан қўлимга ушлаб, юрагимни дадил тутиб яна ғорга кирдим. Аммо машъал билан йўлимни ёритиб, ҳали уч қадам ҳам босганим йўқ эди- ки, яна аввалгидан ҳам қаттиқроқ қўрқдим: бир нарса- нинг қаттиқ инқиллаган овози эшитилди; одамлар ка- сал бўлганда шундай инқиллайди. Сўнгра, алаҳлашга ўхшаш аллақандай узуқ-узуқ товуш эшитилди, кейин оғир нафас олинди.

Орқамга тисарилдим ва қўрққанымдан турган жой- имда қотиб қолдим; аъзойи баданларимдан совуқ тер чиқиб кетди, сочларим тикка бўлиб кетди. Лекин юра- гимни дадил қилиб, машъални бошимдан баланд кўта- риб, яна илгари юрдим, ерда жуда катта, баҳайбат қа- ри эчки ётар эди.

Эчки ўрнидан қўзғалмай ётар ва ўлим талвасасида оғир нафас оларди; у қариликдан бўлса керак, ўл- моқда эди. Эчки ўрнидан тура олармикан, деб оёғим билан уни секингина туртдим. У туришга ҳаракат қил- ди-ю, лекин туролмади. «Ётаверсин. У мени қўрқитди- ми, бу ғорга бош суққан ҳар қандай ваҳший ҳам ундан шундай қўрқсин!» дедим.

Эртасига ўзим ясаган шағамлардан олтитасин олиб (бу вақтларда эчки ёғидан жуда яхши шағам ясайди-

ган бўлиб олган эдим, пилигини унча дуруст қилолмадим, холос), ғорга қайтиб келдим.

Ғорнинг олд томони кенг эди, лекин бора-бора торайиб, ғорнинг анча ичкарасига боргач қаддимни букиб юришга мажбур бўлдим ва ўн ярдча жойга эмак-лаб бордим. Бу ишим зўр қаҳрамонлик эди, десам бўлади, чунки бу ғорнинг боши қаерда эканини ва қандай хавф-хатарга йўлиқишимни билмас эдим. Ғорнинг тобора кенгайиб бораётганини сездим. Сал юргач қаддимни кўтардим, шунда маълум бўлдики, бемалол тик туриб юрсам бўлар экан. Ғорнинг гумбази йигирма футча баланд кўтарилди. Шағамлардан иккитасини ёқдим ва шундай бир ажиб манзарага кўзим тушдики, бундақасини умримда кўрган эмас эдим. Мен жуда кенг ғор ичига кириб қолдим. Ениб турган икки шағам алангасининг акси деворларда ялтираб кўрина бошлади. Улар юз мингларча турли рангдаги аланга бўлиб акс этди. Ғор деворларидаги тошлар олмосларми ёки бошқа хил қимматбаҳо тошларми? Буларнинг нималигини билолмадим. Энг тўғриси, булар олтинлар эди.

Ер ўз бағрида бундай ажойиботни яшириб ётар, деб ҳеч ўйламаган эдим. Бу ғор киши ҳайратда қоладиган ажойиб бир ғор эди. Ғорнинг таги қуруқ ва теп-текис бўлиб, оёқ ости майда қум эди. Ҳеч қаерида захкаш ер ёки чувалчанг йўқ эди, ҳеч қаерида, деворида ҳам, гумбазида ҳам зах аломати кўринмасди. Бирдан-бир камчилиги йўлагининг торлиги эди, лекин унинг тор бўлганлиги мен учун ҳар нарсадан аъло эди, чунки мен шунча вақтлардан буён бехатар жой қидириб юрган эдимки, бундан бехатар бошпана топмоқ амримаҳол. Мен ўзимнинг бу зийраклигимдан беҳад қувондим, жуда эҳтиёт қилиб юрган буюмларимнинг кўп қисмини, аввало ҳамма милтиқ дориларимни ва запас милтиқларимни, яъни иккита ов милтиғимни ва учта пилта билан отиладиган милтиқни фурсатни бой бермай ғорга олиб келишга қарор бердим.

Буюмларни янги омборга ташишга киришмасдан аввал, дастлаб ичига сув кириб дориси увиб қолган бочканинг оғзини очдим. Мен бу дорининг ҳаммаси бузилиб қолган деб ўйлаган эдим, лекин сув бочкага атиги уч-тўрт дюймча кирибди, дорининг сув теккан юза қисми қотиб, метинга айланиб кетибди; қолган қисми эса чиқилмаган ёнғоқ ичидаги мағизга ўхшаб зарарсиз, омон сақланибди. Шундай қилиб, ҳеч кутилмаган бир вақтда аъло сифатли янги дорига эга бўлдим.

Бу тасодифдан озмунча хурсанд бўлмадим! Олтмиш қадоқдан кам бўлмаган дорининг ҳаммасини сақлаш учун ғорга кўтариб келдим, ваҳшийларнинг ҳужум қилиш эҳтимолидан сақланмоқ ниятида уч-тўрт қадоқ дорини ёнимда олиб қолдим. Уқ қилинадиган кўрғошиннинг бор-йўғини ҳам ғорга ташиб олдим.

Энди ўзимни тошлар орасида ва одамзод кира олмайдиган ғорда умр кечирган афсонавий азаматлардан бири деб ҳис қилдим.

«Башарти беш юз ваҳший бир бўлиб бутун оролни тит-пит қилганда ҳам, менинг бу сирли жойимни тополмайди, мабодо топса ҳам, унга асло ҳужум қилолмайди!» дедим ўз-ўзимга.

Бу янги ғорда кўрганам кекса эчки, эртасига қарасам қотиб қолибди, мен уни ўзи ётган жойини кавлаб шу ерга кўмиб қўйдим, чунки кўмиш уни ғордан кўтариб ташқарига олиб чиқишдан анча осон эди.

Оролда умр кечира бошлаганимнинг йигирма учинчи йили ўтмоқда. Бу оролнинг табиати ва иқлимини шунча яхши билиб олдимки, агар ҳар дақиқада бу ерга ёпирилиб келиши эҳтимоли бўлган ваҳшийлардан кўрмаганимда шу кекса эчки сингари ерга чўзилиб қолиб ўлгунимча, қолган умримни шу ерда ўтказишга жон деб рози бўлган бўлар эдим.

Сўнгги йилларда, яъни ваҳшийлар менинг ҳаётимни таҳликада қолдиришини билгунимча, мен ўзимга баъзи бир эрмак топиб олдим, булар менга жуда юпанчиқ бўлди. Ана шулар туфайли мен аввалгига қараганда вақтни анча хурсандчилик билан ўтказдим.

Биринчидан, юқориди айтиб ўтганимдек, мен тўтимни сўзга ўргатдим, унинг тили шу қадар ширин ва сўзларни шунча бурро ва аниқ айтар эдики, унинг сўзларини тинглаб роҳат қилар эдим.

Менимча, ундақа бийрон гапирадиган тўти бўлмаса керак. У менинг қўлимда кам деганда йигирма олти йил умр кўрди. Яна унинг қанча йил умр кўришини билмайман; Бразилия халқи, тўтилар юз йил умр кўришадди, дейишади.

Менинг яна иккита тўтим бор эди, улар гапиришни билар ва «Робин Крузо!» деб қичқирар эди, лекин улар у тўтим сингари бийрон гапира олмасдилар. Тўғри, мен у тўтини гапга ўргатишга бу икковига қараганда анча кўп вақт ва меҳнат сарф қилдим.

Итим олти йил муттасил менга энг яхши ҳамроҳ ва содиқ дўст бўлди. Кейин у қариб қолиб ўлди, лекин у мени жуда ҳам яхши кўрганини ҳеч унутмайман.

Мен уйимга олиб келган мушуклар ҳам катта оиламнинг тўла ҳуқуқли аъзоларидан бўлиб қолишди.

Булардан ташқари мен доим икки-учта улоқни уйда асраб, уларни қўлимдан овқат ейишга ўргатар эдим. Мен ҳамиша кўп хил паррандалар асрадим: буларни соҳилдан ушлаб келардим-да, учиб кетолмайдиган қилиб қанотларини кесиб ҳовлига қўйиб юборар эдим, улар кўп ўтмай ўрганишиб қолар ва мени остонада кўриш билан чийиллашиб ёнимга югуриб келишар эди.

Қўрғон ёнига тиккан ёш дарахтларим аллақачон ўсиб қалин чакалак бўлди ва бу чакалакда кўпдан-кўп қушлар уя қуришди. Қушлар паст-паст дарахтларга қурган уяларида бола очишди, атрофимдаги завқли турмушни кўриб юпанар ва хурсанд бўлганимдан яккалигим билинмас эди.

Шундай қилиб, такрор айтаманки, агар ваҳшийлар ҳужум қилиб қолмасмикин деб қўрқмаганимда яхши ва бекаму кўст яшаган, тақдиримдан тамоман рози бўлган бўлур эдим.

Ўн саккизинчи боб

ВАҲШИЙЛАРНИНГ РОБИНЗОН ОРОЛИГА ЯНА ҚЕЛИШГАНИ. ҚЕМАНИНГ ҲАЛОҚАТГА УЧРАШИ

Декабрь бошланди, ҳосилни йиғиб-териб олишим керак. Эрта тонгдан кечгача далада ишлай бошладим. Бир куни ғира-шира тонг пайти уйдан чиқиб, ғоримдан икки милча нарида, соҳилда ёниб турган катта гулхан алангасини кўриб жуда ҳайратда қолдим ва қўрқиб кетдим.

Демак, менинг оролимга яна ваҳшийлар келишибди! Улар оролнинг мен ҳеч маҳал бормаган нариги томонида эмас, балки менга яқин жойда пайдо бўлибди. Ҳайрон бўлиб, турган жойимда қотиб қолдим.

Уйим атрофини ўраб турган чакалакка яшириндим, ваҳшийлар кўзига кўриниб қолмаслик учун бир қадам ҳам жилмадим.

Чакалак ичида писиб турсам ҳам, кўнглим сира тинчимасди: мабодо ваҳшийлар оролни кеза қолса, менинг

экинзоримни, ҳайвонларимни, уйимни кўриб қолади, бу ерда одам туришини дарров билиб қолишади, кейин мени топиб олмагунча қўймайди, деб ўйлаб қўрқдим. Дарҳол ҳаракат қилмоқ керак эди. Ҳадаҳа қўрғон ёнига бориб, изимни йўқотмоқ учун нарвонни ҳам ўзим билан бирга олиб ўтдим ва мудофаага тайёрлана бошладим.

Бутун артиллериямни ўқладим (пилта милтиқларимни артиллерия деб атадим), уёқ-буёғини текшириб, икки тўппончамни ҳам ўқладим ва охирига нафасгача мудофаа қилмоққа қарор бердим.

Истеҳкомимни мудофаа қилмоқ учун яна қандай чоралар кўрмоқ керак, деган фикр билан шуғулланиб қўрғоним ичида икки соатча турдим.

«Афсуски, бор-йўқ аскарларим бир киши, холос! Ҳеч бўлмаса разведкага юбормоқ учун айғоқчиларим ҳам йўқ», деб ўйладим.

Душман томонида нималар бўлаётганидан беҳабарман. Бу беҳабарлик тинкамни қуритди. Дурбинни қўлимга олиб, нарвонни қўйиб тепа устига чиқдим. Ерга қорним билан ётиб олиб, гулхан чиққан томонни кузатдим. Маълум бўлдики, ваҳшийлар тўққиз киши экан. Улар ҳаммаси кичик бир гулхан атрофида қип-яланғоч ўтиришар эди.

Албатта, улар гулханни исиниш учун ёққан эмас, исинмоққа уларнинг эҳтиёжи йўқ, чунки кун иссиқ эди. Йўқ, мен ишондимки, улар бу гулханни ўзларининг одам гўштидан қилинадиган ваҳший овқатларини пиширмақ учун ёққанлар! Овқат бўладиган асир, муқаррар тайёрлаб қўйилган эди, лекин унинг ўлик ё тирик эканлигини билолмадим.

Бу одамхўрлар икки қайиқда келган экан, уларнинг қайиқлари қум устида турмоқда: денгиз суви қайтган вақт эди, афтидан, менинг ваҳимали меҳмонларим қайтиб кетмоқ учун сувнинг мавж уриб соҳилга келишини кутаётганга ўхшайди.

Тўғри, шуни кутаётган эканлар: сувнинг мавж уриши бошланди дегунча ваҳшийлар дарров қайиқларига тушиб, жўнаб кетишди. Дарвоқе, айтмоқ хаёлимдан кўтарилибди, улар жўнаб кетмасдан бир-бир ярим соатча олдин ҳаммалари соҳилда ўйинга тушишди: мен дурбин билан уларнинг ваҳшийларча танларини ўйнатганларини ва сакрашганини аниқ кўриб турдим.

Ваҳшийлар оролдан жўнаб, кўздан ғойиб бўлганига ишонч ҳосил қилиш биланоқ, мен тепадан тушиб, ик-

кала милтиқни ҳам елкамга осиб олдим, икки тўппончамни камарга қистириб, қинсиз улкан қиличимни ёнимга осиб олдим, кейин вақтни ўтказмай соҳилда одам асарини кўргач, устига чиқиб биринчи марта атрофни кузатган бояги тепага қараб жўнадим.

Бу жойга етиб келиб (кўтарган қуроолларим оғир бўлганидан бу ерга етиб келгунча кам деганда икки соат ўтди), денгиз томонга назар ташладим ва қайиққа тушиб, оролдан қитъага қараб кетаётган ваҳшийларни кўриб қолдим.

Буларни кўриб ғазабим жўш уриб кетди. Соҳилга қараб югурдим, эндигина бўлиб ўтган ваҳшиёна айшишрат қолдиқларини, яъни бу йиртқишлар хурсандчилик қилиб ва ўйинга тушиб, еб кетган одам қонини, суяклари ва гўшт парчаларини кўриб, қаҳр-ғазабим келганидан қичқириб юборай дедим.

Менинг ғазабим шу қадар жўш уриб, қотилларга нафратим шу қадар ошиб кетдики, бу орқада мен қонхўрлардан қаттиқ қасос олмоқчи бўлдим. Бу ифлослар яна шу соҳилда базм қурганликларини кўриб қолсам, уларга ҳужум қилиб, қанчаки бўлса, битта қолдирмай, ҳаммасини қириб ташлайман, деб қасам ичдим.

«Тенгсиз жангда ҳалок бўлсам бўлайин, улар мени тилка-пора қилсалар қилсинлар, аммо мен кўз олдимда одамларнинг одам еб туришларини жим қараб туролмайман!» — дедим ўз-ўзимга.

Шундан кейин орадан ўн беш ой ўтиб кетса ҳам ваҳшийлар қайтиб келишмади. Мен ҳам ғазабдан тушмадим; доим бу одамхўрларни қириб ташламоқ тўғрисидагина ўйлардим, холос.

Мен уларга қўққисдан, айниқса улар сўнгги сафарги каби икки гуруҳга бўлинганда ҳужум қилмоқчи бўлдим.

Менинг соҳилимга келган ваҳшийларнинг ҳаммасини (улар ўн ёки ўн икки киши бўлганда ҳам) қириб ташлаган тақдиримда ҳам, эртасига ёки бир ҳафтадан кейин, эҳтимол, бир ой ўтгач бошқа ваҳшийларга қарши, ундан кейин яна бошқаларига қарши, шундай қилиб мен ҳам ўз биродарларимнинг гўштини ейдиган шу йиртқишлар сингари ашаддий қотилга айланиб кетгунимча уруша боришга тўғри келишини хаёлимга келтирмабман.

Ўн беш-ўн олти ойгача муттасил ташвишда юрдим. Мен ухлай олмайдиган бўлиб қолдим, кечалари ваҳимали тушлар кўриб, кўпинча аъзойи-баданним титраб ўрнимдан сакраб туриб кетабошладим.

Баъзан тушимда ваҳшийларни ўлдирардим ва тушимда улар билан қилган жангларим ўнгимда кўз олдимдан аниқ ўтар эди. Кундуз кунлари ҳам хотиржам бўлолмадим. Агар тўсатдан юз берган ҳодиса фикримни бошқа томонга буриб юбормаганда, доим ташвиш, ваҳима ичида юриш орқасида бир кунмас-бир кун ақлдан озишим ҳам аҳтимолдан холи эмас эди.

Менинг кўримсиз ёғоч календаримга ишонилса, бу ҳодиса шу оролда истиқомат қилабошлаганимнинг йигирма тўртинчи йили, май ойида юз берди.

Шу куни, яъни 16 майда қаттиқ довул бўлиб, кун бўйи тинмай ҳайқириб турди, ҳаво гулдираб, чақмоқ чақаверди, момақалди роқ бир дақиқа ҳам тинмади. Бўрон кечаси ҳам тўхтамади. Ташвишларимни унутмоқ ниятида кечаси китоб ўқишга тутиндим. Қўққисдан тўп овозини эшитиб қолдим. Тўп овози менга денгиз томондан эшитилгандай бўлди.

Урнимдан сакраб турдим, дарров нарвонни тепага тираб, ғанимат вақтнинг бир секундини ҳам ўтказиб юбормай, дарҳол нарвон поғоналарига оёқ қўйиб юқорига чиқдим. Мен тепа устига чиқиб олган ҳаманоқ, рўпарамдан денгизнинг узоқ жойида ўт кўринди, чиндан ҳам ярим минут ўтар-ўтмас иккинчи марта тўп отилди.

«Денгизда кема ҳалокатга учради, — дедим ўз-ўзимга. — У сигнал бермоқда, қутқазиб олар деган умиди бор. Нарироқда бошқа бир кема бўлса керак, ўшани ёрдамга чақирмоқда».

Мен жуда тўлқинланган ва ҳаяжонланган эдим, лекин ҳеч бир довдирамадим ва мен бу одамларга ёрдам беролмасам ҳам, уларнинг менга ёрдам беришлари мумкин, деган фикрни хаёлимга келтира олдим. Дарров шу яқин орадаги шохларни бир жойга уйиб, ёқиб юбордим. Шохлар қуруқ эди, у дарров ўт олди, қаттиқ шамол бўлишига қарамай, жуда яхши ёндикки, агар бу ҳақиқатан ҳам кема бўладиган бўлса, ундаги одамлар менинг сигналимни кўрмасликлари мумкин эмас эди. Ҳеч шубҳа йўқки, улар ўтни кўрган эдилар, чунки гулхан алангаси кўтарилган ҳаманоқ, ҳалиги томондан устма-уст уч тўп отилди.

Мен тун бўйи ўт ёқиб чиқдим, тонг ёришиб, эрта-лабки туман сал кўтарилгач, денгизда, худди шарқ томонда бир нарсанинг қорасини кўриб қолдим. Лекин бу ғира-шира кўринган нарса, кеманинг одам тушадиган жойими ёки елканими, буни ҳатто дурбин орқали ҳам

ажрата олмадим, чунки у нарса жуда узоқ бўлиб, денгизда ҳали туман кўтарилмаган эди.

Эрталаб анча вақт денгиздаги нарсага тикилиб турдим ва кўп ўтмай, унинг ҳаракатсиз, ўрнидан қимирламай турганига ишондим. У худди лангар ташлаб турган кемага ўшарди.

Чидаб туrolмадим: милтиқ билан дурбинни олиб жануби-шарқий соҳилга, яъни денгизда қатор-қатор бўлиб кўтарилиб турган қоялар томонига қараб югурдим.

Туман тарқалиб кетган эди, мен яқинроқдаги бир тош устига чиқиб қараб, парчаланган кеманинг одам тушадиган хоналарини яққол кўрдим. Ачинганимдан юрагим орқамга тортиб кетди. Афтидан, бебахт кема сув тагида кўзга кўринмай турадиган қояга келиб урилган ва шу орқада денгизнинг шиддатли оқимини тўсиб турувчи бу қоялар турган жойда йўлини йўқотиб қўйган. Худди шу қоялар бир маҳал мени ҳам ҳалок қилмаёзган эди.

Агар ҳалокатга йўлиққан кишилар оролни кўрганларида ҳеч бўлмаса қайиққа тушиб, қирғоққа чиқиб олишга ҳаракат қилган бўлур эдилар.

Бўлмаса, улар мен гулхан ёққан замоноқ нега тўп-лардан ўқ уздилар экан?

Балки, улар гулхани кўриб, кемадаги эҳтиёт сақланган қайиқни сувга тушириб, соҳилга чиқиб олишга ҳаракат қилганлар-у, ҳайқириб турган шиддатли довулда қайиқни эплаб юргиза олмагандирлар, тўлқин бўлса уларни бошқа томонга суриб олиб кетган ва улар денгизга ғарқ бўлганлар. Эҳтимол, улар ҳалокатга йўлиққунча қайиқсиз қолгандирлар? Довул вақтида мана бундай ҳоллар ҳам бўлади: кема сувга ғарқ бўлаётган маҳалда одамлар кема юкини енгиллатиш учун қайиқларини кемадан чиқариб ташлашга мажбур бўладилар. Эҳтимолки, бу кема ёлғиз бўлмагандир? Балки, бундан бошқа яна икки-учта кема бўлган-у, улар бу кеманинг сигналини эшитиб, ўзларининг бахтсизликка йўлиққан шериклари ёнига сузиб келганлар ва ундаги одамларни олиб кетгандирлар? Аммо бундай бўлиши жуда гумон: мен ҳеч қандақ кеманинг нишонасини кўрмадим.

Шуниси борки, улар қандай ҳалокатга йўлиққан бўлмасинлар, мен уларга ёрдам беролмас эдим, фақат уларнинг ҳалок бўлганларига ачиниб, йиғлардим холос.

Мен уларга ҳам, ўзимга ҳам қайғурдим.

Ўзимнинг яққа-ғариб бўлиб қолганлигимни шу куни ҳар қачонгидан қаттиқ ҳис қилдим. Кеманинг қораси-

ни кўриш биланоқ одамларни жуда соғинганлигим, уларнинг қиёфасини кўришга, овозларини эшитишга, қўлларини сиқиб кўришишга, улар билан дардлашиб ҳамсухбат бўлишга жуда зор бўлганлигим яна ҳам аён бўлди! Бенхтиёр қуйидаги сўзларни устма-уст такрорлай бердим: «Оҳ, ҳеч бўлмаса икки-уч киши, йўқ, ақалли бир киши омон қолиб, менинг ёнимга сузиб келса кошки эди! У менга ўртоқ, дўст бўлар ва мен у билан қайғу ва шодликларимни ўртоқлашган бўлур эдим».

Якка-ёлғиз умр кечира бошлаганимдан буён одамлар билан бирга бўлмоқни ҳеч маҳал бунчалик қаттиқ ихтиёр қилганим йўқ.

— Ақалли биттаси омон қолса кошки эди! Оҳ, ақалли биттаси-я! — деб минг карра такрорладим.

Бу сўзлар юрагимдаги қайғу-ҳасратни шунчалик ўт олдириб юбордики ва бу сўзларни такрорлар эканман, муштаримни шу қадар маҳкам сиқиб, тишларимни бир-бирига шунчалик қаттиқ қисибманки, кейин хийли вақт уларни бир-биридан ажратолмай турдим,

Ўн тўққизинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ЎЗ ОРОЛИДАН ЯНА КЕТМОҚЧИ БЎЛГАНИ

Бу оролдан кетгунимча ҳам мен ҳалокатга учраган кемадаги одамлардан бирортаси омон қолган-қолмаганини билолмадим.

Кема ҳалокатидан бир неча кун кейин кема мажақланган жойнинг рўпарасидаги соҳилда сувга ғарқ бўлган бир матрос шогирднинг жасадини кўрдим. Унга ич-ичимдан қайғуриб термулдим. У, юзлари жуда мулойим, софкўнгил ёш йигит эди! У тирик бўлганда, эҳтимол мен унга меҳр қўйган бўлардим ва турмушим ҳам анча бахтли кечар эди!

Начора, аслига қайтариб бўлмайдиган ишга ғам чекмоқ ўзи ўринсиздир. Анчагача соҳилда сандирақлаб юрдим, кейин яна жасад ёнига қайтиб келдим. Унинг эғнида каноп газламадан тикилган калта шим, каноп газмолдан тикилган кўк кўйлак ва матрослар киядиган пахталик бор эди. Унинг қайси миллатдан эканини билиб бўладиган нишонаси йўқ эди: чўнтагидан иккита олтин пул ва битта трубкадан бошқа ҳеч нарса чиқмади.

Бўрон пасайди, мен қайиқни олиб, ҳайдаб кема ёнига боргим келди. Кемадан ўзимга керакли кўпгина буюмлар олишимга сира шубҳам йўқ эди. Лекин мени буюмлар топишдан бошқа нарса қизиқтирарди: эҳтимол кемада бирор жон эгаси омон қолгандир, эҳтимол мен уни ўлимдан қутқазиб оларман, деган фикр мени ҳар нарсадан ҳам кўпроқ жазб этди.

«Мен уни қутқаза олсам, ҳаётим хийли шод-хуррам ўтадиган бўлади», — дедим ўз-ўзимга.

Бутун қалбимни шу фикр чулғаб олди: ҳалок бўлган кемага бормагунча, кечасию кундузи оромим бўлмайди, деб кўнглимдан ўтказдим. Ўз-ўзимга бундай дедим:

«Ниманки бўлса бўлсин, у ерга боришга ҳаракат қилиб кўраман. Виждон азобида қолишни истамас эканман, бошимга ҳар нима келса ҳам, денгиз сари бормоғим лозим».

Шу ниятда қўрғонимга қайтиб келиб, қийин ва хатарли сафарга ҳозирлана бошладим.

Нон, бир катта кўзада сув, бир шиша ром, бир корзинка майиз ва компас олдим. Бу қимматбаҳо нарсаларни елкамга кўтариб қайиғим турган соҳилга қараб жўнадим. Унинг ичидаги сувни сепиб ташлаб, буюмларни жойладим ва бошқа нарсаларни олиб келмоқ учун уйга қайтдим. Бу сафар бир катта қопда гурунч, яна бир кўза тоза сув, йигирматача кичик-кичик арпа нони, бир шиша эчки сути, бир бўлак пишлоқ ҳамда зонт олдим.

Бу юкларни қайиққа зўрға келтириб, сафарга жўнадим. Бошлаб эшкаклар билан мумкин бўлганча қирғоққа яқин жойдан сузиб кетдим. Оролнинг шимоли-шарқий чегарасига етиб, чодирни кўтариш ва очиқ денгизга тушиш вақти келганда, юрагим бетламай, тўхтадим.

«Юраверсамми, йўқми?.. Таваккал қилайми, йўқми?» — деб сўрадим ўзимдан-ўзим.

Оролни ёқалаб ўтаётган денгиз гирдобига тикилиб, биринчи дафъа сафарга чиққанымда қандай даҳшатли хатар ичида қолганлигимни эсладим ва аста-секин шаштдан туша бошладим. Денгизнинг иккала оқими шу ерга келиб тўқнашадн, мен булардан қайси бирига дуч келиб қолмай, мени очиқ денгизнинг ичкарасига илиб олиб кетиши турган гап эди.

«Қайиғим жуда кичкина, сал шамол турса бас — дархөл уни тұлқинга олиб бориб уради, мен муқаррар ҳалок бўламан», — дедим ўз-ўзимга.

Ана шу фикрлар таъсирида жудаям қўрқиб қолдим ва ўз тадбиримдан қайтиш даражасига етдим. Кичкина бир қўлтиққа кириб, қайиқни соҳил лабига олиб бориб, ундан тушдим ва нима қиларимни билмай, хаёлга чўмиб кетдим.

Кўп ўтмай денгиз мавж ура бошлади, билдимки, аҳвол унча танг эмас: оқимнинг пасайиши оролнинг жануб томонидан, оқимнинг мавж уриши шимол томонидан келар экан, демак, мен мажақланган кемадан қайтиб келаётганда, оролнинг шимоллий соҳилига йўл тутсам, зиён кўрмай, омон қоламан.

Демак, қўрқиб туришнинг ҳожати йўқ экан. Мен яна ғайратга кириб, эрталаб тонг отиши билан денгизга тушиб йўлни давом эттирмоқчи бўлдим.

Тун кирди. Матрослар пўстинига ўралиб, қайиқ ичида ухладим, кейин эрталаб туриб йўлга тушдим.

Шарқ томонга қараб бораётган оқимга тушиб қолмаслик учун бошлаб очиқ денгизга, яъни тўппа-тўғри шимол томонга йўл тутдим. Мени оқим жуда тез суриб кетди ва икки соат ўтар-ўтмас кемага етиб бордим.

Кўз олдимда жуда ваҳимали манзара пайдо бўлди: кема (испан кемаси бўлса керак) бурни билан икки тош орасига қисилиб қолибди, Кеманинг қуйруғи узлиб кетибди; фақат бурун қисми бут қолибди. Бош мачта ҳам, олдинги томондаги мачта ҳам таг-туғидан қирқилиб кетибди.

Кема бортига етганимда, палубада ит кўринди. Ит мени кўриб, улиб ғингший бошлади, мен уни чақирдим, ит сакраб сувга тушиб, ёнимга сузиб келди. Итни қайиққа чиқариб олдим. Ит очликдан ва ташналикдан ўлаёзган экан. Мен унга бир бурда нон ташладим, у қиш пайтида оч қолган бўридек жаҳд билан нонга отилди. Итнинг нафси қонгач, бир оз сув бердим, у шошиб-пишиб, сувни тили билан шапиллатиб ича кетди. Қўйиб берсам ёрилиб кетгунча сув ичар эди.

Шундан кейин кема ичига кирдим. Биринчи кўрган нарсам иккита жасад бўлди; икки ўлик капитан кемани идора қиладиган жойда бир-бирини маҳкам ушлашиб ётишар эди. Эҳтимолки, кема қояга келиб урилганда, катта-катта тўлқинлар уни ҳар тарафдан урабергандир, чунки бўрон жуда қаттиқ эди ва бу икки киши тўлқин бизни кемадан улоқтириб ташлайди деб қўрқиб,

бир-бирларига маҳкам ёпишиб олган ва шу тариққа ҳа-лок бўлишган. Тўлқинлар жуда баланд бўлиб, тез-тез палубадан ошиб ўтаверган: кема эса доим сувга кўми-либ турган ва тўлқин уриб сувга олиб тушиб кетмаган одамлар каюта ва кубрик ичида оғзин-бурнига сув кириб ўлиб кетган.

Кемада итдан бошқа тирик жон қолмабди.

Афтидан, буюмларнинг ҳам кўп қисмини тўлқин денгизга оқизиб кетибди, баъзи қолган-қутганлари эса ивиб қолибди. Тўғри, пастки қаватдаги омборда аллақандай бочкаларда виноми ёки арақ бор эди, нима эканини билолмадим, бочкалар жуда катта бўлганидан уларни қимирлатиб ҳам кўрмадим.

Бир неча сандиқ ҳам бор эди, булар матросларники бўлса керак; иккита сандиқни очиб-нетиб турмасданоқ, дангал кўтариб қайиққа жойладим. Агар кеманинг бурун томони ўрнига унинг қуйруқ қисми бут қолган бўлса эди, кўп қимматли нарсалар топиб олган бўлу-р эдим, мана шу икки сандиқ ичидан ҳам анча-мунча қимматбаҳо буюмлар чиқди. Афтидан, кемада қимматли буюмлар жуда кўп бўлганга ўхшайди.

Кемадан сандиқдан бўлак яна бир бочка спиртга ўхшаш ичимлик топиб олдим. Бочка йигирма галлонча келар эди, шунга қарамасдан, уни зўрға қайиққа кўтариб келдим. Каютадан бир нечта милтиқ ва дори соладиган катта бир идиш топиб олдим, бунда тўрт қадоқча милтиқ дориси бор эди. Милтиқларга тегмадим, чунки уларнинг кераги йўқ эди, аммо милтиқ дорисини олдим. Кўмир учун куракча билан оташкуракни олдим, бу буюмлар менга жуда зарур эди. Мис қозон билан мисдан қилинган кофе қутичасини ҳам олдим.

Бу юкларнинг ҳаммасини қайиққа ортиб ва итти олиб кемадан жўнаб кетдим, чунки бу чоғ денгизда сув қирғоққа қараб юриб қолган эди. Жудаям чарчаб, тинкам қуриб, шу куни кечаси соат бирларда оролга етиб келдим.

Топган ғаниматларимни ертўлага эмас, яна ғорга ташиб келтирмоқчи бўлдим, чунки ғор бу ерга анча яқин эди. Кечаси яна қайиқда тунадим, эрталаб туриб, овқатланиб бўлиб, келтирилган буюмларни соҳилга туширдим, кейин уларни бир бошдан текшириб чиқдим. Бочкадаги нарса ром экан, лекин эътироф қилишим керакки, бу ром анча ёмон, биз Бразилияда ичган ромларга қараганда паст экан; сандиқларни очувдим — кўп фойдали ва қимматли буюмлар чиқди.

Сандиқларнинг биридан, масалан жуда бежирим ва чиройли қути чиқди, бу қути ичида қўрғошин билан оғзи маҳкамланган кўпгина шиша бор экан; бу шишаларнинг ҳар бирида камида уч пинт¹ келадиган хушбўй ликёр бор эди. Яна тўртта қутичада жуда соз қиём топдим; афсуски, булардан иккитасининг ичига денгининг шўр суви кириб айниб қолибди, лекин иккитасининг оғзи жуда маҳкам қилиб беркитилган экан, бир томчи ҳам сув кирмабди. Шу сандиқдан яна бир неча оҳорли кўйлак топдим, бу нарса мени жуда хурсанд қилди; сўнгра, ўн саккизта гулдор бўйин рўмоли ва яна шунча сурпдан қилинган дастрўмол топдим, булар мени кўп хурсанд қилди, чунки иссиқ кунларда юздаги терни юпқа сурп рўмолча билан артиш жуда ёқимлидир.

Сандиқнинг тагидан уч халтача пул ва чамамча бир қадоққа яқин бир неча бўлак олтин топиб олдим.

Иккинчи сандиқда арзон матодан тикилган ва анча эскириб қолган пахталик шим ва камзуллар бор экан.

Эътироф қилмоғим керакки, мен бу кемага сузиб бораётганимда анча-мунча фойдали ва қимматли буюмлар топиб оларман деб ўйлаган эдим. Тўғри, мен анча катта пул эгаси бўлиб қолдим, аммо пул менга кераги йўқ ахлат-ку! Мен кўп йиллардан буён оёғимга пойафзал ва пайпоқ кийганим йўқ, ҳозир бу пулларнинг ҳаммасини уч-тўрт жуфт энг оддий пойафзал билан пайпоққа жон деб айрибош қилган бўлур эдим.

Бу буюмларни ишончли жойга қўйиб, яна қайиққа ўтирдим ва соҳилни ёқалаб, келган йўлимга қараб жўнаб кетдим. Уйга қайтиб келганимда кечаси бўлиб қолган эди. Уйда ҳамма нарса ўз ўрнида, тинч, саранжом ва жимжит эди. Тўти мени ширин сўзлар айтиб табрик қилди, улоқлар суюнишиб ёнимга югуриб келишдики, мен уларнинг бошини силаб, янги бошоқ беришга мажбур бўлдим.

Шу вақтлардан буён менинг аввалги қўрқишларим ёдимдан кўтарилгандек бўлди, яна эскича, беташвиш, экин экиб, молларни парвариш қилиб яшай бошладим, мен буларга аввалгидан ҳам кўпроқ меҳр қўйиб қолдим.

Ҳеч камлик кўрмай кенг-мўлчилик билан яна икки йилча умр ўтказдим. Лекин шу икки йил ичида бу орол-

¹ Пинт — Англия ва Америка Қўшма Штатларида суюқлик ўлчови, ярим литрга баравардир.

дан қандай қилиб қутулиб кетмоқ йўлини ўйладим, холос. Менга озодлик ваъда қилган ўша кемани кўрганымдан буён, танҳо ва ғариблигим яна ҳам жонимга тегди. Кечаю кундуз фикру ёдим бу авахтадан қочиб қутулмоқ билан банд бўлди. Ҳеч бўлмаганда, ихтиёримда қора араб эшигидан қочиб қутулганимдек катта бир қайиқ бўлганда ҳам, денгизга тушардим-да, шамол қасққа олиб кетса ҳам, бошим оққан томонга кетаварар эдим.

Ниҳоят, оролимга келадиган бирор ваҳшийни ушлаб олганимдагина бу ердан қутулиб кетмоғим мумкин деган фикрга келдим. Энг яхшиси, одамхўр йиртқичлар бу ерга пора-пора қилиб емоқ учун олиб келадиган бечора тутқунлардан бирини қўлимга туширсам кошки. Мен уни ўлимдан қутқазаман, у менга бу ердан қутулиб кетмоққа ёрдам қилади. Аммо бу план жуда хатарли ва қийин: чунки ўзимга керакли бир ваҳшийни қўлга туширмоқ учун бир гуруҳ одамхўрларга ҳужум қилишим ва уларнинг ҳаммасини қириб ташлашим лозим бўлади, аммо бу ишни бажара олмоғим гумондир. Бундан ташқари, бу фикрни ўйлар эканман, ўзимнинг қутулиб кетмоғим учун бир талай одамнинг қонини тўкмоғим кераклигини ўйларканман, дилим титраб кетди.

Менда бир-бирига зид фикрлар кураши анча вақтгача давом қилди, аммо озодликни жуда-жуда қўмсаш ҳамма мулоҳаза ва виждон далилларидан устун келди. Ваҳшийлар оролимга келиши биланоқ ҳарна қилиб бўлса ҳам албатта улардан бирини қўлга тушириш пайига тушдим.

Йигирманчи боб

РОБИНЗОННИНГ БИР ВАҲШИЙНИ ҚУТҚАЗИБ, ОТИНИ ЖУМАБОЙ ҚУЙГАНИ

Яна бир ярим йил ўтди. Бир куни эрталаб соҳил лабида беш-олтита ҳинд қайиқларини кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолдим. Одамлар кўринмас эди, демак, ваҳшийлар соҳилга чиқиб, қаёққадир ғойиб бўлган.

Эътироф қиламанки, ҳар бир қайиққа олтита ва ундан ҳам кўпроқ киши ўтиришини билиб, анча довдираб қолдим. Бунчалик кўп душман билан жанг қиларман, деб сира ўйламагандим.

«Булар йнгирмата келади, эҳтимол ўттизтача ҳам келса. Ёлғиз бошимга бунча кўп душманни енгмоқ қайда?» — дедим ўксиниб ўз-ўзимга.

Тараддудга тушиб, юрагим дов бермай, нима қиларимни билмай қолдим, лекин шунга қарамай, қўрғон ичида ўтириб жангга тайёрлана бошладим.

Ҳаммаёқ жимжит эди. Уша томондан ваҳшийларнинг қийқириғи ва ўйин-кулгиси эшитилмасмикан, деб анча вақт қулоқ солиб турдим. Охири, кутавериб зерикдим. Милтиқларимни нарвон тагида қолдириб, ўзим тепа устига чиқдим.

Бош чиқариш хатарли эди. Тепа орқасига яшириниб туриб, дурбин билан кузата бошладим. Ваҳшийлар қайиқларни ёнига қайтиб келган эдилар. Улар камида ўттиз киши эди. Улар соҳил бўйида гулхан ёқиб, афтидан, оловда аллақандай овқат пиширмоқда эдилар. Улар нима пишираётганларини аниқ билолмадим, аммо ваҳшийлар одатда доира тортиб ўйин тушганидек, уларнинг гулхан атрофида шиддат билан сакрашиб ўйин қилаётганларини кўра олдим, холос.

Дурбин билан қараб туриб, қайиқ ёнига чопишиб келганларини, қайиқдан икки кишини судраб чиқиб, уларни гулхан ёнига келтирганларини кўрдим. Афтидан, бу шўрликлар ўлдирилишга тайинлаб қўйилган эдилар. Бу фурсатгача улар қўл-оёқлари боғланиб қайиқда ётган бўлсалар керак. Улардан бирини дарров уриб йиқитдилар; афтидан, унинг бошига катта тўқмоқ билан ёки ваҳшийлар қуроли бўлган ёғоч қилич билан туширган эдилар; кейин шу ондаёқ икки-уч киши ташланиб, ишга тутинди: унинг қорнини ёриб, ичак-човоғини тозалай бошлашди.

Иккинчи асир шериги бошига тушгандақа қисматни кутиб, улардан сал нарироқда турар эди.

Золимлар биринчи қурбон билан овора бўлиб кетиб, иккинчисини унутиб қўйдилар. Бу тутқин ўзини озод деб сезди ва афтидан, унда қочиб қутулмоқ умиди туғилди: у бирдан олға интилиб, жон-жаҳди билан қоча бошлади. У тўғри қумлоқ соҳил бўйлаб меннинг уйимга қараб қочди.

Ростини айтсам, тўппа-тўғри менга қараб келаётганини кўриб, қаттиқ қўрқдим. Қўрқмай бўладими: биринчи дақиқада назаримда гўё уни бутун оламон қувиб келаётгандай бўлди.

Шунга қарамай, мен постимда турдим ва шу орада унинг орқасидан икки-уч кишигина қувиб келаётганини

кўриб қолдим, бошқалари эса бир оз югуришиб, кейинда қолишди, сўнгра орқасига бурилиб гулхан ёнига қайтишди. Кўнглим анча тинчиди. Лекин қочқин ўз душманларини жуда орқада қолдириб кетганини кўриб, тамом хотиржам бўлдим: агар у яна ярим соат шу тахлитда тез югурса, ваҳшийларнинг уни сира тутиб ололмасликлари аниқ эди.

Қувишиб келаётганлар билан менинг қўрғоним оралиғида тор бир қўлтиқ бор эди, бу қўлтиқ кемамиздаги буюмларни олиб ўтган вақтимда солни киритиб қирғоғига боғлаб қўйган ўша қўлтиқ эди.

«Қўлтиққа етиб келгач, бу бечора нима қилади? У қўлтиқдан сузиб ўтмоғи керак, бўлмаса уни тутиб оладилар», — деб ўйладим.

Мен унинг учун бекор ташвиш тортган эканман: у ўйлаб-нетиб турмасдан, ўзини сувга ташлади, қўлтиқдан сузиб бу соҳилга ўтди ва дарҳол яна югура кетди.

Унинг орқасидан қувиб келаётган уч кишидан иккиси ўзини сувга ташлади, учинчиси эса ботинолмади, у нариги соҳилда тўхтади, шериклари кетидан тикилиб туриб, кейин орқасига қайтиб, секин-секин юриб кетди.

Қочқин орқасидан қувиб келаётган иккала ваҳшийнинг қочқинга қараганда икки баравар секин сузаётганини кўриб жуда хурсанд бўлдим.

Энди ҳаракат қилмоқ пайти келганини тушундим. Юракларим жунбишга келди.

«Ё мақсадим ҳозир амалга ошади, ё бўлмаса ҳеч қачон амалга ошмайди,— дедим ўз-ўзимга ва олға югурдим.— Бу бечорани ҳар нима қилиб бўлса ҳам қутқазмоғим керак, қутқазмоғим!»

Фурсатни бой бермай, дарҳол нарвондан тепа тагига тез тушдим ва пастдаги милтиқларни кўтариб, тез яна устига чиқдим, кейин тепанинг у томонига тушдим ва ваҳшийларни тўхтатмоқ учун муюлишдан кесиб, тўппа-тўғри денгиз томонга югурдим.

Энг қисқа йўл билан тепа бағридан пастликка қараб югурганимдан, тез орада қочиб келаётган билан уни қувиб келаётганлар ўртасида пайдо бўлдим. Қочқинчи ҳеч орқасига қарамасдан қочмоқда эди, у мени кўрмай қолди.

Мен:

— Тўхта!— деб қичқирдим.

У қайрилиб қараб, аввалда ўз душманларига қараганда мендан қаттиқроқ қўрқди. Менга яқинроқ кел, деб имо-ишора қилдим у ўзим уни қувиб келаётган икки

ваҳшийга қараб секин қадам ташлаб бора бердим. Олдинда югуриб келаётган ваҳший ёнимга келай деганда милтиқ қўндоғи билан бир уриб уни йиқитдим. Уёқда қолган ваҳшийлар эшитиб, тўполон кўтармасин деб, қўрқиб милтиқ отмадим, ammo отганимда ҳам ҳеч нарса бўлмас эди, чунки улар жуда олисда қолиб кетган бўлиб, милтиқ овозини эшитишлари ҳам гумон эди, эшитганларида ҳам бунинг нима эканини билолмас эдилар.

Қувиб келаётганларнинг бири йиқилгач, иккинчиси қўрқиб тўхтаб қолди. Мен бамайлихотир унга яқин бора бердим. Яқинроқ бориб, унинг қўлида камон ва ўқ борлигини, у мени нишонга олаётганини кўриб қолдим, шунда милтиқ отишга мажбур бўлдим. Нишонга олиб туриб, тепкини босдим, у турган жойида ерга ағдарилиб тушди.

Қочган шўрликнинг иккала душманини ўлдирган бўлсам ҳам (ҳарҳолда у шундай деб билмоғи лозим эди), милтиқ ўтидан ва унинг гумбирлаган овозидан шунчалик қўрқиб кетган эдики, ҳатто қадам босгани ҳоли қолмаган эди; у худди миҳлаб қўйгандай бир жойда ҳангмуш бўлиб турарди, қочишни ҳам, ёнимга келишни ҳам билмасди, мадори келса, эҳтимол, қочган ҳам бўларди.

Унга яна қичқириб ва ишоралар қилиб, яқин кел, дедим.

У тушунди: икки қадам босиб яна тўхтади, кейин яна бир неча қадам босди ва яна суратдек қотиб тўхтаб қолди.

Кўрсам, унинг аъзойи бадани қалтирамоқда, афтидан, шўрлик менинг қўлимга тушса, ҳалиги ваҳшийлар сингари дарҳол ўлдиради, деб қўрқаётган бўлса керак. Мен: «Яқинроқ кел!» деб унга яна имо-ишора қилдим ва унга далда бериб кўнглини кўтаришга ҳаракат қилдим.

У менга яқин келабошлади. Ўн-ўн икки қадам босиб, ҳадеб тиззалаб мукка тушаверди. Афтидан, унинг жонини сақлаб қолганим учун менга миннатдорлик билдирмоқда.

Форда унга нон, бир бош майиз ва бир оз сув бердим. У югуриб толиққан, жуда-жуда оч ва ташна эди.

У овқатланиб дармонга келгач, мен форнинг бир бурчагида бир боғ шоли похолж турган жойни кўрсатиб, имо-ишора билан кечаси шу ерда ётмоғинг мумкин, деб тушунтирдим.

Бечора ётдию дарҳол ухлаб кетди.

Мен фурсатдан фойдаланиб, унинг қиёфасига яхшилаб тикилдим.

У хушбичим, баланд бўйли, чиройли йигит эди; унинг қўллари ва оёқлари бақувват эди; ранг-рўйига қараб йигирма беш-йигирма олти ёшлар бериш мумкин эди. Юзида ҳеч қандай бадқовоқлик ва шафқатсизлик аломатларини кўрмадим, унинг қиёфаси овруполикнинг ботирона, шу билан бирга мулойим ва ёқимли кишиси юзига ўхшарди, кўпроқ, айниқса кулган вақтда, унинг юзида беозорлик намоён бўлар эди. Унинг сочлари қора ва узун; улар қўй юнгига ўхшаш жингалак эмас, балки тутам-тутам бўлиб юзига тушиб турарди. Пешонаси кенг, очиқ тани, қора эмас, тўқ жигарранг, Бразилиядаги маҳаллий аҳолининг танига ўхшаш сарғиш-қора эмас, худди зайтун дарахтининг рангига ўхшаш жуда ёқимли. Юзлари юмалоқ, бетлари тўла, бурни кичкина, лекин негрлар бурни сингари юзига қўшилиб кетган ясси эмас эди. Оғзи чиройли, лаблари юнқа, носик, тишлари эса бир текис, худди фил суягидай оппоқ эди.

У ярим соатча ухлади, тўғриси ухламади, балки мижжа қоқди холос, кейин дарров ўрнидан туриб, фордан менинг олдимга чиқди.

Мен яйловдаги эчкиларни соғиб турган эдим. Мени кўриши билан ёнимга югуриб келиб, яна оёқларим тагига ўзини ташлаб, турли-туман имо-ишоралар билан менга ташаккур ва садоқатини изҳор қила бошлади.

У юзларини ерга тираб, яна боши устига оёғимни қўйди ва боринги, ўзининг расм-одатига мувофиқ, менга ўзининг садоқатли қул эканини исбот қилишга ва шу кундан бошлаб то умрининг охиригача менинг хизматимда бўлажagini менга тушунтирмоқчи бўлди.

Унинг айтмоқчи бўлган гапларидан кўп нарса тушундим ва сендан жуда мамнунман, деган фикрни унга уқдиришга ҳаракат қилдим.

Шу кундан уни инглизча сўзлашга ўргата бошладим. Аввало, унга Жума деб от қўймоқчи бўлганимни билдирдим (унинг жонини сақлаб қолган кунимнинг хотираси учун унга Жума деб от қўйдим). Сўнгра, унга ўз отимни айтишни, шунингдек «ҳа» ва «йўқ» деб гапиришни ўргатдим ҳамда бу сўзларнинг маъносини тушунтирдим.

Унга селол хурмачада сут келтириб бердим, кейин сутга нон ботиришни кўреатдим. У буларни дарров ўр-

ганиб олди ва мен берган овқатлар унга жуда маъқул тушганини имо-ишоралар билан кўрсата бошлади.

Биз шу кунни ёрда тунадик, лекин тонг отиши билан Жумага орқамдан юришни буюрдим ва уни кўрғонимга бошлаб келдим. Унга баъзи бир кийимлар бермоқчи эканимни тушунтирдим. Афтидан, у жуда хурсанд бўлди, чунки у қипяланғоч эди.

Биз кеча ўлдирилган икки ваҳший кўмилган жойдан ўтган вақтимизда, у менга уларнинг қабрини кўрсатиб, иккала жасадни ҳам гўрдан олиб, дарҳол ёмонимиз керак деган фикрни тушунтирмоқ учун кўп уринди.

Жуда жаҳли чиққан одамдек ранг-рўйимни ўзгартириб, бу ҳақдаги сўзларни ақалли эшитгим ҳам келмайди, бу фикр эсимга келса ҳам кўнглим айнийди, агар ўликларга тегадиган бўлсанг, ёмон кўраман ва сенга нафрат билан қарайман, деган маънони англатдим. Охири, қўлимни силтаб, қабр ёнидан нари кет, деб буюрдим; у итоат қилиб дарҳол қабр ёнидан нари кетди.

Шундан сўнг биз иккимиз тепа устига чиқдик, чунки мен ваҳшийларнинг ҳали ҳам шу ерда турганми-йўқми эканини билмоқчи эдим.

Дурбинни олиб, ваҳшийлар турган кечаги жойга тикилдим. Улардан ном-нишон йўқ: соҳилда битта ҳам қайиқ кўринмади. Улар ҳатто оролда қолиб кетган икки ўртоқларини қидириб ҳам турмай, жўнаб кетганликлари шубҳасиз эди.

Уларнинг бу ердан кетганликларидан хурсанд эдим, албатта, аммо бу беор меҳмонларим ҳақида аниқ маълумот олмоқчи бўлдим. Ахир, мен ёлғиз эмасман, ёнимда Жумабой бор, шу сабабдан мен анча дадил бўлиб қолдим, бу дадиллик орқасида қизиқиш ҳам пайдо бўлди.

Ўлдирилган ваҳшийлардан бири ёнида камон, ғилоф ва ўқи қолган эди. Жумабойга бу қуролни бориб олишга рухсат қилдим, у шундан буёқ қуролни кечаюкундуз ёнидан қўймайди. Тез орада ишондимки, менинг ваҳший дўстим камон билан отишга жуда уста экан. Бундан ташқари, қиличимни унинг ёнига осиб бошқа икки милтиқни қўлга олдим, иккимиз йўлга тушдик.

Биз кеча одамхўр ваҳшийлар базм қурган жойга етиб келганимизда, кўз олдимизда шундай бир даҳшатли манзара пайдо бўлдики, буни кўргач юрагим ор-

қамга тортиб кетди, томирларимда қон тўхтаб қолди. Аммо Жумабой ҳеч сесканмай бамайлихотир тура берди: бу манзара унинг наздида ваҳшиёна эмас эди.

Кўп жой қонга беланган эди. Ерда чўғда пишган одам гўштининг парчаларни ётмоқда. Бутун соҳил одам суякларига тўлиб ётибди: учта бош суяк, бешта қўл, уч-тўртта оёқ суяги ва бошқа кўп суяклар сочилиб ётмоқда.

Жумабой имо-ишоралар билан, ваҳшийлар бу ерга тўртта асир олиб келган эдилар: учтасини едилар, тўртинчиси мен эдим, деди. (Охирги сўзларни у бармоқлари билан кўкрагига уриб айтди.)

Албатта, унинг айтган сўзларидан кўпига тушунмадим, лекин баъзиларини тушундим. Унинг сўзларига кўра, бундан бир неча кун бурун Жумабой мансуб бўлган уруғ билан бошқа бир ваҳшийлар подшоси қўл остидаги қабила ўртасида жуда катта жанг бўлибди. У, ваҳшийлар енгиб, жуда кўп одамни асир олибдилар. Ғолиблар асирларни ўзаро бўлишиб олиб, ўлдириб емоқ учун ҳар томонга олиб кетишибди, менинг оролим соҳилларидан бирига келиб базм қуриб айш-ишрат қилган ваҳшийлар ҳам ўша гуруҳлардан бири экан.

Мен Жумабойга катта гулхан ёқишни ва ҳамма суякларни ва гўшт парчаларини йиғиштириб, шу гулханга ташлаб куйдириб юборишни буюрдим.

Билдимки, Жумабой одам гўштидан жуда егиси келяпти (бу ҳол ажабланарли эмас: чунки у ҳам одамхўр эди). Лекин мен ҳар турли имо-ишоралар воситаси билан менимча, бу ҳақда ўйлашнинг ўзи ҳам энг жирканч бир нарса эканини кўрсатдим ва шу ондаёқ, менинг амримни бузишга сал ҳаракат қилсанг ҳам итдай расво қилиб ўлдираман, деб уни кўрқитдим.

Шундан кейин биз қўрғонга қайтиб келдик, мен дарҳол Жумабойни кийинтиришга тутиндим.

Авалло унга шим кийдирдим. Ҳалокатга йўлиққан кемадан олиб келган сандиқларимнинг биридан каноп газмолдан тикилган бир шим топилди; уни сал тузатдим. Сўнгра, Жумабойга эчки терисидан камзул тикдим, бу камзулнинг яхши чиқиши учун бор-йўқ ҳунаримни ишлатдим (бу вақтларда мен анча уста тикувчи бўлиб олган эдим) ва қуён терисидан бежиримгина, анча чиройли қилиб шапка тикиб бердим.

Шундай қилиб, дастлаб у бошдан-оёқ кийинди ва унинг кийимлари мепикидан хунук бўлмагани учун билишимча, у жуда хурсанд бўлди.

Тўғри, кийим кийишга одатланмаганидан анча ўн-гайсизланиб юрди, чунки у умр бўйи яланғоч юрган эди, шим айниқса қўполлик қилди. У камзулидан ҳам шикоят қилди: энги қўлтиғимни қисяпти ва елкамга ишқаланяпти, деди. Камзулини оз-моз тузатиб беришга тўғри келди, лекин у бора-бора кийим кийиб юришга ўрганиб кетди.

Эртасига уни қаерга жойлаштираман экан, деб ўйлай бошладим.

Уни дурустроқ жойга ётқизишни истар эдим, лекин ҳали унга яхши ишонмаганимдан, ўз ёнимдан жой қилиб беришга қўрқдим. Уйим билан қўрғон ўртасида бўлган икки девор орасидаги очиқ жойга унга атаб қапа тикдим, шундай қилиб, у менинг уйим олдида олинган девор орқасидаги ҳовлида қолди.

Ростини айтсам, бу эҳтиёткорлик бутунлай ноўрин бўлиб чиқди. Қўп ўтмай, Жумабой мени жудаям яхши кўришини амалда исбот қилди. Уни энг яқин дўстим деб билмасдан бошқа иложим қолмади, ҳадиксирамай қўяқолдим.

Ҳеч бир киши бундай меҳрибон, бундай садоқатли ва ихлосманд дўстни ҳеч қачон топган эмас. У менга ҳеч аччиғланмас ва муғамбирлик қилмас эди; ҳаммавақт астойдил хизмат қилар ва мулоим, мўмин эди, у менга худди ўз отасидек меҳр қўйиб қолди. Аминманки, агар лозим бўлиб қолса, у мени деб жонини ҳам аямайди.

Мен, охири келиб, ўзимга ўртоқ топганим учун жуда бахтиёр эдим ва турмушда асқотадиган ҳамма нарсани унга ўргатмоққа, аввало бир-биримизнинг фикримизни тушуниш учун уни ўз ватаним тилида гапиришга ўргатмоққа аҳд қилдим. Жумабой тенги йўқ зеҳнли шогирд бўлиб чиқди.

Унинг энг қимматли хусусияти шу бўлди: у жуда қунт билан, эътиқод қўйиб ўқиди ва гапларимга астойдил қулоқ солди, ундан нима талаб қилаётганимни, тушунганида, ўзимни беҳад бахтиёр ҳис қилдим, унга дарс бериш ва у билан суҳбатлашиш мен учун кўнгилхушлик бўлди.

Жумабой мен билан бирга бўлгандан буён турмушим шу қадар ҳузур-ҳаловатли ва энгил бўлиб кетдики, агар бошқа ваҳшийлардан ўзимни хавф-хатарсиз билганимда, тўғриси, умримнинг охиригача шу оролда қолиб кетишга рози бўлган бўлур эдим.

Йигирма биринчи боб

РОБИНЗОННИНГ ЖУМАБОЙ БИЛАН СУҲБАТ ҚИЛИБ, УНГА НАСИҲАТ БЕРГАНИ

Жумабой кўрғонимга келганига икки-уч кун бўлганда, хаёлимга, агар у одам гўштини емасин десам, уни ҳайвон гўшти емоққа ўргатишим керак, деган фикр келди.

«У эчки гўштини татиб кўрсин», дедим ўз-ўзимга, кейин уни овга бирга олиб бормоқчи бўлдим.

Биз эрта азонда ўрмонга кириб кетдик, уйдан икки-уч милча юрувдик, икки боласи билан дарахт тагида турган ёввойи эчкини кўриб қолдик.

Жумабойнинг қўлидан тутиб, қимирламай тур, деб имо қилдим. Кейин узоқдан нишонга олиб туриб, бир улоқни йиқитдим.

Бечора ваҳший, тирик жониворни яқин бормаи туриб қандай ўлдириш мумкинлигига ақли етмай (гарчи душманини отиб ўлдирганимни кўрган бўлса ҳам), татом довдираб қолди. У қалтираб-титраб, гандираклаб кетди ва мен: у ҳозир йиқилади, деб ўйладим.

У, мен отиб ўлдирган улоқни кўрмай қолди ва худди мен уни, Жумабойни ўлдирмоқчи бўлганимдек, бирор жойимдан қон чиқмаяптимикин деб баданларини ушлаб кўра бошлади. Кейин ярадор бўлмадиммикин деб, ҳатто камзулининг этагини кўтариб кўрди ва ўзига ҳеч зарар етмаганига, омон қолганига ишонч ҳосил қилгач, тиз чўкиб, оёқларимни қучоқлаб олди ва ўз тилида узоқ гапириб, ниманидир менга баён қила бошлади.

Унинг гапини тушуниб бўлмади, лекин мендан ўзини ўлдирмасликни илтимос қилаётганини дарҳол пайқадим.

Унга ёмонлик қилиш ниятим йўқлигини англатмоқ учун қўлидан ушлаб, кулимсирадим ва ўлдирилган улоқни кўрсатиб, бориб олиб кел, деб буюрдим. Жумабой буйруғимни ўрнига етказди. У улоқ билан овора бўлиб, улоқнинг нега ўлиб ётганини билмоқ учун унга тикилиб турган маҳалда мен милтиқни яна ўқлаб олдим.

Шу орада милтиқ ўқи стадиган масофадаги бир дарахтда биздаги қарчиғайга ўхшаш катта бир қўнғиб турганини кўриб қолдим. Жумабойга милтиқдан

отишнинг нима эканини тушунтирмоқ ниятида, уни ёнимга чақирдим, аввал унга қушни кўрсатдим, кейин милтиқни, сўнгра қуш қўниб турган дарахтнинг тагини кўрсатдим ва гўё: «Мана, қараб тур, ҳозир бир иш қиламан, кўрасан — ўша қуш йиқилиб тушади», деган гапни тушунтириб, милтиқни отдим. Қуш йиқилиб тушди, маълум бўлдики, у қарчиғай эмас, катта бир тўти экан. Шунча тушунтиришларимга қарамай, Жумабой бу сафар ҳам қўрққанидан қотиб қолди.

Милтиқ отганимда айниқса уни ҳайратда қолдирган нарса нима эканини мен энди тушундим, милтиқни қандай ўқлаганимни у ҳозиргача кўргани йўқ ва шу сабабдан у, бу темир калтак ичида ўлим келтирувчи сеҳрли бир қувват бор, ҳар қандай узоқдаги одамга ҳам, ҳайвонга, қушга, умуман тирик жониворга, узоқдами-яқин жойдами — барибир, қаерда турган бўлса ҳам, ўлим келтирадиган нарса шу қувват, деб ўйлаган бўлса керак.

Ҳар сафар узган ўқимдан у жуда довдираб ҳайрон қолар эди, шу йўсинда у анча вақтгача эс-ҳушини йиғиб ололмади. Билишимча, ижозат берсам, у менга ва милтиғимга гўё худо деб топиниб, таъзим қилган бўлур эди.

У дастлабки вақтларда милтиққа қўл тегизишга ҳам ботинолмади, аммо мени эшитмади деб ўйлаб, милтиқ билан гўё жонивор билан гаплашгандек гаплашар ва милтиқ ҳам жавоб қайтараётир деб билар эди. Кейинчалик, раҳм-шафқат сўраб милтиққа ёлборганини бўйнига олди.

Жумабой эс-ҳушини сал йиғиб олгач, унга: ўлдирилган қушни олиб кел, деб буюрдим. У шу ондаёқ чопиб кетди, аммо тез қайтиб келмади, чунки қушни ахтариб топгунча анча вақт ўтди: маълум бўлишича, ўқимдан қуш ўлмай, фақат ярадор бўлипти ва у анча узоққа кетиб қолипти. Жумабой охири қушни топиб, менга олиб келди; унинг йўқлигидан фойдаланиб, милтиқни яна ўқлаб олдим. Вақт-соати келгунча милтиқнинг қандай ўқланиши ва отилишини унга билдирмай турганим яхшироқ деб ўйладим.

Мен яна бирор паррандани учратамиз деб умид қилган эдим, лекин ҳеч нарса йўлиқмади. Биз уйга қайтиб келдик.

Шу кунни кечқурун ўлдирилган улоқнинг терисини шилдим, эҳтиёт билан унинг ичак-човоғини олиб ташладим; кейин ўт ёқиб, улоқ гўштидан бир парча кесиб, сопол кувачада шўрва қайнатдим. Жуда мазали гўшт-

ли шўрва бўлди. Шўрвадан ўзим тотиб кўриб, Жумабойга ҳам таклиф қилдим. Пиширилган овқат унга жуда маъқул тушди, у фақат шўрвага туз солганимга ҳайрон бўлди, холос. У имо-ишоралар билан, туз — кўнгил айнитадиган ва бемаза нарса, деб кўрсата бошлади. У бир чимдим тузни оғзига солиб, тупуриб ташлади ва гўё қускиси келаётгандек афтини бужмайтирди, кейин оғзини сув билан чайиб ташлади.

Унга эътироз билдирмоқ учун, мен ҳам бир бўлак тузсиз гўшти оғзимга олиб тупуриб ташладим, тузсиз овқат есам кўнглим айнийди, деб кўрсатдим.

Жумабой ўжарлик қилиб ўз фикрида туриб олди. Шундай қилиб, мен уни тузли овқатга ўргата олмадим. Кўп вақт ўтгандан кейингина, у овқатга туз солиб еди.

Ваҳший дўстимни улоқ гўшти ва шўрваси билан тўйғазиб, эртаси кун уни шу улоқ гўшtidан кабоб қилиб меҳмон қилмоқчи бўлдим, гўшти ўт ёқиб чўғда пиширдим, бу хил кабоб бизнинг Англияда камданкам қилинади. Гулханнинг икки томонига таёқчалар тиқиб, устига ҳам кўндалангига таёқчалар терилади ва шу таёқчаларга гўшти илиб қўйиб, то пишгунча айлантириб турилади.

Бу ишлар Жумабойга жуда маъқул бўлди. У кабобдан татиб кўргач, қувончи ичига сиғмай кетди. Бу овқат ўзига жуда ҳам ёққанини қувончли ҳаракатлари билан менга тушунтирмоқчи бўлди, бундан буён ҳеч қачон одам гўштини емайман, деб сўз берди. Мен бу гапни эшитиб, ниҳоятда хурсанд бўлдим.

Эртасига уни ишга солдим: олдин ўзим кўрсатиб бериб, уни ғалла янчиш ва совуришга буюрдим. У буни дарров тушунди ва ғайрат билан ишлай бошлади, хусусан бунинг нима учун қилинаётганини билгач, яна ҳам чаққон ва пухта ишлади. Дон нега кераклигини у шу кунгидея қилиб олди, чунки уни ўз унимиздан пиширилган нон билан тўйғазган эдим.

Кўп ўтмай Жумабой ишда мендан қолишмайдиган бўлиб қолди.

Энди икки кишини боқишим керак бўлганидан, келажак тўғрисида ўйламоқ лозим бўлиб қолди. Аввало экин майдонини кенгайтириб, кўпроқ дон сепмоқ зарур эди. Каттароқ бир бўлак ерни танлаб, атрофига гов қура бошладим. Жумабой ишда ниҳоятда ҳалоллик, жуда зўр иштиёқ ва хурсандлик билан менга ёрдам қилди. Унга: бу жой дон эсмоқ учун янги ер бўлади,

чунки биз энди икки кишимиз, ёлғиз мен учун эмас, сен учун ҳам дон ғамлаб олишимиз керак, деб тушунтирдим. Унинг ғамини еб ташвиш тортаётганлигим унга жуда таъсир қилди: Жумабой энди менга кўп иш ортганини имо-ишоралар воситаси билан тушунтиришга уринди ва мени керакли ишларнинг ҳаммасига тезроқ ўргатинг, уларни бор кучимни сарф қилиб бажаришга ҳаракат қиламан, деб мендан илтимос қилди.

Бу йил оролда умр кечира бошлаганимдан буён энг хурсандлик билан ўтган йил бўлди.

Жумабой инглизча гапиришни анча яхши ўрганиб олди: у қарийб ҳамма керакли нарсаларнинг отини ва мен уни юборишим мумкин бўлган жойларнинг номини билиб олди, шу сабабдан у ҳамма топшириқларимни беками-кўст бажарар эди.

У жуда дилкаш бўлиб, гаплашишни яхши кўрар эди, энди мен шунча йиллардан буён ноиллож жим юрганлигимнинг ҳиссасини чиқариб олмоғим мумкин.

Жумабой менга жуда ёқиб қолди, бунинг сабаби у билан гаплашиб юрмоқ имкони туғилганидангина эмас. Унинг ҳалоллиги, оқ кўнгил ва самимийлигини кун сайин ҳурмат қила бошладим. Аста-секин унга астойдил кўнгил қўйиб, суябошладим. У ҳам мени шундай яхши кўриб қолдики, эҳтимол, бунгача ҳеч кимга бунчалик меҳр-муҳаббат қўймаган бўлса керак.

Кунлардан бир кун унинг ўтмиш ҳаётини суриштириб, юртини соғинган-соғинмаганлигини ва уйга қайтиб кетишни хоҳлаш-хоҳламаслигини билгим келди. Бу вақтларда уни инглизча яхши гапира оладиган қилиб ўргатган эдим, у ҳар бир саволга жавоб бера оладиган бўлиб қолган эди.

Унинг уруғ-аймоқлари тўғрисида қуйидагиларни сўрадим:

— Жумабой, у ботир уруғми? У душманларни енгган вақти ҳам бўлганми?

У кулимсираб, жавоб берди.

— Бўлмаса-чи, биз жуда ботирмиз, биз урушда доим енгамиз.

— Биз урушда доим енгамиз, дейсанми? Бўлмаса, сени қандай қилиб асир олдилар?

— Шундай бўлса ҳам бизникилар уларни уриб йиқди, кўпини уриб йиқди.

— Сен у вақт бизни улар енгди демапмидинг? Улар сени ва бошқаларни асир олганлар-ку?

— Мени асир олишган жойда душманлар жуда кўп-

чиллик эди. Улар бизни — битта, иккита, учта ва мени тутиб олдилар. Бизникилар уларни бошқа жойда енгдилар, у ерда мен йўқ эдим. У жойда бизникилар улардан битта, иккита, учта, кўпларини ушлаб олдилар.

— Нимага сизникилар ёрдамга қелиб, душманлардан сизларни қутқазиб olmadилар?

— Душманлар битта, иккита, учтамызни тутиб олиб, қайиққа тушириб олиб кетдилар, шу пайтда бизникиларнинг қайиғи йўқ эди.

— Айт-чи, Жумабой, асир тушганларни сизникилар нима қилишади? Улар ҳам асирларни узоқ бир жойга олиб бориб, мен кўрган одамхўрлар сингари, ўлдириб ейдиларми?

— Ҳа, бизникилар ҳам одамларни ейди... ҳаммаси ҳам одам ейди.

— Уларни емоқ учун қаёққа олиб борадилар?

— Ҳар ёққа, хоҳлаган томонларига олиб бораверадилар.

— Буёққа ҳам келадиларми?

— Ҳа, ҳа, буёққа ҳам келадилар. Ҳар жойга ҳам келаверадилар.

— Сен ўзинг улар билан бу ерга келганмидинг?

— Ҳа. Келганман. У томонга келганман.

Жумабой қўли билан оролнинг шимол-ғарбий бўрчини кўрсатди, афтидан, унинг уруғ-аймоқлари донм шу томонга келиб йиғилишса керак.

Шундай қилиб, менинг дўстим ва улфатим Жумабой ҳам оролнинг узоқ соҳилларига келиб турадиган ваҳшийлардан экан, уни ваҳшийлар емоқчи бўлган жойда ўзининг ҳам бир неча бор одамларни еганлиги маълум бўлди.

Бирмунча вақт ўтгандан сўнг соҳилга қараб жўнадим (уюлиб ётган одам суякларини биринчи марта шу соҳилда кўрган эдим), бу ерга Жумабойни бирга олиб келдим, у бу жойни дарров таниди. У, бир куни уруғ-аймоқлари билан менинг оролимга келганда, шу жойда йиғирма эркакни, икки хотин ва бир болани еганларини сўзлаб берди. У «йиғирма» сўзини инглизча айта олмади, қанча одам еганларини менга тушунтирмақ учун йиғирмата тошни биттадан ерга қўйиб кўрсатди.

Жумабой билан суҳбатни давом эттириб, ундан: ваҳший турадиган ер менинг оролимдан қанча узоқда, буёққа келишда уларнинг кўп қайиқлари ҳалок бўладими, деб сўрадим. Бу ерда қайиқ билан юрмақ тамом

Бехатар эканлиги маълум бўлди: Жумабой, бу ерда бир марта ҳам бировнинг ҳалокатга учраган, денгизга ғарқ бўлганини билмайман, деди, чунки, бизнинг оролдан сал наридан денгиз оқими ўтади; бу оқим эрталабки пайтларда доим шамол юраётган томонга қараб оқиб боради, кечқурун эса шамол ҳам, оқим ҳам қарши томонга қараб юради.

Бошлаб бу оқим денгиз сувининг кўтарилиши ва қайтиши орқасида юзага келади деб ўйлаган эдим, анча кейин билсам, бу оқим шиддатли Ориноко дарёси оқимининг давоми бўлиб, менинг оролим бу дарё мансабининг худди рўпарасида экан. Мен қитъа деб фараз қилиб келган ғарб ва шимол-ғарбдаги ерлар эса шу дарё мансабининг шимолий қисми қаршисидаги Тринидад деган каттакон орол экан.

Уша ер ва унда яшовчи одамлар тўғрисида Жумабойга минглаб саволлар бердим: у ердаги соҳилларнинг хатарли ва бехатар эканлигини, у жойда денгизнинг тезми оқишини, у ернинг одамлари жудаям йиртқишми эканини ва уларга яқин жойда қандай одамлар туришини сўрадим. У, ҳар бир саволимга бажону дил жавоб қайтариб, билганларининг ҳаммасини дангал айтиб берди.

У жойларда яшайдиган ҳар хил ваҳшийлар қабила-сининг номларини ҳам сўрадим, лекин у: «Қарибэ, қарибэ», деб такрорлай берди. Бундан мен, албатта, Жумабой, жуғрофия хариталаримиздан бизга маълум бўлган жойларда яшовчи, яъни Американинг Ориноко дарёси мансабидан то Гвианагача ва Санто-Марта¹ шаҳригача бўлган қисмидаги соҳилларни ишғол қилган қараиблар тўғрисида гапираётганини дарҳол пайқадим.

Бундан ташқари, Жумабой «ой орқасидаги» узоқ жойда, яъни ой ботадиган томонда, ёки бошқача қилиб айтганда, унинг юртининг ғарбида менга ўхшаган оқ танли серсоқол одамлар яшашини (у менинг узун мўйлабларимга ишора қилди, мўйлабимни ўстириб юборганимни юқорида айтиб ўтган эдим) ва бу одамлар «жуда-жуда кўп одамларни ўлдирганини» айтди.

Жумабой испан истилочиларини айтаётганини тушундим, ўша маҳалда улар ўз шафқатсизликлари билан ном чиқарган эдилар.

¹ Санто-Марта — Қариб денгизи соҳилига жойлашган шаҳар, Колумбияга қарашли.

Мен ундан: билмайсанми, менга денгиз орқали ўша оқ танли одамлар ёнига ўтиб бормоқ имкони йўқми, деб сўрадим.

У:

— Ҳа, ҳа, борса бўлади: иккита қайиқда сузиб бориш керак,— деб жавоб берди.

Унинг нима демоқчи бўлганини анчагача тушунолмадим, лекин охири ҳўб ўйлагач, унинг тилида иккита қайиқ дегани катта қайиқ, ҳеч бўлмаганда, кичкина қайиққа иккита келадиган каттакон елканли қайиқ керак эканини тушундим.

Жумабойнинг бу сўзлари менга зўр хурсандлик бахш этди: шу кундан бошлаб менда, бир кунмас-бир кун бу ердан қутулиб кетаман ва озодликка етишганим учун бечора ёввойи дўстимдан миннатдор бўламан, деган умид туғилди.

Йигирма иккинчи боб

РОБИНЗОН БИЛАН ЖУМАБОЙНИНГ ҚАЙИҚ ЯСАГАНИ. ВАҲШИЙЛАР БИЛАН БУЛГАН ЖАНГ

Яна бир неча ой ўтди.

Бу вақтларда Жумабой айтган гапларимга тушунадиган бўлиб қолди. Гарчи унча тўғри гапиролмаса ҳам, ўз фикрини инглиз тилида тушунтира оларди. Мен бошимдан ўтганларнинг ҳаммасини унга бир бошдан айтиб бердим. Бу оролга мени қандай қисмат келтириб ташлаганини, бу ерда неча йил умр кўрганимни ва шу йиллар ичида нималар қилганимни бошдан-оёқ сўйлаб бердим.

Милтиқдан отишнинг сирини Жумабойга бундан аввалроқ айтган эдим (чунки бу нарса унга ҳақиқатан ҳам сир эди); унга ўқни кўрсатдим, милтиқ дорисининг нималигини тушунтирдим, кейин уни милтиқни ўқлаб отишга ўргатдим. Милтиқларимдан бирини унинг ўзига бериб қўйдим. Унга бир пичоқни тортиқ қилдим, бу тортиқдан у жудаям хурсанд бўлди. Унга Англияда одамлар белларига ханжар осиб юрадиган ғилофга ўхшатиб қайишдан ғилоф тикиб бердим, лекин белига осиб юриш учун ханжар ўрнига болтани бердим, бу болта дарҳақиқат яхши бир қурол бўлиши билан бир-

га, ҳар қандай хўжалик ишларига ҳам қўл келадиган бир асбоб эди.

Жумабойга Оврупа мамлакатлари ҳақида, хусусан ўз ватаним ҳақида кўп нарсаларни айтиб бердим. Унга қандай турмуш кечиришимизни, урф-одатларимизни тушунтирдим. Дунёнинг ҳамма қитъаларида қандай савдо қилишимизни ва катта кемаларда сузиб юришимизни гапириб бердим. Унга катта елканли кеманинг тузилишини тушунтирдим ва ҳалокатга учраган кемада бу ерга қандай келганлигимизни айтдим, унга узоқдан туриб кема денгиз томонга келиб урилган жойни кўрсатдим. Албатта, мен унга бу жойни тахминан кўрсатдим, чунки кема аллақачонлароқ парча-парча бўлиб, денгизда оқиб кетган эди. Биз жон сақлаб қолмоқ учун кемадан чиқиб ичига тушиб олган қайиғимизни, яъни довул бизни ана шу соҳилга келтириб ташлаган ва ўзи чириб ётган қайиқни ҳам унга кўрсатдим.

Жумабой бу қайиқни кўриб, фикрга толди ва анча вақт жим қолди. Мен ундан, нега бунчалик ўйлаб қолганини сўрадим, у бир оздан сўнг бундай деди:

— Мен шунга ўхшаган бир қайиқни кўрганман. У қайиқ менинг халқим яшайдиган жойга сузиб келган эди.

Унинг нима демоқчи бўлганини хийла вақтгача англолмадим. Нима, улар яшайдиган жойда ваҳшийлар шундай қайиқларда сузиб юрадиларми ёки шунга ўхшаш бир қайиқ улар турган соҳил ёнидан сузиб ўтганими — тушунолмадим.

Охири, кўп суриштиргандан кейин, маълум бўлдики, унинг уруғи яшаб турган ернинг соҳилига худди шунга ўхшаш бир қайиқ сузиб борган экан.

— Уни соҳилимизга ёвуз бўрон олиб келди,— деди-ю, Жумабой яна жим қолди.

«Ўша соҳилларда бирорта Оврупо кемаси ҳалокатга учраган бўлса керак. Қутуриб турган тўлқин кемадаги қайиқни олиб бориб, шу ваҳшийлар яшайдиган жойга элтиб ташлагандир»,— деб ўйладим. Лекин, зийраксизлигимни кўрннгки, бу қайиқда одамлар бўлгандир, деган фикр фаҳмимга ҳам келмабди ва Жумабойдан суриштирар эканман, фақат қайиқ тўғрисидагина ўйлабман.

— Айт-чи, у қандақа қайиқ эди?

Жумабой қайиқни батафсил тасвирлаб берди ва қизиққонлик билан бирданга мана бундай деб қўшиб қўйди:

— Оқ танли одамлар денгизга ғарқ бўлишмади, биз қутқазиб олдик!

— Қайиқда оқ танли одамлар ҳам бормиди?— деб сўрадим шошилиб.

— Ҳа, қайиқ оқ танли одамларга тўла эди!— деб жавоб берди у.

— Улар печа киши эди?

У менга ўнта бармоғини кўрсатди, кейин яна еттита бармоғини кўрсатди.

— Улар қаерда? Улар тирикми?

У жавоб бериб:

— Улар тирик. Бизникилар билан бирга яшамоқда,— деди.

Хаёлимга бирдан: бу ўн еттита оқ танли киши ўша қаттиқ бўрон бўлган кечаси менинг оролим яқинида ҳалокатга учраган кемадаги одамлар эмасмикан, деган фикр келди.

Кема тошга келиб урилгач, уни қутқазиб олиш имкони бўлмаганидан, кишилар қайиққа ўтириб жўнаган бўлишлари, кейин бўрон уларни ваҳшийлар яшайдиган ерга элтиб ташлаган ва шу ваҳшийлар жойига бориб тушишга мажбур бўлган бўлишлари эҳтимол.

Мен қовоғимни солиб, Жумабойдан, ҳозир ўша одамлар қаерда, деб жиддий суратда сўроқладим. У яна бояғидек қизғинлик билан жавоб берди:

— Улар тирик! Улар яхши туришипти!

Жумабой, бу одамлар ўзининг ҳамқишлоқлари билан бирга яшай бошлаганига яқинда тўрт йил бўлишини, уларга озор бермай, балки тўла эрк бериб қўйганликларини ва ҳар хил овқатлар бериб туришларини айтди.

Мен ундан:

— Қандай қилиб, ваҳшийлар бу одамларни ўлдириб еб қўймадилар?— деб сўрадим.

У мана бундай деб жавоб берди:

— Оқ танли одамлар биз билан ака-ука бўлиб кетдилар. Бизникилар, фақат урушда енгиб қўлга тушириб олганларнигина ейдилар.

Яна бир неча ой ўтди. Қунлардан бир кун Жумабой билан бирга оролни сайр қилиб юрарканмиз, шарқий томонга бориб қолиб, бир тепалик устига чиқдик. Юқорида айтиб ўтганимиздек, бундан бир неча йил аввал шу тепа устига чиқиб, бир бўлак ерни кўрган ва бу ерни ўзимча Жанубий Америка қитъаси бўлса керак, деб ўйлаган эдим.

Дарвоқе, тепа устига биринчи бўлиб Жумабой чиқди, тепа баланд ва анча тикка бўлганидан мен кейинда қолиб кетдим.

Уша вақтдагига ўхшаб бугун ҳам ҳаво тип-тиниқ эди.

Жумабой узоқларга қараб анча вақт тикилиб қолди, кейин бирданига суюнчи ичига сиғмай қичқириб юборди, худди телбалардек уёқдан-буёққа югуриб, ўйинга туша бошлади ҳам менга: тезроқ тепа устига чиқ, деб қичқира бошлади. Мен ҳайрон бўлиб, унга тикилиб қолдим.

Мен ҳеч маҳал унинг бу зайилда қувониб ҳаяжонга келганини кўрмаган эдим. Ниҳоят, у ўйинга тушишдан тўхтаб, мени чақира бошлади:

— Тезроқ, тезроқ буёққа чиқ!

Мен ундан сўрадим:

— Ўзи нима гап? Нега бунчалик хурсандсан?

— Ҳа, ҳа! Хурсандман. Мана буёққа қара... шу ердан кўриниб турипти... менинг юртим, менинг халқим ўша ерда...

Унинг юзида бениҳоя шодлик аломатлари пайдо бўлди: кўзлари чақнаб кетди: гўё ўша томонга, ўз қариндошлари ва ёр-оғайнилари турган томонга учиб кетгудек бўлди.

Унинг бунчалик суюниб, қувонганини кўриб, куюндим.

«Бу одамга бунчалик меҳр қўйиб чакки қилган эканман. У, содиқ дўст бўлиб кўринса ҳам, нуқул, бир илож қилиб қочишни ўйлар экан», дедим ўз-ўзимга.

Унга жуда зўр гумон билан тикилдим ва:

«Ҳозир у беозор ҳам мўмин, лекин бошқа ваҳшийлар орасига қўшилган ҳамоно, рости, жонини сақлаб қолганимни дарров унутиб юборади, кейин мени ўз аймоқларига тутиб беради; у менинг оролимга ваҳшийларни эргаштириб келади. Улар мени тутиб ўлдириб, гўштимни ейдилар; авваллари ўзларига душман бўлган ваҳший қабилаларни енгган вақтларида, бу ерга келиб ғалаба тантанасини қандай ўтказган бўлсалар, менинг гўштимни еганларида ҳам Жумабой худди ўшандай шод-хуррам бўлиб қатнашади!» деб ўйладим.

Уша кундан бошлаб гумоним кучаяверди.

Кечаги дўстимдан кўнглим қайтиб, унга жуда қуруқ ва совуқ муомала қиладиган бўлиб қолдим.

Бу ҳол бир неча ҳафта давом қилди ва сўзсиз мен

бу оқ кўнгил йигитдан гумонсираб жуда номаъқул иш қилдим.

Мен унинг кўнглида ёмонлик ва хонлик нияти бор деб гумонсираб юрган вақтимда, у менга аввалгидек садоқат кўрсата берди; унинг ҳар бир сўзи беозор ва болаларча соф эдики, бора-бора гумонларимдан пушаймон бўлдим. Уни яна ўзимга энг яқин дўст деб сеза бошладим ва ўз гуноҳимни ювишга ҳаракат қилдим. У, кўнглим совуганини сезгани ҳам йўқ, унинг жуда самимий соддалиги буни аниқ кўрсатиб турар эди.

Кунлардан бир кун Жумабой иккимиз тепа устига чиққанимизда (бу сафар денгизни туман босганидан, рўпарадаги соҳил кўринмасди), ундан:

— Жумабой, ўз юртингга, қариндош-уруғларинг ёнига қайтиб кетгинг келадими?— деб сўрадим.

— Ҳа, у ерга қайтсам, оҳ, қандай хурсанд бўлардим!— деб жавоб берди у.

Мен яна савол бердим:

— У ерда нима қилардинг? Яна ваҳший бўлиб кетардинг, қонхўр бўлиб, яна аввалгидек одам гўштини ейишга тутунардинг, шундай эмасми?

Сўзларим уни ҳаяжонга солди шекилли, бошини чайқаб, бундай деди:

— Йўқ, йўқ! Жумабой ўз аймақларининг ҳаммасига: яхши яшанглар, дондан қилинган нон енглар, сут ичинглар, ҳайвон гўшти енглар, одам гўшти еманглар, деган бўлур эди.

— Бундай десанг улар сени тутиб ўлдирадилар-ку. У менга тикилиб, яна бундай деди:

— Йўқ, ўлдирмайдилар. Улар яхшилиқни ўрганганларини учун хурсанд бўлишади.

Кейин мана бундай қўшиб қўйди:

— Улар қайиқда келган серсоқол одамлардан кўп нарса ўргандилар.

— Уйга жудаям қайтиб кетгинг келяптими?— деб сўрадим яна.

У кулимсираб, деди:

— Жуда узоқ сабил, сузиб етолмайман.

— Агар қайиқни берсам, ўз юртингга, қариндошларинг ёнига қайтиб кетармидинг?— деб сўрадим ундан.

— Кетардим! Лекин сен ҳам мен билан бирга кетишинг керак,— деди қизишиб у.

— Мен қандай бораман? Улар мени дарҳол еб қўядилар-ку,— деб эътироз билдирдим.

— Йўқ, йўқ, емайдилар,— деди қизишиб.— Мен шундай қиламанки, улар сени емайдилар, мен уларни, сени жуда яхши кўрадиган қиламан.

Жумабой бу сўзлари билан, мен унинг душманларини ўлдириб, Жумабойни ўлимдан сақлаб қолганимни уларга айтиб бермоқчи эканини билдирмоқчи бўлди. Унинг жонини омон сақлаб қолганим учун улар мени жуда севиб-иззат қилишларига у қаттиқ ишонган эди.

Жумабой шу гаплардан кейин, менга бўрон унинг эли яшаётган соҳилга элтиб ташлаган ўша ўн еттита серсоқол кишига улар жуда меҳрибонлик кўрсатиб, кўп яхшиликлар қилганларини гапириб берди. Эътироф қилишим керакки, шу пайтдан бошлаб менда, ҳар нима қилиб бўлса ҳам ваҳшийлар юртига сузиб ўтиш ва Жумабой айтган ўша оқ танли «серсоқол одамларни» қидириш ихтиёри пайдо бўлди.

Ўша одамларнинг испанлар ёки португалиялилар бўлишига, агар уларни кўра олсам ва ҳамсуҳбат бўлолсам, улар билан биргалашиб бу ердан қутулиб кетмоқ йўлини топишимизга ҳеч шубҳам йўқ эди: «Биз ўн саккиз киши бўлиб олсак, қутулиб кетмоқ учун, ҳеч бўлмаганда, зўр умид туғилади, биз ҳаммамизнинг озод бўлишимиз учун биргалашиб ҳаракат қиламиз. Йўқса улар турган соҳилдан қирқ миль узоқда туриб ёлғиз ўзим, ҳеч ёрдамчисиз, нима ҳам қила олар эдим!»

Бу план менинг кўнглимга қаттиқ жойлашиб қолди, бир неча кундан кейин яна шу ҳақда гапирдим.

Жумабойга, юртингга қайтиб кетишинг учун қайиқни бераман, дедим, кейин шу кунгек уни қайиқ турган кичкина қўлтиққа эргаштириб бордим. Қайиқ ичидаги сувни чочиб ташлаб, қайиқни соҳилга келтириб Жумабойга кўрсатдим. Қайиқнинг юришини синаб кўрмоқ учун иккимиз ичига тушиб ўтирдик. Жумабой жуда яхши эшкакчи экан, эшкак эшишда мендан қолшмади. Биз соҳилдан анча нари кетганимизда унга:

— Хўш, Жумабой, ҳамқишлоқларинг ёнига борамизми?— дедим.

У менга маънос ва хафа бир тарзда тикилди: афтидан, унинг фикрича, қайиқ бундай узоқ сафар учун жуда кичик эди. Мен унга бундан бошқа, каттароқ қайиғим бор, дедим, эртасига унинг билан бирга биринчи марта ўзим ясаган ва сувга тушира олмаганим ваядан ўрмон ичида қолиб кетган қайиқ ёнига жўнадик. Бу қайиқ Жумабойга маъқул тушди.

— Буниси ярайди. Бунга нон, сув ва бошқа нарсаларни кўп жойлаб олмоқ мумкин,— деб тасдиқлади у.

Лекин бу қайиқ қурилгандан буён йигирма уч йил ўтган эди. Уша вақтдан буён бу қайиқ қаровсиз, очиқ ҳавода ётар эди, у офтобда қақраб, ёмғирда қолиб, татом қовжираб, чириб қолган эди.

Шунга қарамасдан, у мени қитъага бориш тўғрисидаги тараддуддан қайтара олмади.

— Майли, хафа бўлма! Биз худди шунинг ўзига ўхшаш қайиқ ясаймиз, уйингга қайтиб кетасан,— дедим Жумабойга.

У бир оғиз ҳам сўз қотмади, лекин юзини ғам ва қайғу босди. Сенга нима бўлди, деб сўраган эдим, бундай деди:

— Робин Крузо Жумабойдан нега хафа бўлади? Мен нима гуноҳ қилдим?

— Сендан хафа бўляпман деяпманми, қаёқдан топдинг бу гапни! Сендан сира ҳам хафа эмасман,— дедим.

— Хафа эмасман эмиш, ҳафа эмасман-а!— деб олти-етти марта қайтарди у.— Бўлмаса нимага Жумабойни ҳамқишлоқлари ва қариндошлари ёнига жўнатасан?

— Уйга кетгим келяпти, деб ўзинг айтдинг-ку,— дедим.

— Ҳа, кетгим келяпти, лекин фақат сен билан бирга кетаман,— деди у.— Сен ҳам, мен ҳам кетамиз. Робин бормаса, Жумабой ҳам бормайди. Жумабой Робинни ташлаб кетмайди.

У мени ташлаб кетишга сира унамади.

— Ўзинг ўйлаб кўргин, ахир, мен нима деб у ерга бораман? Хўш, у ерда нима қиламан?

Жумабой қизишиб эътироз билдирди:

— У ерда нима қилардинг? Кўп иш қиласан, яхши иш қиласан: ваҳший одамларни яхши йўлга соласан, ақл ўргатасан, уларга янги турмуш қуриш йўлини кўрсатасан.

Мен ўпкам тўлиб, бундай дедим:

— Азизим Жумабой, нималар деяётганингни ўзинг билмайсан. Мендақа ожиз бир нотаваон қайдаю одамларни яхшиликка ўргатиш қайда!

У, қизиққонлик билан эътироз билдириб, деди:

— Нотўғри! Мени яхшиликка ўргатдингми, бошқа одамларни ҳам яхшиликка ўргатасан!

— Йўқ, Жумабой, менсиз кета бер, мен бўлсам шу ерда одамсиз, якка ўзим қоламан! Шу вақтгача якка ўзим яшаб келдим-ку!

Афтидан, бу сўзлар уни қаттиқ ранжитди шекилли, шу яқинда турган болтани жаҳд билан қўлига олди-да, менга узатди.

— Менга болтани нима учун бердинг?— деб сўрадим.

У жавоб бериб:

— Жумабойни ўлдир!— деди.

— Сени нимага ўлдираман. Сен менга ҳеч ёмонлик қилганинг йўқ,— дедим.

У дарғазаб бўлиб деди:

— Бўлмаса Жумабойни нега қувлайсан? Жумабойни қувлагандан кўра, ўлдира қол!

У жуда қаттиқ куюнган эди. Унинг кўзлари жиққа ёшга тўлганини кўриб қолдим. Хуллас, у менга шунчалик меҳр қўйиб-боғланиб қолган эдики, уни кетказишни хоҳласам ҳам, барибир кетказа олмаган бўлур эдим. Мен шу ердаёқ унинг ўзига, мен билан қолмоқчи экансан, юртинга жўнашинг тўғрисида бундан сўнг асло оғиз очма, дедим ва кейинчалик ҳам бу сўзларни бир неча бор такрорладим.

Шундай қилиб, Жумабойнинг менга садоқати умр-бод эканига тамом ишонч ҳосил қилдим.

У ўз ватанига қайтиб кетмоқчи бўлган экан, бунинг сабаби уруғ-аймоқларини жону дилдан севгани эди: у мени ҳам ўз юртига боради ва уларни яхшиликка ўргатади деб ишонган эди.

Лекин мен яхшиликка, насиҳатгўйликка ярамаслигимни яхши билар эдим. Бутун бир халқни яхшиликка ўргатиш, албатта, қўлимдан келмасди. Бу қадар қийин ишга, яъни ваҳший қабилани маърифатли қилиш ишига тутинмоқ учун менда истеъдод ҳам, истак ҳам йўқ эди.

Лекин бу ҳол менинг Жумабой юртига тезроқ бориб, у ерда яшовчи серсоқол одамларни кўришни жуда орзу қилишимга монё бўлмади. Ниҳоят, очиқ денгизда сузиб бормоқ мумкин бўладиган катта қайиқ ясашга тезроқ киришишга аҳд қилдим.

Аввало танаси анча йўғон, қайиққа ярайдиган бир дарахт топиш керак эди.

Бу нарса ишнинг тўхтаб қолишига сабаб бўлолмас эди: оролда азим дарахтлар шу қадар кўп эдики, булардан бир қайиққина эмас, балки бутун бир катта флот курса бўларди. Мен дарахтзорда катта қайиқни қурганимда қандай хато қилганлигимни эсладим, бу қайиқни денгиздан жуда узоқ жойда қура бошлаб, кейин уни

соҳилга олиб келолмаган эдим. Шу хато такрор бўлмаслиги учун, денгизга яқинроқ жойдаги дарахтлардан бирини танлаш фикрига келдим, чунки денгизга яқин бўлиш қайиқни озроқ меҳнат сарф қилиб сувга туширишга имкон берар эди.

Шуниси борки, соҳил ёқасидаги дарахтларнинг кўпчилиги паст ва кичик эди. Бошдан-оёқ бутун соҳилни айланиб чиқиб, кўнгилга ўтирадиган битта ҳам дарахт топмадим. Жумабой бу ишда жонимга ора кирди. Қарасам, бу масалада у мендан кўн билар экан. Иш ўнгидан келди. Биз қайиқ ясаган дарахт қайси жинсдан эканини мен ҳалигача билолмайман.

Жумабой ваҳшийлар қайиқ ясаганларида қилгани каби дарахтнинг ич томонини куйдириш керак деб маслаҳат берди. Лекин мен унга: искана ва бошқа асбоблар билан йўниш яхшироқ, дедим ва дарахтни қандай йўниш кераклигини кўрсатиб бергандим, шундан кейин у менинг усулим тўғри ва яхши усул эканини эътироф қилди. Жумабой бу ишни ҳам дарров ўрганиб олди.

Ишга зўр иштиёқ билан киришдик, бир ой деганда қайиқ тайёр бўлди. Биз қайиқни яшаш учун кўп меҳнат сарф қилдик, унинг сиргини болта билан йўниб силлиқладик, у, бўйи баланд, бортлари маҳкам, денгизда бемалол юра берадиган қайиқ бўлди; у, дидимизга мос, талабимизга тўла жавоб берадиган, йигирма кишини бемалол кўтарадиган қайиқ эди.

Шундан кейин қайиғимизни сувга тушириб олмоқ учун икки ҳафтача вақт керак бўлди. Бу иш учун биз ёғочдан ғалтаклар ясадик, лекин қайиқ беҳад оғир, уни сурадиган одам ниҳоятда оз бўлганидан, ғалтаклар воситаси билан ҳам қайиқ жуда секин, бир дюймдан сурилиб борди.

Қайиқ сувга туширилгач, Жумабойнинг қайиқни жуда моҳирлик билан идора қилгани, уни гоҳ ўнг томонга, гоҳ чап томонга тез қайтарганини ва эшакларни жуда яхши эшаётганини кўриб қойил қолдим.

Ундан: бу қайиқда очик денгизда юриш хавф-хатарсизми, фикринг қалай, деб сўрадим.

— Бўлмаса-чи, қаттиқ шамол бўлиб турганда ҳам бу қайиқда бемалол сузиб юраверса бўлади,— деб жавоб берди у.

Лекин денгиз сафарига жўнашдан бурун яна бир иш қилмоқчи бўлдим, бу фикрни ҳозирча Жумабойга айтганим йўқ, мен: қайиққа мачта билан чодир ўрнатиш, шунингдек лангар яшаш ва кема арқонларини боғ-

лаш фикрида эдим. Мачта ясамоқ унча қийин эмас эди: оролда ғоят тўғри ва силлиқ ўсган кедр дарахтлари кўп эди. Еш бир дарахтни танладим, у янги қайиғимиз турган қўлтиққа яқин жойда эди, Жумабойга бу дарахтни кесишга буюрдим. Сўнгра менинг раҳбарлигимда Жумабой дарахтнинг пўстлогини арчиб, уни йўниб, жуда силлиқлади. Мачта тайёр бўлди.

Чодирни ясаш менинг зиммамга тушди. Омборхонамда эски чодирлар, тўғрироғи чодир парчалари сақланиб турган эди. Лекин бу чодирларнинг ташлаб қўйилганига йигирма олти йилдан кўпроқ бўлган эди. Бир вақт келиб бу ташландиқлардан чодир тикарман, деб ўйламаганимдан, буларга сира эътибор бермаган ва уларни бутун сақлаш тўғрисида ҳеч бир ғам емаган эдим. Мен: бу чодирлар ҳаммаси аллақачон чириб битгандир, деб ўйлаган эдим. Худди ўйлаганимдек бўлиб чиқди: унинг кўп қисми чириб қолган экан. Шунга қарамасдан, булар орасидан коримга ярарликлари топилди. Иккита дурустроғини ташлаб, тикишга тутиндим.

Бу ишга кўп меҳнат сарф қилдим. Бу иш — тикиш эмас, бир машаққат бўлди: менинг катта игнам ҳам йўқ эди! Шундай бўлса ҳам, бир илож қилиб амалладим: биринчидан, катта учбурчак чодир тусида бесўнақай бир нарса ясадимки, бу нарса Англияда ишладиладиган чодирларга ўхшарди (Англияда бу хил чодирни «қўй туёқ» деб атайдилар), иккинчидан «блинд» деб аталадиган кичкина чодир ясадим. Бу хил елканли қайиқларни юргизишга жуда уста эдим, чунки, Берберидан қароқчилар қўлидан қутулиб қочгандаги қайиғимизда ҳам худди шунга ўхшаш чодирлар бор эди.

Қайиққа мачта билан чодирларни ўрнатиб бўлганимча икки ойча вақт ўтди, лекин иш жуда пухта қилинди. Бу икки чодирдан ташқари яна учинчисини ҳам ясадим. Бу учинчи чодирни қайиқнинг бурнига ўрнатдим. Бу чодир шамол қаршисига юриб бормоқ учун қайиқнинг йўлини ўзгартириш керак бўлганда бизга ёрдам қилмоғи лозим эди. Сўнгра жуда яхши руль ясаб, уни қайиқнинг қуйруғига ўрнатдим, бу нарса қайиқнинг идора қилинишини анча осонлаштирар эди.

Денгиз кемалари қуриш ишида мен нўноқ ва билимсиз бўлсам ҳам руль сингари асбобнинг фойдаси катта эканини яхши билар эдим, шунинг учун бу ишдан меҳнатимни аямадим. Лекин бу иш осонлик билан битма-

ди: биргина шу рулни ясаш учун қайиқни ва унинг ҳамма асбобларини ясашга кетганча вақтим кетди.

Бу нарсалар ҳаммаси тап-тайёр бўлгач, Жумабойга қайиқни идора қилишни ўргата бошладим, чунки у руль тўғрисида ҳам, чодир тўғрисида ҳам ҳеч нима билмас эди. Мен қайиқни руль билан қандай бурганимни, чодирнинг гоҳ у томондан, гоҳ бу томондан шишиб турганини дастлаб кўрганда, у жуда ҳайратда қолди, бу ҳол унга аллақандай мўъжиза бўлиб кўринди.

Шунга қарамасдан, менинг раҳбарлигим билан у тез вақт ичида ўрганиб, жуда моҳир денгизчи бўлиб олди. У фақат бир нарсани, яъни компас билан юришни билолмади. Лекин бу ерларда ёмғир ёққан вақтлардагина туман бўлганидан, компас унча керак бўлмас эди. Биз кундузи узоқдан кўриниб турадиган соҳилни, кечаси эса юлдузни нишон қилиб юра олар эдик. Ёмғиргарчилик фаслида эса аҳвол қийин бўларди, лекин барибир бу вақтларда денгизда ҳам, қуруқ ерда ҳам саёҳатга чиқиб бўлмайди.

Бу зиндонда якка-ёлғиз умр кечири бошлаганимнинг йигирма олтинчи йили бошланди. Дарвоқе, сўнгги уч йилни базўр бу ҳисобдан чиқариб ташламоқ мумкин, чунки содиқ дўстим Жумабойнинг оролда пайдо бўлиши билан менинг турмушим тамоман ўзгарди.

Ёмғиргарчилик фасли яқинлашди, бу вақтда кўп кунлари уйдан чиқмай ўтиришга тўғри келади. Ёмғиргарчилик вақтини ўтказмоқ ва қайнғимизга ёмғир зиён етказмаслиги учун чора кўрмоқ зарур эди. Биз уни солларимни келтириб тўхтатган қўлтиққа келтириб қўйдик, кейин сувнинг қирғоққа қараб йўналишини кутиб, уни қирғоққа келтириб боғладик. Кейин Жумабой менинг кўрсатма билан, шу қайиқ турган жойдан докка ўхшатиб қайиқ бемалол сиғадиган чуқур қазиди. Биз бу чуқурни тўғон олиб денгиздан ажратдик, сув кириб туриши учун атиги торгина йўл қолдирдик. Бизнинг кичкина докимиз сув билан чиппа тўлгач, тўғонни ҳеч сув ўтмайдиган қилиб бекитдик, энди қайиқ сув ичида бўлиб, денгиз тўлқинлари унга кира олмайдиган ва сув қирғоқдан ортга қайтганда уни олиб кетолмайдиган бўлди. Қайиқни ёмғирдан асраш учун устига қалин қилиб шох ёпдик, қайиқ шохлар тагида том ичидагидек тура берди.

Энди биз ноябрь ёки декабрь ойларида елканли қайиқда денгизга сафар қилмоқ учун яхши ҳавонинг бошланишини хотиржамлик билан кута оламиз.

Ёгингарчилик тўхтаб, қуёш ярқираб чиқди дегунча, мен эрталабдан кечгача сафарга ҳозирлик кўра бошладим. Мен бизга қанча озиқ-овқат кетишини олдиндан ҳисоблаб чиқиб запасни ажрата бошладим.

Икки ҳафтадан кейин, эҳтимолки бундан ҳам олдинроқ, тўғонни бузиб, қайиқни докдан олиб чиқиш лозим деб чамалаб қўйдим.

Аммо сафаримиз пешонамизга ёзилмаган экан.

Бир куни эрталаб одатдагича сафарга тайёрланар эканман, бошимга бошқа овқатликлардан ташқари яна бир оз тошбақа гўшти ҳам ғамлаб олсак яхши бўларди, деган фикр келди.

Жумабойни чақириб, денгиз бўйига бориб тошбақа тутиб келмоққа буюрдим. (Биз ҳар ҳафта тошбақа тугар эдик, чунки иккимиз ҳам тошбақа гўштини ва тухумини яхши кўрар эдик.)

Жумабой топшириқни бажаргани ғизиллаб кетди, лекин орадан чорак соат ўтар-ўтмас қўрғон орқасида унинг югуриб, гўё қанот пайдо қилгандек учиб келаётганини кўриб қолдим. Нима бўлди, деб сўрашга улгурмасимданоқ, у қичқирди:

— Шўримиз қуриди, шўримиз қуриди! Бахтсизликка йўлиқдик! Иш чатоқ!

— Нима гап? Нима бўлди, Жумабой?— деб сўрадим ҳовлиқиб.

— У ерда, соҳил бўйида битта, иккита, учта... битта, иккита, учта қайиқ турипти!— деди у.

Унинг сўзларидан қайиқларнинг ҳаммаси олтита экан деб тушундим, кейин билсам қайиқлар учта экан, у жуда ҳовлиққанидан рақамларни такрор-такрор айтипти.

— Қўрқма, Жумабой! Ботир бўлиш керак!— деб унга далда беришга ҳаракат қилдим.

Бечора жуда қўрқиб кетган эди. Негадир у, ваҳшийлар менинг изимдан келган, энди менинг гўштимни бурда-бурда қилиб ейди, деб ўйлапти. У қўрққанидан шундай қалтирар эдики, қандай қилиб унинг руҳини кўтаришни билолмай қолдим. Қўлимдан келганча юпатдим. Унга, сенинг бошинга келган ҳавф менинг

бошимда ҳам бор, сени еса, мени ҳам қўшиб иккимизни бирга ейди, дедим.

— Шуниси ҳам борки, биз ўзимизни ҳимоя қила оламиз, улар қўлига тирик тушмаймиз,— дедим.— Биз улар билан жанг қиламиз, ўзинг кўрасан, биз албатта ғалаба қиламиз! Ахир, сен яхшигина урушасан, шундай эмасми?

— Отишни биламан, лекин улар кўп-да, жуда кўп бўлиб келган,— деди у.

— Ҳеч гап эмас, биттасини ўлдиришимиз билан, қолганлари милтиғимизнинг овозидан қўрқиб қочишиб кетади,— дедим.— Ишонавер, сени хўрлатгани қўймайман, ўзимни ҳам, сени ҳам мардона ҳимоя қиламан. Лекин сен ҳам мени шундай мардона ҳимоя қиласанми ҳамда буйруқларимни тўла бажарасанми?

— Ул десанг ўламан, Робин Крузо!

Шундан кейин ғорга кириб бир катта кружкада ром келтириб унга ичирдим (ромни жуда эҳтиёт қилиб сарфлаганимдан, ҳали ҳам анчагина бор эди).

Сўнгра пилта билан отиладиган милтиқларимизни ва ов милтиқларимизни бир жойга йиғиб, уларни тозаладик, кейин ўқладик. Бундан ташқари, мен ҳар вақтдагидек қинсиз қилични осиб олдим, Жумабой бўлса болтани осиб олди.

Шу тариқа жангга тайёрланиб бўлгач, дурбинни қўлга олиб разведка учун тепага чиқдим.

Дурбинни денгиз соҳилига қаратишим билан дарров ваҳшийларга кўзим тушди: улар йигирма чоғлик бўлиб, улардан бошқа соҳилда қўл-оёғи боғлаб қўйилган уч киши ётар эди. Такрор айтаманки, қайиқлар олтига эмас, фақат учта эди. Аниқ равшан бўлдики, ваҳшийлар оролга битта мақсадда, яъни душман устидан қозонган ғалабаларини байрам қилгани келишган. Жуда мудҳиш ва қонли базм қуришга тайёрланар эдилар.

Шуни ҳам пайқадимки, бу сафар бундан уч йил бурун, яъни биз Жумабой билан учрашган кунимиз тушган жойларига эмас, балки менинг қайиғим турган қўлтиққа анча яқин жойга тушибдилар. Бу ерда соҳил анча паст бўлиб, қалин дарахтзор денгиз бўйигача туташиб борган эди.

Ҳозир қилиниши керак бўлган ёвузлик мени қаттиқ ҳаяжонга солмоқда эди. Сусткашлик қилиш мумкин эмас. Тепадан югуриб тушдим-да, Жумабойга: «Бу қонхўр йиртқишларга дарров ҳужум қилиб, уларнинг

биттасини ҳам қолдирмай қириб ташламоқ керак», дедим.

Шу ўринда ундан яна, менга ёрдам қиласанми, деб сўрадим. У энди юрагини тамом тутиб олган эди (ром ҳам қисман таъсир қилган бўлса керак) ва дадил туриб, ҳатто хурсандлик билан, мен учун жонини фидо қилишга ҳам тайёр эканини айтди.

Мен ҳамон дарғазаб эканман, тўппонча билан милтиқни қўлга олдим (қолганларини Жумабой олди), биз йўлга тушдик. Ҳар эҳтимол учун деб бир шиша ромни чўнтагимга солиб олдим, бир катта халтадаги запас ўқ ва дорини кўтариб бориш учун Жумабойга бердим.

— Орқамдан юр, бир қадам ҳам кейин қолма, нафасингни чиқарма. Мендан ҳеч нарса сўрама. Дарвоқе, мендан рухсатсиз ўқ отма,— дедим.

Дарахтзорнинг соҳилга яқинроқ жойига келиб тўхтадим, астагина Жумабойни чақириб, баланд бир дарахтни кўрсатдим ва шу дарахт тепасига чиқиб қара, ваҳшийлар шу ердан кўринадими, кўринса улар нима қилишяпти, бил, дедим. У буйруғимни бажарди ва дарров дарахтдан тушиб, ваҳшийлар гулхан атрофида ўтиришиб, ўзлари олиб келган асирлардан бирини емоқдалар, бошқаси ўша жойда қум устида ётибди,— деди.

— Кейин унисини ҳам ейдилар,— деди тамом хотиржамлик билан Жумабой.

Бу сўзларни эшитар эканман, ғазаб ўти ёниб кетди.

Жумабой менга асирларнинг иккинчиси негр эмас, бизнинг соҳилга қайиқ билан келган оқ танли серсоқол одамларнинг бири, деди. «Ҳужум қилмоқ керак», деган фикрга келдим. Дарахт орқасига яшириниб туриб, дурбин билан соҳилда ётган оқ танли одамни аниқ кўрдим. У қимирламай ётарди, чунки оёқ-қўллари хипчин билан маҳкам боғлаб ташланган эди.

Ҳеч шубҳасиз, у, овруполи одам — унинг устида кийим-боши бор эди.

Олдинда буталар ўсиб ётар, буталар орасида дарахт бор эди. Буталар жуда қалин бўлганидан, у ерга ҳеч сездирмай бориб олмоқ мумкин.

Гарчи мен жуда қаттиқ ғазабга келган, оқибатининг нима бўлишини сира ўйламасдан, шу ондаёқ одамхўрлар устига ташлангим келиб турса ҳам ғазабимни тийдим ва эҳтиёт бўлиб дарахт орқасига бордим.

Дарахт тепа устида эди. Шу тепадан туриб, соҳилда бўлаётган мудҳиш воқеаларнинг ҳаммасини кўрдим.

Йигирма учинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ИСПАНИЯЛИК БИР КИШИНИ ҚУТҚАРИБ ОЛГАНИ. ЖУМАБОЙНИНГ УЗ ОТАСИНИ ТОПГАНИ

Ваҳшийлар гулхан атрофида доира тортиб ёнма-ён ўтиришар эди. Улар ўн тўққиз киши. Сал нарироқда, қўл-оёғи боғланган овруполи киши тепасида яна иккита ваҳший энгашиб турмоқда. Улар, бу кишини ўлдириб, гўштини майдалаб, базм қуриб ўтирган ваҳшийларга улашиб беришлари керак эди.

Жумабойга ўғирландим.

— Менга қара, мен нимаики қилсам, сен ҳам шундай қил,— дедим.

Шундай деб, битта пилта милтиқ билан ов милтиқни ерга қўйдим, иккинчи бир пилта милтиқ билан ваҳшийларни нишонга олдим. Жумабой ҳам худди шундай қилди.

— Тайёр бўлдингми?— деб сўрадим ундан.

— Ҳа,— деди у.

— Қани, от!— дедим. Иккимиз баравар ўқ уздик.

Жумабой мендан кўра мерганроқ чиқди: у икки кишини ўлдириб, уч кишини ярадор қилди, мен бўлсам, иккисини ярадор қилиб бирини ўлдирдим.

Бизнинг отган ўқимиздан ваҳшийлар шундай саросимага тушдики, буни тасаввур этмоқ қийин эмас. Улардан омон қолганлари сапчиб ўринларидан туришдию, аммо қаёққа қочишни ва қаёққа қарашни билолмай ҳанг-муш бўлиб қолишди, чунки улар ўлим хавфи остида қолганликларини пайқашсалар ҳам, лекин қаёқдан ўқ отилганини билолмадилар.

Жумабой буйруқларимни бажариб, мендан кўз узмай турди. Биринчи ўқдан кейин ваҳшийларга эс-ҳушини йиғиб олишга имкон бермай, пилта милтиқни қўйиб, ов милтиқни қўлга олдим ва тепкини кўтариб, яна нишонга олдим. Мен нимаики қилган бўлсам, Жумабой ҳам шуни такрорлади.

— Тайёрмисан, Жумабой?— деб сўрадим.

— Тайёрман,— деб жавоб берди у.

— От!— деб буюрдим.

Икки милтиқдан баравар гумбирлаб ўқ узилди, лекин бу сафар биз милтиқларга сочма ўқ солиб отганимиздан, атиги икки киши ўлди (ишқилиб иккитаси йиқилди), аммо жуда кўп ваҳший ярадор бўлди. Ярадор-

лар қонларига беланишиб соҳил бўйида дод-фарёд солиб уёқдан-буёққа югуриша бошлади. Учтаси оғир ярадор бўлибди шекилли, сал ўтмай ерга йиқилишди. Лекин улар тирик эди.

Мен ўқлаб қўйилган пилта милтиғимни қўлимга олиб, «Жумабой, орқамдан юр!» дедим-да дарахтзордан очиқ майдонга югуриб чиқдим. Довюрак Жумабой мендан бир қадам ҳам орқада қолмади.

Душманлар мени кўрганларини пайқаб, қичқирганимча олға югурдим.

— Сен ҳам қичқир!— деб буюрдим Жумабойга.

У шу заҳотиёқ мендан кўра қаттиқроқ қичқирди. Афсуски, менинг қурол-аслаҳам жуда оғир бўлганидан югуришга имкон бермас эди. Лекин бечора овруполикни қутқариб олмоқ учун тўппа-тўғри унга қараб югурганимдан қуролларнинг оғирлигини сезмадим, овруполик шўрлик бўлса, денгиз билан ваҳшийлар гулхани ўртасидаги қумлоқда ётмоқда эди. Унинг яқинида ҳеч ким йўқ. Уни нимта-нимта қилмоқчи бўлиб турган икки ваҳший биринчи дафъа ўқ чиққани заҳотиёқ қочиб кетган эди. Улар иккови кўрққанидан ўтакайи ёрилиб, денгиз томон югуришди, қайиққа тушиб, эшакларини эшабошлади. Шу қайиққа яна уч ваҳший тушиб олди.

Мен Жумабойга қайрилиб қараб, қайиқдагиларни бартараф қилишни буюрдим. У дарҳол буни фаҳмлаб, қирқ қадамча чоғиб борди ва қайиққа яқинлашиб туриб, уларга ўқ узди.

Бешаласи ҳам қайиқда ағдарилиб тушишди. Мен буларнинг ҳаммаси ўлгандир, деб ўйлаган эдим, лекин иккиси дарров ўрнидан кўзгалди. Афтидан, улар кўрқиб йиқилиб тушган бўлса керак. Қолган учтасидан иккитаси ўқ теккан замоноқ ўлган экан, учинчиси эса жуда оғир ярадор бўлганидан қайтиб бошини кўтара олмалти.

Жумабой душманларини отиб юрган вақтда, мен чўнтагимдан пичоқни олиб асирнинг қўл-оёғи боғланган каноппи кесдим. Кейин овруполикни суяб ўрнидан тургиздим, сўнгра Португалия тилида гапириб, кимлигини сўрадим. У:

— Эспаньоле (испанияли),— деб жавоб берди.

Сал ўтмай у ўзинга келди ва жонини сақлаб қолганим учун имо-ишоралар қилиб менга самимий ташаккур изҳор қила бошлади.

Испан тилидан билган сўзларимни хаёлимга келтириб туриб, унга испанча қилиб бундай дедим:

— Сеньор, биз кейинроқ гаплашамиз, ҳозир жанг қилмоғимиз керак. Агар оз-моз кучингиз қолган бўлса, мана бу қилич билан тўппончани қўлга олинг.

Испаниялик киши қуроолларнинг ҳар иккисини ҳам зўр миннатдорлик билан қабул қилди ва қўлига қурол ушлагач, бутунлай бошқа одам бўлиб кетди. Унда бу қадар куч қаёқдан пайдо бўлди?! У ваҳшийлар устига қуюндек отилиб, бир зумда икки кишининг калласини узиб ташлади.

Дарвоқе, бу хил қаҳрамонлик учун унча кўп кучининг кераги йўқ эди; милтиқларимизнинг гумбирлаган овозидан саросимага тушиб, гаранг бўлиб қолган шўрлик ваҳшийлар шунчалик қўрққан эдиларки, улар қочибдан ҳам, ўзларини ҳимоя қилишдан ҳам ожиз эдилар. Отган ўқимиз тегмай, ёнларидан ўтиб кетса ҳам, Жумабой ўқ отганда қайиқдаги чўрт учиб тушган бояги икки ваҳший сингарни, булар ҳам юмалашиб тушар эдилар.

Қилич билан тўппончани испанияликка берганимдан кейин қўлимда атиги пилта милтиқ қолди. Милтиқ ўқланган эди, мен ўқни энг зарур пайтда ишлатгани асраб турдим. Отмадим.

Биз биринчи дафъа ўқ узган чакалакзорда, бир дарахт тагида ов милтиғимиз қолган эди. Жумабойни чақириб, ўша милтиқни олиб келишни буюрдим.

У буйруғимни жуда тез бажарди. Мен Жумабойга қўлимдаги милтиқни бердим, кейин испаниялик билан Жумабойга милтиқ керак бўлганда олдимга келишларини айтиб, ўзим милтиқларни ўқлашга тутиндим. Улар буйруқларимни бажаришга ҳозир эканликларини изҳор қилдилар. Мен милтиқларни ўқлаб турганда испаниялик киши қаҳр-ғазаб билан бир ваҳшийга ҳужум қилди, улар ўртасида қаттиқ жанг бошланди.

Ваҳшийнинг қўлида жуда катта ёғоч қиличи бор эди. Ваҳшийлар бу ажал қуролини ишлатишга жуда уста бўлишади. Испаниялик гулхан яқинида банди бўлиб ётганда, улар шу қиличларнинг бири билан унинг бошини олмоқчи эдилар. Ҳозир бу қилич яна унинг бошига келди. Мен бу испаниялик одамни шунчалик ботирдир, деб ўйламаган эдим; тўғри, у тортган азобуқубатларидан унча ўзига келмагандан, ҳали заиф эди, шундай бўлса ҳам, у зўр матонат билан олишди ва душман бошига қилич билан икки бор зарб урди. Ваҳший балад бўйли, мускуллари бақувват, жуда кучли эди. Бирдан у қиличининг қўлига олиб, иккиси қиличбоз-

лик қила кетди. Испаниялик жуда танг ҳолга тушиб қолди: ваҳший дарҳол уни йиқитди ва тагига босиб, қўлидан қиличини тортиб олмоқчи бўлди. Лекин испаниялик саросимага тушиб қолмади: у қилични қўйиб юборди-да, ёнидан тўппончани олиб, ваҳшийни отиб ўлдирди.

Жумабой эса қочиб кетаётган ваҳшийларни мардоналик билан қувиб бормоқда. Унинг қўлида болтадан бошқа қурол йўқ. Шу болта билан у, дастлаб ўқ узганимизда ярадор бўлган уч ваҳшийни ўлдирди, ундан кейин йўлида учраганига ҳеч омон бермай, қириб бо- раверди.

Испаниялик киши эса ўз жонига қасд қилган дароз ваҳшийнинг ишини битириб, ирғиб ўрнидан турди ва ёнимга югуриб келиб, ўқлаб қўйилган ов милтиқлардан бирини олиб икки ваҳшийни қувиб кетди. У икки ваҳшийни ҳам ярадор қилди, лекин испаниялик қувиб етолмагач, ваҳшийлар дарахтзор ичига кириб яшириндилар.

Жумабой болтасини ўқталганича улар орқасидан қувиб кетди. Ярадорлигига қарамасдан бир ваҳший ўзини денгизга ташлаб, қайиқ орқасидан суза бошлади: қайиқда соҳилдан бирмунча нарироққа сузиб кетган уч ваҳший бор эди.

Қайиқдаги уч ваҳший ўқ ёғнидан омон қолмоқ учун зўр бериб эшакларни эшиб бормоқда эди.

Жумабой улар орқасидан икки-уч марта ўқ узди-ю, афтидан текизолмади. У, ваҳшийлар соҳилдан узоқ кетмасларидан, уларнинг қайиқларидан бирини олиб, кетларидан қувиб етиш керак, деб мендан ўтина бошлади.

Ўзим ҳам уларнинг қочиб қутулишларини истамас эдим. Улар бориб, уруғ-аймоқларига бизнинг ҳужум қилганлигимизни айтиб берсалар, улар қуюндек устимизга ёпирилиб келишади ва таъзимимизни беришади, деб қўрқар эдим.

Тўғри, бизнинг милтиқларимиз бор, уларнинг эса ёлғиз камону ёғоч қилгичлари бор, холос, лекин душман қайиқларининг бутун бир флотилияси бизнинг соҳилимизга ёпирилиб келгудек бўлса, албатта, бизни битта қолдирмай қириб ташлайди. Шунинг учун ҳам Жумабойнинг илтимосига кўндим. Уни орқамдан юришга буюриб, қайиқ ёнига югуриб бордим.

Қайиқ тепасига бориб, тамом ҳайратда қолдим, қайиқда одам ётбди! Бу одам кекса бир ваҳший эди. У

қўл-оёқлари боғланганча қайиқ тагида ётмоқда. Афтидан, уни ҳам гулхан ёнида ёмоқчи бўлган бўлсалар керак. Атрофда бўлаётган даҳшатга ақли етмай (уни чамбарчас қилиб боғлаб ташлаганларидан, қайиқдан бош чиқариб қарашга илож тополмапти), ўлай деб қолибди.

Дарров чўптагимдан пичоқни олиб, чамбарчас боғлаб ташланган чивикларни кесдим, кейин уни ўрнидан турғизмоқчи бўлдим. У оёққа босиб туролмади. Ҳатто унинг гапиришга ҳам мадори қолмаган, фақат мунгли бир оҳангда инграр эди: бечора, сўйиб ёмоқ учун мени боғловдан бўшатди, деб ўйлаган бўлса керак.

Шу маҳалда Жумабой югуриб келиб қолди.

Мен Жумабойга қараб:

— Бу одамга айт, у энди озод, биз унга ҳеч зиён етказмаймиз, унинг душманлари йўқ қилинди, дегин,— дедим.

Жумабой чол билан гаплашди, чолнинг оғзига бир неча томчи ром қўйдим.

Озодлик тўғрисидаги хабар бечора чолга руҳ берди: у қайиқ тагидан қаддини кўтариб, алланима деб гапирди.

Бу чоғ Жумабойнинг қандай ҳолга тушганлигини тасаввур қилиб бўлмайди! Шу дақиқада унинг қай ҳолга тушганлигини кузатиб турган одам, гарчи бағри тош бўлса ҳам, кўнгли бузилиб, кўзларидан лим-лим ёш тўқар эди. У, чолнинг овозини эшитиши ва юзини кўриши биланоқ уни қучоқлаб ўпа бошлади, гоҳ йиғлаб, гоҳ кулиб, уни маҳкам бағрига босди, қичқириб юборди, кейин унинг атрофида ирғиб сакрай бошлади, кейин яна йиғлади, қўлларини силкитиб, ўзининг бошига ва юзига ура бошлади, хуллас жинни ҳолига тушди.

Мен ундан, нима гап бўлди, деб сўрадим, анчагача ундан ҳеч жавоб ололмадим. Бирмунча вақт ўтгач, у сал ўзига келиб бу одам — менинг отам бўлади, деди.

Бу жўшқин фарзандлик муҳаббати меҳримни шу қадар ийдириб юбордики, буни изҳор қилмоққа тилим лолдир! Бир нодон ваҳший ўз отаси билан учрашганда шу қадар ҳаяжонга тўлиб, шу қадар шод-хуррам бўлар, деб ҳеч қачон ўйламаган эдим.

Шу билан бирга отасига фарзандлик муҳаббатини изҳор қилиб ирғишлаганини ва имо-ишоралар қилганини кўрганда кулмасдан илож йўқ эди. У ўн марта қайиқдан ирғиб тушиб яна ирғиб қайиққа чиқди; гоҳо камзулининг тугмаларини ечиб, кўкрагини яланғочлаб

отасининг бошини маҳкам бағрига босиб олади, гоҳ унинг увишиб қотиб қолган қўл-оёқларини силаб-сийпаб, уқалашга тутинади.

Чолнинг баданлари уюшиб қолганлигини кўриб, ром суриб ишқалаш кераклигини маслаҳат қилдим, Жумабой дарҳол уни уқалаб-силашга тутинди.

Қочиб кетаётган ваҳшийлар орқасидан қувиб бориш, албатта, хаёлимиздан батамом кўтарилиб кетди; улар қайиғи жуда узоқлаб кетиб, кўздан ғойиб бўлган эди.

Улар орқасидан қувиб боришга ҳаракат қилмадик, қувиб бормай жуда яхши қилган эканмиз, чунки орадан икки соатча ўтгач, қаттиқ шамол турди, шамол қайиғимизни албатта ағдариб ташлар эди. Шамол шимол-ғарбий томондан, худди қочиб кетаётган ваҳшийларнинг рўпарасидан уриб берди. Менимча, улар бўронга бардош бера олмай ва ўз соҳилларига етолмай тўлқинда ҳалок бўлиб кетган бўлсалар керак.

Қутилмаган бу шодлик Жумабойни зўр ҳаяжонга солганидан, уни отасидан ажратишга ҳеч кўнглим бўлмади. «Майли, юпанаверсин», дедим-да, сал нарироққа бориб, хурсандлик ҳовридан тушишини кутиб турдим.

Анча вақт ўтди. Охири Жумабойни чақирдим. У хурсандлиги ичига сиғмай, кулганича ёнимга чопиб келди. Ундан, отанга нон бердингми, деб сўрадим. У хафа бўлиб бошини чайқади:

— Нон йўқ: аҳмоқ ит, ҳеч қолдирмай ҳаммасини ўзи еб қўйди.

Шундай деб, ўзини кўрсатди.

Мен сумкамда қолган бор-йўқ овқатни — битта кичик нону икки-уч шингил майизни олиб Жумабойга бердим. У гўдак болаларга хос эркалик билан парвона бўлиб отасини овқатлантира бошлади. Қаттиқ ҳаяжонланганидан, қалтираётганини кўриб, мен қолган ромни ичиб, ўзингни тутиб ол, деб маслаҳат бердим, лекин у ўзи ичмай, чолга ичирди.

Бир дақиқадан сўнг Жумабой орқа-олдига қарамай чопиб кетди. У умуман жуда чопқир эди; тўхта, қаёққа бораётганингни айтиб кет, деб унинг орқасидан қичқирсам ҳам ҳеч нарса демай, кўздан ғойиб бўлди.

Дарвоқе, орадан чорак соат ўтгач Жумабой қайтиб келди. Энди у анча секин юриб келмоқда эди. Яқинроқ келгач, бир нимани кўтариб келаётганини кўрдим. Қарасам, қўлидаги сопол кўзача, унда отасига сув келтирмоқда эди. У, сув учун уйга, қўрғонимизга

борибди, дарвоқе иккита катта нон ҳам олиб келибди. Нонни менга берди, айтгандек, сувдан ҳам менга бир неча қултум ичирди, мен жуда чанқаган эдим, кейин сувни отасига олиб борди. Сув чолга спиртдан ҳам яхши даво бўлди: у ташналикдан ўлаёзган экан.

Чол сувга қонгач, мен Жумабойни чақириб, сувдан қолдими деб сўрадим. У, бор деди. Қолган сувни бу ваҳший чолдан ҳам баттар ташна бўлиб, томоқлари қақраб кетган бечора испаниялик кишига элтиб беришни буюрдим. Унга битта нон ҳам юбордим.

Испаниялик одам ҳали ҳам заиф эди. У тамом ҳолдан кетиб, дарахт тагидаги майса устида ўтирар эди. Ваҳшийлар уни қаттиқ боғлаган эканлар, шунинг учун ҳозир унинг қўл ва оёқлари шишиб кетган эди.

У сувга қониб, нонни еб бўлди, мен унинг ёнига бориб, бир ҳовуч майиз бердим. У бошини кўтариб, зўр миннатдорлик билан менга тикилди, кейин ўрнидан турмоқчи бўлган эди, туролмади, шишиб кетган оёқлари жуда қаттиқ оғрир эди. Бу касал одамга тикилиб, ҳозиргина унинг кучли душман билан қаҳрамонларча олишганини тасаввур этмоқ қийин эди. Унга, ўрнида қимирламай ўтиришни маслаҳат бериб, Жумабойга унинг оёқларини ром суртиб силашни буюрдим.

Жумабой унинг оёқларини силаб турган пайтда, мен кўз олмай уни кузатиб турдим. Жумабой ҳар минут сайин, бир нима керак эмасмикин, деб қайрилиб отасига қарар эди. Отаси қайиқ ичида ўтирганидан Жумабойга бошигина кўринар эди. Бир марта қайрилиб қараганида, отасининг боши кўринмай қолди. Жумабой шу замоноқ отаси олдига югурди. У югуриб эмас, учиб кетди: унинг оёқлари ерга тегмас эди. Лекин қайиқ ёнига чопиб бориб, отасининг дам олмоқ учун чўзилиб ётганини кўргач, дарров ёнимизга қайтиб келди.

Испаниялик кишига, менинг дўстим сизга тургани ёрдам беради ҳам қайиққача сизни суяб олиб боради, қайиқда сизни уйимизга олиб кетамиз, дедим.

Шунда, бўйи новча, ўзи полвон йингит Жумабой, худди ёш болани кўтаргандай, уни даст кўтариб, орқасига опичиб олиб кетди. Қайиқ ёнига етиб, испанияликни авайлаб қайиққа суяди, кейин отасининг ёнига ётқизди. Сўнгра соҳилга тушиб, қайиқни сувга итарди, кейин қайиққа чиқиб олиб, уни ҳайдаб кетди. Мен пиёда юрдим.

Жумабой қайиқни жуда тез җайдади, қаттиқ шамол бўлишига қарамасдан, қайиқ қирғоқ ёқалаб жуда тез сузди, мен қайиқ орқасидан сира етиб юролмадим.

Жумабой қайиқни бизнинг гаванга бехатар олиб келди, отаси билан испаниялик кишини шу ерга қўйиб, ўзи соҳилга чиқиб югурганча орқасига қайтиб кетди. У менинг ёнимга етиб келганда, ундан:

— Қаёққа чопяпсан?— деб сўрадим.

— Яна бир қайиқни олиб келгани кетяпман!— деди чопиб кетаётиб ва тўхтамай ўтиб кетди.

У шунча тез чопмоқда эдики, ҳеч бир одам, ҳеч қандай от унга етолмас эди.

Қўлтиққа етмасимданоқ у иккинчи қайиқни ҳам етказиб келди. Ирғиб соҳилга тушди-да, янги меҳмонларимизга қайиқдан чиқишга ёрдамлашди, лекин улар иккиси ҳам жуда ҳолдан кетганлигидан энди оёқ устида ҳам тура олмадилар.

Бечора Жумабой нима қиларини билмай қолди.

Мен ҳам ўйланиб қолдим.

— Меҳмонларни ҳозирча соҳилда қолдириб, ўзинг орқамдан юр,— дедим унга.

Шу яқин жойдаги чакалакзорга кириб икки-учта ниҳолчани кесдик ва наридан-бери қилиб замбил ясаб, меҳмонларни солиб, қўрғоннинг ташқи саҳнигача кўтариб келдик.

Шу ерга келганда, нима илож қўллашимизни билмай довираб қолдик. Бунчалик балайд девордан икки катта кишини кўтариб ўтгим келмади. Яна ақлли ишга солиб, нима қилмоқ тадбирини ўйлай бошладим. Жумабой иккимиз ишга киришдик, икки соатдан сўнг устига қалин шох ташланган дурустгина қапа тайёрладик.

Шу қапага шоли похolidан иккита ўрин тўшаб, тўртта кўрпа ясадик.

Йигирма тўртинчи боб

ОРОЛНИНГ ЯНГИ ФУҚАРОЛАРИ. ИНГЛИЗЛАРНИНГ КЕЛГАНИ

Ҳозиргина асирликдан қутқазиб олинган бетоб меҳмонларимизга бино ясаб, уларни янги уйга олиб кириб ётқиздим, улар бу ерда дам олиб, кучга кирмоқлари мумкин, энди уларга овқат пишириб бермоқ керак. Жу-

мабой женинг кўрсатмаларимга биноан овқат тайёрлади. У арпа уни ва гурунч солиб, шўрва пиширди, шўрва жуда мазали бўлди. Овқат очиқ ерда пиширилди, сабаби шуки, мен кўрғон ичида ҳеч маҳал ўт ёқмас эдим.

Биз овқатни янги қапага келтириб, тўртовлон шу янги уйда овқатландик.

Овқат устидаги гуруннга мен бош бўлдим ва меҳмонларимизни гапга солдим. Жумабой менга таржимон бўлди. У, отаси билан гаплашган вақтимдагина эмас, испаниялик киши билан гаплашган вақтимда ҳам таржимонлик қилди, чунки испаниялик киши ваҳшийлар тилини анча яхши билиб олган экан.

Овқатланиб бўлганимиздан кейин Жумабойни қайиқлардан бирига тушириб, қурол-аслаҳаларимизни олиб келишга юбордим. Вақтимиз зиқ бўлганидан, қуролларни жанг бўлган жойда қолдириб келган эдик; эртасига эса уни, ўлдирилган ваҳшийларнинг жасадини кўмиб келгани, шунингдек одамхўрликдан иборат мудҳиш айш-ишрат изини ҳам йўқ қилиб келгани юбордим.

Жумабой буйруғимни худди айтганимдай қилиб бажарибди. У, ваҳшийларнинг асарини битта ҳам қолдирмай, йўқ қилибди, мен яна қайтиб шу жойга борганимда, уни дарров билиб ололмадим. Одамхўрлар шу ерда айш-ишрат қуриб ўтирганини соҳил бўйидаги дарахтлардангина тусмоллаб пайқаб олдим.

Бир неча кун ўтгач, янги дўстларим бошларига тушган оғир азоблардан кейин дам олиб, ўзларини бир оз тутиб олганларидан сўнгра Жумабойни таржимон қилиб, улар билан суҳбатлаша бошладим.

Мен аввало Жумабойнинг отасидан қочиб қутулган ваҳшийлар оролга бир гала ваҳшийларни бошлаб келиб, биздан қаттиқ қасос олишидан гумон қилмайсизми, деб сўрадим.

Чол жавоб бериб айтдики, қочиб қутулган ваҳшийлар ўша кечасидаги қаттиқ бўронда ўз соҳилларига ҳеч етиб ололмайдилар, уларнинг қайиғи бўронда ағдарялиб, ўзлари денгизга ғарқ бўлиб кетган бўлишлари эҳтимолдан холи эмас.

— Мабодо тирик қолган бўлсалар ҳам, бўрон уларни бошқа томонга суриб кетган ва бошқа бир душман қабиланинг юртига бориб қолганлар, у ерда эса уларнинг барини тутиб еганлар,— деди у.

Чол бир оз сукут қилгач, сўзини давом эттирди:

— Улар ўз юртига омон-эсон етиб олган ҳам бўл-

син, лекин шунда ҳам қайтиб келишга ботинолмайдилар. Улар сизларнинг қўққисдан қилган ҳужумингиздан, милтиқларингизнинг гумбирлаб отилишидан шу қадар қаттиқ қўрққан эдиларки, ўз уруғ-аймоқларига: ўртоқларимиз момақалди роқ ва яшинда ҳалок бўлди деб айтишлари турган гап. Улар сиз билан Жумабой иккинги: руҳ ғазабга келди, бизни йўқ қилиб юбормоқ учун ерга шайтонлар тушди, деб билдилар. Уларнинг бу ҳақда бир-бирларига айтган гапларини ўз қулоғим билан эшитдим. Улар оддий ажал келганда ўт чиқиб чақмоқдек изғиб юришини, гумбирлашини ва ҳатто кўлини ҳам кўтармай узоқ жойдан туриб ўлим келтиришини ҳеч тасаввур қилолмайдилар.

Чол тўғри айтган экан. Кейинчалик билишимча, ваҳшийлар ҳатто менинг оролимга яқин ҳам йўлолмайдилар. Афтидан, биз ҳалок бўлиб кетди деб ўйлаган қочоқлар бир амаллаб юртларига етиб олган, аммо ўзларнинг ваҳимали гаплари билан бошқа ваҳшийларни ҳам қўрқитиб юборган бўлсалар керак, уларнинг уруғ-аймоқлари орасида ҳатто бу сеҳрли оролга қадам босган кишини худо ўт билан ўлдиради, деган эътиқод ҳосил бўлган бўлиши эҳтимол.

Бу эҳтимолнинг тўғрилигига ақлим етмасдан, кўп вақтгача ваҳшийлар қасос олмоқ учун келишади, деб қўрқиб юрдим. Аммо мен ҳам, менинг кичкина армиям ҳам жанг қилмоққа донм тайёр эдик: ахир, биз энди тўрт кишимиз, бизга юзта душман ёпирилиб келганда ҳам, улар билан жанг қилмоқдан сира қўрқмас эдик.

Шуниси борки, ваҳшийлар икки юз-уч юз киши бўлиб келмоқлари ҳам мумкин эди, унда бизни енга олар эдилар.

Кунлар ўтаверди, лекин ваҳшийлар қайиғи биз томонга йўламади. Шу билан бирга, мен қитъага бориш тўғрисидаги аввалги фикрни қайта-қайта ўйлай бердим. Жумабойнинг отаси, «менинг ҳамюртларим сизни жуда хурсандлик билан кутиб олишади, чунки сиз менинг ўғлимни ва ўзимни ўлимдан сақлаб қолдингиз, бунга амин бўлинг», деб кўп ишонтирди.

Испаниялик киши бундай деди: ваҳшийлар ўз соҳилларида ҳалокатга йўлиққан ўн етти кишидан иборат испаниялик ва португалияликларга жой берган бўлсалар ҳам, лекин, барибир овруполилар ҳаммаси ниҳоятда қийналмоқда, ҳатто оч ҳам қолмоқда. Ваҳшийлар уларга таадди қилмайдилар, тўла эрк бериб қўйганлар, лекин ваҳшийларнинг ўзлари жуда хароб туришади ва

янги келган одамларни боқишга кўпинча ожизлик қилишади.

Мен уларнинг сўйгги сафарларини сўрадим. У, бизнинг кемамиз Рио-де-ла-Платидан чиқиб Гаванага бораётган эди, Гаванага мўйна, кумуш олиб бориб, ундаги Оврупо молларидан юклаб кетиши лозим эди, деб айтди.

Гаванага бораётганда улар бунгача ҳалокатга учраган бошқа бир кеманинг португалиялик матросларидан беш кишини қутқазиб олибдилар; денгизда бўрон кўтарилган маҳалда уларнинг кемасидаги хизматчилардан беш киши сувга ғарқ бўлиб кетибди, қолганлари кўп кунлар азоб чекиб, хавф-хатарларга йўлиқиб, ташналик ва очликка гирифтор бўлиб, охири одамхўр ваҳшийлар юртига келиб қолибдилар. Бу юртга келиб тушгач, улар бизни ваҳшийлар ана ҳозир, мана ҳозир еб қўяди, деб ҳадеб қаттиқ ҳадиксирай берибдилар. Улар ёнида милтиқлари бўлса ҳам, ўқлари ҳам, дорилари ҳам йўқ экан: ўзлари билан қайиқда олиб келган дорининг қарийб ҳаммаси йўлда ивиб қолибди, қолганини эса улар келган кунларидаёқ тамом қилиб қўйибдилар, чунки дастлабки вақтларда улар фақат ов қилиш йўли билангина овқат топибдилар.

Мен ундан, сизнинг фикрингизча, ўртоқларингизнинг тақдири қандай бўлади, сизлар у ердан қутулиб кетиш учун ҳеч ҳаракат қилиб кўрдиларингизми, деб сўрадим. У, биз бу ҳақда жуда кўп маслаҳат қилишдик, лекин маслаҳатларимиз ҳаммаси кўз ёши тўкиш ва ҳасрат-надомат билан тамом бўлди, деди.

— Бизнинг денгизда сузиб кетишга имкон берадиган кемамиз ҳам, кема ясамоқ учун асбобларимиз ҳам, озуқаларимиз ҳам йўқ эди,— деди у.

Мен унга бундай дедим:

— Мен сиз билан очиқчасига, ростини гаплашай. Мен ўртоқларингизга бу ерга, менинг оролимга келишни таклиф қилсам улар рози бўладиларми, сизнинг фикрингиз қалай? Менинг фикримча, ҳаммамиз биргалашиб ҳаракат қилсак, бир амаллаб бирор Оврупо мамлакатига етиб олишимиз ва ундан ўз ватанимизга қайтиб кетиш учун йўл топишимиз мумкин бўларди. Мен фақат бир нарсадан, яъни уларни бу ерга таклиф қилиб, ўзимни уларга тутиб бермасмиканман, деб кўрқаман. Меҳмондўстлигимга қарамай, улар яхшилик ўрнига менга хиёнат қилсалар нима бўлади? Умуман айтганда, яхшиликни билмайдиган одамлар ҳам бўлади.

Ишонингки, ҳалигача битта инглиз¹ бошини омон кўтариб чиқолмаган Янги Испанияда одамларни балодан қутқазсангу ўзинг уларга асир бўлиб қоласан — бундан ноҳақ, бундан аламли иш бўлмас. Шафқатсиз попларнинг чангалига тушгандан ёки инквизиторлар қўлида куйдирилиб ўлгандан кўра, ваҳшийлар еб кетгани яхшироқ. Агар сизнинг ўртоқларингиз бу ерга келсалар, — дедим сўзимда давом этиб, — кўпчилик бўлиб, катта бир кема қуриб олмоғимиз ҳеч гап эмас, биз бу кемага тушиб, жануб томонга бориб Бразилияга ёки шимол томонга бориб Испания мулкига етиб олган бўлуру эди. Лекин маълумки, мабодо мен улар қўлига қурол берсам, улар эса менинг қилган яхшиликларимдан миннатдор бўлиш ўрнига, ўзларини мендан кучли билиб, бу қуролни менга қарши қаратсалар, менинг эркимни тортиб олган ва мени уларга қилган шунча яхшиликларимдан афсус-надомат қилишга мажбур этган бўладилар.

Испаниялик киши чин қалбдан куюниб бундай деди:

— Уртоқларим жуда-жуда оғир фалокатга дучор бўлганларидан ва ниҳоятда мушкул аҳволда қолганликларини яхши билганларидан ўзларини шу тутқинликдан қутулишга ёрдам берадиган кишига ёмонлик қиларлар, деган фикрни хаёлимга ҳам келтира олмайман. Агар хоҳласангиз, — деди сўзида давом этиб у, — шу чол билан улар олдига бориб, таклифингизни уларга айтаман ва улардан жавоб олиб келаман. Агар улар шартларингизга кўнсалар, мен улардан: «Бизлар сизнинг изингиздан юриб, сиз ўзингиз кўрсатган ерга борамиз, уйлари-мизга қайтиб кетгунимизча сизни ўзимизнинг йўлбошчимиз деб билиб, сизнинг измингиздан чиқмаймиз» деган тантанали қасам ичираман. Сиз буюрасиз, биз бажарамиз. Агар истасангиз, ёзма шартнома тузиб, ҳар биримиз шу шартномага қўл қўямиз ва буни мен сизга олиб келаман.

Сидқидил айтилган шу самимий сўзлардан кейин шубҳаларим тарқалди, мен бу кишиларни қутқазиб олиш учун ҳаракат қилмоққа аҳд қилдим. Испаниялик кишига, сизни ва бу ваҳший чолни улар ёнига юбораман, дедим.

¹ Инглизлар — протестантлик мазҳабида, испанлар — католик мазҳабида бўлганларидан, у замонда улар орасидаги диний низо жуда кучли эди.

Лекин уларни жўнатиш учун ҳамма нарса тайёр бўлгач, испаниялик киши, бу ишни бир неча ой ёинки бир йил кейинга қолдирсак яхшироқ бўларди, деган фикрни айтди.

— Меҳмонларни келтиришдан олдин уларнинг овқати тўғрисида ҳам еб қўймоғимиз керак,— деди у.

У тамом ҳақли эди. Бизнинг озиқ-овқатимиз оз. Озуқаларимиз тўрт кишига зўрға етар эди, агар меҳмонлар келишса, бор-йўқ запасимизни бир ҳафта ичидаёқ еб тамомлашади ва биз оч қолишимиз турган гап.

— Шунинг учун,— деди испаниялик,— экин экмoқ учун янги ер тайёрлашга рухсат этишингизни сўрайман. Бу ишни уччаламизга топширинг, биз ҳозироқ ишга киришиб, сепмоқ учун сиз лозим кўрган уруғлик доннинг ҳаммасини сепамиз. Ғалла пишиғигача кутиб турамиз; ҳосилни йиғиштириб олгач, кўтарган ҳосилимиз янги меҳмонларни боқиш учун етарли бўлса, кейин мен Жумабойнинг отаси билан уларни олиб келгани бораман. Агар улар бу оролга ҳозир келсалар, қаттиқ очарчиликда қоладилар, буни асло истаб бўлмайди, чунки очлик улар ўртасида нифоқ ва бир-бирига душманлик чиқишига сабаб бўлиши мумкин.

Бу одамнинг идрок билан узоқни ўйлаши менга жуда маъқул бўлди. Унинг ҳақиқатан ҳам менинг бахт-саодатим йўлида ташвиш тортаётганини ва менга чин қалбидан содиқ эканини билдим.

Тўрттовимиз дарҳол янги ерни чопишга киришдик. Биз тупроқни зўр ғайрат билан кавлай бошладик (ёғоч асбоблар билан имкони борича кавладик); бир ойдан сўнг, дон сепиш пайти етганда катта бир бўлак ерни жуда сошлаб экишга тайёрладик, бу ерга йиғирма икки бушел арпа ва ўн олти бушел шоли сепдик, яъни уруғлик учун ажратишим мумкин бўлган доннинг ҳаммасини сепдик.

Энди, тўрт киши эканмиз, ваҳшийлар жуда кўплашиб ёпирилиб келган тақдирдагина бизга зарар етказа олишлари мумкин эди. Биз ваҳшийлардан сира тап тортмай оролни бемалол айланиб юравердик. Ҳаммамиз ҳам қандай қилиб бўлмасин, бу ердан тезроқ кетиш пайида бўлганимиздан, шу фикрни амалга оширмақ учун астойдил ғайрат қилиб ишладик. Оролни кезиб юрган вақтларимда кема қуришга ярайдиган дарахтларни белгилаб қўйган эдим, Жумабой отаси билан бирга бу дарахтларни кеса бошлади, испаниялик кишини эса улар ишига раҳбар қилиб тайинлаб қўйдим.

Ҳар бир тахтани қандай қаттиқ меҳнат сарф қилиб йўнганлигини уларга кўрсатдим ва биз ҳаммамиз бир-галашиб янги тахталар тайёрлай бошладик. Биз бир дюжинача тахтани йўниб тайёрладик. Булар бўйи ўттиз фут, эни икки фут ва қалинлиги тўрт дюйм келадиган қаттиқ дуб тахталар эди. Бу ишга қанчалик кўп меҳнат сарф қилганлигимизни ҳар ким ҳам аниқ тасаввур қила олади.

Айни вақтда мен ўзимнинг озгина чорвамни имкон борича кўпайтиришга ҳаракат қилдим. Бу иш учун ҳар кун икки киши бўлиб ёввойи улоқлар тутиб келгани бордик, натижада, орадан кўп ўтмай, эчкиларимизнинг сонини йигирмага етиб қолди.

Яна олдимизда жуда муҳим ишлардан бири турарди: биз майиз тайёрлашга киришмоғимиз лозим эди, чунки узум пиша бошлади. Биз жуда кўп майиз қуришиб олдик. Майиз нон билан баравар турадиган асосий овқатимиз ҳисобланар эди. Ҳаммамиз майизни жуда яхши кўрар эдик. Тўғриси, мен бундан кўра ширин ва тўқ тутадиган ширинликни билмайман.

Ўрим-йиғим вақти бошланди. Ҳосил ёмон бўлмади, энг юқори ҳосил етишмаган бўлса ҳам, ҳарҳолда шунчалик бўлдики, биз энди эллик киши бўлса ҳам боқа олар эдик. Биз жуда кўп ҳосил олдик. Бу миқдор дон келгуси ҳосилгача еб-ичганда ҳам ҳаммамиздан ортиб қолар эди: бу қадар кўп озуқа билан бизнинг бемалол денгиз сафарига чиқишимиз ва Жанубий Американинг истаган соҳилига етиб олмоғимиз мумкин эди.

Бунча шоли билан арпани қаерга тўкамиз? Бунинг учун катта сават идишлар керак эди. Ҳаммамиз дарҳол сават тўқишга киришдик, дарвоқе испаниялик киши бу ишнинг жуда миришкори экан.

Энди, янги меҳмонларни боқмоқ учун гўшт ва донни етарли даражада ғамлаб олгач, испаниялик кишига қайиқни олиб, меҳмонларни олиб келишга жўнаш учун рухсат қилдим. Улардан, менга ҳеч бир ёмонлик қилмаслик, қўлига қурол олиб менга ҳужум этмаслик ва бунинг устига ҳар қандай душмандан мени сақлашга қасамнома олмасдан бу ерга бир кишини ҳам олиб келмасликни яхшилаб уқдирдим. Бу қасамни улар бир қоғозга ёзиб, тагига ҳаммалари қўл қўйишлари лозим эди.

Мен, ҳалокатга йўлиққан испанияликлар ёнида сиёҳ ҳам, қоғоз ҳам йўқлигини унутибман.

Шу топшириқларни олгач, испаниялик киши билан

кекса ваҳший менинг оролимга келинган қайиққа тушиб жўнаб кетдилар.

Уларни бу сафарга жўнатарканман, мен шундай қувондим, шундай хурсанд бўлдимки, асти қўйинг! Ахир, бу оролга сургун бўлиб юрганимдан буён ўтган йигирма етти йил ичида мен бу ердан қутулиб кетишимга биринчи марта умид боғлай олдим. Уларга ўзлари учун ва бўлғуси меҳмонларимиз учун бемалол етадиган майиз ва нон бердим.

Охири уларни қайиққа ўтқазиб, оқ йўл тиладим. Улар билан хайрлашаётган вақтимда, испанияликларни олиб келганингизда очиқ денгизда туриб байроқ кўтарингиз, токи мен сизларнинг қайиқларингизни шу белгидан таниб олайин, деб ўқдирдим.

Улар октябрнинг ой тўлишган куни, шамол эсиб турган пайтда жўнаб кетдилар. Афсуски, мен улар қайси куни жўнаб кетганларини аниқ айтолмайман, чунки мен кун ва ҳафта ҳисобини унутиб қўйгач, уни қайтиб эслай олмадим.

Сайёҳларим жўнаб кетганига хийла вақт бўлди. Уларни кун-бакун кутмоқда эдим. Назаримда улар кечикиб қолгандек бўлди, улар саккиз кун аввал қайтиб келишлари керак эди. Қўққисдан кутилмаган бир ҳодиса рўй берди, мен шу оролда умр кечирган йиллар ичида бундай воқеа ҳеч содир бўлмаган эди.

Бир куни тонг отар маҳали, ҳали қаттиқ уйқуда ётган эдим, Жумабой югуриб келиб овози борича:

— Келаётирлар! Келаётирлар!— деб қичқирди.

Ўрнимдан сакраб туриб, дарров кийиндим-да, девордан ошиб ўтдим ва хавф-хатарни хаёлимга ҳам келтирмай чакалакка югуриб кирдим (дарвоқе бу чакалак шу қадар ўсиб, зичлашиб кетган эдики, бу чоғ уни ўрмон деб атаса ҳам бўларди.) Эҳтиётни шунчалик унутиб қўйибманки, аксига олиб, бу сафар қўлимга ҳеч бир қурол ҳам олмабман. «Испаниялик киши ўз дўстлари билан қайтиб келаётир», деб астойдил ишонган эдим.

Соҳилдан беш милча нарида, денгиз ичида учбурчак чодирини ёйиб келаётган бегона қайиқни кўриб бениҳоят ҳайратда қолдим! Қайиқ тўппа-тўғри оролга қараб йўл солмоқда, орқадан турган кучли шамол эса уни жуда тез ҳайдаб келмоқда. У қитъа томондан эмас, оролининг жануб томонидан келар эди.

Хуллас, бу қайиқ биз шунча кундан бери кутаётган қайиғимиз эмас эди.

Ҳар эҳтимолга қарши мудофаага тайёрланиш керак эди.

Жумабойга дарахтзорга яшириниб, қайиқдаги одамларни мижжа қоқмай, яхшилаб кузатишни буюрдим, чунки уларнинг душманни ёки дўстлиги бизга номаълум эди. Кейин ўзим уйга қайтиб келиб, дурбинни олдим ва атрофни кузатмоқ учун нарвон билан тепа устига чиқиб, ётиб олдим; душман ҳужумидан хавфсирраган вақтимда доим шу жойга чиқиб кузатар эдим.

Ҳали тепа устига чиқиб улгурмасимданоқ денгиздаги кемага кўзим тушди.

Бу кема оролнинг жануб-шарқий бурчида, менинг уйимдан саккиз милча нарида лангарда турмоқда эди. Бу кема шак-шубҳасиз, инглиз кемаси эди, шунинг учун ҳам бу қайиқ ҳам инглизларники экан, деб билдим.

Бу нарсанинг мени қанчалик турли-туман ҳиссиётларга чулғганини айтиб бермоққа тилим лолдир.

Кемани, бунинг устига инглиз кемасини кўргандаги қувончимни, ватандошларим билан (демак дўстларим билан) ҳозир учрашиш арафасидаги қувончимни тасвир қилиб бермоқ маҳолдир.

Шу билан бирга, қандайдир ички ҳаяжон мени эҳтиёт бўлмоққа мажбур қилди, бунинг сабабини ўзим ҳам билмай қолдим.

Авалло ўзимга-ўзим инглиз савдогарларининг кемаси инглизларнинг менга маълум бўлган ҳамма савдо йўлларида четда бўлган бу жойга нега келиб қолди экан, деган саволни бердим. Бу кемани бўрон суриб келмаганлигини билар эдим, чунки сўнгги маҳалларда бўрон тургани йўқ. Башарти кемадагилар дарҳақиқат инглизлар бўлганда ҳам, маълум вақтгача мен уларнинг кўзига кўринмаслигим керак, чунки уларнинг бу ерга яхши ният билан келмаганликлари турган гап эди. Шубҳали одамларга ишониб, аллақандай ўғрилар ва қотиллар қўлига тушиб қолгандан кўра, бундан буён ҳам шу оролда қолиб кетганим яхшироқ!

Тепа устида туриб, яқин келаётган қайиқни кузатдим.

Бу қайиқ бирдан бурилиб, бир маҳалда мен ўз солимни тўхтатган қўлтиққа томон қирғоқ бўйлаб жўнади. Афтидан, қайиқдаги кишилар келиб тўхташ учун қулай жой қидирмоқда эдилар. Улар қўлтиқни кўрмай, ундан ярим милча нари бориб тўхтадилар.

Уларнинг ўша ерга бориб тушганларига жуда хурсанд бўлдим, нимагаки, башарти улар шу қўлтиққа

келиб, менинг уйим остонасига тушганларида, ким билади дейсиз, мени қўрғондан ҳайдаб чиқаришлари, уйимдаги бор нарсани талаб кетишлари эҳтимолдан узоқ эмас эди!

Одамлар соҳилга тушишди, мен энди уларнинг чиндан ҳам инглизлар эканига, кам деганда кўпчилиги инглизлар эканига ишондим.

Улардан бир-икки киши голландиялик бўлса керак деб ўйлаган эдим, кейинчалик маълум бўлишича мен хато қилибман. Улар ҳаммаси бўлиб ўн бир киши экан.

Улардан уч киши, афтидан, асир қилиб олиб келинганга ўхшайди, чунки уларнинг ёнида ҳеч қандай қуролни кўрмадим, назаримда уларнинг оёқлари боғлаб қўйилгандек кўринди. Соҳилга аввал тушган беш киши уларни қайиқдан судраб чиқарганини кўриб турдим.

Асирлардан бири ниманидир илтимос қилди: қўлларнинг илтижоси азоб чекканини, ялиниб-ёлбораётганини ва умидсиз аҳволга тушганини билдирар эди.

У эс-ҳушини тамом йўқотиб қўйган кўринади. Бошқа иккиси ҳам қўлларини осмонга кўтариб ялинар эди, лекин булар умуман бирмунча тинч ва ўз аламларини унча ошкор баён қилмас эдилар.

Мен уларга тикилиб, нима гаплигига ҳеч тушунолмадим. Бирдан Жумабой чалакам-чатти инглизча қилиб бундай деди:

— Ҳо, Робин Крузо! Бунга қара: оқ танли одамлар ҳам ваҳшийларга ўхшаб одам ер экан.

— Эсингни едингми, Жумабой! Наҳот, шу одамлар уларни ейди деб ўйласанг?— дедим унга.

— Албатта, ейдилар,— деб жавоб қилди у.

— Йўқ, йўқ, Жумабой, янглишасан; бу одамлар уларни ўлдиради деб қўрқаман, лекин емайдилар,— дедим.

Кўз олдимда нима воқеа бўлаётганини ҳали ҳам пайқаб ололганим йўқ, лекин ҳозир, кўз ўнгимда қон тўкилади, деб ўйлаб, бутун баданларимни қалтироқ босди.

Назаримда қароқчилардан бири ўз асирининг бошига ханжар ёки тифсиз қиличга ўхшаш қурол билан туширгандек бўлди.

Аъзойи баданим уюшиб кетди: бу шўрлик шу тобда жонидан айрилади, деб ўйладим. Ҳозир ёшимда испаниялик киши билан чол ваҳшийнинг йўқлигига жуда афсус едим.

Қароқчилардан биттасининг қўлида ҳам милтиқ кўрмадим.

«Ҳозир бир амаллаб уларга яқинроқ борилсаю, тўпа-тўғри ўқ узиб, бу асирларни қутқазиб олинса кўп яхши бўлур эди», деб ўйладим.

Лекин вазият ўзгарди.

Афтидан қароқчилар асирларни ўлдириш ниятида эмас эканлар. Бу баттоллар уларга дўқ уриб ва шўрликларни масхара қилиб, кейин ўзларининг қаерга келиб қолганларини билмоқ учун бўлса керак, оролга тарқалишиб кетишди.

Улар асирларга қараб туриш учун ўртоқларидан иккисини қолдириб кетдилар. Лекин булар маст шекилли, шериклари нари кетган ҳамоно қайиққа тушиб, ухлаб қолдилар.

Шу тариқа асирлар ўзлари қолди. Лекин улар ўзларига берилган шу қулай фурсатдан фойдаланиб қолиш ўринга, қум устида умидсизлик билан атрофга термулишиб ўтира бердилар.

Бу оролга келиб қолган биринчи кунларимда мен ана шу ҳолга тушган эдим.

Худди шуларга ўхшаш мен ҳам соҳилда атрофга термулиб ўтирар эдим. Мен ҳам ўзимни ҳалок бўлган деб ҳисоблаган эдим. Мени йиртқич даррандалар порадора қилиб еб кетади, деб ўзимдан умид узгандим, тушни дарахт устига чиқиб ўтказган эдим. Умуман айтганда, бу ерда ҳеч маҳал дастлабки вақтлардагидек қўрққаним йўқ. Ҳолбуки бутун шу йиллар давомида мен бу ерда жуда осойишта яшадим! Аммо у вақтда бу ҳол хаёлимга келгани йўқ.

Худди менга ўхшаб бу уч шўрлик ҳам нима қиларини билмай, қутулишлари яқин экапидан беҳабар, ноумид бўлиб ўтирмоқда эдилар.

Йигирма бешинчи боб

РОБИНЗОННИНГ ИНГЛИЗ КЕМАСИ КАПИТАНИ БИЛАН УЧРАШГАНИ

Қароқчилар оролга сув соҳилга қайтганда келган эдилар. Улар уёқ-буёқни кезиб чиққунча анча вақт ўтиб кетди; сув қайтиб; қайиқ саёз ер устида қолди.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, қайиқда икки киши қолишиб, тезда ухлаб қолишди.

Бир соатдан сўнг, улардан бирови уйғониб қараса, қайиқ саёз жойда туриб қолипти, у, қайиқни қум устидан судраб сувга олиб бормоқчи бўлди, лекин кучи етмади. Кейин у бошқа шерикларини чақирди. Улар югуришиб келиб, унга ёрдам бера бошладилар, лекин қайиқ жуда оғир, қум жуда нам ва лойқа бўлганидан қайиқни сувга элтишга кучлари етмади.

Улар асл денгизчилар сингари, — маълумки, денгизчилар жуда беғам ва ҳеч маҳал келгусини ўйлаб турмайдиган одамлар бўлишади, — қайиқни қолдириб, яна сайр қилгани кетишди. Кетиш олдидан, улардан бирови шеригига овози борича мана бундай деди:

— Қўй уни, Жек! Қўлиниги қавартириб нима қилсан! Сув соҳилга қайтганда ўзи сувга тушиб олади.

Бу сўз инглиз тилида гапирилди. Демак, чиндан ҳам бу одамлар менинг ватандошларим эканлар.

Улар кетишгунча, мен қўрғон девори орқасида пузиб турдим ёки тепа устига чиқиб уларни кузатдим.

Денгизда сув қайтгунча камида ҳали беш соат бор.

Демак, шунча вақт муқаррар уларнинг қайиғи қум устида туради.

Кечқурун, қоронғи тушганда, ўзимнинг хилватгоҳимдан чиқиб, матросларга яқинроқ бораман, уларнинг ҳар қадамини, юриш-туришини ва ҳаракатларини синчиклаб текшираман, эҳтимол уларнинг нима тўғрида гаплаганларини эшитсам.

Ҳозир эса, қош қораймаган экан, жангга тайёрланмоқ керак. Менинг ҳозирги душманим аввалгиларга қараганда кучли ва хавфлидир, бинобарин, яхши тайёрланмоқ, шай бўлиб турмоқ керак.

Милтиқлар билан анча овора бўлдим, уларни тозалаб, ўқладим, кейин эса Жумабойга бошдан-оёқ қуролланмоқ тўғрисида буйруқ бердим. Жумабой бу вақтларда жуда мерган бўлиб олган эди. Ўзим икки ов милтиқ олдим, Жумабойга учта пилта милтиқ бердим. Бошқа қурол-аслаҳани ҳам иккимиз бўлишиб кўтариб олдик.

Шуни айтмоқ керакки, бу яроғ-аслаҳаларни осиб олганда, менинг вазоҳатим тамомила ҳарбийча бўлиб кетди. Эгнимда эчки терисидан тикилган қўпол камзул, бошимда учин узун пахмоқ шапка, икки ёнимда эса ёнлофсиз яланғоч қилич осиблик, белимдаги қайишга иккита тўппонча қистирилган, икки елкамда биттадан милтиқ осиблик эди.

Қоронғи тушгунча ҳеч бир ҳаракат қилмасликка

қарор берганимни боя айтиб ўтган эдим. Лекин соат иккиларда, кун жуда исиб кетган маҳалда, уларнинг ўрмонга кириб кетганларича қайтиб келмаганларини пайқаб қолдим. Балки улар иссиқда ҳаллослаб, кейин салқинга бориб ухлаб қолишгандир.

Лекин уларнинг асирлари ухлайдиган ҳолда эмас эди. Улар катта бир дарахт тагида ғамгин ҳолда бошларини ҳам қилиб ўтиришарди.

Улар ёнида ҳеч ким қолмади, мен кеч киришини кутмай, яқинроқ бориб, улар билан гаплашишга аҳд қилдим. Уларнинг кимлигини ва бу ерга нима учун келиб қолганларини ҳеч кечиктирмай билиб олгим келди. Ҳозиргина тасвир қилиб берган бесўнақай важоҳатим билан улар олдига қараб жўнадим. Жумабой ҳам изимдан қолмай келаверди. У, гарчи ўз хўжайини каби кўрқинчли важоҳатда бўлмаса ҳам, бошдан-оёқ қурулланган эди.

Уччала асирга яқин бордим (улар орқа ўғириб ўтирилганларидан мени кўрмадилар), испан тилида қаттиқ овоз билан сўрадим:

— Ким бўласизлар, сеньорлар?

Улар бу тасодифдан сесканиб кетишди, лекин ўзларига яқин келган бу ваҳимали важоҳатни кўриб, яна ҳам баттарроқ кўрқинди.

Уларнинг ҳеч бири жавоб қайтармади, назаримда улар мenden қочмоқчи бўлаётгандек кўринди.

Бу ҳолни кўриб, мен инглизча гапирдим.

— Жентельменлар, кўрқманглар, — дедим. — Кутмаган бир жойда ўзингизга дўст топсангиз ажаб эмас. Мен ҳам инглизман, сизларга ёрдам қилмоқчи истайман. Кўриб турибсизки, биз фақат икки кишимиз — мену хизматкорим; бизда қурол ва ўқ-дори бор. Тўппатўғри айта беринг, сизнинг мушкуллингизни нима билан осон қила оламиз, бошингизга қандай кулфат тушди?

— Бизнинг бошимизга тушган кулфат шунчалик каттаки, уни айтиб бермоққа узоқ фурсат керак, — деди асирлардан бири, — бизни бу кулфатларга дучор қилган зolimлар яқин жойда ўтиришибди, ҳозир келиб қолишлари мумкин. Қисқаси, сэр, бизнинг бошимиздан ўтган воқеалар мана бундай: мен кема капитаниман, кемадаги хизматчилар исён кўтаришди. Мен ўз матросларимни ҳар доим севардим, улар ҳам мени севар эдилар. Менинг қўл остимда улар жуда яхши яшар эдилар. Лекин кемамга сўнги вақтда ишга кирган бир неча муттаҳам уларни йўлдан оздирди. Шу муттаҳамлар

денгизда учраган кемаларни талаб, ёндирмоқ ниятида уларни денгиз қароқчиси бўлиб кетишга кўндирдилар. Сиз бу ерда кўриб турган ўртоқларим (бири — менинг ёрдамчим, иккинчиси — йўловчи) ялиниб-ялвориб бизни ўлдирмай омон қолдиришга уларни зўрға кўндирдилар, охири улар бизни бирор ҳувиллаган соҳилга қолдириб кетишга рози бўлдилар. Шундай қилиб улар бизни мана бу ерга олиб келдилар. Биз бу ерда очдан ўламиз, деб ишонган эдик, чунки бу жойни одам қадам тегмаган бир ер деб билган эдик. Бу ерда, бизни ўлимдан халос қилишга тайёр турган одамлар туришини ҳозир кўриб турибмиз.

— У бадбахтлар қани? Қаёққа кетишди? Қайси томонга?— деб сўрадим.

Капитан менга яқин жойдаги дарахтзорни кўрсатиб, бундай деди:

— Улар анови дарахтлар тагида ётишибди, сэр. Қўрққанымдан юрагим уюшмоқда: улар сизларни кўришди ва бизнинг гапларимизни эшитди, деб қўрқаман. Агар кўришган бўлса, биз ҳалок бўлдик, деяверинг! Улар ҳеч қайсимизга раҳм-шафқат қилмай, ҳаммамизни ўлдиришади.

— Уларнинг милтиқлари борми?— деб сўрадим.

— Атиги иккита милтиқлари бор, бунинг ҳам биттаси қайиқда.

— Жуда соз,— дедим,— қолганини менга қўяверинг.

Улар ҳаммаси ухлашмоқда, сездирмасдан уларга яқин бориб, ҳаммасини қириб ташлай оламиз, аммо уларни тириклай қўлга туширмоқ яхши эмасмикан? Балки, улар бу йўлдан қайтишиб, қароқчилликни ташлашар ҳамда инсофли одамлар бўлиб кетишар.

Капитан айтдики, булар орасида иккита хавфли ёвуз бор, уларга раҳм қилмаса ҳам бўлади, лекин бошқаларини шу икки кишидан ажратиб олинса, аминманки, улар қилмишларига пушаймон бўладилар ва аввалги ишларига қайтадилар.

Мен ундан шу икки кишини кўрсатишни сўрадим. У, ора жуда узоқ, уларни танимоқ қийин бўлар, агар таний олсам, албатта, кўрсатаман, деди.

— Умуман айтганда,— деди у,— мен ва ўртоқларим сизнинг ҳамма буйруқларингизга итоат қилишга тайёрмиз. Биз ўзимизни тамом сизнинг ихтиёрингизга топшираемиз. Ҳар бир буйруғингизни қонун деб биламиз.

— Гап шундай бўлса, нарироқ кетайлик, улар бизни кўрмасинлар ва гапимизни эшитиб қолмасинлар.

Улар ухлаша берсин, бу орада биз нима қилмоқ кераклигини маслаҳатлашиб оламиз.

Уччаласи ўрнидан туриб, менинг орқамдан юришди.

Уларни дарахтзор ичига олиб бориб, капитанга мурожаат қилиб бундай дедим:

— Мен сизларни қароқчилардан қутқазиб олишга ҳаракат қиламан, аммо аввало икки шарт қўяман.

У, гапимни тамом қилгани қўймади.

— Мен ҳар қандай шартингизни ҳам қабул қиламан, сэр,— деди у,— башарти сизга исёнчилардан кемамни қутқариб олиш насиб бўлса, ўзимни ҳам, кемамни ҳам хоҳлаганингизча ишлата беринг. Агар ниятингизга етиша олмасангиз, мен сиз билан бирга шу ерда қоламан ва умрим охиригача содиқ ёрдамчингиз бўламан.

Унинг ўртоқлари ҳам шундай ваъда беришди.

— Гап шундай экан, менинг икки шартим мана булар,— дедим,— биринчидан, кемангизга бориб олгунча капитан эканингизни унутасиз ҳамда ҳар бир буйруғимга сўзсиз итоат қиласиз. Агар мен сизга қурол берсам, ҳар қандақа шароитда ҳам бу қуролни менга ва менинг қўл остимдаги одамларга қарши қаратмайсиз ва биринчи марта талаб қилишим билан уни менга қайтариб берасиз. Иккинчидан, агар кемангиз қўлингизга қайтариб олиб берилса, мени ва дўстимни ҳеч ҳақ олмасдан Англияга олиб борасиз.

Капитан инсон ақлига келиши мумкин бўлган ҳамма қасамни ёд қилиб, мен ва менинг ўртоқларим сизнинг ҳар икки талабингизни муқаддас билиб бажарамиз, деб қасам ичди.

— Бу талабларни тамоман ўринли деб билганим учунгина эмас,— деди у сўзига қўшимча қилиб,— балки энг муҳими, ўлимдан қутқазиб қолганингиз учун сиздан миннатдорман ва умрим охиригача ўзимни сизнинг олдингизда қарздор деб биламан.

— Бундай бўладиган бўлса, сусткашлик қилмайлик,— дедим.— Мана олинг, сизга учта пилта милтиқ, ўқ ва дори. Энди сизнингча қандай чора қўлланмоқ кераклигини айтинг.

— Мендан маслаҳат сўраганингиз учун сиздан миннатдорман,— деди капитан,— лекин мен сизга маслаҳат бера оламанми? Сиз бизнинг бошлиғимизсиз, сиздан буйруқ бермоқ, биздан уни сўзсиз бажармоқ.

— Менинг фикримча, уларни осонроқ бартараф қилмоқ учун,— дедим,— улар ҳали уйқуда экан, сез-

дирмасдан яқинроқ бориб олишимиз ва ҳамма милтиқлардан бир йўла ўқ узишимиз лозим. Қуни битгани ўлади. Омон қолганлари эса таслим бўлиб, раҳм-шафқат сўрашади, уларнинг гуноҳидан ўтмоқ мумкин, деб ўйлайман.

Капитан ийманиб эътироз билдирди ва бунчалик қон тўкишни истамаганлигини, агар мумкин бўлса, бу хил шафқатсизликдан қайтмоқни лозим билганини айтди.

— Бу одамлар орасида,— деди у,— тузалмайдиган ярамаслар икки киши, холос, менинг кемадаги исёни бошлаганлар ҳам шулар. Агар улар биздан қочиб қутулсалар ва кемага қайтиб борсалар, шўримиз қурийдими, чунки улар қолган матросларнинг ҳаммасини эргаштириб келиб, бизни йўқ қилиб ташлашади.

— Демак, менинг маслаҳатимни қабул қилмоқ керак,— дедим.— Ўзингиз кўриб турибсиз — биз раҳмсиз бўлмоғимиз лозим: омон қолмоғимиз учун бирдан-бир йўл шу.

Гарчи бу одамлар капитаннинг ўзини очликдан ўлиб кетишга маҳкум қилган бўлсалар ҳам, унинг ухлаб ётган бунча кўп кишини ўлдиришни ва мажруҳ қилишни сира истамаслиги кўриниб турар эди.

Унинг кўнглидагини пайқаб, мен бўлмаса, ўртоқларингиз билан олдинга тушиб, ўз билганингизча ҳаракат қилинг, дедим.

Бизнинг маслаҳатимиз битмасидан қароқчилар уйғона бошлашди. Улардан иккитасининг тик турганини кўриб, капитандан: исён ташаббусчилари шулар эмасми, деб сўрадим.

— Йўқ, булар сўнги дақиқагача ҳам ўз бурчларини садоқат билан бажаришди, аммо қўрқитув орқасидан исён ташаббускорлари таъсирига тушиб қолишди,— деди у.

— Майли, улар кетиша берсин, тегмаймиз,— дедим.— Гуноҳсизларни тақдир ўзи ўқдан сақлаб қолди. Агар бошқаларига қутулиб кетмоққа имкон берсангиз, ўзингиздан кўринг. Улар сизни тутиб оладилар ва асло раҳм-шафқат қилмайдилар.

Бу сўзлар капитанни шижоатга келтирди. Капитан билан ўртоқлари милтиқларни қўлларига олиб, тўппончаларни белларига қистириб олишди, кейин олға қараб дадил қадам босиб кетишди.

Қароқчилардан бири қадам шарпасини эшитиб орқасига қайрилиб қаради ва ўз асирлари қўлида милтиқ кўриб вой-дод солди.

Энди вақт ўтган, дод-войнинг фойдаси йўқ эди. У қичқирган ҳамоно, бирдан икки ўқ узилди. Мерганлар ўқни хато юборишмади: қароқчилардан бири шу ондаёқ ўлди, иккинчиси қаттиқ ярадор бўлди, лекин ярадор дарров ўрнидан туриб, бошқаларни ёрдамга чақира бошлади. Бу чоғ капитан дарҳол унинг тепасига етиб борди.

— Кечикдинг!— деди у.— Энди сени ҳеч ким қутқазиб ололмайди. Хоинлик қилганинг учун мана сенга жазо.

Капитан шу сўзларни айтиб туриб, милтиқ қўндоғи билан унинг бошига солди. У шу ондаёқ тил тортмай ўлди.

Энди, ўрмоннинг бошқа бир қисмига кириб кетган уч кишини ҳисобга олмаганда бизнинг душманларимиздан атиги уч киши қолди, булардан ҳам бири енгил ярадор қилинди. Бу чоғ биз Жумабой иккимиз етиб келдик. Душманлар қочиб қутулмоқ имкони йўқлигини кўриб, раҳм-шафқат сўрай бошладилар. Капитан уларга жавоб бериб, қилган хоинликларингизга пушаймон еб, тавба қилсаларингиз, буни амалда кўрсатсаларингиз, кемани қўлга киритишда менга ёрдам беришга қасамёд этсаларингиз гуноҳингиздан ўтиб, жонингизни омон қолдираман, деди. Улар капитан рўпарасига келиб тиз чўкдилар ва қилмишларига чин юракдан пушаймон эканликларига уни ишонтира бошладилар.

Капитан уларнинг қасамига ишонди ва гуноҳингиздан ўтиб жонингизни омон қолдираман, деди. Мен бунга қаршилиқ қилмадим, лекин асирларнинг қўлоёқларини боғлашни талаб қилдим.

Музокаралар тамом бўлган ҳамоно Жумабой билан капитан ёрдамчисига, дарҳол қайиққа бориб, ундан елкан билан эшкакларни олиб қўйишга буюрдим.

Орадан кўп ўтмай оролда сандирақлаб юрган бояги уч матрос қайтиб келди. Улар жуда узоққа кетиб қолишган экан, энди милтиқ овозини эшитиб югуришиб келибди.

Улар, капитан энди уларнинг бандиси эмас, балки улар устидан ғолиб бўлиб турганини кўргач, ҳеч бир қаршилиқ ҳам кўрсатмаёқ, ўзларини боғлатдилар.

Шу тариқа биз ғолиб чиқдик.

Йигирма олтинчи боб

ҚАРОҚЧИЛАР БИЛАН ЖАНГ ҚИЛИНГАНИ

Энди мен бемалол бошимдан ўтганларни ҳамда кўрган машаққатларимни капитанга батафсил ҳикоя қилиб беришга ва ундан бошига тушган кулфатни, кема-сидан айрилиб қолиш сабабларини сўрашга имкон топдим.

Аввал сўзни мен бошладим. Сўнгги йигирма етти йиллик ҳаётимда қандай қилиб кун кечирганимни бошдан-оёқ унга айтиб бердим. Менинг ҳикоямни у миқ этмай зўр эътироф билан тинглади, менинг муқаррар ўлимдан омон қолишимга имкон берган ажойиб ҳодисаларни эшитиб бениҳоя ҳайратда қолди.

Энди у, бу одам қадами тегмаган оролда кечирган кунларимни батафсил билиб олгандан кейин, капитан ва ҳамроҳларини кўргонимга таклиф қилдим. Биз кўргонга доим ўзим кирадиган йўлдан кирдик, яъни нарвон қўйиб ошиб тушдик. Меҳмонларим олдига турли таомлар қўйиб емоққа таклиф қилдим, сўнгра уларга шу узоқ йиллар ичида якка-ёлғиз яшаб қилган уй-рўзгорларимни бир бошдан кўрсатдим.

Бу одамлар бу ерда нимаики кўрган бўлсалар, ҳаммаси уларга бир мўъжиза бўлиб туюлди. Ўз тўғримда айтиб берганларим уларга ажойиб-гаройиб эртак бўлиб эшитилди. Ўзим қурган истеҳкомни ва уйимнинг дарахтзор ичига жуда усталик билан яширилганини кўриб, улар яна ҳам ҳайрон қолдилар. Бу ерда дарахтлар Англиядаги дарахтлардан анча тез ўсганидан, чакалакзорим йигирма етти йил ичида қалин ўрмонга айланиб кетган эди. Дарахтларни экаётганимда илон нзи қилиб тор йўлка қолдирган эдим, энди фақат шу йўлдангина менинг ҳовлимга бориш мумкин эди.

Капитанга, бу кўргон менинг асосий турар жойим, лекин ҳамма қиролларда бўлгани каби, менинг ҳам пойтахтдан узоқроқ жойда ёзги саройим бор, мен ҳам қиролларга ўшабу бу саройга камроқ бориб тураман, дедим.

— Уни сизларга бажону дил кўрсатардим, лекин бизнинг олдимизда ундан муҳимроқ иш, яъни сизнинг кемагизни қандай қилиб душманлар қўлидан торғиб олиш йўлини топиш иши турибди,— дедим.

— Инма қилмоғимиз кераклигига ақлим бовар қил-

май турибди,— деди капитан.— Кемада яна йигирма олти киши бор. Уларнинг ҳаммаси ҳам фитнага аралашган, яъни бу жиноятлари учун биздаги қонунга мувофиқ уларга ўлим жазоси бермоқ керак. Қароқчилар жуда яхши биладилар — агар улар таслим бўлсалар, Англияга борган ҳамона дорга осиладилар. Шу сабабдан улар ўлимларига ҳам қарамасдан, жон-жаҳдлари билан олишадилар. Шундай экан, шу озгина куч билан биз улар билан жанг қилмоғимиз мумкин эмас.

Мен ўйлаб қолдим, капитаннинг сўзлари менга татом ўринли бўлиб кўринди. Мумкин қадар тезроқ бирор йўл топмоқ керак. Салгина сусткашлик ҳам бизга ҳалокат хавфини солмоқда: кемадан қароқчиларнинг янги бир гуруҳи келиб, ҳаммамизни қийма-қийма қилиб кетмоғи мумкин. Энг яхшиси ҳийла ишлатиб, уларни тузоққа тушириб, бехосдан ҳужум қилишдир. Лекин буни қандай қилмоқ керак? Улар мана шу дақиқанинг ўзида бу ерга келиб қолишлари мумкин-ку.

— Кемадагилар қайиқнинг ҳозиргача қайтиб бормаганидан ташвишга тушаётган бўлсалар керак,— дедим капитанга.— Ҳар замон улар соҳилга юборилган матрослардан хабар олгани бу ерга бошқа қайиқ юборадилар. Бу сафар қайиқда қуролланган одамлар келишадилар, уларни енгмоғимиз маҳол бўлади.

Капитан менинг фикримга тўла қўшилди.

— Аввало қароқчилар қайиқларини бу ердан олиб кетолмасликларининг йўлини қилмоғимиз керак,— дедим сўзимда давом этиб,— бунинг учун эса уни сувда сузолмайдиган қилишимиз, яъни унинг тагини тешиб қўйишимиз лозим.

Биз шу ондаёқ қайиқ ёнига келдик. Бу қайиқ баланд қиррали катта қайиқ эди. Қайиқда турли-туман керакли нарсалар кўп экан. Қайиқдан баъзи бир қурол, дори соладиган халта, бир шиша ароқ, бир ром, чодирга ўраб қўйилган анчагина қотган нон, катта бир бўлак қанд (беш-олти қадоқ келади) топиб олдик. Бу нарсалар ҳаммаси, айниқса ароқ билан қанд менга жуда зарур эди: мен кўп йиллардан буён ароқни ҳам, қандни ҳам татиб кўрганым йўқ.

Бу ғаниматларнинг ҳаммасини соҳилга чиқариб, эшакларни, мачтани, чодир билан қайиқ рулини қўлимизга олиб, қайиқнинг тагини катта қилиб тешиб қўйдик. Шундай қилиб душманлар биздан устун чиққан тақдирда ва биз уларни енга олмағачимизда ҳам ҳар қалай уларнинг қайиқлари бизнинг қўлимизда қолади.

ган бўлди, тўғрисини айтганда, мен кўпроқ шу мақсадни кўзда тутдим.

Ростини айтсам, кемани қароқчилардан тортиб ола билишимизга унча ишонмаган эдим. «Улар бизга қайиқни қолдирсалар ҳам бас,— дедим ўз-ўзимга.— Уни тузатиб олмоқ ҳеч гап эмас, бу хил қайиқ билан Караиб денгизининг шимол шарқидаги Шарқий Ҳиндистонгача етаоламан. Йўлда одамхўр ёввойилар орасида азоб чекаётган испаниялик дўстим ва унинг ватандошлари ёнига ҳам туша оламан».

Ҳаммамиз биргалашиб қайиқни тўлқин етмайдиган баланд жойга чиқариб қўйганимиздан кейин, дам олиш ва энди нима қилиш кераклигини маслаҳатлашгани ўтирдик.

Бу чоқ кемадан бирдан тўп отилганини эшитдик. Кема байроғини кўтардилар. Бу нарса қайиқни чақириб сигнал берганлари бўлса керак.

Бир оздан кейин яна бир неча бор ўқ узилди. Тўхтовсиз байроқни ҳилпиллата бошладилар, лекин бу сигналлар ҳаммаси жавобсиз қолди: қайиқ турган жойидан жилмади. Ниҳоят, кемадан қайиқ туширдилар (биз буларнинг ҳаммасини дурбин билан баралла кўриб турдик). Қайиқ соҳилга қараб кела бошлади, у яқинроқ келгач, қайиқда кам деганда милтиқлар билан қуролланган ўн киши борлигини кўрдик.

Кема турган жойдан соҳилгача олти милча жой, шу сабабдан биз шошмай қайиқдаги одамларни кузата оламиз.

Биз уларнинг афт-башараларини ҳам аниқ кўриб турдик, сув оқими бу қайиқни аввалги қайиқ келиб тўхтаган жойдан бирмунча шарқий томонга олиб кетди, лекин эшкакчилар уни худди шу жойга томон олиб келмоқчи бўлиб, анча вақт соҳил бўйлаб юришга мажбур бўлдилар. Ана шу пайтда биз уларни яққол кўролдик. Капитан уларнинг ҳар бирини таниди ва ҳар бирови тўғрисида ўз фикрини менга айтиб турди.

Капитаннинг сўзига қараганда, булар орасида учта жуда ҳалол матрос бор; буларнинг фитнага ўз ихтиёрлари билан эмас, балки қўрқитиш ва зўрлик орқасида кирганликларига унинг имони комил, аммо боцман билан бошқалари — ҳаммаси ҳам ашаддий қароқчилардир.

— Буларга кучимиз етмас, деб қўрқаман,— деди у сўзида давом этиб.— Булар ҳаммаси жонидан кечган баттол одамлар, энди яна бизнинг қаршилиқ кўрсат-

моқчи эканимизни билншса, бизга, ўлайин обло, ҳеч раҳм-шафқат қилмайди. Уларнинг бизнинг бошимизга соладиган кулфатларини ўйламоқ ўзи бир даҳшат.

Мен кулимсираб, унга бундай жавоб бердим:

— Қўрқувни тилга олганингиз нимаси? Ажабо, қўрқмоққа бизнинг нима ҳаддимиз бор? Келажақда ҳолимиз нима кечса ҳам турмушимиз бундан кўра яхши бўлади; бинобарин, биз бу аҳволдан нима қилиб бўлса ҳам, ҳатто ўлиб қутулсак ҳам, шукур қилишимиз керак. Ақалли менинг бу ерда ёлғизликда кечирган кунларимни бир эсланг. Одамлар дунёсидан йигирма етти йил ажралиб яшамоқ осон гапми? Мен ўз озодлигим йўлида жонимни аямаган бир вақтда, наҳотки, сэр, сиз қўрқасиз? Йўқ, мени хавф-хатар эмас, бошқа нарса ҳайратда қолдирмоқда,— дедим.

— Нима?— деб сўради у.

— Сиз: «Бу одамлар орасида уч-тўрт матрос бор, уларга раҳм қилмоғимиз керак», дедингиз, шу гапингиз мени ҳайратда қолдирмоқда. Улар ҳаммаси ёвуз одамлар бўлмаганда ҳам, барини йўқ қилиб юборишга ҳаққим бор, бунга ҳеч шубҳа қилмайман. Уларни енга олишимизга эса батамом ишонаман, чунки бу оролга қадам босган ҳар бир киши қўлимизга тушади, уни ўлдирмоқ ёки яшамоқ учун унга имкон бермоқ бизнинг ихтиёримизда.

Мен қаттиқ овоз чиқариб, очиқ чеҳра билан гапирдим. Менинг ғалабага бўлган ишончим капитаннинг руҳини кўтарди, кейин биз ғайрат билан ишга тутиндик.

Улар кемадан қайиқни тушира бошлаган вақтидаёқ биз асирларимизни узоқроқ жойга бекитиб ташладик. Капитан энг хавфли деб билган икки кишини Жумабой билан капитан ёрдамчисига ҳайдатиб, ғорга юбордим. Бу турмадан чиқиб қочмоқ осон гап эмас, мабодо бир амаллаб ҳар иккала девордан ошиб ўта олганларида ҳам, барибир қўрғон атрофидаги қалин ўрмон ичида адашиб қолардилар, чунки шерикларининг овози бу ерга келмас ва оролда нима воқеа бўлаётганини бу ердан кўриб ҳам бўлмас эди. Бу ерда уларни яна боғлаб қўйибдилар, лекин Жумабой уларни яхшилаб тўйдириб, ертўлада уларга ўзимиз ясаган шағамлардан бир нечасини ёқиб берибди, капитан ёрдамчиси эса уларга, агар жим ётсаларингиз бир-икки кундан кейин сизларни озод қиламиз, деб эълон қилибди.

— Шунн билингни, қочишни хаёл қилсангиз, дарров ҳеч аёвсиз сизни отиб ўлдирадилар,— дебди у.

Улар қамоқ муддатини чидам билан ўташга ваъда бериб, овқатсиз ва чирғосиз ташлаб кетмаганлари учун уларга самимий ташаккур баён қилишибди.

Жумабой бандиларни ёрга қамаб, эшикни берки-тиб, дарҳол менинг ёнимга етиб келди, лекин бандилар, у кетгани йўқ, эшик орқасида бизни пойлаб турибди, деб ўйлабдилар.

Қолган тўрт асирни унчалик қаттиқ тутмадик. Тўғри, иккисини маълум муддатгача боғланганича қолдирдик, чунки капитан уларга ишонмади, аммо бошқа иккитасини эса мен капитаннинг алоҳида тавсияси билан хизматга ҳам қабул қилдим. Улар иккиси ҳам менга, садоқат ва самимият билан хизмат қиламиз, деб қасамёд қилишди.

Шу тариқа, бу икки матросни ва капитанни икки ўртоғи билан ҳисоблаганда, энди биз яхши қуролланган етти киши бўлдик ва ҳозир келадиған ўн йигитни бартараф қилишимизга ҳеч шубҳа қилмадим. Бунинг устига капитаннинг сўзига кўра улар орасида ҳалол кишилар бор экан, уларни ўз томонимизга ўтказиб олишга умид боғламоқ мумкин.

Қароқчилар оролдаги ўзларининг катта қайиқлари турган жойга келиб тўхтадилар, қайиқдан тушиб, уни соҳилга чиқариб қўйдилар, буни кўриб кўп хурсанд бўлдим. Ростини айтсам, «улар ўзларидан хавфсираб, соҳилга етиб келмасдан лангар ташлайдилар, қайиқни қўриқлаш учун икки-уч матросни пойлоқчиликда қолдирадилар, биз уни қўлга туширолмаимиз», деб қўрққан эдим.

Соҳилга тушиш биланоқ улар дастлаб катта қайиқлари ёнига югуриб келишди. Қайиқдаги ҳамма асбоб-ускунанинг олиб кетилганини, бутун юк ғойиб бўлганини, қайиқнинг таги катта қилиб тешиб қўйилганини кўриб, улар бениҳоят ҳайратда қолдилар, бунинг сабаби эса аёндир.

Улар қайиқ атрофига тўпланишиб, қайиқларининг қандай сабаб билан бу ҳолга дучор бўлганини хийла вақт қизғин муҳокама қилишди, кейин эса бор овозлари билан ўртоқларининг номини айтиб чақира бошлади. Уларга ҳеч ким жавоб бермади.

Шундан кейин улар донра тортиб, команда билан ҳамма қуролларидан барабар ўқ уздилар. Урмоннинг акс садоси булар милтиғининг овозига жўр бўлиб, уни бир

неча бор такрорлади. Лекин бу ҳам ҳеч натижа бермади: ғор ичидагилар булар милтиғининг овозини эшита олмадилар; бизнинг ёнимизда ўтирганлари эса, эшитсалар ҳам овоз чиқариб жавоб қилишга ботинолмадилар.

Қароқчилар бу ҳаракатларининг ҳаммаси натижасиз қолаётганини билиб, жуда қўрқиб кетишди ва дарҳол кемаларига қайтиб бориб, у ердагиларга қайиқнинг таги тешилиб ётибди, оролга борган кишилар ўлдирилган, йўқса албатта овоз чиқариб жавоб берар эдилар, деб хабар етказмоқчи бўлдилар.

Капитан бу вақтгача кемани қўлга олишимизга ишонган эди, лекин ҳозир тамом умиди узилди.

— Иш расво бўлди!— деди у қайғуриб.— Оролга келган матросларнинг ғойиб бўлган хабари кемага етказилиши биланоқ, янги капитан лангарни бўшатишга буйруқ беради ва мен кемадан ажраламан!

Тезда капитанни яна ҳам қўрқитган бир ҳодиса юз берди.

Ун минут ҳам ўтмасдан, соҳилдан жўнаб кетган қайиқ бирдан орқасига қайтиб, яна бизнинг оролимизга қараб кела бошлади. Афтидан, матрослар йўлда ўзаро маслаҳатлашиб, бошқа бирор фикрга келишган бўлса эҳтимол.

Биз дамимизни чиқармай уларни кузатиб тура бердик.

Улар соҳилга келиб тўхтадилар, қайиқда уч кишини қолдириб, етти матрос югуришиб, қирғоқ устига чиқишди-да, орол ичкарисига қараб кетишди, афтидан, улар йўқолган ўртоқларини қидириб кетишди.

Бу ҳол бизни қаттиқ ташвишга солди.

Биз соҳилга чиққан етти кишини қўлга туширганимизда ҳам, барибир бизнинг ғалабамиз натижасиз бўлади, чунки биз қолган уч кишини ва қайиқни қўлга тушира олаемиз. Булар қутулиб кетиб, кемага қайтиб боришади-да, юз берган бахтсизликни ўртоқларига айтишади, кема шу заҳотиёқ лангарини бўшатиб жўнаб кетади ва ундан умрбод айриламиз.

Нима илож қилмоқ керак? Бу воқеаларнинг охири қасрга бориб тугашини кутиб туришдан бошқа иложимиз қолмади. Етти матрос қирғоққа чиқиб олгач, қайиқ қирғоқдан анча нари кетиб, лангар ташлади, шундай қилиб, биз бу қайиқни ўғирлаб, яшириб қўйишдан маҳрум бўлдик.

Соҳилга тушган матрослар бир-бирларидан ажра-

лишгиси келмади шекилли, ёнма-ён юриб бориб, тепалик устига чиқа бошлашди, менинг уйим шу тепа тагида эди. Биз уларни баралла кўриб турдик, лекин улар бизни кўра олмадилар. Агар улар бизга яқинроқ келсалар биз кўп хурсанд бўлардик — биз уларни отиб тутдек тўккан бўлув эдик.

Улар ҳеч бўлмаса оролнинг рўпарадаги соҳилига қараб юришар, деб умид қилган эдик, чунки улар оролнинг бу томонидан нари кетмагунча, биз қўрғондан бош чиқара олмасдик. Лекин улар тепанинг сиртига, оролнинг бутун шимол-шарқий қисми, ўрмон ҳамда водийлари баралла кўринадиган сиртига етиб тўхтадилар ва яна бор овозлари билан ўртоқларини чақира бошладилар.

Ниҳоят, жавоб ҳам кутиб турмасдан, эҳтимол соҳилдан нари кетишга қўрққан бўлсалар керак, бир дарахт тагига ўтириб, маслаҳатлаша бошладилар. Булар ҳам эрталаб келган қароқчиларга ўхшаб, ухлаб қолсалар кўп яхши бўларди, бизлар дарров уларнинг адабини бериб қўяқолардик. Лекин улар ухлашни хаёлларига келтирмадилар. Улар орол хатарли эканини сездилар, гарчи қандақа хавф-хатар ва унинг қаердан пайдо бўлишини билмасалар ҳам, ҳушёрроқ бўлишга ҳаракат қилдилар.

Уларнинг маслаҳатлашаётганини кўриб, капитан жуда маъқул фикрни айтди.

— Улар ҳарбий кенгашларида бедарак кетган ўртоқларига ўзларини маълум қилмоқ учун яна бир бор сигнал бериш фикрига келиб, ҳаммаларни баравар ўқ узишлари жуда ҳам эҳтимол, — деди у. — Улар ўқ узиб, милтиқларини бўшатган ҳамоно, биз бирдан ҳужум қилиб, устларига бостириб борсак — бас, марра бизники. Уларнинг таслим бўлишдан бошқа чораси қолмайди, кейин иш қон тўкилмасданоқ бир ёглиқ бўлади.

Бу план менга анча маъқул тушди, лекин унинг юзага чиқмоғи учун биз ҳозир душманга жуда яқин масофада турган бўлишимиз лозим эди. Чунки, биз улар ўқ узган ҳамоно дарҳол улар устига ёпирилиб боришимиз керак. Аммо улар биздан анча узоқ, шундай экан уларга қўққисдан ҳужум қилмоқ тўғрисида ўйлашнинг ҳожати йўқ эди.

Дарвоқе, улар ўқ ҳам узмадилар.

Биз нима қилишни билолмай, анча вақт пистирмада турдик.

Охири бундай дедим:

— Мепимча, биз қоронғи тушгунча ҳеч иш қилолмаймиз. Агар бу етти матрос қайиққа қайтиб келмаса, кечаси билдирмай денгиз бўйига бориб, бирор ҳийла ишлатамиз ҳамда қайиқда қолган уч кишини қўлга тушираемиз.

Узоқ вақт пистирмада туриб, қароқчиларнинг турган жойидан қўзғалишини зориқиб кутдик. Бизга уларнинг кенгаши ҳали-бери тугамайдигандек туйилди.

Бирдан улар ўринларидан сапчишиб туриб, денгиз томонга юра бошладилар. Афтидан, улар оролда турмоқ хатарли эканини пайқашди ва ҳалок бўлган ўртоқларини қидириб овора бўлмасдан кемага қайтиб кетмоқчи бўлишди.

«Ишимиз чатоқ! — деб ўйладим. — Бизга кемадан тамом умид узишга тўғри келади».

Бу фикримни капитанга айтдим; у қаттиқ ҳаяжонга ва умидсизликка тушди — оқибат ҳушидан кетишга оз қолди.

Бу чоғ бир ҳарбий ҳийла ўйлаб топдим ва дарҳол бу ҳийлани ишга солдим. Бу ҳийла жуда оддий эди, шунга қарамай, планим жуда муваффақиятли чиқди.

Жумабой билан капитан ёрдамчисини чақириб, уларга: қўлтиқ бўйига боринглар (бир маҳаллар одамхўрлардан қочган вақтда Жумабой шу қўлтиқдан сузиб ўтган эди), сўнгра, уни айланиб ўтиб, ярим милча ғарбга боринглар, кейин то қайиққа қайтиб кетаётган матрослар эшитмагунча бор овозларинг билан қичқиринглар деб буйруқ бердим. Матрослар эшитиб, жавоб қайтаргач бошқа жойга югуриб бориб яна қичқиринглар, ҳо-ҳоланглар, шу тариқа, доим ўринларингни ўзгартириб, душманларни оролнинг жуда ичкари томонига эргаштириб, улар тамом адашиб қолгунча овора қилаверинглар, кейин айланма йўллар билан ёнимга қайтиб келинглар, деб тушунтирдим.

Матрослар эндигина қайиққа ўтириб, жўнаймиз, деб турганларида, қўлтиқ томондан бирданига қаттиқ овоз эшитилиб қолди: бу овоз Жумабой билан капитан ёрдамчисининг овози эди.

Қароқчилар уларнинг овозини эшитиш биланоқ қичқириб жавоб бердилар ва қирғоқ бўйлаб овоз чиққан томонга қараб югуришдилар, бироқ сув қирғоққа қайтган маҳали бўлиб, қўлтиқда сув жуда тошиб турганидан улар ўтолмадилар. Кейин улар ўзларини нариги соҳилга ўтказиб қўймоқ учун қайиқда қолган матросларни чақирдилар.

Мен ана шуни кутган эдим.

Улар сувдан ўтиб, ёнларига яна бир кишини олиб, югуришиб кетдилар. Шундай қилиб, қайиқда атиги икки киши қолди. Улар қайиқни қўлтиқнинг энг охирига, қуруқ ерга яқинроқ олиб бориб, нигичка бир дарахтга боғлаб қўйганларини кўриб турдим.

Бундан жуда суюндим. Жумабой билан капитан ёрдамчисига ўз ишларини давом эттиришни топшириб, отряднинг қолган қисмига орқамдан юришни буюрдим.

Биз қалин ўсиб кетган чакалакзорни паналаб, қўлтиқни айланиб ўтдик ва қўққисдан соҳилда қолган қароқчилар рўпарасида пайдо бўлдик. Уларнинг биттаси қайиқда ўтирмоқда ва иккинчиси соҳилда ётиб, мудрамоқда эди. У бизни ўзидан уч қадамча нарида кўра солиб, ўрнидан саячиб туриб қочмоқчи бўлди, лекин олдинда турган капитан ушга ташланиб, милтиқнинг қўндоғи билан туширди. Кейин иккинчи матросга ўзини ўнглагани имкон бермасдан:

— Таслим бўл, йўқса ўласан! — деб қичқирди.

Бу одам капитаннинг, ўз хоҳишидан ташқари, зўрлик орқасида фитначиларга қўшилди, деган уч матроснинг бири эди. У биз талаб қилган ҳамоно таслим бўлибгина қолмай, балки шу заҳотиёқ бизнинг отрядимизга кириш истагини айтди. Орадан сал ўтмай у бизнинг ишончимизга лойиқ эканини ўз иши билан исбот қилди.

Жумабой билан капитан ёрдамчиси бу орада хо-хо-холаб, қичқириб турдилар. Матросларнинг овозларига жавоб қилиб, уларни тепадан-тепага, дарахтзордан-дарахтзорга эргаштириб, қоронғи тушгунча соҳил бўйига чиқа олмайдиган қилиб қалин дарахтлар ичига элтиб адаштириб юбордилар. Улар душманни жуда ҳалак қилдилар, лекин ўзлари ҳам жуда чарчаб, ҳолдан кетиб ёнимизга қайтиб келдилар.

Энди биз қароқчиларнинг қайиқни қолдирган жойларига қайтиб келишларини пойлаб туришимиз ва қоронғида уларга қўққисдан ҳужум қилиб, бизга асир тушишга мажбур қилишимиз керак, холос.

Улар тез орада қайтиб келишмади. Бир неча соат пойлаб туришга мажбур бўлдик, энг охири уларнинг жуда секин юриб, соҳилга қараб келаётганини эшитдик. Улар якка-якка, бирин-кетин келишмоқда эди. Олдингилари орқадагиларни:

— Тезроқ юринг! — деб ундар эди.

Орқадагилари эса:

— Тез юролмаймиз, ҳолдан кетиб, оёқни зўрға бос-

япмиз,— деб жавоб берардилар. Буларнинг ҳаммаси бизнинг фойдамиз эди.

Охири улар қўлтиққа етиб келдилар. Шу бир неча соат ичида сув орқага қайтиб, денгиз пасайган, шунинг учун дарахтга боғлаб қўйилган қайиқ энди қуруқ ерда қолган эди.

Қайиқнинг қум устида турганини ва одамлар ғойиб бўлганини кўрган қароқчиларнинг қай ҳолатга тушганини тасвир қилиб бўлмайди. Улар дод-фарёд солиб, ўз тақдирларига лаънатлар ўқиб, соҳилда уёқдан-буёққа югуришди; улар, аллақандай сеҳрли оролга келиб қолдик, бу ерда ё ҳаммамизни пора-пора қиладиган босқинчилар, ё бўлмаса, бизни тириклай ейдиган иблислар бор, деб қичқиришар эди.

Улар ўз ўртоқларининг номларини ва лақабларини атаб бир неча бор чақириб кўрдилар, ҳеч жавоб бўлмади.

Уларнинг ўз бошларига уриб, уёқдан-буёққа югуришгани қоронғида бизга кўриниб турди. Қароқчилар бу натижасиз югуришдан тамом чарчаб, дам олмақ учун қайиққа бордилар, аммо бир дақиқа ўтар-ўтмас соҳилга чиқиб, яна уёқдан-буёққа югура бошладилар.

Шерикларим қоронғи тушган ҳамоно душманга ҳужум қилмоққа ижозат беришимни илтимос қила бошладилар. Лекин менинг бунчалик кўп қон тўкким келмади, исёнчиларни анча тинч йўл билан бартараф қилмоқчи бўлдим. Энг муҳими эса, душманнинг бошдан-оёқ қуролланганини билар эдим, шу сабабдан ўз кишиларимнинг ҳаётини ўлим хавфи остида қолдиргим келмади. Душман кучлари икки-уч гуруҳга бўлиниб кетмасмикан, деб кутиб турмоқ лозим эди, шу учун ҳозирча аскарларимга душман устига ҳамла қилиб бораверишни буюрдим.

Жумабой билан капитанни олдин юбордим. Улар эмаклашиб душманга яқин боришлари, лозим бўлиб қолса яқиндан туриб ўққа тутишлари керак эди.

Лекин улар унча кўп эмаклаб бормадилар: тасодифан шерикларидан айрилиб қолган уч қароқчи уларга дуч келиб қолаёзди, исённи бошлаб, бошқаларни шу йўлга солган боцман ҳам шулар орасида эди, у ҳозир ҳаммадан кўп кўрққан эди.

Капитан ўз бошига тушган кулфатларининг бош айбодори бўлган боцманнинг товушини эшитиши биланоқ, энди у ўз домига тушганини билди ва ғазабланиб ўр-

нидан тура солиб, биринчи ўқ билан унинг кўкрагини тешди. Жумабой ҳам ўқ узди.

Боцман бир ўқ ебоқ ўлди, иккинчи қароқчи эса оғир ярадор бўлди (у икки соатдан сўнг ўлди), учинчи қароқчи бўлса қочиб қутулди.

Милтиқ овозини эшитиб дарҳол сони ҳозир саккиз кишига борган армиянинг асосий кучини ҳужумга солдим. Армиям ном-баном мана шулар эди: мен ўзим — биринчи фельдмаршал, Жумабой — генерал-лейтенант, кейин капитан билан яна икки офицер ва уч кишидан иборат оддий аскарлар — булар ҳарбий асирлар, буларга ўзимиз ишониб қурол берган эдик.

Биз душманга яқин борганимизда тамом қоронғи тушган, шунинг учун ҳам неча киши эканимизни билиб бўлмас эди.

Ҳарбий асирлардан бирини ёнимга чақириб, собиқ ўртоқларнингнинг номларини айтиб чақир, деб буюрдим. Бу одам қароқчилар қайиқда қолдириб кетган матрос эди, у ҳозир бизнинг сафимизда жанг қилмоқда эди.

Уларга ўқ узишдан олдин улар билан музокара юргизиб кўрмоқчи ва музокара натижали чиқса, бу ҳолни сулҳ билан тамом қилмоқчи бўлдим. Бу ишимнинг натижаси жуда яхши бўлди. Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас эди: душманлар тамом умидсиз ҳолга келтирилган ва таслим бўлмоқдан бошқа иложлари қолмаган эди.

Ана шундай қилиб ҳалиги матрос овози борича чақирди:

— Том Смит? Том Смит!

Том Смит дарҳол жавоб қилди:

— Мени чақираётган ким? Сенмисан, Джимми Рой?

Том Смит матросни овозидан таниди. Джимми Рой жавоб қайтарди:

— Ҳа, ҳа, менман! Том Смит, қуроқларингни ташлаб таслим бўл, йўқса хароб бўласиз! Бўлмаса, сизни ҳозирнинг ўзидаёқ йўқ қиладилар.

— Кимга таслим бўлиш керак? Улар ўзи қаерда? — деб қичқирди яна Том Смит.

— Шу ерда, — деб жавоб берди Джимми Рой. — Булар эллик киши, бизнинг капитан ҳам шулар билан бирга. Улар икки соатдан бери сизларнинг пайингизда турмоқда. Боцманни ўлдирдилар, Билл Фрей ярадор бўлди, мени эса асир олдилар. Сизлар ҳозирнинг ўзидаёқ таслим бўлмасангиз, жонингиздан кеча беринг, сизга раҳм-шафқат қилмайдилар.

Шундан кейин Том Смит:

— Улардан сўра-чи, бизнинг гуноҳимиздан ўтарми-канлар. Агар гуноҳимизни кечишса, биз ҳозироқ таслим бўламиз, уларга шундай дегин, — деди.

— Яхши, айтаман, — деб жавоб берди Джимми Рой.

Шу ондаёқ капитан ўзи гапга аралашди.

— Эй Смит, — деб қичқирди у. — Менинг овозимни танияпсанми? Эшит! Агар ҳозироқ қуроолларингизни ташлаб, таслим бўлсангиз, Билл Аткинсдан бўлак ҳаммангизнинг гуноҳингиздан ўтаман.

— Капитан, худо ҳаққи, мени кечиринг! Бошқалардан ортиқ менинг нима ёмонлигим бор. Мен нима ёмонлик қилдим? Бошқалар ҳам мендақа гуноҳкор-ку, — деб ёлвора бошлади Билл Аткинс.

Унинг сўзлари қип-қизил ёлгон эди, чунки Билл Аткинс ўтакетган қароқчи ва ўғри бўлиб, кўпдан бери матросларни денгиз қароқчиси бўлишга ундаб келар эди; исён бошлангач, биринчи бўлиб капитанга ҳужум қилган, унинг қўлларини боғлаб, ҳақорат қилиб сўккан эди. Шунинг учун капитан Билл Аткинсга, ҳеч шартсиз таслим бўла бер, сени ўлдириш ёки ўлдирмаслик масаласини орол бошлиғининг ўзи ҳал қилади, деди (Орол бошлиғи — мен эдим, энди ҳамма мени бошлиқ деб атар эди.)

Билл Аткинс таслим бўлишга мажбур бўлди.

Йигирма еттинчи боб

КАПИТАННИНГ ЯНА КЕМАСИГА КОМАНДИР БЎЛГАНИ. РОБИНЗОННИНГ ОРОЛДАН КЕТГАНИ

Шундай қилиб, қароқчилар қуроолларини ташлаб, раҳм-шафқат қилишни сўрай бошладилар.

Қароқчилар билан гаплашган матрос ва яна икки киши менинг буйруғимга биноан уларнинг қўлларини боғладилар, ана шундан кейин менинг эллик кишидан иборат даҳшатли армиям (ҳақиқатда эса уч асирни ҳам қўшганда ҳаммаси бўлиб саккиз киши эди) асирларни қуршаб, уларнинг қайиқларини ишғол қилди. Бироқ олий сийёсатнинг баъзи мулоҳазаларига кўра ўзим уларга кўринмадим.

Капитан энди ўз матрослари билан очик гаплаша

олди. У матросларни хоинликда айблади ва хиёнат қилганлари учун қаттиқ таъна қилди.

— Сизлар қароқчи бўлиб, денгизда босқинчилик қилмоқ ниятида кемадни тортиб олмоқчи бўлдингиз,— деди уларга. — Бу қабиҳ иш ва разолат. Сизлар ўзингизни умрбод шармандаи-шармисор қилдингиз, ўзингиз чуқур қазидингиз ва мабодо дорга осилмай омон қолсаларингиз тақдирингиздан миннатдор бўлишингиз лозим.

Жиноятчилар, афтидан, қилмишларига чин юракдан пушаймон бўлдилар шекилли, улар ёлғиз бир нарсани, яъни ўзларини омон қолдиришни ёлбориб сўрадилар, холос.

— Бу иш менинг ихтиёримда эмас, — деб жавоб берди капитан. — Энди сизнинг тақдирингизни орол бошлиғи ҳал қилади. Сизлар бизни одам қадам босмаган, кимсасиз соҳилга келтириб ташладик, деб ўйлаган эдингиз, лекин тақдир, сизни инглиз бош бўлиб турган аҳоли яшайдиган жойга келтирганини фаҳмладингиз. Жуда раҳмдил одам бўлганидан орол бошлиғи сизнинг гуноҳингиздан ўтди, у сизни Англияга юборса эҳтимол, у ерда қонунга мувофиқ жазо тортасиз. Аммо орол бошлиғи Билл Аткинсни ўлимга буюрди: эртага эрталаб уни осадилар.

Капитан бу гапларнинг ҳаммасини ичидан ўйлаб чиқарди, ўйлаб топган бу гаплари кўнгилдагидек таъсир қолдирди: Аткинс тиз чўкиб, орол бошлиғидан ўзини тилаб олишни сўраб капитанга ялина бошлади, бошқалари ҳам бизни Англияга юбормасин, деб худони шафи келтириб, ёлбора бошлади.

Ўлим хавфидан ўти ёрилаёзган бу ожиз одамларнинг бош эгганликларини кўриб, мен ўз-ўзимга бундай дедим.

«Менинг бу ердан қутулиб кетмоқ фурсатим келди, бу шўрликлар қаттиқ кўрққанларидан, бизнинг ҳар қандай талабимизни ҳам албатта бажаришади; буюрсак бас, улар кемани эгаллаб олишимизга ёрдам қилишади.»

Оролдаги даҳшатли бошлиқнинг ғарибона уст-бошига уларнинг кўзи тушиб қолмасин, деган мулоҳаза билан ўзимни нарироқдаги бир дарахт панасига олиб туриб, қичқирдим:

— Капитани менга чақириб беринг!

Одамларимиздан бири дабдаба билан капитан ёнига бориб бундай деди:

— Капитан, сизни бошлиғимиз чақиради!

— Олий жанобларига айтинг, ҳозир бораман.

Бу гапларни эшитгач, исёнчилар тамом бош эгдилар. Улар, шу яқин орада эллик кишидан иборат аскарлари бўлган губернаторнинг ўзи турган, деб ишондилар.

Капитан ёнимга келди, мен унга асирларимизни ишга солиб кемани қўлга киритмоқчиман, деб айтдим. Капитан ниҳоят хурсанд бўлди. Тонг отиши биланоқ бу планни амалга оширмоқчи бўлди.

— Бу планни албатта ижро қилмоқ учун асирларни бир-биридан ажратмоғимиз керак, — дедим. — Аткинсни иккита энг баттоли билан бирга қўшиб ғорга қамаймиз. Ёрдамчингиз Жумабой билан бирга уларни ўша ерга олиб борсин. Қолганлари учун эса мен мувофиқ жой топаман.

Биз худди шундай қилдик: уч кишини ғорга элтиб қўйдик, бу жой ҳақиқатан ҳам қоронғи турмага ўхшар эди, бошқаларини эса ўрмон ичидаги қапамга жўнатдим. Баланд деворли бу жой ҳам анча мустақкам турмага ўхшар эди, бунинг устига бандиларнинг қўли боғлиқ, ўз тақдирлари ўзларини қандай тутишларига боғлиқ эканини улар билар эдилар.

Эртасига эрталаб капитанни бу матрослар ёнига юбордим. Капитан улар билан гаплашиб, асл ниятларини билиши ва кейин улар билан бўлган суҳбати ҳақида менга батафсил ҳисоб бериши керак эди. Мен бу одамга ишонмоқ мумкинми-йўқлигини ва уларни кемага бирга олиб бориш хатарлими-йўқлигини билиб олмақчи эдим.

Капитан жуда оқилона ва қатъий йўл тутди. У, матросларга бундай ёмон аҳволда қолганликларига ўзлари айбдор эканликларини эслатиб, гарчи орол бошлиғи ўз ихтиёри билан сизларнинг гуноҳингиздан ўтган бўлса ҳам лекин кема Англияга етиб боргач, у ерда сизларни хонин деб биладилар ва ҳеч шубҳасиз, осиб ўлдирадилар, деди. Яна у:

— Агар сизлар қароқчилардан кемамни тортиб олишда менга ёрдам қилсаларингиз, орол бошлиғи ўз ихтиёрингиз билан ҳақ ишга хизмат қилганингизни эътиборга олиб, гуноҳингизни тилаб олишга ҳаракат қилади, — дебди.

Бу одамлар капитаннинг таклифини жуда мамнуният билан қабул қилганлиги турган гап.

Улар тиз чўкиб капитанга қасамёд қилишибди.

Охирги томчи қонимиз қолгунча сиз учун курашамиз, агар бизнинг гуноҳларимизни тилаб олсангиз; умримизнинг охиригача сизга бепул хизмат қиламиз, ҳатто дунёнинг у бурчига десангиз ҳам сиз билан борамиз ва сизни ўз отамиз деб биламиз, деб ваъда беришибди.

— Жуда соз, — дебди капитан, — бу гапларингизни орол бошлиғига етказаман ва ўз номимдан сизларнинг гуноҳингиздан ўтишини илтимос қиламан.

Кейин капитан менинг ёнимга қайтиб келиб, матрослар билан бўлган гапларини батафсил айтиб берди ва фикримча, бу одамларга тамом ишонмоғимиз мумкин, деди.

Лекин мен эҳтиёт бўлмоқ ҳамиша зарур деган фикрда эдим, шу сабабдан капитанга бундай дедим:

— Мана бундай йўл тутамиз: ҳозирча уларнинг фақат бештасини оламиз. Бизни одамлари оз экан, деб ўйламаслилар, тағин. Бориб уларга айтинг: гарчи одамларимиз етарли бўлса ҳам, синамоқ учун улардан беш кишини оламиз; қолган иккинчисини қўрғонда (яъни менинг ер тағидаги уйимда) қамоқда ётган уч киши билан бирга орол бошлиғи гаровга қолдиради денг, агар уларнинг бизнинг томонимизда туриб жангга иштирок қилган ўртоқлари ўз онларига хиёнат қилиб, лабзларидан қайтсалар, бу ерда гаровга қолдирилган беш кишининг ҳаммаси осиб ўлдирилади.

Бу энг қаттиқ чора эди. Капитан менинг жавобимни уларга етказганда, асирлар орол бошлиғи билан ҳазиллашиб бўлмаслигини тушунишибди. Албатта, менинг шартларимни қабул қилишдан бошқа илож қолмаган эди.

Гаровга олиб қолинган бандилар ҳам ўзларининг озод бўлган ўртоқларига капитанга хиёнат қилмасликни уқдириб насиҳат қилибдилар.

Буюк жанг арафасида бор-йўқ қўшиним мана шулар:

Биринчидан, капитан, унинг ёрдамчиси ва бир йўловчи;

Иккинчидан, капитаннинг илтимосига кўра озод қилинган икки асир; учинчидан, яна икки киши, булар менинг қапамга элтиб қўйилганлар (капитаннинг талаби билан энди улар ҳам озод қилинган эди).

Тўртинчидан, биз энг кейин озод қилган беш киши; гаровга олиб қолиниб, ертўлада ётмоқда бўлган беш киши бу ҳисобга кирмайди.

Капитандан, шу озгина куч билан кемага ҳужум қил-

моқни лозим кўрасизми, деб сўрадим. Жумабой икки-мизга бу ердан жилиш имкони йўқ эди, бизнинг қўлимизда етти киши бор. Биз уларни сақлашимиз ва боқинимиз лозим эди.

Ҳорда ётган беш кишига парво қилмасликка қарор бердим. Жумабой кунига икки марта уларга овқат ва сув элтиб бериб, ўзи овқатлантириб турди, чунки биз уларнинг боғлиқ қўлини ечмадик. Қолган иккитасига эса бир қадар эркинлик бериб қўйдик.

Охири мен бу икки кишига кўринмоқчи бўлдим. Улар олдига капитан билан бирга келдим. Капитан уларга мана бундай деди: бу киши орол бошлиғининг ишончли одами, бошлиқ бу кишини ҳарбий асирларни назорат қилиб туриш учун юборди, демак бу кишидан ижозат олмай ўрнингиздан қўзғалишга ҳаққингиз йўқ, башарти итоатсизлик қилсангиз, сизларни губернатор қўрғонидаги қоронғи ғорга қамаб қўядилар.

Шу вақтдан бошлаб асирларга бир марта ҳам орол бошлиғи сифатида кўринмадим, ҳар сафар ҳам унинг ишончли одами бўлиб бордим, шу билан бирга ҳар сафар уларга бошлиқ ҳақида, гарнизон, тўплар ва қўрғон тўғрисида гапириб турдим.

Энди бўлажак жангга тайёрланишгина қолди: икки қайиқни ҳам пухта ямаб, тузатиш, қуро-л-жиҳозлар билан таъминлаш ва ҳар бирига команда тайинлаш лозим.

Бу ишларнинг ҳаммасини капитанга юкладим.

У, кичкина қайиққа йўловчи кишини командир қилиб тайинлаб, унинг ихтиёрига тўрт киши берди; капитаннинг ўзи ва унинг ёрдамчиси ҳамда яна беш матрос катта қайиққа ўтирдилар.

Капитан: энг яхшиси кемага тун қоронғусида бориш керак, деб жуда тўғри айтди, улар кечаси соҳилдан жўнаб кетдилар.

Ярим кечаси кемадагилар эшакларнинг сувни шاپиллатган овозини эшитиб, қайиққа жавоб қилибдилар, капитан Джимми Ройга бир ўзи овоз чиқаришни буюриб бошқаларга жим туринглар, дебди.

Джимми Рой: «Ҳамма матросларни олиб келдим, лекин уларни қидириб топгунча кўп овора бўлиб кечикиб қолдим», дебди ва кейин ёлғон-яшиқларни айтиб гапни чўзиб юборибди.

У ана шундай бўлар-бўлмас гапларни айтиб бўлгунча катта ва кичик қайиқ иккиси кема бортига етиб олибди.

Капитан ва унинг ёрдамчиси қўлларида қурол билан кема палубасига ҳаммадан олдин чиқиб, шу замоноқ ҳеч нарсадан шубҳа қилмай беҳосдан чиқиб келган икки исёнчини милтиқ қўндоғи билан уриб ағдарибдилар; маълум бўлишича, булар қароқчилар томонига ўтиб кетган кема дурадгори билан капитаннинг иккинчи ёрдамчиси экан.

Капитаннинг бутун отряди аҳил ва мардона курашибди. Палубадаги матрослар ҳаммаси ушланиб асир олинибди, шундан кейин капитан пастдаги одамларнинг ҳаммасини чиқармаслик учун люкни¹ бекитишни буюрибди. Бу орада иккинчи қайиқнинг командири ва матрослари етиб келиб, улар кема ошхонасига кирадиган эшикни тўсибдилар ва яна уч кишини асир олибдилар.

Палубада ва устки қаватдаги саҳнда битта ҳам душман қолмагандан кейин, капитан ўз ёрдамчисига — командадан ёнига уч киши олиб, бош каюта эшигини бузиб киришни топширибди; тўпалон бошланган ҳамоно бу ерга исёнчилар сайлаган янги капитан билан икки матросу бир матрос шогирд (юнга) яширинишган экан.

Улар ўзлари билан қуролларини оливолишган экан, шу учун ҳам капитан ёрдамчиси ўз одамлари билан каюта эшигини синдирган ҳамоно, буларни ўққа тутибдилар. Капитан ёрдамчисининг қўлини милтиқ ўқи яраабди, икки матрос ҳам ярадор бўлибди, лекин бир киши ҳам ўлмабди.

Капитан ёрдамчиси: «Ёрдам!» деб қичқирибди. У оғир ярадор бўлишига қарамай, бир қўлига тўпонча ушлаб, ичкарига кириб янги капитаннинг миясидан отибди. Янги капитан бир оғиз сўз ҳам айтолмай мукка тушибди: ўқ унинг оғзидан теккан экан. Шундан кейин қолган исёнчилар ҳаммаси жангсиз таслим бўлибди ва ортқи қон тўкилмабди.

Капитан ўз кемасини қўлга киритиб хўжайин бўлиб олиши биланоқ етти марта тўп отишга буйруқ берибди. Капитан ишнинг муваффақият билан тамомланганини менга маълум қилмоқ учун тўп оттирган эди. Мен соҳил бўйида сигнал берилишини кутиб икки соатча турдим, тўп овозини эшитиб, беҳад қувондим.

Батамом хотиржам бўлиб, дарҳол уйга қайтиб, жойимга ётдим, ётган ҳамоно ухлаб қолибман, чунки шу кунлардаги ташвишлар билан ниҳоятда чарчаган эдим.

¹ Кеманинг остки қаватига тушадиган эшик.

Янгидан отилган ўқ овозига уйғониб кетдим. Сапчиб турдим, аллакимнинг чақираётганини эшитдим.

— Хўжайин! Хўжайин!

Капитаннинг овозини дарров танидим. У менинг қўрғоним тепасидаги тепа устида эди. Дарров нарвонни қўйиб, унинг ёнига чиқдим. У мени қучоқлаб, қўли билан денгиз томонни кўрсатиб, бундай деди:

— Қимматли дўстим! Халоскорим! Сизнинг кемангиз ана. Кема ҳам ва ундаги нарсаларнинг ҳаммаси ҳам сизники! Капитаннинг ўзидан тортиб, ҳаммамиз сизникимиз!

Маълум бўлдики, дўстим капитан, қароқчиларни енгиб, дарҳол лангарни олишга буюрибди ва рўпарадан келиб турган шамол ёрдами билан бир вақтлар мен ўз солимини тўхтатган қўлтиққа кемани олиб келибди, сувнинг қайтишини кутиб туриб, қайиқ билан қўлтиққа тушибди ва ўз кемасининг эшигим олдида турганидан хабардор қилмоқ учун ёнимга югуриб келибди.

Кутилмаган бу хушxabарни эшитиб ҳушимдан кетаёздим.

Ахир, мен кўп вақтлардан бери зориқиб кутган озодлигимни аниқ кўрмоқда эдим. Озодлик мана шу ерда, ўз қўлимда! Мени истаган жойга олиб бора билладиган катта кема хизматимга тайёр турибди.

Шу қадар суюниб кетдимки, ҳатто дастлаб капитанга бир оғиз ҳам жавоб қилолмадим, агар капитан мени суяб қолмаганда, ерга йиқилиб тушар эдим.

Бирданига юз берган бу хурсандлик натижасида жуда ҳолдан кетганимни пайқаб, капитан мен учун олиб келган аллақандай бир шиша дорини ёнидан олди. Ундан бир қултум ичиб, мен секин ерга ўтириб қолдим. Гарчи эс-ҳушим ўзимга келган бўлса ҳам, мен ҳийла вақт гапиролмадим.

Бечора капитан ҳам мен сингари жуда ҳаяжонланган эди.

Мени ҳушимга келтирмоқ учун у минг хил ширин сўзлар айтди. Аммо хурсандлигимдан менинг ўпкам чоч бўлиб кетган эди, шу учун унинг гапларини дуруст ажрата олмадим. Охири хурсандликдан йиғлаб юбордим ва шундан кейингина гапириш лаёқати ўзимга қайтди. Шу ондаёқ янги дўстимни қучоқлаб, чин юракдан табрикладим. Ҳар иккаламиз ҳам беҳад шод-хуррам бўлдик.

Биз бир оз ўзимизга келгандан кейин, капитан: мен сизга баъзи бир буюмлар олиб келдим, бахтимизга ке-

мада шунча вақт эгалик қилган босқинчилар бу буюмларни исроф қилмаган эканлар, деди.

— Бу буюмлар сизга асқотса керак, деб ўйлайман,— деди капитан.

У қайиқда қолган матросларини чақирди:

— Ҳой, йигитлар, орол бошлиғига олиб келган тугунларни келтиринглар!

Жуда катта совға келтирилди: худди мен бу оролда умр бўйи қолиб кетадигандек, капитан кўпдан-кўп ҳар хил буюмлар келтирибди.

Тугунни очиб қарасак, унда ўн икки бўлак тузланган гўшт, олти бўлак ветчина, бир халта нўхот, юз қадоқча қотган нон бор экан. У, яна бир яшик қанд, бир яшик ун, бир халта лимон ва икки шиша лимон суви ҳам олиб келибди.

Мен учун энг зарури кийим-бош эди. Шу сабабдан дўстим капитаннинг менга олтига оҳори тўкилмаган янги кўйлак, олтига жуда яхши рўмолча, икки жуфт қўлқоп, шляпа, оёқ кийими, пайпоқ, жуда яхши, яп-янги, ўзимга мос костюм олиб келганини кўриб беҳад қувондим; хуллас у, мени бошдан-оёқ кийинтирди.

Совға жуда қувонтирарли ва қимматли эди, аммо мен бу янги костюмни кийгач, у, устимда нақадар беўхшов ва бесўнақай кўринганини ва дастлаб ўзимни нақадар қўпол ва ўнғайсиз сезганимни тасаввур қилолмайсиз.

Совғаларни кўздан кечириб, буларни қўрғонга элиб қўйишни буюрдим-да, ўзим капитан билан, асирларни бирга олиб кетамизми ёки шу ерда қолдириб кетамизми, деб маслаҳатлашмоққа тутиндим.

— Уларни бирга олиб кетмоқ жуда хавфли,— деди капитан.

— Булар ашаддий каллакесарлар. Булардан иккитаси айниқса хавфли, тузалмас, баттол қароқчилардир. Мен буларни ўз кемамда олиб кетишга рози бўлганимда ҳам, фақат банди қилибгина олиб кетаман. Мен уларнинг қўл-оёқларига кишан солиб, йўлдаги биринчи инглиз мустамлакасига тушган ҳамоно суд қўлига топширажакман.

— Ундай бўлса уларни шу ерда қолдириб кетмоқ керак,— дедим капитанга.— Мен шундай бир йўл тутаманки, бу икки қароқчи биздан ўзларини шу ерда қолдириб кетишни илтимос қилишга мажбур бўладилар.

— Агар шундай қилолсангиз, мен беҳад мамнун бўламан,— деди капитан.

— Соз. Ҳозир улар билан сизнинг номингиздан гаплашаман,— дедим.

Сўнгра Жумабойни ва яна икки бандини чақириб (ўртоқлари, ўз сўзларининг устидан чиққанлиги учун биз буларни озод қилган эдик), бешала асирни ёрдан қапага олиб келишни буюрдим.

Бир оздан кейин капитан иккимиз қапага жўнадик; янги костюмни кийиб олиб, бу сафар орол бошлиғи сифатида бордим. Боғ ҳовлимга етгач, бандиларни олиб чиқишга буюрдим, кейин уларга мана бундай дедим:

— Мен сизларнинг ҳамма жиноятларингизни билман. Сизлар кемадаги қуролсиз йўловчиларга ҳужум қилиб, уларни ўлдирганларингиз ҳам менга аён. Зиёнсиз, тинч кемаларни таламоқ ниятида қароқчи бўлишга ҳаракат қилганлигингиз ҳам менга аён. Сизларга маълум бўлмоғи керакки, менинг амрим билан кема яна капитаннинг қўлига топширилди ва рейдга келтириб қўйилди. Энди, сизларни жиноят устида қўлга тушган босқинчилар сифатида ўлимга ҳукм қилмоғим қолди, холос. Шу сабабдан, ўзларингизни оқламоқ учун айтадиган сўзларингиз бўлса айтиб қолинг, чунки сизларни қотил ва хонлар сифатида ўлимга ҳукм қилмоқчиман.

Уларнинг ҳаммаси номидан биттаси гапириб, ўзимизни оқлайдиган ҳеч сўзимиз йўқ, деди.

— Аммо биз қамоққа олинган вақтда, капитан сизларга раҳм қиламиз, деб ваъда берган эди, шу сабабдан буюк олижаноблик кўрсатиб, бизни омон қолдиришингизни сўраймиз.

— Тўғриси айтганда, сизларга қандай марҳамат кўрсатмоқни билмайман,— дедим уларга. — Мен ҳамма одамларимни олиб, оролдан жўнаб кетмоқчиман, биз Англияга жўнаймиз. Сизга келганда, капитаннинг сўзига кўра, у сизларни кишанлаб, Англияга етган ҳамано хиёнат қилганингиз ва исён кўтарганингиз учун судга топширмоқчи. Равшанки, суд сизни дарҳол ўлимга ҳукм қилади. Бошқача ҳукмнинг бўлиши ҳам мумкин эмас. Англияда сизни дорга осиб ўлдирадилар. Демак, биз сизларни бирга олиб кетганлигимиз билан сиз хурсанд бўлмайсиз. Сизлар учун биргина нажот бор, у ҳам бўлса, сизлар шу оролда қолишларингиз керак. Шу шарт билангина сизнинг гуноҳингиздан ўтаоламан.

Улар менинг таклифимга жуда хурсандлик билан рози бўлдилар ва менга кўп миннатдорлик билдирдилар.

— Ўз ватанимизга бориб, дорга ослиб ўлгунча, саҳрода яшаганимиз яхши, — дейишди улар.

Мен уларнинг қўлларини ечишни буюрдим, кейин уларга бундай дедим:

— Ўрмоннинг ўзингиз қўлга тушган жойига бориб, орқангиздан одам боргунча ўша ерда туринг. Сизларга баъзи қурол-аслаҳа ва озиқ-овқат қолдириш учун топшириқ бераман ва дастлабки кунларда нима қилмоқ кераклигини айтаман. Тиришиб қаттиқ меҳнат қиладиган бўлсаларингиз, бу ерда жуда яхши турмуш кечира оласиз.

Шу музокарадан кейин уйга қайтиб келиб, узоқ сафарга тайёрлик кўра бошладим. Дарвоқе, мен капитанга, йўл ҳаракатини кўриб, йиғиштиринмоғим учун бир оз фурсат кераклигини айтдим ва ундан кемага менсиз кетиб, эрталаб қайиқ юборишини сўрадим.

Капитан жўнаб кетгач, асирларни чақиртириб келиб, улар билан жиддий йўсинда гаплаша бошладим.

Уларга яна бундай дедим: менинг фикримча, сизлар оролда қолиб, маъқул иш қилаётирсиз, чунки капитан сизларни ўзи билан бирга ватанга олиб кетганда ҳам, у ерда сизни дорга осиб ўлдиришлари турган гап.

Мен уларга, бу оролга қандай келиб қолганимни, аста-секин хўжалигимни яхшилаб олганимни, узум узиб келиб қуритганимни, шоли ва арпа экиб деҳқончилик қилганимни, нон ёпишни қандай ўрганганимни батафсил гапириб бердим.

Уларга ўз истеҳкомимни, омборларимни, экинзор ва яйловларимни кўрсатдим, — хуллас, оролда турмуш кечиришда унча қийналмасликлари учун зарур нарсаларнинг ҳаммасини тушунтирдим.

Қурол-аслаҳаларимнинг ҳаммасини (бешта пилта милтиқ, иккита ов милтиқ ва учта қилични) уларга қолдирдим. Яна бир ярим қути милтиқ дориси ҳам қолдирдим ва эчкиларни қандай ушлаш, қандай соғиш, боқиб семиртириш, ёғ ва пишлоқ қилиш йўлларини айтиб бердим.

Шундай қилиб, бу одамларга оролда йиғирма саккиз йил мобайнида машаққат чекиб, меҳнат қилиб, якка-ёлғиз кечирган ҳаётимни бошдан-оёқ гапириб беришга тўғри келди.

Улар билан хайрлашиб, капитандан сизларга яна бир қути милтиқ дориси ва сабзавот уруғи ҳам қолдиришини илтимос қиламан, деб ваъда бердим ҳамда сабза-

вот уруғим бўлмаганлиги натижасида жуда қийналган-
лигимни айтдим.

Капитан менга овқат учун келтирган бир халта нў-
хотни уларга бердим ва нўхотни кўпайтирмақ учун бу-
нинг ҳаммасини уруғлик қилишлари лозимлигини тайин-
ладим.

Қувғиндилар билан гаплашиб бўлгандан кейин, эр-
тасига эрталаб кемага келдим.

Гарчи елканни кўтариб, узоқ сафарга жўнаш учун
ғоят орзиқатган бўлишимизга қарамай яна бир сутка
шу ерда турдик. Эртасига эрталаб, кемага томон сузиб
келаётган икки кишига назаримиз тушди. Маълум бўл-
дики, булар биз оролда қолдириб кетган беш кишидан
иккитаси экан.

— Бизни ҳам ўзларингиз билан бирга олиб кетин-
гиз! Бизни оролда қолдириб кетгандан кўра, осиб ўл-
диригиз! Чунки ўртоқларимиз бу ерда бизни ўлдира-
ди, — деб қичқиришди улар.

Капитан уларнинг илтимосига жавоб бериб, меннинг
рухсатимдан ташқари уларни олиб кетолмаслигини айт-
ди. Охири, улар: биз тавба қилдик, бундан сўнг ёмон-
лик қилмаймиз, деб онт ичдилар, шундан кейин уларни
кемага қабул қилдик.

Тез орада сувнинг қирғоққа тошиши бошланди, мен
оролда қолдирилган одамларга ваъда қилган буюмлар-
ни қайиққа ортиб соҳилга юбордик. Капитан менинг ил-
тимосим билан бу буюмлар ёнига бир сандиқ ҳар хил
кийимлар қўшиб юборди. Улар бу совғани жуда мин-
натдорлик билан қабул қилиб олибдилар.

Шуни айтмоқ керакки, мен у қувғинди одамларга,
сизларни унутиб юбормайман, агар йўлдаги бирор порт-
да шу орол томонга келаётган кемани учратсам, ўша
кема капитанидан сизларни олиб, ўз юртларингизга эл-
тиб қўйишларини илтимос қиламан, деб ваъда берган
эдим.

Бу оролдан жўнаб кетаётганда, хотира учун ўз қў-
лим билан эчки терисидан тикилган қўпол шапкамни,
зонтни ва тўтиларимдан бирини олдим. Пулни олишни
ҳам унутмадим, лекин бу пул узоқ вақт қўл тегмай бир
жойда ётганидан занг босиб хираланиб қолибди. Ях-
шилаб тозалагандан кейингина улар кумуш тусига кир-
ди. Шунингдек, ҳалокатга учраб бузилиб кетган испан
кемасидан топиб олинган олтин пулларни ҳам ёшимга
солиб олдим.

Кема журналдан кейинчалик аниқлашимга кўра,

мен оролдан 1686 йил 19 декабрда жўнаб кетибман. Шундай қилиб, мен бу оролда йигирма саккиз йилу икки ою, ўн икки кун умр ўтказибман.

Йўлда испанияликлар ёнига тушиб, уларни кемага солиб олдим. Улар жуда хурсанд бўлишиб, мендан беҳад миннатдор бўлишди.

Жумабой ҳаммадан ҳам кўпроқ хурсанд бўлди, чунки унинг кекса отаси ҳам узоқ сафарга биз билан бирга жўнаб кетди.

МУНДАРИЖА

<i>Биринчи боб.</i>	Робинзоннинг ота-онаси. Унинг ўз уйдан қочиб кетгани	3
<i>Иккинчи боб.</i>	Денгиздаги биринчи ҳодиса	5
<i>Учинчи боб.</i>	Робинзоннинг асир тушгани. Қочгани. Бразилияга боргани	10
<i>Тўртинчи боб.</i>	Робинзоннинг Бразилияда туриб қолгани. Яна денгизга сафар қилгани. Кемасининг ҳалокатга учрагани	24
<i>Бешинчи боб.</i>	Робинзон одам қадам босмаган оролда. Робинзоннинг кемадаги буюмларни олиб чиққани ва ўзига уй солиб олгани	31
<i>Олтинчи боб.</i>	Робинзон янги уйда. Эчки ва улоқ	41
<i>Еттинчи боб.</i>	Робинзоннинг календари. Робинзоннинг ўз уйини тузатиб олгани	43
<i>Саккизинчи боб.</i>	Робинзоннинг кундалиги. Зилзила	49
<i>Тўққизинчи боб.</i>	Робинзоннинг денгизга фарқ бўлиб кетган кемадан буюмлар топиб олгани. Касаллик ва зеркиш	59
<i>Унинчи боб.</i>	Робинзоннинг ўз оролини текширгани	67
<i>Ун биринчи боб.</i>	Робинзоннинг ғорга қайтиб келгани. Унинг деҳқончилиги	70
<i>Ун иккинчи боб.</i>	Робинзоннинг кулолчилик қилгани	74
<i>Ун учинчи боб.</i>	Робинзоннинг қайиқ ясагани ва ўзига янги костюм тикиб олгани	77
<i>Ун тўртинчи боб.</i>	Робинзоннинг бошқа бир қайиқ ясаб, орол атрофини айлашиб чиқишга ҳаракат қилгани	83
<i>Ун бешинчи боб.</i>	Робинзоннинг ёввойи эчкиларни ўргатиб олгани	90
<i>Ун олтинчи боб.</i>	Қўққисдан юз берган қўрқинчли ҳалокат. Робинзоннинг ўз уйини маҳкамлагани	94
<i>Ун еттинчи боб.</i>	Робинзоннинг ўз оролида одамхўрлар борлигига ишонч ҳосил қилгани	99
<i>Ун саккизинчи боб.</i>	Ваҳшийларнинг Робинзон оролига яна келишгани. Кеманинг ҳалокатга учраши	106
<i>Ун тўққизинчи боб.</i>	Робинзоннинг ўз оролидан яна кетмоқчи бўлгани	111
<i>Нигирманчи боб.</i>	Робинзоннинг бир ваҳшийни қутқариб, отини Жумабой қўйгани	116
<i>Нигирма биринчи боб.</i>		

Робинзоннинг Жумабой билан суҳбат қилиб, унга насиҳат қилгани	124
<i>Иигирма иккинчи боб.</i>	
Робинзон билан Жумабойнинг қайиқ ясагани. Ваҳшийлар билан жанг	130
<i>Иигирма учинчи боб.</i>	
Робинзоннинг испаниялик бир кишини қутқазиб олгани. Жумабойнинг ўз отасини топгани	144
<i>Иигирма тўртинчи боб.</i>	
Оролнинг янги фуқаролари. Инглизларнинг келгани	151
<i>Иигирма бешинчи боб.</i>	
Робинзоннинг инглиз кемаси капитани билан учрашгани	162
<i>Иигирма олтинчи боб.</i>	
Қароқчилар билан жанг қилгани	168
<i>Иигирма еттинчи боб.</i>	
Капитаннинг яна ўз кемасига командир бўлгани. Робинзоннинг оролдан кетгани	180

Китоб «Камалак» нашриёти билан ҳамкорликда чоп этилди

Адабий-бадний нашр

ДАНИЕЛ ДЕФО

**РОБИНЗОН КРУЗОНИНГ ҲАЕТИ
ВА АЖОЙИБ САРГУЗАШТЛАРИ**

Наср

Қайта нашр

Муҳаррир *Ҳ. Имонбердиев*

Расом И. Воҳидов

Расмлар муҳаррири *У. Солиҳов*

Техн. муҳаррир *Е. Толочко*

Мусаҳҳиҳ Ш. Соатова

Босмаконата 13.04.94 да берилди. Босишга 20.06.94 да рухсат этилди. Бичими 84×108^{1/32}. Босмахона қоғози. Юқори босма. Шартли босма табоқ 10.03. Шартли кр. сттиск 10.5. Нашр босма табоғи 10. 4. 100000 нускада (1- завод 50900 4406-букортма. Баҳоси келишилган нарҳда.

Чулпов нашриёти. 700129, Ташкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг 1-босмахонасида эъсилди, 700002, Сағбон кўчаси, 1-берк кўча, 2-уй.